

9-10 ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA

ZBORNİK SOBOŠKEGA MUZEJA 9-10

Zbornik soboškega muzeja 9-10

Zbornik založil in izdal
Pokrajinski muzej Murska Sobota

zanj
Metka Fujs

Urednik
Franc Kuzmič

Prevodi
Sebastjan Vörös (v angleščino)
Gabriella Bence (iz madžarščine)

Lektoriranje
Marjan Maučec

Oblikovanje
Sandi Červek

Grafična priprava
Atelje za črko in sliko

Tisk
Eurotrade Print

Naklada
600 izvodov

Izdajo zbornika sta denarno podprla
Ministrstvo za kulturo R Slovenije
in Mestna občina Murska Sobota.

Za vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

CIP – Kataložni zapis o publikaciji
Univerzitetna knjižnica Maribor

908 (497.4-18)

ZBORNİK soboškega muzeja 9-10 /
[uredil Franc Kuzmič]. – Murska Sobota :
Pokrajinski muzej, 2007

ISSN 0354-012X

ZBORNIK SOBOŠKEGA MUZEJA 9-10

RAZPRAVE IN ČLANKI

Andrej Hozjan

Dolnje Prekmurje v jožefinski vojaški izmeri 1784 in pomen
vira za raziskave tedanjega prostora med Rabo in Muro 7

The lower Prekmurje in josephinian military survey 1784 29

Sašo Radovanovič

Štajerski del Pomurja v 16. in 17. stoletju 31

Styrian part of Pomurje in 16th and 17th century 55

Jožef Smej

Pomen najstarejše bogojanske matične knjige 57

The importance of the oldest Bogojina register 70

Viktor Vrtnjak

Prekmurje po prvi svetovni vojni 71

Prekmurje after the first world war 116

Attila Kovács

Kratek pregled odlokov in zakonov v zvezi z jugoslovansko
agrarno reformo, izvedeno med obema svetovnima vojnama 117

The reform between the two wars in the light of legislation 138

Slavica Tovšak

Sodstvo 1945 – 1952 ter sodne represalije, povezane
na kmeta-zadružnika v severovzhodni Sloveniji 139

*Judiciary from 1945 to 1952 and court reprisals related
to cooperative farmers in northeastern Slovenia* 174

Vinko Škafar

Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju
sedanje murskosoboške škofije 175

*Monastic priests that were born or died in the region of the present
diocese of Murska Sobota* 216

Jelka Pšajd

Zbirka lončenih izdelkov v lončarski vasi Filovci 217

The collection of products in the potter's village of Filovci 225

Franc Kuzmič

Domoznanstvo kot nenehen proces raziskovanja in obdelave 227

Area studies as a continuous process of research and management 236

POROČILA

Branko Kerman

Arheološko sondiranje na gradu pri Gradu na Goričkem
v letih 1997 in 1999 237

*Archaeological probings at the castle near Grad na Goričkem
in the years of 1997 and 1999* 248

OCENE

Jasmina Litrop

Josip Benko 249

Helena Ložar-Podlogar

Nekaj misli ob knjigi (A. Trstenjak, Slovenci na Ogrskem) 255

Vinko Škafar

Međimurje u drugom svjetskom ratu 263

Franc Kuzmič

Andrej Hozjan: Arhivsko gradivo gospostva Dolnja Lendava
/ Alsólendva v arhivu knezov Esterházy, grad Forchtenstein 266

Franc Kuzmič

Janko Kleibencl: Primorci in Istrani v Prekmurju. Pričevanja. 267

BIBLIOGRAFIJE

Franc Kuzmič

Bibliografija Matije Slaviča 269

ANDREJ HOZJAN

DOLNJE PREKMURJE V JOŽEFINSKI VOJAŠKI IZMERI 1784 IN POMEN VIRA ZA RAZISKAVE TEDANJEGA PROSTORA MED RABO IN MURO

Že ob snovanju prvega prispevka o Prekmurju na jožefinskih kartah¹ je imel avtor pred očmi dve besedili – za gornje in za dolnje Prekmurje. Le v takem obsegu je možno resnično celovito analizirati množico informacij, razvidnih s kart ter iz opisnega dela. To besedilo je torej naravno nadaljevanje prvega, zato se v največji možni meri nanj tudi navezuje, tako v metodološkem pristopu kot v slogu pisanja. Za predstavitev kart je dodana še kratka ocena o pomenu vira za raziskave celotnega obdelanega prostora.

OBLIKA PREDSTAVITVE KART ZA DOLNJE PREKMURJE

Od notranjeavstrijskih kart sta zavoljo natančnejšega izrisa Murine struge znova pritegnjeni karti sekcij 168 in 169, ki ju je kartografiral nadporočnik Werthenpreis, in tamkajšnja opisa.² Za dolnje Prekmurje so prišle v poštev madžarske sekcije z oznakami: I-8, II-11, II-12, II-13, III-13 in III-14, se pravi skupno deset kart – pet originalov in pet kopij.³ Kartirala sta jih že omenjeni nadporočnik Reis in podporočnik Lichtenbert. Za enostavnejšo preglednost prostora s kart je za sekcijo II-13 predstavljena sekcija III-14 in šele nato sekcija III-13. Avtor sledi predstavitvenemu ključu, opisanem v prvem prispevku,

¹ Andrej Hozjan, Gornje Prekmurje in del Porabja v jožefinski vojaški izmeri 1784, Zbornik soboškega muzeja 8, Murska Sobota 2005, str. 147–170.

² *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 6. zv., ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana 2000: Karte: sekc. 168 in 169, in Opisi: pripadajoči opisi in toponimija teh sekcij.

³ *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 7. zv., ur. Vincenc Rajšp, Ljubljana 2001: Karte: sekc. I-8, II-11, II-12, II-13, III-13 in III-14, in Opisi: opisi ter toponimija vseh sekcij.

ki ga tvori sedem skupin. Veljajo tudi vse druge tamkaj zapisane določbe. Obe notranjeavstrijski in madžarska sekcija I-8 so zaradi zelo majhnega za obdelavo zajetega prostora opisane le sumarično, brez oštevilčenih opisnih skupin. Za običajno poimenovanje krajev se uporabljajo današnja uradna imena v le slovenski obliki – razen pri opredelitvi obdelanega območja na samem začetku posamične sekcije, kjer so le-ta dvojezična –, tako da je npr. nekdanja Dolnja Lendava pisana kot Lendava. Sicer so originalni toponimi (v predstavitvi pod zap. št. 3) in hidronimi dosledno izpisani tako, kot se jih more prebrati na kartah. Vse globinske in širinske podatkovne navedbe so iz korakov, svežnjev in čevljev preračunane v metre.

CELOSTNI POGLED NA SPOROČILNO VREDNOST VIRA

Glede državne meje bode v oči zelo neenako izrisana struga Mure z vsemi posebnostmi vred na notranjeavstrijskih ter na madžarskih kartah, pri čemer so prve neprimerljivo kakovostnejše. V reki ter tik ob njej so vidni otočki in otoki, manjše in večje naplavne sipine, rečni rokavi in mrtvice, pa seveda znani brodovi in nepogrešljivi murski mlini. Viden je dejanski potek meje, ki je pri Melincih segala še na levi breg in nasprotno nekaj nižje še na desni breg reke. Županijska meja je prav tako vrisana natančno, začudujoče pa je stanje glede pisanja imen županij, kjer vlada na obeh notranjeavstrijskih kartah popolna zmeda v smislu zamenjevanja ene županije z drugo oziroma napačne postavitve ter celo neobstoja zapisa Zalska županija (!).

Reliefne posebnosti so lepo izpostavljene, npr. prehajanje iz gričevnatega v nižinski svet ali pa stopnjevanje višine hribov ter struge vodnih žil. Ob Muri je prostor sekala še markantna, v obliki lepega kanala upodobljena reka Ledava z vsemi svojimi potočnimi pritoki, medtem ko se v spodnjem delu s severa znova prikaže še Krka. Vodnatost je sploh eden od najpomembnejših naravnih predznakov ozemlja, ob tem še gozdnatost in zatravljenе ploskve. Gozd je impozanten. Šele z informacijo o tedanjem obsegu gozdnega prostora se zavemo, koliko ga je bilo prav tukaj dodatno izkrčenega v zadnjih dveh stoletjih. Obdelovalnih površin je bistveno manj kot danes, tudi vinogradov.

Naselbinska kultura nižinskega prostora pa se ne kaže v sicer sprva pričakovani gostejši poselitvi od tiste v hribovitem delu gor-

njega Prekmurja. Gostejša je morda le v njegovem določenem delu, »na Markovskem«. Podobno gostejša je tam mreža vmesnih kolovoznih in drugih poti, ki vodijo celo po gozdovih. Glede razdalj in medsebojne časovne oddaljenosti krajev v hoji moram popraviti napačen podatek v prvem tekstu o 6000 korakih na eno uro = pol milje, ki naj bi bil vpisan na vsak original, čeprav sem s tem le zvesto – brez preverbe – sledil urednikovemu predgovoru⁴ in mi ni posebej padlo v oči: dejansko ima vsak madžarski original na desnem robu vpisanih 5000 korakov na uro, kar je v merilni enoti zneslo pol milje, vendar katere? Urednik namreč ni pripisal, o katerih miljah – nemških, avstrijskih ali madžarskih – je govor. Pri navedenih medsebojnih razdaljah v urah (natančnost gre do 1/8 ure) je opaznih več nelogičnosti.

Najpomembnejše prometnice so: deželna cesta iz smeri Martjan-ci–Turnišče–Dobrovnik– Dolga vas; cesarska poštna cesta, ki prečka prostor pri Dolgi vasi in Lendavi ter se nadaljuje proti Murskemu Središču; lokalna cesta iz Murske Sobote skozi Beltince, Odrance in Črenšovce proti obema Lakošema, ki se v spodnjem delu Lendave sreča s pošno cesto ter nadaljuje svojo smer naprej proti današnjemu Tornyiszentmiklósu. Ceste in poti so prečkale številne vodne žile, zato je na njih stalo več lesenih mostov, a niti eden kamnit.

Oznake cerkva in drugih trdnih objektov so tu enake. Številni mlini na Ledavi so nosili vsak svoje ime, imensko znan je celo eden na Črncu. V Lendavi je bila očitno tudi kalvinska skupnost. Gostilne so bile: pod Kobiljem v križišču poti proti Dobrovniku in Csesztregu, ob poti proti brodu na Muri pred Hotizo in še ob cesti med Čentibo/Csente in Dolino/Völgyifalu. Toponimija pa je še zanimivejša, saj izpisana krajevna imena še bolj poudarjajo starinskost njihove slovanske in druge madžarske izgovorjave, ni pa recimo oznak za madžarsko obliko (*hung.*). Nemških toponimov je tu manj, le v primerih Bistric in obeh Lakošev – pri vseh so prvi deli imen Gornji/-a, Srednja, Dolni/-a madžarska in v nemščini. So pa še nemški hidronimi in nemška imena obeh velikih gozdov. Celostno podobo končujejo številne lesene kapele in še nekaj kamnitih, lesenih obcestni križi in posamična pokopališča. Pod Lendavo so stale še vislice.

⁴ Prav tam, XXVIII.

OPISI VSEBIN POSAMIČNIH SEKCIJ

Notranjeavstrijski del (6. zvezek)

Sekcija 168 – *Section 168*: del Murine struge

Zapis na madžarskem ozemlju nad Muro (EISENBURGER COMITAT) je zelo zgrešen, saj je raztegnjen daleč proti spodnjemu robu karte, se pravi na ozemlje Zalske županije (?), kar daje slutiti, da risarji niso imeli točne informacije o županijski meji.

Državna meja je začrtana na levem bregu, čeprav je večina mejnih kamnov – razen enega – locirana na desnem, skupaj pa jih je pet. V višini Bunčanov oziroma nasproti Dokležovju je ob koncu ene od poti iz Veržeja na desnem bregu stala »madžarska«⁵ gostilna (W. H.), kjer je bil tudi brod (*Überfuhr*). Z njim je bilo mogoče prevažati tudi tovarne vozove, vožnja je – odvisno od rečne višine – trajala šest do sedem minut. Manjši brod (*Kleine Überfuhr*) je vozil še »kakih 1000 korakov«⁵ pod Spodnjim Krapjem, točneje s tamkajšnjega rečnega otočka v višini Melincev, in je tam prisoten vsekakor vsaj od poznega srednjega veka naprej.⁵ Z njim je bilo mogoče prevažati le ljudi, vožnja pa je trajala dlje kot z gornjim – osem do deset minut. Prav tam je na levem bregu ob poti k Melincem stal mejni kamen, tik ob njem pa tri kajžarske hiše, ki so tvorile tedanjo vas (H)Renovci (*D: Renovcze*, nemško *Krendorf*). Pripis (*Hauser zu Steyermark gehörig*) pove, da so – čeprav vrisane že izza meje – spadale k Štajerski (!). Levoobrežnih mlinov je na tej karti sedem.

Znova je treba poudariti, da je izris Murine struge pod županijsko mejo, torej med Bunčani in Spodnjim Krapjem, bistveno drugačen kot na madžarskih kartah. Mura je tu izrisana objektivneje, v večjem merilu in v še docela neokrnjeni (neregulirani!) podobi, z mnogimi večjimi in manjšimi otoki, naplavnimi sipinami ter mrtvicami ob glavni strugi. Otoki in obe obrežji so poraščeni z gostim, težko prehodnim mešanim (hrast, jelša idr.) gozdom in grmovjem. Na nekaterih so izpisana celo imena (*Verbie*, *Plaschitz*, *Prodivicz* in *Meka* (?)). Reka je bila deroča, pri Veržeju je merila med 2 in 2,5 metra globine, malo nižje pa od 1,5 do 1,8 metra. Najširša je bila pri brodu pod Spodnjim

⁵ Omenjen v letih 1443 in 1462, gl. Pavle Blaznik, *Historična topografija slovenske Štajerske in jugoslovanskega dela Koroške do leta 1500*, zv. 1 A–M, Maribor 1986, str. 376 – geslo Krapje Gornje, Spodnje. Brod vozi še danes.

Krapjem, imela je peščeno in kamnito dno. Pri upadli vodi so se močno kazale sipine. Popisovalec je zato konkretno opredelil tamkajšnji rečni vsakdanjik: »Značilnost Mure je, da vsako leto spreminja svoj tok, napravlja nove sipine in stare odnaša s seboj.«

Sekcija 169 – *Section 169*: del Murine struge

Državna meja, načrtana na levem bregu, se tik pod tem otokom pravokotno obrne proti zahodu. Zmeda z mejo se veča. To podkrepljuje zapis v sklopu opisa vasi Noršinci pri Ljutomeru, da namreč »reka Mura ... predstavlja mejo med Štajersko in Železnim komitatom«. Kljub temu pa je v istem opisu (!) v Pripombah opredeljena še drugače: »Meja med Štajersko in Ogrsko so naznačeni obrobni tokovi in ne Mura.«⁶ Na karti se jasno vidi desnobrežna (mejna!) črtkana črta točno do same meje, v kateri stojijo kar trije miljniki. Tam sta bila malce nad omenjenim otokom lesena krčma ter še en brod – v višini Gornje Bistrice.

Zapis na madžarskem ozemlju (EISENBURGER COMITAT), ki je raztegnjen prav do preloma meje, je seveda popolnoma zgrešen (!?); zapis za ozemlje Zalske županije (SZALADER COMITAT) se začneja šele pod mejnim prelomom (!).

Rečna struga je v enakem slogu kot zgoraj izrisana do točke, kjer se državna meja scela obrne. V njej so znova večji in manjši otoki, poraščeni »s hrasti, rakitami in drugim grmovjem«, le poslednji z imenom *Josechova* (v topografskem delu pa *Jovichova/Jovischa* (po mnenju avtorja: *Josichova!*)) Meka je »bolj sipina«.

Madžarski del (7. zvezek)

Sekcija I-8 – *Coll. I. Sect. VIII. Theil des Eisenburger und Szalader Comitatus*: del v Zalski županiji – struga Mure in okolica Dokležovja

V jugozahodnem delu karte je vrisan začetek županijske meje nad Dokležovjem ter pod njim zapis imena vasi *Deklesin/Toglesche*, vendar še brez hiš. Rečna struga je izrisana povsem drugače kot na notranjeavstrijskih kartah – ožje, naivneje in nerealno. Meja je vrisana po sredini struge, kjer sicer ni nikakršnega otoka. V njej je bunčanski/dokležovski brod, v opisu označen kot splav (*eine Platte*). Od le-

⁶ *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787*, 6. zv., Opisi, str. 158–159.

voobrežnih mlinov je le eden, izrisan kot plavajoči mlin – se pravi kar nekaj stran od samega brega.

Sekcija II-11 – *Coll. II. Sectio XI. Theil des Eisenburger und Szalader Comit.*: del v Zalski županiji med Bogojino, Motvarjevci in Kobiljem

1. Županijska meja se pne tik nad Bogojino v poševno naraščajoči smeri proti severovzhodu, a se malo nad Bukovnico pravokotno prelomi proti severu, dokler ne prečka Bukovniškega potoka, kjer se znova pravokotno preusmeri na severovzhod in v ravni črti prečka Kobiljanski (danes tudi Kobiljski) in Ratkovski potok. Nato se začne v razlomljeni črti vzpenjati proti severu.

Okoli Bogojine je svet delno še raven, nato pa se začno hribi, porasli z gozdom. Prerežeta ga dolini obeh potokov, ki se pri Motvarjevcih združita, na levem bregu Kobiljanskega potoka pa je znova ravnina. Oba potoka imata več majhnih pritokov. Pri Motvarjevcih se dolina in nižinski svet začneta širiti. Pri Kobilju so bili »travniki suhi, a večkrat poplavljeni«, gozd pa »visok, z grmovjem«. Ravninski del je obdelan; večji vinogradniški kompleksi so označeni severno in vzhodno od Bogojine, nad levim bregom Bukovniškega potoka – del izsekan sredi gozda! –, nad Motvarjevci ter nad Kobiljem.

2. Naselja z vpisanimi imeni: Bagony/Bagonya, Bokonak, Tot Szalastu in Kebele. Bogojina je narisana kot obcestna vas zbitih, vsaj trideset gosto poseljenih hiš. V Bukovnici je vsega kakih deset raztresenih hiš, enako v še bolj raztresenih Motvarjevcih. Kobilje je podolgovata naselbina na obeh bregovih potoka z okoli 50 hišami.

3. V Bogojini se steka kar nekaj cestnih poti iz vseh smeri; od tod vodi pot lep del tudi tik ob županijski meji (kar bi lahko pomenilo, da je bil potek meje znan = označen!) do Bukovnice, kjer se loči od meje. Do te vasi sicer vodita iz smeri Bogojine še dve drugi poti. Nad Bukovnico se tik pod vinogradi ob Bukovniškem potoku – ta sicer izvira zgoraj v gozdu med Vučjo Gomilo in Čikečko vasjo – pojavi tudi pot, ki vodi skozi Bukovnico, nato pa kmalu za vasjo izgine. Pred Motvarjevci se tik pred zlivom obeh potokov združita tudi cesti, potekajoči sprva kot ena iz Sv. Benedikta/Kančevci, ki se pred Fokovci razcepi na dve smeri in združi na tej točki ter nadaljuje v smeri Csesztrega, njen stranski krak pa gre skozi Kobilje, kjer se pridruži glavni cesti iz Szentgyörgyvölgyja. Slednja je bila dobro

vzdrževana, druge poti pa so bile »slabe«. Kobiljanski potok je bil »prehoden le tam, kjer so poti.«

Mlini stojijo: en na potoku pri Bogojini tik pod županijsko mejo, en pa prav v vasi Kobilje. Leseni mostovi so bili na poteh med Bogojino, Tešanovci in Moravci ter še v Kobilju in bližnji okolici.

4. Bogojinska župnijska kamnita cerkev je vsekakor kazala uglednejšo podobo kot lesena kobiljanska kapela. Pri tem pa je treba opozoriti na eno od sicer redkih nedoslednosti celotnega besedila opisnega dela: kako je z določanjem izrazov za znaka, ki pomenita cerkev oziroma kapelo? To je zelo očitno npr. na Kobilju, kjer je tako na izvirniku kot na kopiji viden znak za kapelo, v opisu te sekcije original in prevod navajata cerkev, v njeni toponimiki slovenski tekst navaja kapelo, nemški prevod pa »Im Dorf ist eine Kirche.« (?) Drugi pomembnejši objekti niso opisani, čeprav je vsaj v Bogojini živelo kar nekaj nižjih plemičev. Tak nižjeplemiški dvor bi se dalo razbrati npr. tik ob tamkajšnji cerkvi.

5. Pod Kobiljem ob križišču poti proti Dobrovniku in Csesztregu je stala gostilna.

6. Zanimiv je tu zapisan očitno starejši toponim Motvarjevec – *Tot Szalastu*.

7. Malo iz Kobilja proti Dobrovniku je stalo pokopališče, nedaleč stran –ž nad križiščem z gostilno – pa tudi obcestni križ.

Sekcija II-12 – *Coll. II. Sect. 12. Theil des Eisenburger und Szalader Comitatus*: del v Zalski županiji med Muro pri Dokležovju, Filovci, Banuto in Veliko Polano

1. Državna meja je – drugače kot na notranjeavstrijskih kartah – vrisana sredi Murine struge. Mura je prav tako znova upodobljena bistveno drugače: ožje in brez zagotovo številnih rokavov – enega omenja celo opis vasi Melinci. V njej je na delu med Ižakovci in Melinci več otočkov, ki so poraščeni z gozdom ali pa le naplavinski. Na obeh bregovih so dobro vidne obširne sipine. Opisno besedilo sicer ne daje nikakršnih podatkov o sami Muri. Ob levem bregu so plavali mlini. V naselju Harinovci tik ob bregu pred Melinci je stal edini opazen miljniki. Vzdlž reke se z izjemo okolice Dokležovja razrašča gost gozd. Iz Ižakovcev in Melincev sta k reki vodili dve poti.

Dobro polovico prostora prekriva visok, gost mešani gozd z grmovjem. Ponekod, npr. med Lipovci in Lipo, prehaja v gosto

grmičje in obširne gozdne travnike. Osrednja gozdna površina se iznad Murske Sobote nadaljuje ob bregovih Ledave do izteka karte in se na levem bregu v višini Filovcev razširi skorajda do naselij ob deželni cesti Dobrovnik–Lendava, na desnem bregu pa obkroža Nadelico in se od Gomilice ob poti proti Veliki Polani širi do Črnca in prek. Tamkajšnji Črni gozd/Črna šuma/*Fekete - Wald* je bil »zaradi poplav Ledave in Črnca zelo močviren in težko prehodan«, še posebno pri Radmožancih. O njegovi prehodnosti le toliko, da je znašal čas za premaganje poti med Renkovci oziroma Turniščem in Dobrovnikom celo uro. Večje gozdove brez stika z osrednjo gozdno površino vidimo še med Beltinci in Muro, med Lipo in Odranci ter med Trnjem, Žižki in Veliko Polano. Precej je tudi manjših skupin dreves med polji.

Področje izpričuje dokajšnjo vodnatost. Reka Ledava (*Lendwa Fl.*) je tu upodobljena v lepo narejenem kanalu, čezenj vodi več poti, začuda pa je na teh prehodih vrisanih zelo malo mostičev! Kljub kanalu je reka ob deževjih redno prestopala bregove. Ledavski mlini so imeli očitno večji izkoristek vodne sile kot drugi, saj je pred vsakim dobro viden vrisan jez in zavoljo njega tudi malce razširjena rečna struga. Potok Črnc (Czernetz/Czernek Fl.) se v gozdu vzhodno od Velike Polane – v jugovzhodnem kotu karte – izliva v Ledavo. Pri Odrancih je bil močvirnat, pri Črenšovcih pa je ob nalivih poplavljal okolico. Tudi njegova voda je gnala nekaj mlinjskih koles, mlin v Trnju pa je imel očitno močan jez, saj je pred njim vidna večja zajezena površina. Gozd med Bukovniškim potokom in Ledavo je prepreden z več lepo vrisanimi potočnimi strugami in delno suhimi rokavi, ki so bili gotovo izvor tamkajšnje močvirnosti – to se nadaljuje tudi naprej ob obeh rečnih bregovih. Med nalivi dežja so prostor okoli Strehovcev pogosto poplavljali hudourniki s hribov nad deželno cesto. Med Črenšovci, Žižki in Veliko Polano je opaznih več povezanih strug – vse vodijo k Črncu – z vrisanimi potočki. Takih potočkov je bilo še mnogo in so ustvarjali močvirnat svet, kot npr. okoli Bratoncev.

Svet je nižinski, z izjemo hribovitih pobočij na levi strani deželne ceste do Dobrovnika in v smeri Kobilja. Največ obdelovalnih površin je v večjih kosih med Dokležovjem in Ižakovci, južno od črte Melinci–Črenšovci proti spodnjemu robu karte, med Lipovci in Odranci, med Gančani, Gomilico in širšo okolico Turnišča, med Ivanci in Ledavo ter vzdolž deželne ceste. Vinograde je najti v Fi-

lovskih, Strehovskih in Dobrovniških gorica ter naprej proti Kobilju. Precej je travniških in zatravljenih območij – vsa naselja brez izjem so obdana s travo. Zunaj vasi so največja travišča, pomešana z grmovjem in nizkim gozdičem, med Dokležovjem in Bratonci, pod Ivanci so bili travniki močvirni, nato je travnat večji prostor med Ižakovci, Črncem, Črenšovci ter Melinci, pa nad Trnjem, za Nedelico in pod Radmožanci. Obledavske travnike je reka ob prestopanju bregov pogosto poplavljala.

2. Naselja z vpisanimi imeni: Banota, Belatinci, Bratonci ali Bratoni(n)ci, Brezovci, Bukovinci, Čiča, Černšovci ali Černešovci, Dobronok, Deklesin ali Togleše, Esterlek, Füllovci, Gomilica, Harinovci, Ivanci, Ižakovci, Kamahaz ali Kamaháza, Kánsany, Kenderház, Lipa, Melinci, Nedelica, Oderjanci, Polana, Radomos ali Radamász, Rankovci, Strikovci ali Strukovci, Terny, Turnišča, Szécsi Szigeth ali Žikovci.

Samostojni zaselek Harinovci z nekaj hišami, ki ga z notranjeavstrijske karte poznamo pod imenom (H)Renovci, leži tik ob Muri, točneje med bregom in miljnim kamnom. Tudi madžarsko opisno besedilo trdi, da »je na Štajerskem«, kar pa je nenavadno in bi zaslužilo natančnejšo raziskavo, saj je državna meja tu trdno zarisana po sredini Murine struge. Kot tak nastopa namreč tudi na drugih starejših kartah Zalske županije, a tam resnično v smislu dela na štajerski strani, čeprav že na prekmurskem bregu. Očitno je šele v 20. stoletju postal sestavni del Melincev. Prav tako je tu še samostojna manjša vas Bukovje, dandanašnji del Male Polane. Kot trgi so označeni Dobrovnik, Beltinci in Turnišče. Ivance je uredništvo tega zvezka pripisalo kot spadajoče v Železno županijo. Medsebojne oddaljenosti so navedene do 1/8 ure vojaške pešhoje natančno, časi pa so realni.

Poseljenost je ne glede na velike gozdove in predvsem na naravne možnosti redkejša kot npr. v prostoru med Muro in Mursko Soboto, seveda pa gostejša kot recimo vzhodno od Lentija. Naselja so nižini primerno raztegnjena ob lokalnih poteh ali med več potmi. Očiten primer dolge obcestne vasi je Turnišče, medtem ko so nekatere v medsebojno ločenih večišnih otokih – primeri Brezovice, Velike Polane, Strehovcev in Dobrovnika. Zanimiv je položaj na Ivanjih, kjer največji del hiš stoji zvrščen v liniji, kjer ni ne poti ne potoka. Banuta je celo vas posamičnih, petih povsem ločenih kmetij. Največje po številu hiš je Turnišče. Kar nekaj hiš je stalo tudi ob ne-

katerih ledavskih mlinih. Med kmetijami so povsod travnate površine – vse vasi so dobesedno zelene – in v mnogih primerih lepo vidni razmejitveni nasadi dreves ali grmovja. Prav nič ne daje slutiti na tukajšnja ciganska/romska naselja, čeprav so brez vsakega dvoma že stala. Morda bi se jih dalo prepoznati v nekaj osamljenih bivališčih zunaj Nedelice, Brezovice, Trnja in drugod.

3. Prometna mreža je – tudi upoštevajoč množino polj – gosta. Deželna cesta skozi Dobrovnik in naprej proti Dolgi vasi je bila »dobra«, čeprav jo je pri Dobrovniku ob rečnih poplavalah dvigovalo, dobra je bila tudi pot proti Kobilju. Enako pomembna, čeprav nižje-statusna cesta je tekla iz Murske Sobote čez Lipovce, pod Gančani, skozi Renkovce in Črni gozd do Dobrovnika, kjer se je priključila na deželno cesto. S kar več pomembnejšimi potmi hkrati so povezani Rakičan, Beltinci, Turnišče ter vsi drugi kraji med Muro in Ledavo. Ostale poti so bile večinoma slabe – včasih zamočvirjene ali poplavljene. Bile pa so tudi dobre poti – po opisu – kot pri Lipovcih, Gančanih ali Bukovju/Mali Polani. Skozi Črni gozd je vodilo le malo poti med Ivanci, Filovci in Ledavo, med Renkovci, Turniščem in Dobrovnikom ter med Nedelico in Radmožanci, pa še te so bile močvirne. Na mnogo mestih ob poteh ter ob glavni cesti stojijo na eni ali na obeh straneh drevoredi ter več božjih znamenj – križev.

Na karti je vrisanih precej lesenih mostov na poteh in cestah čez jarke in potoke, medtem ko jih je čez Ledavo zelo malo. Vendar ni niti enega zidanega.

Mlini: Na Muri med Dokležovjem in Harinovci jih ob levem bregu plava pet. Daleč največ mlinov v celem dolnjem Prekmurju je stalo na Ledavi. Karta jih navaja s tedanjimi imeni, ki so običajno izpovedovala priimke trenutnih ali pa dolgoletnih prejšnjih imetnikov mlinov. To pa ne pomeni, da so bili mlini njihova last, temveč so bili »gosposčinski«, torej Esterházyjevi. Tako so od Murske Sobote naprej delali: *Czibotow*, *Rosz*, *Woderow*, *Parasoynov*, *Szabutyn*, *Korsow*, mlin za Turniščem brez imena, *Krambaczow*, *Boniz* in *Herzeg*. Vendar na karti niso vpisani vsak v smislu samostojnega naselja, saj jih popis naselij na desnem robu kopije ne navaja! Potok Črnc je mline gnal v Odrancih, Črenšovcih, Trnju ter *Tsasárjev* mlin v gozdu za Veliko Polano, začuda pa ne v Beltincih!

4. Večjih objektov je malo. Predvsem je to močan beltinski grad, ki mu je družbo že delala velika zidana »suha kašča«, stoječa tik ob mo-

stu čez Bratonski potok. Kamnite cerkve so stale v Dobrovniku, Beltincih, Črenšovcih in v Turnišču, kjer je opis dodal še kamnito župnišče. Tudi dokležovska cerkev, čeprav lesena, je označena kot trdna stavba. Črenšovska cerkev je edina obzidana z lepo vidnim zidom, znotraj katerega je najverjetneje ležalo sicer neoznačeno pokopališče.

5. Kar nerazumljivo je, da niti karta niti opis ne izpričujeta številnih manjših pomembnejših gospodarskih ali bivalnih objektov, čeprav so glede na stopnjo »gospoščinske« uprave ti vsekakor stali v več krajih. Konkretno je vpisana le opekarna nad Dobrovnikom ob poti h Kobilju. Lahko se jih zasluti v okviru večjega števila hiš, ki po velikosti odstopajo od običajnih in so stale v vseh treh trških naseljih ter v mnogih drugih. To so bili predvsem nižje- in srednjeplemiški dvori družin, ki jih tedanji viri omenjajo npr. v Dokležovju, na Melincih, v Lipovcih, Beltincih, Črenšovcih, Turnišču, Dobrovniku in drugod. Lepi primeri takih v oči bodečih stavb so npr. v L-obliki grajen dvor v Dobrovniku čez križišče nasproti župnijske cerkve, morda župnišče, ali tudi ne, pa več hiš/objektov v Turnišču in Beltincih – v bližini kašče, katerih dimenzije so več kot očitne. Gostiln pa v tem delu očitno ni bilo, verjetno tudi zavoljo številnih pogostitveno-nastanitvenih možnosti v večjih krajih.

Večje število tukajšnjih sakralnih objektov ni nič posebnega, prej je to znak očitno temeljite rekatolizacijske dejavnosti, začete od sredine 17. stoletja. Običajno je v vsaki vasi videti leseno kapelo, v trgih pa tudi po več hkrati. Izjema je Turnišče, kjer so poleg župnijske cerkve stale še štiri zidane (ena na križišču povsem zunaj trga) ter ena lesena kapela. Zidano kapelo so premogli še Dokležovje, Beltinci, Dobrovnik – v križišču zunaj trga – in Gomilica. Le v malokateri vasi ali najbližji okolici se ne bo našel vsaj en lesen križ, mnogo križev pa stoji tudi na razpotjih ter ob poteh. V majhnih zaselkih – npr. Banuti, Bukovju – ni stalo prav nič.

6. Toponimika nekaterih krajev je milo rečeno nenavadna. Tako je popolnoma neznano, od kod za Lipovce ime Strikovci/Strukovci, identično gornjepremurskim Strukovcem oziroma medmurskemu Strukovcu tik ob Muri, ali pa ime Szécsi-Szigeth za Žitkovce, identično bolj znanemu trgu ob reki Krki pod Lentijem – težko rešljive enigme! Strehovci so tu zapisani izključno le v starinski madžarski obliki *Eszterlek*, Bukovje nad Polano pa v obliki *Bukowincze* (= Bukovinci). Drugi »nevsakdanji« izpisi toponimov so posledica njih-

ve izgovorjave v krajih samih in nazorno kažejo, da so ti toponimi skozi stoletja doživljali zanimivo razvojno pot, kar je logično.

7. Edino označeno pokopališče na karti je stalo malce zunaj Beltincev ob poti proti Ižakovcem.

Sekcija II-13 – *Coll. II. Sect. 13.: Theil des Szalader Comitatus*: del med Muro pri Gornji Bistrici in Gornjim Lakošem/Felső Lakos (SLIKA)

Sl. 1: Del karte sekcije II-13 – struga Mure in kraji med Gornjo Bistrico in Gornjim Lakošem/Felső Lakos

1. Državna meja se v višini med Srednjo in Dolnjo Bistrico preusmeri proti jugozahodu, s čimer reka Mura preneha igrati vlogo meje med madžarskim kraljestvom in svetim rimskim cesarstvom. Na majhnem odseku pred to točko se meja zavoljo vijuganja struge že prej odtrga od reke, a se tam še zadnjič nasloni nanjo. Tamkajšnji potek meje označujejo kar štirje miljni kamni, vsi ležijo na desnem bregu.

Reka tu kaže svojo ustvarjalno podobo. Ima prodnato in peščeno dno ter strme bregove, široka je med 140 in 190 metri, vseskozi od 2,5 do 3 metre globoka in »ima hiter tok – je deroča«, kar pa je glede na močno vijuganje verjetno treba jemati z rezervo. Vijugasta struga Mure (gl. sl. 1) je predstavljena dokaj realno. Tako se v njej samo na območju vseh treh Bistric in Hotize vidijo dva večja in kar nekaj manjših otokov. Pri Srednji Bistrici je ležal v reki nekakšen podolgovat zaobljen polotoček, po katerem je vodila pot od spodnjega brega, kjer je pristajal razkriški brod, naravnost k poti med Gornjo in Srednjo Bistrico.

Pravcata posebnost pa sta malce naprej ležeči prvi večji otok tik pod Dolnjo Bistrico ter drugi večji otok med Hotizo, Kapco in Kotom, nedvomno največja v celotnem »prekmurskem« Murinem toku. Zakaj prav tam? Prvi otok: tamkajšnje ustavljanje reke so povzročali tik pred njim stoječi manjši otočki, ki so nekoč očitno tvorili en nekdanji otok, pa ga je vodna moč razcepila in dele potisnila proti bregovom. Opisani otok je torej nastal – kot sicer vsi drugi – v obliki postopno rastočih naplavin, ki so nato povzročile močno širjenje in posledično vijuganje rečne struge okoli trdno zagozdenega kopna. A neumorna voda si je tudi skozenj utrla dve ožji strugi in ga razdelila na tri dele. Vendar je levi breg še poln vode, zato je otočna ploskev izrazita. Drugi otok: reka se je ustavljala pred njim v dalj-

šem okljuku ob dolgem desnoobrežnem naplavnem klinu, zavoljo katerega so se nove naplavne sipine intezivno nakopičile ter nekoč, pred več stoletji, ustvarile nov rečni otok. Voda si je nato vseskozi iskala novo pot in otok razpolovila v višini dotedanjega levega brega nasproti desnoobrežnega klina, tako da je začela ustvarjati nov, tu že viden manjši otok, starodavni rečni breg nad nekdanjim otokom pa je izgubljal vodo in se krčil. Otočna površina zato sploh ni več tako izrazita kot pri prvem otoku.

Najočitnejša potrditev takega poteka so same lege vasi Hotiza, Kapca in Kot tik ob usihajočem otočnem bregu, ki so seveda nastale pred stoletji. Razmere lahko bolje razumemo s hkratnimi primerjavami stanja tega dela struge na drugih starejših natančnejših kartah. Vsi otoki so poraščeni z gostim gozdom in grmovjem. V nadaljnjem poteku reke so v njej vidne le še naplavne sipine. vzdolž brega se sipine marsikje zajedajo v gozd.

Prostor je v dobršni meri prepreden z nekaj večjimi mrtvicami in stranskimi, delno še vodnatimi rečnimi rokavi. Vidne so tudi struge manjših in že osušenih potočkov, ki so vsi brez izjem medsebojno povezani in usmerjeni v reko. Temu primerna je vodnatost – zamočvirjenost in zato težja prehodnost drugih površin. Gozdnate leže predvsem tik ob strugi, sicer pa je nad osrednjo cesto Črenšovci-Lendava dobro viden rob Črnega gozda. Vmes so ogromne travne ploskve – največja med Dolnjo Bistrico in Hotizo – med njimi pa še gozdni otoki. Obdelanih površin je manj, nekaj v obsegu Bistric, nato pa večje strnjeno obdelano območje od Hotize naprej ob cesti. Vinogradov ni.

2. Naselja z vpisanimi imeni: Bistrica – Gornja, Srednja in Dolnja –, Gürga, Hotise ali Hotica, Kapca, Kut ali Kutos, Dolnji Lakoš/*Unter oder Alsó Lakos*. Naselja leže ob osrednji cesti ter ob obmurskih poteh, na nastanek le-teh pa so vplivali reka in njeni rokavi. Vse tri Bistrice so ostro ločene druga od druge. Daleč najzanimivejši je tu položaj Dolnje Bistrice, ki je locirana dobesedno sredi struge! Mura je namreč tu s prej opisano lego prvega velikega otoka na vrhu le-tega ustvarila veliko, spodaj na obeh straneh razširjeno črko U. Vas leži v njenem vratu, do tja pa vodi pot iz Srednje Bistrice, ki se v vasi pentljasto zaključi in gre naprej tik ob rečnem bregu. Ta U je vsekakor poznejši, še danes znan mrtvi rokav Berek (»Breg«), hiše leže sredi gozda in med rečnima bregovima.

Tudi lega Srednje Bistrice kaže direktno naslonitev na nekdanji rokav. O lokacijah Hotize, Kapce in Kota ni kaj dodati. Zanimiv je položaj v Gaberju. Vas, ležeča ob poteh v obliki Y z zaobljenima krakoma, se je z desnim krakom naslonila na lepo viden rečni rokav ter se usmerja proti prvim hišam v Gornjem Lakošu, levi krak pa se širi ob osrednji cesti prav tako proti Gornjemu Lakošu. Naselji še nista skorajda strnjeni, tako kot danes, a ju je že tedaj vidno razmejevalo le spodnje križišče poti, kjer stoji lesena kapela/križ. Predvsem pri Gornji in Srednji Bistrici leži nekaj osamljenih večjih hiš, morda celo kak nižjeplemiški dvor.

3. Ob reki vodi več poti skozi vse tri Bistrice ter nato čez travnike, kjer se priključijo osrednji cesti v Lendavo. Ta gre skozi gozd do broda Hotiza–Sv. Martin na Muri, nato pa se pred ter za Hotizo nanjo priključita še dve poti iz smeri Turnišča. Več lesenih mostov je vidnih na osrednji cesti, drugod pa le en nad Kapco. Levoobrežnih murskih plavajočih mlinov je precej: kar štirje pri Gornji Bistrici in trije na vrhu opisanega U pri Dol. Bistrici, pa še en na spodnjem, torej »bistriškem« bregu prvega velikega otoka. Desnoobrežnih mlinov je še več. Pred Hotizo stoji mlin na mrtvem rečnem rokavu.

Tu sta tudi oba znamenita broda, razkriški, ki je sicer vozil le do opisanega brega polotočka, v madžarskem opisu sicer označen: »Pri Srednji Bistrici je brod za Razkrižje«, in hotiški, vrisan ob levem bregu, ki je vozil do vrha opisanega desnoobrežnega klina.

4. -

5. Nikjer ni vrisana lokacija znanega Gyula (= Julia) marofa, znana že iz poznega 14. stoletja⁷, čeprav je tedaj gotovo še moral stati! Lesene kapele stojijo v Srednji Bistrici, v križišču za Dolnjo Bistrico ter v opisanem križišču med Gaberjem in Gornjim Lakošem. Ob poteh ter v vaseh je nekaj lesenih križev. Gostilna je na poti malo pred hotiškim brodom, vendar to zagotovo ni omenjeni Julia marof. Nekdanji Bobri so očitno stali na stari gostinski točki.

6. Omeniti je treba dvoje: najprej ime za Gaberje/Gyertjános – *Gürga*, ki je lahko ali popačenka, zapisana na osnovi lokalne madžarske izgovorjave, ali pa celo kak starejši istovetni toponim. Druga stvar pa je nedvomno jasen zapis *Unter oder Alsó Lakos* za današnji kraj Gornji Lakoš, ki znova postavlja že staro vprašanje: ali je res šlo

⁷ Historična topografija Slovenije I, Ivan Zelko, Prekmurje do leta 1500, Murska Sobota 1982, str. 46.

le za toponimične napake kartografov – kar je manj verjetno –, ali pa je bilo nekoč dejansko obratno, kot je dandanes, torej da se je današnji Gornji Lakoš še konec 18. stoletja imenoval Dolnji Lakoš in obratno? Isto je namreč mogoče videti tudi na nekaterih drugih starejših županijskih kartah. Če je tako, kdaj in zakaj je nastala toponimna premena? Stvar je vredna raziskave.

7. -

Sekcija III-14 – *Coll. III. Sect. 14 Theil des Comitatus*: med Muro, Gor. Lakošem, Lendavo, Čentibo in Pincami

1. Opisano bo območje do današnje državne meje na Muri oziroma do potočka tik nad Pincami. Na karti so upodobljene kar tri reke, Mura, Ledava/*Lendva Fluss* in Krka. V Murini strugi je mnogo manj otokov in sipin kot prej. Na delu do današnje tromeje sta dva otoka zarisana v višini Petišovcev, takoj za močnim rečnim okljukom in tik ob poštni cesti, katerih nastanek je jasno viden: najprej je voda ustvarila en večji otok, nato pa ga razdelila na dvoje. Reka je tu bila široka okrog 150 metrov in globoka od 1,5 do 1,8 metra, imela je strme utrjene bregove ter deloma trdno, deloma močvirno dno. Nikjer se je ni dalo prečkati, spomladi pa je redno poplavljala. Rečnih rokavov skorajda ni. Otoke je videti tudi v strugi Ledave: malo za Trimlini se dotlej ožja (vsega kakšnih 13 do 14 metrov, globoka pa le slab meter) reka močno razširi, saj v njej kot ugnezden leži večji otok, z vodo razdeljen na dvoje. Del vasi Orešje je prav na njem. Malo naprej se v strugi pojavi še en podolgovat otok. Ledava je tu – enako kot Mura – imela strme bregove in močvirno dno. Od drugih tekočih in stoječih voda je za omeniti še potoka skozi Čentibo ter nad Pincami in pa podolgovato stoječo vodo – morda nekdanji rečni rokav – dobesedno znotraj Petišovcev, saj so hiše razporejene ob dveh poteh tik ob njej.

Malo nad obema Lakošema in Lendavo se končuje Črni gozd. Zelo jasno je viden spodnji del gozdnatih in vinorodnih Lendavskih goric, segajoč tik do tedanje vasice Ujfalu in trga Szentmiklós (danes oboje združeno v Tornyiszentmiklós), ki predstavljata skrajni točki hribovja. Takoj čez tukajšnjo cesto se začenjajo nižinske obdelane površine, ki jih prekinja Ledava, nato pa segajo do obeh Lakošev in spodaj do okolice Petišovcev, kjer prehajajo v travnike in gozd. Obširni travniki so vidni tudi tik nad Gornjim Lakošem in

pod Lendavo, kjer prehajajo v nizek gozd. Pod opisanim rečnim otokom pri Trimlinih se začenja velika gozdna ploskev Murskega gozda/Murske šume/*Mura Wald*: gozd je visok, gost in se širi vse do izliva Krke v Muro. Širok pas ob Muri pa je zatravljen, a opis pravi, da so »travniki povsod suhi in dobro prehodni«. Tik ob reki se pojavi nizek gozd.

Značilnost tedanjih Lendavskih gorici so velike strnjene vinogradniške površine na hribih blizu Lendave, tam je obdelan prav vsak hrib, nato tik nad Čentibo, Dolino in Pincami, kjer pa intenzivnost obdelave že zelo upade v primerjavi z lendavskimi hribi. Med večjimi poljskimi kompleksi v nižini so lepo vidne ozke, z drevesi poraščene razmejitve.

2. Naselja z vpisanimi imeni: *Czigolái malom* (»Cigolin mlin«), *Unt. u. Ober Csente* (Dolnja in Gornja Čentiba), *Ferit(h)falu* (Orešje), *Unt. Lakos* (Dolnji Lakoš), *Ober Lakos* (Gornji Lakoš), *Lendva* (Lendava), *Harmasmalom* (Trimlini), *Petesháza* (Petišovci), *Pincze* (Pince), *Völgyfalu* (Dolina).

Spodnji del Lendave je skoncentriran pod razcepom obeh pomembnih prometnic. Še enkrat opozorimo na lego Petišovcev, ki je nenavadna. Dve naselji v neposredni okolici Čentibe, ki sta danes že njen sestavni del, sta tu seveda še označeni posebej: Orešje z že omenjeno delno lego na ledavskem otoku; Cigolin mlin pa je – podobno kot prejšnji ledavski mlini – naslednji primer posebej označene samotne hiše – objekta, le da je da je na karti vpisano ime prav smislu samostojnega naselja in je kot tako zavedeno v spisek naselij na robu kopije. Urednik je – tako kot pisec opisnega teksta – gotovo napravil napako pri Pincah, kjer opis pod številko 10 navaja *Pincze (oder) Ujfal* – urednik pa tu doda današnjo lokacijo Pince-Marof/Pince-Major!, in pod št. 11 *Ujfalusz*, kjer urednik ni vedel, kaj naj bi to bilo danes. Sama karta jasno izpričuje, da lokacije Pince-Marof tedaj nikjer ni bilo (skupaj z Benico sta nastali v 20. letih 20. stoletja!), medtem ko je današnja lega nekdanjega večjega zaselka Ujfal že predstavljena.

V opisu se tu za nekatere kraje najdejo tudi opisi lokacij glede na relief. Tako oba Lakoša in Orešje »leži(jo) na ravnini«. Čentiba »leži v dolini in je obdana s hribi, tako da je popolnoma nevidna; hribi so strmi«. Podoben zapis je za Dolino; Pince »ležijo v dolini; gorski hrbet v gozdu je najvišji hrib in dominira«.

3. Čez prostor potekata dve pomembni cesti, ki se razcepita na robu Lendave: cesarska poštna cesta/*Poststraße* teče naprej proti Murskemu Središču in Čakovcu; deželna cesta iz Murske Sobote čez Martjance, Turnišče in Dobrovnik se nanjo priključi v Dolgi vasi, nato pa se pod Lendavo nadaljuje ob reki Ledavi ter nato ob Muri v smeri Nagykanizse/Velike Kaniže. Od nje se odcepi več kratkih poti, vodečih skozi vasi v Lendavske gorice. Na obe cesti se priključi cesta iz smeri obeh Lakošev. Ob Muri gre še iz vasi kot vzporedna pot, ki se konča kar na večjem travniku sredi Murske šume. Vse ceste med Lakošema in Lendavo so bile vedno v dobrem stanju, le pri Orešju je znala deželna cesta ob grdem vremenu kazati slabo podobo. Poti so bile v glavnem dobre, od Orešja naprej pa slabe.

Mostov je na karti več, vsi so leseni, vendar je na Muri pri Murskem Središču nenavadna dvojnost: original ima lepo vrisan plovni objekt, brod s človeško figuro v čolnu, medtem ko je na kopiji tu vrisan – in v toponimiji vpisan – leseni most?! Največ mostov je na cesarski cesti, čez Ledavo je nekaj brvi in most v Orešju, nato pa imajo mostove še v »Gornjem«/danes Dolnjem Lakošu, Petišovcih, Čentibi ter pod Pincami. Mline je mogoče videti le na Ledavi, skupno tri, medtem ko levoobrežnih mlinov na Muri tu ni!

4. Od večjih zidanih sakralnih objektov sta vidni kapela v spodnjem delu Lendave tik ob reki in seveda cerkev sv. Trojice v goricah. Marijina kapela nad Pincami je danes že na madžarskem ozemlju.

5. Ob deželni cesti med Čentibo in Dolino je gostilna. Sorazmerno večja objekta sta tu dva: en v obliki L je vrisan na gornjem koncu Orešja, še en pa (le na kopiji!) v gozdu pod »Dolnjim«/danes Gornjim Lakošem.

6. V oči takoj zbode znova jasno zapisana distinkcija Dolnjega in Gornjega Lakoša, obratnega današnjemu stanju. Toponim *Lendva* je na obeh kartah vpisan kot običajna vas brez oznake *M(arkt)* za trg in jo kot tako navaja tudi pripadajoči toponimični del (enako je na kartah in v toponimiki sekcije III-13!). Prav tako je nenavadna imenska delitev Čentibe na Doljno in Gornjo, saj izris ne daje nikakršne razlage, zakaj je nastala, razen da je vas – tako kot vse druge – ležeča ob poti, ki jo deli. Nadalje so prav zanimive navedene vmesne časovne razdalje, ki kažejo medsebojna odstopanja, npr. razdalja Dolnji/Gornji Lakoš–Petišovci: iz obeh Lakošev naj bi bilo do Petišovcev $1\frac{3}{4}$ oziroma $1\frac{1}{4}$ ure hoje, medtem ko je v obratni smeri za-

pisana enotna razdalja 1 ura!; ali pa razdalja Trimlini–Čentiba: iz Trimlinov v Čentibo 1 ½ ure, vendar obratno le ¾ ure(?).⁸

7. Kar dve označeni pokopališči: v spodnjem koncu Lendave in ob cesti pred Dolino. Ob tej cesti je vrisanih tudi več lesenih križev ter po eden še med Lakošema in nad trojiško cerkvijo. Ob reki Ledavi pod Lendavo stojijo vislice dolnjelendavskega krvnega sodišča, edine tovrstne v dolnjem Prekmurju.

Sekcija III-13 – *Coll. III. Sect. 13: Theil des Szalader Comitat: med Mostjem/Hidvégh in Lendavo/Lendvo.*

1. Majhen del karte v levem spodnjem kotu, ki je danes v okviru RS, se prepozna po reliefu, ki je le delno enak današnjemu: s severa priteče Kobiljanski potok, tu sicer označen kot reka/*Kebele Fluss*, in se v gozdu nad (neoznačenim) Dolnjim Lakošem izliva v Ledavo. Pri Mostju je imel širino dober meter in globino nekaj manj, močvirno dno ter nekoliko strme bregove. Reka Ledava je bila pri Lendavi široka slabe štiri metre in globoka slab meter, imela je močvirno dno in strme bregove.

Tik nad Mostjem je med tamkaj izlivajočim se potočkom in Kobiljanskim potokom vrisana večja močvirna površina – bila je »vedno neuporabna«. Nad njo se razprostira obsežen gozd, »visok in grmičast, vendar gost«. Celoten prostor pod Ledavo je prav tako gozdnat. Obširni travniki med Dolgo vasjo, Kobiljanskim potokom in Lendavo so bili »mokri, porasli z grmovjem in ob velikem deževju v celoti poplavljeni«. Okoli same Lendave so travniki »suhi.«

V širokem pasu med robovi gozdov segajo obdelane površine do Mostja, kjer se zavoljo močvirja zožijo in nato ponovno širijo prek Kobiljanskega potoka do obronkov Lendavskih goric. Vinogradi so vidni tik ob lendavskem gradu ter na več sosednjih slemenih.

2. Vrisana naselja z imeni: Dolga vas/*Hozufalu / Hoszszufalu*, Lendava/*Lendva*, Mostje/*Hidvégh*, Sv. Janez/*Szt. Janos*.

Lendava na originalni karti znova ni označena kot trg, zato pa jo kot tak pojmuje pripadajoči opis, a le v razdelku Trdne zgradbe.⁹ To je nerazumljivo, napačno in nikakor ne ustreza tedanji lo-

⁸ Prim. zv. 7, Opisi, str. 70–71.

⁹ Prim. karti sekcij III-13 in III-14, in njuno toponimiko v Opisi, 7. zv., str. 97 in 100. Trg je omenjen v opisnem delu: ...; etwas vom Marckt fällt in folgende Section., prav tam, str. 64.

kalnoupравни shemi Dolnje Lendave: kraj je bil dejansko razdeljen celo v dva trga.¹⁰ Poleg tega sta na originalu te sekcije toponima obeh drugih tedanjih trgov – Lenti in Szécsisziget – lepo označena s kapitalo *M.* ter izpisana v nekolikanj večji pisavi, veljavni za trška naselja (na kopiji oznake ni nikjer!). Ali pa se je morda kartografu pri Lendavi zdel trški status tako povsem samoumeven, da tega niti ni poudaril? Opis na istem mestu hkrati pravi, da je zaselek »*Sv. Janez / Szt. Janos* tik ob Lendavi« in da »spada k Lendavi«/»*welches zu Lendwa gehöret*«, kar je pravzaprav novost v pojmovanju naselbinske kulture tega kraja in bi lahko imelo tesno zvezo z opisano upravno dvojnostjo trga! Glede na zaris je lociran med Lendavo in Dolgo vasjo približno v okolici današnjega že opuščeneega judovskega pokopališča.

Sam toponim *Sv. Janez / Szt. Janos* prav tako sproža vprašanja: Zakaj npr. patronatsko ime, če tam ni stala ne cerkev ne kapela? Tedenja dolnjelendavska župnijska cerkev je že imela patrocinij sv. Katarine, medtem ko je starejša pražupnijska cerkev imela patrocinij sv. Marije. Možno bi bilo, da je prav na tistem mestu nekdanji dolnjelendavski gospod Ivan Banič/Bánffy János po srečni vrnitvi iz mohaške bitke dal postaviti manjši pavlinski samostan, kot se je zaobljubil pred odhodom v boj, in ga poimenoval po svojem imenskem zavetniku. Zelko omenja ta samostan prav v Dolnji Lendavi. Vendar je, kot kaže, stal le nekaj desetletij, kar zagotovo ne bi zadostovalo, da bi se ime v obliki toponima ohranilo še 250 let pozneje. Ime je očitno moralo priti od neke druge verske ustanove/objekta, posvečenega sv. Janezu Krstniku.

Vsi štirje kraji so ležali ob prometnicah: Mostje ob cesti iz Dobrovnika, Dolga vas ob stranski poti do cesarske ceste, Sv. Janez in Lendava ob cesarski cesti. Za Lendavo opis pravi, da »leži ob vznožju strmega hriba, vrh levo od hriba ob križu obvladuje okolico«.

3. Nekaj stran od Kobiljanskega potoka teče skozi Lendavo glavna cesarska poštna cesta, na kateri je vidnih več lesenih mostov. Tik nad Dolgo vasjo se nanjo priključi deželna cesta iz Dobrovnika, na kateri je pod Mostjem prav tako več lesenih mostov.

¹⁰ Namreč trg Zunanja Dolnja Lendava/Oppidum Alsó Lendva Exterior/Lendva Küls Város, in trg Notranja Dolnja Lendava/Oppidum Alsó Lendva Interior/Lendva Belső Város, gl. A. Hozjan, Inventar arhivskega gradiva gospostva Dolnja Lendava/ Alsólendva v arhivu knezov Esterházy grad Forchtenstein, Maribor 2006, str. 15–16.

4. Lendavski prostor strateško obvladujeta grad in zidana/obzidana cerkev, ki »sta na hribu«, čeprav ne na istem.

5. V Mostju in Lendavi sta dobro vidna dva neznana večja kvadratasta objekta. Ni pa zabeležena lendavska grajska kašča, ki je tedaj vsekakor že stala.

6. Toponim Lendava ne v opisu ne na nobeni od kart nima tedanjega uradnega prvega dela imena Dolnja(!), pravzaprav je enak današnjemu. Znova čudno, saj imajo prav na vseh sekcijah vsi drugi kraji z razločilnimi prvimi deli imen ta jasno vpisana. Morda pa so vsi vprašani lokalni ljudje kartografu izrekli le »Lendava«? Če se ne motim, je na originalu v Lendavi tik ob oznaki C (za rimokatoliško cerkev) vidna še črka K, kar bi pomenilo obstoj kalvinske skupnosti/kapele, čeprav je toponimija sekcije tu ne zaznava. Skoraj gotovo je delovala tudi v Lendavi, podobno kot na bližnjih trgih Mursko Središče, Lenti in Szécsisziget, kjer so povsod vidne enake oznake in jih toponimija jasno tolmači kot dokaz za obstoj tamkajšnjih kalvinskih skupnosti!

7. Nekaj lesenih obcestnih križev je stalo ob poštni cesti od Dolge vasi ter celo na lendavskih hribih, en pa še pod Mostjem.

POMEN VIRA ZA RAZISKAVE TEDANJEGA PROSTORA MED RABO IN MURO (SLIKA)

Sl. 2: Kopija karte sekcije I-6 – zahodni del Goričkega z Gornjo Lendavo (danes Grad) v ospredju

Nikdar dotlej in tudi ne pozneje ni ta prostor doživel tako natančne ročno zarisane upodobitve! Vprašanje je, ali jo bo sploh še kdaj. Tu je ujet v točno znanem in historično izpričanem trenutku. Če bi se recimo kartografiranje izvedlo le dve leti prej, nam karte ne bi smele pokazati obstoja evangeličanskih ali/in kalvinskih skupnosti v večjih krajih, tu pa le-te so. Seveda se takoj postavi vprašanje, do kolikšne mere je vir zanesljiv, verodostojen? Zagotovo lahko trdim, da je verodostojnost vseh prostorskih razsežij – mere, izris reliefa, vodnatost, oblika vegetacije in vrste površin ter prometna mreža – odlična in nas niti ne preseneča preveč glede na tedanje že zelo izpopolnjeno poznavanje kartografskih spretnosti. Kakor pa od teh

preidemo h kompleksu »človeških« dejavnikov, se pravi v naselbinsko stanje, toponimiko, izrise ter gostoto raznih posamičnih objektov, lahko ugotavljamo na eni strani povsem nepričakovane rezultate v obliki še neznanih zaselkov ali drugega, na drugi strani pa tudi prve pomanjkljivosti in slabosti. Vendar: Ali je sploh mogoče glede na tedanjo stopnjo tehničnih pomagal tu izrekati opazke kot pomanjkljivost, slabost ipd.? Menim, da ne, prej je šlo za praktično popolnoma razumljivo kartografsko nezmožnost obširnejšega zbiranja podatkov. Tako so npr. resda v vsakem naselju in tudi po hribih in gričih upodobljene verjetno prav vse bivalne enote, medtem ko tistih majhnih, raztresenih viničarij ter kolib s prešami ni; človeškemu očesu so ostale – jasno – skrite. Marsikateri večji ali po velikosti izstopajoč objekt med sosednjimi tu ni prišel do izraza, tako da npr. na osnovi kart ne moremo sklepati o nižjeplemiških in drugih markantnejših hišah.

Kaj vse pa lahko spoznamo? Reliefna podoba pokrajine je kot na dlani, vsak »breg« je našel svoje mesto, vsaka dolina, vsak količkanj večji še živeči ali že usahli potoček so vidni. Med njih so locirana naselja, kakih 140 jih je oštevilčenih v opisnem delu, kar pomeni, da jih je bilo dejansko še več, ter samotne domačije in gospodarski objekti, mnoge danes že izginule toponimične posebnosti, kraji. In meje, tako pomembne v človekovem doživetju historičnega okolja? Npr. potek državne meje na Kučnici in Muri, ki se je kot rezultat večstoletnih razprtij sosedov na obeh bregovih ustalila tako, da je v največjem delu Mure šla po sredini struge, v dveh primerih pa se je povsem premaknila na levi ali desni breg in tam še »odvzela« manjši ali večji kos ozemlja. Pa pomembnejši objekti: gradovi, pristave, cerkve (skupno 28), kapele (skupno 55) in ena molilnica ...

Uredniško delo za 7. zvezek je bilo majhen podvig, v kompleksnost so se na več mestih prikradle neopazne in opazne napake. Celoto vrednosti jožefinskih kart za tedanje Prekmurje bomo znali dojeti šele s primerjalnimi študijami prostorskega stanja s topografskimi viri iz 1. polovice 19. stoletja, ali pa npr. z zemljiškoposestnimi viri od konca srednjega veka.

POVZETEK

Razprava je naravno nadaljevanje avtorjevega prispevka v Zborniku soboškega muzeja 8 (2005). Avtor je za predstavitev uporabil povsem enake elemente. Dolnje Prekmurje je izrisano na kartah petih madžarskih sekcij: I-8, II-11, II-12, II-13, III-13 in III-14, vsaka na originalni karti in na kopiji. Uporabljeni sta še dve karti notranjeavstrijskih sekcij, 168 in 169. Na njih lahko občudujemo izrise reke Mure in drugih voda, celoten relief in naravne danosti, označene obdelovalne površine, prometno omrežje, naselbinsko sestavo in večino drugih rezultatov prisotnosti človeka v prostoru, zabeležene v določenem zgodovinskem trenutku. Nekaterih tedaj obstoječih objektov in drugih posebnosti ni videti. Pokrajina kaže bistveno drugačno podobo kot danes, dobri dve stoletji pozneje.

Celoto uporabne vrednosti jožefinskih kart kot vira za tedanje Prekmurje bomo pravilno znali dojeti šele s primerjalnimi študijami prostorskega stanja s topografskimi viri iz 1. polovice 19. stoletja, ali pa npr. z zemljiškoposestnimi viri od konca srednjega veka.

ANDREJ HOZJAN

THE LOWER PREKMURJE IN JOSEPHINIAN MILITARY
SURVEY 1784

This essay is a natural sequel to the author's text from the Journal of the Museum of Murska Sobota 8 (2005). The author uses identical elements as in his previous article. The Lower Prekmurje is drawn on the maps of five Hungarian sections: I-8, II-11, II-12, II-13, III-13 and III-14; each of these is found on the original map and on the copy. The maps depict the outlines of the Mura river and other bodies of water, as well as the whole relief of Premurje in the late 18th century with its natural endowments and marked cultivated areas, transport networks, settlement structures and most other cultural achievements that stem from man's presence in the environment, and which were captured in this particular historical moment. However, it should be noted that some of the objects and other particularities that were present at that period are missing. The country differs significantly from the image of Prekmurje as we know it today, i.e. two centuries later.

The only way to fully grasp the value of Josephinian maps for Prekmurje in that period is by conducting appropriate comparative studies of spatial conditions with topographical sources from the 1st part of the 19th century or, for example, land property sources from the end of the Middle Age onwards.

SAŠO RADOVANOVICH

ŠTAJERSKI DEL POMURJA V 16. IN 17. STOLETJU

Reka Mura je na delu, ki teče po ozemlju Republike Slovenije, dolga stoletja predstavljala mejo med deželo Štajersko in kraljevino Madžarsko. Najbrž je prav to dejstvo vplivalo na doslej nepopolno ali pomanjkljivo raziskanost zgodovine pokrajine ob reki Muri, pa tudi reke same, saj se gradivo za oba bregova hrani deloma v avstrijskih, deloma v madžarskih arhivih. Meja z Ogrsko na Muri je bila skozi stoletja ena od nevralgičnih točk Štajerske in odraz nihaajočih avstrijsko-ogrskih odnosov.

Mura izvira na zahodnem robu Nizkih Tur v Avstriji in se izliva v Dravo blizu Legrada na Hrvaškem. Dolga je 444 kilometrov, njen tok v Republiki Sloveniji pa je dolg 95 kilometrov. Od Ceršaka do Radgone je mejna reka z Avstrijo, od Dolnje Bistrice do izliva Krke v Ledavo pa s Hrvaško (31 kilometrov). Zaradi precejšnjega strmca je pred regulacijo toka pogosto spreminjala strugo in s tem povzročala stoletne spore med sosedi na obeh bregovih, še posebno v času, ko je bila Mura od Radgone do Razkrižja mejna reka med Avstrijo (Štajersko) in Ogrsko. Zdaj so obrežna naselja zavarovana z visokimi nasipi. Na Slovenskem postaja Mura nižinska reka, široko prodnato strugo obdaja vrbovo-topolov in jelšev log, v višjih suhih legah uspevajo združbe doba ter za pokrajino značilen beli brest, redkejši so sestoji gorskega javora in jesena. V reki in nekoč živi strugi (mrtvice) živi nad 50 vrst rib, v pritokih se pojavlja potočni piškur. Čez reko so do leta 1922 vozili le brodovi, tega leta je bil zgrajen prvi most pri Veržēju, pozneje tudi pri Petanjcih (1940) in Razkrižju (1976), redki brodovi pa so obdržali le krajevni promet.

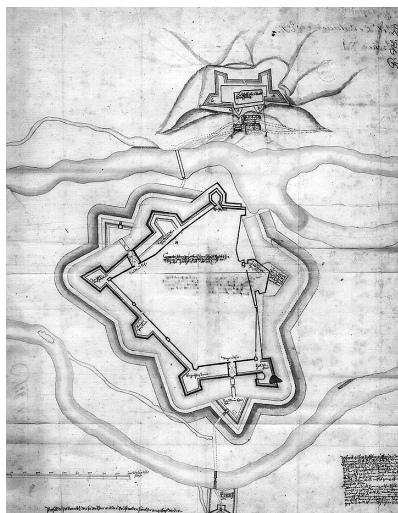
Mursko polje imenujejo ravnino med Muro in Ljutomerskimi goricami (92 kvadratnih kilometrov), v širšem pomenu kot zgornje Mursko polje tudi ravni svet med Muro in Radgonsko-Kapelskimi goricami. V srednjem veku je bilo Mursko polje prizorišče nasilnega spreminjanja struge reke Mure, ki so jo razmejili šele med vladanjem Marije Terezije, trajno pa ukrotili v zadnjih desetletjih 20. stoletja. Gozdni vitez pokrajine ustvarjajo pasovi jelš ob bregovih Murice, nekdanjega toka Mure, in vzdolž Ščavnice. Sklenjen mešani gozd bukve, bora in hrasta pa je ohranjen na pleistocenski terasi.¹

Razprtije, ki so po večjih ali manjših – toda skoraj vsakoletnih poplavalh praktično ob vseh rekah v 16. in 17. stoletju – z vso silo izbruhnile na dan in marsikje prerasle tudi v odkrito nasilje, niso bile nobena posebnost dežele Štajerske, temveč le odraz razmeroma ohlapnih pravic o gospodarjenju z rekami v tistem času. Problem je bil v pomanjkanju regulative o gospodarjenju z rekami. Takšni spori v tistem času niso bili nobena posebnost, saj najdemo podobne razmere na reki Muri celo pri glavnem mestu Štajerske in Notranje Avstrije Gradcu. In če so bile razmere neurejene tam, kakšno je bilo šele stanje na in ob reki Muri jugovzhodno od Radgone, ko je Mura postala še mejna reka.

Že v 16. stoletju je tedanji lastnik gosposčine Gornja Lendava Tomaž Szechy dal z utrjevanjem in nasipi preusmeriti tok reke Mure z Ogrske na Štajersko stran, kjer je reka izpodkopavala najrodovitnejše njive na Murskem polju. Zaradi pritožb lastnikov zemljišč na Štajerskem je moral ukrepati celo štajerski deželni glavar, toda zaman. Jezove in kanale na ogrski strani Mure so še utrdili in škoda na štajerski strani je postajala ogromna, saj so v poplavalh deroče Mure izginile celo vasi Pirovci, Pipavci in precejšen del današnje Stare Nove vasi. Nezadovoljstvo prebivalcev in tudi zemljiških gospodov na Štajerskem je bilo vedno večje, tako da je moral leta 1524 posredovati celo ogrski kralj Ludvik II., ki je Tomažu Szechyju in Sigismundu Banffyju, ki sta z utrjevanjem levega brega Mure povzročila katastrofalne razmere na Štajerskem, poslal pismo, v katerem jima ukazuje, da morata nemudoma odstraniti nove nasipe, ki delajo škodo zemljiščem na Štajerskem. Toda stanje se ni spremenilo. Ogrska velikaša sta si, zavedajoč se šibkosti kralja Ludvika II., drznila kljubovati, saj sta vedela, da kralj

¹ Sever, Bela: Pomurje, Slovenija total, Pomurska založba, Murska Sobota 1993, str. 136–143.

ne bo upal strogo nastopiti zoper ogrske plemiče. Podobno zadržani so bili tudi Habsburžani, ki si v teh vojnih časih z Turki niso hoteli od-tujiti ogrskih plemičev. Ker se ni nič spremenilo, je Mura še naprej od-našala najrodovitnejšo zemljo na Murskem polju. Po porazu proti Tur-kom pri Osijeku leta 1537 so se Habsburžani zavedli, da bodo za obrambo dežele potrebovali predvsem Štajersko, zato so prvič odločno nastopili proti ogrskemu plemstvu, posebno še, ker so štajerski dežel-ni stanovi zagrozili, da bodo svojo vojsko namesto proti Turkom po-slali proti Ogrum. Juniju 1537 je štajerska deželna vlada poslala na Ogrsko stran večjo skupino vojakov in delavcev, da so izkopali več jar-kov in s tem tok reke Mure uravnavali, da ni več povzročala nove ško-de na Štajerskem. Takoj po odhodu vojakov pa so na ogrski strani jar-ke zasuli in z visokimi jezovi zavarovati levi breg Mure. Februarja le-ta 1538 so ogrski podložniki tako obnovili stari nasip, ki ga je voda iz-podkopavala, da se je reka Mura obrnila naravnost proti Veržēju. Za-to so štajerski deželni stanovi januarja 1539 sklenili, da bodo sami od-stranili nove jezove in reko Muro napeljali v staro strugo. Ker so se Ogri temu upirali, so nastali spopadi, toda reko so vrnili v staro stru-go. Začasno so se strasti umirile, ko je na Mursko polje z vojsko prišel Nikola Jurišič. Toda ker se gospodarjenja z reko niso lotili enotno, so se prepiri vedno znova in znova pojavljali.²

Najpomembnejši kraj ob Muri na tem področju je bila zagotovo Radgona. Mesto so v 16. in 17. stoletju pod vodstvom italijanskih mojstrov močno utr-dili, saj je po bitki pri Mohaču leta 1526 in padcu Madžarske pod turško nadoblast Radgona postala ena najpomembnejših obmejnih utrd b na Štajerskem. Mesto je imelo za to idealno le-go, saj je ležalo na otoku sredi reke Mure. Mimo grajskega hri-ba je tekel manjši rokav Mure, glavna struga pa severno od

² Zelko, Ivan: Stoletne razprtje zaradi reke Mure med Avstrijo in Madžarsko, Kronika, letnik 32, št. 1, leto 1984, Ljublja-na 1984, str. 24–27.

mesta in šele pod mestom sta se oba rokava združila. Mesto je tako postalo prava trdnjava, zaradi varnosti z vseh strani obdano z vodo. Imelo je dvojna glavna mestna vrata, madžarska, ki so vodila čez staro Muro proti Madžarski, in še graška ali murska mestna vrata, ki so vodila čez reko Muro proti Gradcu. Zgradili so šesterokrako obzidje, ki so ga utrjevale bastije: votla, madžarska, meščanska, kapucinska ali hudičeva, predmestna, murska in farovška bastija; bile so steber mestne obrambe. Iz votle bastije, v kateri je bil celo majhen vinograd, je vodil podzemni rov do mestnega jarka. Hkrati so italijanski mojstri prezidali in preuredili večino starih srednjeveških meščanskih hiš v slogu italijanske renesanse.³

Zanimiv je obhod radgonskega mestnega pomirja iz leta 1674, le dve leti pred velikimi poplavami, ki so temeljito spremenili okolico mesta. Leta 1674 so radgonski mestni možje sklenili, da je po dolgih tridesetih letih čas, da znova objezdijo mestno pomirje, s čimer bodo potrdili meje, kjer lahko mesto uveljavlja svoje pravice. Ježa se je začela 28. maja, ko so se udeleženci odpravili skozi madžarska mestna vrata proti severu. Najprej so zavili čez trato pri mostu čez staro Muro in nadaljevali pot ob Muri do konca mestnega ozemlja, kjer je imel nekoč Gregor Padhen polje, ki ga je ob neki poplavi odnesla Mura. Prvi mejni kamen z mestnimi znaki je stal že na ozemlju Potrne/Laafelda. Pot jih je nato peljala prek deželne ceste proti Potrni/Laafeldu, k nasipu in mimo posesti Blaža Perschitscha, meščana in mesarja iz Radgone, čez travnik in njive dedičev po Janezu Flucherju in Gregorju Wotigitschu in čez njihov nasip do stare ceste v Potrno/Laafeld. Tam je na polju, ki je bilo v lasti župana Martina Khabla in Martina Novaka iz Dedoncev/Dedenitza, stal naslednji mejni kamen. Pot jih je nato vodila od že omenjenega nasipa prek stare potrnske ceste mimo sramotilnega stebra, kmetije gosposčine Eggenberg in prek zenkovske/zeltingške posesti vse do gozda. Meja je nato tekla čez Sideničevo njivo in njivo Cenca Serniča iz Zenkovcev/Zeltinga prek ceste, ki je vodila do Schippla, nato navzgor nasproti Mekuža na njive, ki so bile služne Ernovžu in Purkstallerju. Pot se je nadaljevala med špitalsko njivo in sramotilnim stebrom proti polju mestnega svetnika in usnjarja Serdeliča. Tam je ob Purkstalerjevi posesti in cerkvenem polju pot prečkala staro cesto, ki je

³ Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Stadt Radkersburg, S. 75 H. 193.

vodila čez posest Vida Waldnerja in deželno cesto na ozemlje Gorice/Goritz (Slovenska Gorica), nato čez dvorno polje do mejnega kamna, ki je stal na deželni cesti v Fürstefeld in je ločil gospostvo Obrajna/Halbenrain in mestno pomirje. Mejni kamen, ki je stal na fürstefeldski cesti in ločil mestno pomirje od gosposčine Halbenrain, je imel na eni strani grb mesta Radgone, na drugi pa grb Stubenbergov. Ta prvi obrajnski mejni kamen je bil postavljen po sporazumu, ki ga je 20. aprila 1577 sklenil Baltazar von Stubenberg z gospostva Halbenrain/Obrajna z gospostvom Klöch/Klek. Pri tem kamnu so naleteli na upravnika gospostva Klöch (tedaj last grofa Rottmansdorfa) Seyfrida Grätschla in njegove ljudi z deželskega sodišča, ki so skrbeli, da je delo komisije na tem delu potekalo po pravilih. Meja mestnega pomirja je od tega obrajnskega mejnega kamna tekla nato mimo prangerja proti vasi Humersdorf do Gatberja na Egg, kjer je bil drugi kamen. Od tam je pot zavila na humersdorfski travnik, kjer je stal tretji mejni kamen. Pot je naprej vodila do prangerja v Humersdorfu in do Priggla, kjer je bil v bližini četrti mejni kamen. Od tam so se podali naravnost mimo mlina na špitalski travnik, kjer je stal peti mejni kamen. Do šestega mejnega kamna so prišli prek Purgstalerjevega travnika, od njega je vodila pot do sedmega in zadnjega mejnega kamna na tem delu poti, ki je stal nad Sideničevim šotiščem, nedaleč od reke Mure na graškem travniku,

ki je bil last špitala, služnostno pa je spadal h gospoščini Gornja Radgona. Drugi dan ježe, 29. maja 1674, so meščani mesto zapustili pri graških vratih, ki so vodila na most čez Muro. Na sredini mosta je stal kamniti križ, kjer so kriminalce izročili rablju, da jih je odpeljal na morišče. Pot je vodila mimo hiše Janeza Staravasnika; ob hiši je bil velik hrastov steber, ki je stal na mestni zemlji, kakor tudi nova pot, ki je vodila od omenjenega kamnitega križa. Pot so nadaljevali čez gornjo ce-

sto, ki je ležala ob hišah gospoščine Gornje Radgone na hrib Egg ali Stigl, kjer je stal mejni kamen. Od tega mejnega kamna je vsa deželna cesta spadala pod deželsko sodišče. Območje od omenjenega kamna in skozi Gries pa je spadalo v mestno pomirje. Pot je vodila naprej na Plankhe, čez vrt sodarja Jurija Gruberja, ki je ležal ob poti na grad, ter ponovno prečkala omenjeno gornjo cesto, tekla do glažboške/glasbachske (Glasbach je ležal ob vznožju grajskega griča ob glavni cesti v Cmurek) uličice poleg cerkve sv. Petra in naprej mimo obzidane hiše mežnarja Franca Starovasnika, nato čez isto uličico do Glažboha (Glasbacha) in mimo posestev dedičev Jurija Poglaricha in Elije Höltla. Tukaj je pot vodila do polovice ceste proti cerkvi sv. Petra, mimo omenjene Höltlove njive in hiše meščana Andreja Jankoviča do mundorferiškega opečnatega skednja. Nadaljevala se je do ograjene koče na škofovski posesti, v bližini katere je stala napol dograjena nova hiša in koča Janeza Strasserja, okoli katere je bil lesena ograja. Ker je bila po mnenju meščanov ograja predaleč od hiše, so je del, ki je bil na poti, podrli. Pot so nadaljevali ob ograji do prav tako novozgrajene Tkalčeve hišice, ki je imela vhod in izhod na mestno ozemlje, kar pa je bilo lastniku dovoljeno. Potem so šli mimo wildensteinskega dvora (Schachenturn) do Mukove hišice, nato prek Stigla in čez špitalsko polje mimo Purkhstallerjevega ribnika, prek tamkajšnjega jezu na polja na Varnbichlu in nato ob ograji Gepleise-

vega ribnika navzgor do potoka, ki je iz omenjenega ribnika tekel pod Gepleisevim dvorom (Korativ dvor). Pot jih je vodila ob potoku navzdol do ribnika in mlina meščana Benedikta Zechtmeyerja, nad ljutomersko cesto do Bresserjevega potoka in livade na mestni zemlji ter do livade na Meleh in naprej čez reko Muro do prvega mejnega kamna. Ta mejni kamen, ki je ločil mesto in potrnsko/laafeldsko ozemlje, je stal na mestnem ozemlju. Tu je bila nekoč njiva Gregorja Pekena, ki jo je odnesla reka Mura. V potrditev tega sta bili izdani dve enaki listini, od katerih so eno hranili v skrinji svoboščin, drugo pa v skrinji mestnega sodnika. Listini sta dobili mali mestni pečat v Radgoni 30. maja 1674.⁴

Konec pomladi in na začetku poletja 1676 je reka Mura dobesedno podivjala. Zaradi velikih padavin ali naglega topljenja ogromnih količin snega je Mura od Gradca pa vse do hrvaške meje na številnih krajih prestopila bregove; poplave, spreminjanje glavne struge in nastanek nešteti novih mrtvih rokavov Mure so povzročili celo za tiste čase katastrofalno škodo. Ljudje so sicer bili vajeni vsakoletnih poplav, toda tako katastrofalnih in dolgotrajnih poplav ni tedaj pričakoval nihče. Zaradi izredno resnega stanja – Mura je bila v času zadnje turške nevarnosti (obleganje Dunaja leta 1683) poglavitna prometna povezava z Ogrsko – je cesar že konec aprila 1676 ukazal deželnemu inženirju (Ingeniers Audientes) Mihi Passauerju, da si ogleda škodo po poplavih od Radgone do meje s Hrvaško. Zaradi kaotičnih razmer v deželi, kjer je reka Mura ponekod odnesla tudi dele deželnih in poštnih cest, je Passauer cesarjev ukaz dobil šele 27. maja v Šentilju. Cesar mu je veleval, naj pregleda in popiše vse ob Muri ležeče gosposčine od Šentilja do hrvaške meje ter nato poročilo o stanju pošlje notranjeavstrijski vladi v Gradcu. Hkrati naj pripravi predlog, kako vrniti Muro v njeno staro strugo, kako utrditi bregove, kje postaviti jezove in kako odpraviti ogromno škodo. Šele 7. julija 1676 mu je po velikih težavah uspelo pripraviti poročilo, 8. junija se je na polovičnem splavu odpravil iz Šentilja proti Radgoni. Deroča Mura, ki je poplavljala že od začetka marca, je pod Cmurekom odtrgala dvorni travnik gosposčine Cmurek ter staro cesto, ki je vodila proti Apačam in Črncem. Tam, kjer je bila nekoč cesta, je zdaj tekla Mura, pot oziroma cesto so morali speljati popol-

⁴ Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Stadt Radkersburg Sch. 1 H. 1.

noma na novo. Poleg tega je voda poplavlila zemljišča gosposčine Črnci, župnika iz Radgone, grofa Prukstalla in gospoda Sidenitscha. Ker pa je imela večina gospostev posest na obeh straneh Mure, obsega škode še ni bil možno oceniti. Poleg tega je bilo potrebno počakati, da voda odteče in se pokaže prava slika prizadetega območja. Plovba po Muri je bila zelo otežena in izredno nevarna. Pod Radgono so bila močno prizadeta mestna zemljišča, nekoliko nižje pa še bolj zemljišča gosposčine Gornja Radgona. Voda iz velikega rokava Mure je namreč prebila breg in zalila bližnji travnik, več kot polovico vode iz Mure pa je nato tekla po novi strugi proti Melem. Ob tem je velik del zemljišča iz Štajerske premaknilo na ogrsko stran (meja je tedaj potekala po sredini reke Mure). Čeprav je bil ob tem rokavu Mure zgrajen jez, je bila povodenj premočna. Da bi jez še utrdili, so postavili dodatno krilo, toda tudi to ni zadoščalo. Voda je prebila jez in si urezala novo strugo ter tako velik kos zemljišča odnesla na Ogrsko stran. Vaščani Petanjcev na ogrski strani so to naravno nesrečo s pridom izkoristili ter na hitro posekali drevje na zemljišču, ki jim ga je »podarila« Mura. Podobno se je zgodilo tudi pri vasi Turjanci (Sibeneichen), ki so jo ljudje imenovali tudi Sedem Lopovov (Sieben dieben). Zemljišče je bilo tako močvirnato, da so že v normalnih časih morali deželno cesto iz Radgone v Ljutomer vsak mesec sproti utrjevati. Tudi tam je Mura zemljišča v lasti gospodov Wildenstaina in grofa Prukstalla ter dominikancev iz Gradca odnesla na ogrsko stran. Nekoliko manj je pustošila v vaseh Mota in Hrastje, ki sta pripadali gospodu Wildenstainu, saj so s pravočasno postavitvijo jezov zemljišča uspeli delno zaščititi. Nekoliko nižje je povodenj močno prizadela Vučjo vas, trg Veržej, Spodnjo Mota in Cven, ki so pripadali dedičem Sare Setzchy, ter vasi Zgornje in Spodnje Krapje, ki sta pripadali gosposčini Ernovž in posestvu Setzchy na Cvenu.

Zaradi premočnega toka si inženir Miha Passauer ni mogel povsem ogledati reke in škode, saj je bila vožnja po Muri prenevarna. Poleg tega na velikem polovičnem splavu ni mogel zapluti v rokave Mure, ki so se razlili po Murskem polju. Na kopnem pa zaradi poplave ter prepletanja poplavljenih površin in rokavov Mure ter zaraščenega grmičevja in podrastja ob bregu in še posebej med rokavi Mure ogleda ni bilo možno opraviti niti s konjem, saj prehod praktično ni bil mogoč. Dodatne nevšečnosti je imel še z upravniki

gospoščin, saj ni imel nikakršnih uradnih pooblastil za ogled škode. Poleg tega so bile lastnice ene vasi pogosto 3 ali 4 gospoščine, katerih zemljišča so ležala eno ob drugem, in brez uradnih pooblastil mu na gospoščinah niso dali vodnikov, ki bi mu lahko pokazali, katera zemljišča so last katere gospoščine oziroma ga vodili po teh nepreglednih poplavljenih površinah. Zato tudi ni mogel podati popolnega poročila o nastali škodi in razmerah po poplavi. Predlagal je, da bi ga cesar še enkrat poslal na ogled in popis škode, toda s pooblastili, o katerih bi poprej obvestili vse ob Muri ležeče gospoščine in vasi, tako da bi mu upravniki morali dodeliti vodnike, ki bi znali pokazati stanje na vodi in kopnem, mu pomagali popisati in oceniti škodo, on pa bi jim lahko dal navodila o odpravi škode za varovanju pred poplavamami. Menil je, da bo to najlažje izvedljivo poleti, ko je gladina Mure precej nižja. Že 10. julija 1676 je cesar Leopold dal inženjerju Passauerju vas pooblastila za ogled Mure nad in pod Radgono ter hkrati to pooblastilo poslal v vednost vsem gospoščinam in mestom ob reki.

Cesar in nadvojvoda Leopold je vsem lastnikom posesti ob reki Muri od Gradca do Medžimurja, vsem svetnim in posvetnim deželanom, deželskim sodiščem, zemljiškim gospodvom, njihovim upravnikom in oskrbnikom, kot tudi vsem mestom, trgom in naseljem sporočil, da je ustanovil komisijo, ki jo vodi inženir Miha Passauer, da bo pregledal stanje ob reki Muri, ki je tako nad kot pod Radgono močno načela bregove in hudo poplavljala ter ob tem odplavila stare poti in ceste ter celo travnike in njive. Ukazal je, da morajo Passauerju priskočiti na pomoč, mu pomagati pri ogledu škode ter upoštevati njegova navodila, da preusmerijo tok reke spet v staro strugo Mure in proti ogrski strani. Prav tako mu morajo zagotoviti vsa za delo potrebna sredstva, gospoščine pa mu spremstvo njihovih ribičev in čolnov za ogled vseh rokave reke.⁵

13. avgusta 1676 je Passauer tako ponovno dobil ukaz od cesarja, da pregleda območje ob in na reki Muri in najde vse kraje, kjer je reka prestopila bregove. Te si je moral ogledati tudi na kopnem ob pomoči podložnikov tamkajšnjih gospoščin. Po končanem ogledu je 20. septembra v poročilu opisal škodo ter predlog, kako ponovno speljati Muro v staro strugo in jo preusmeriti s štajerske na ogrsko

⁵ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen K. 228.

stran. Kot sestavni del poročila je nastala tudi karta nove in stare struge Mure v okolici Radgone, kjer je reka največ zemljišč odnesla na ogrsko stran.

Poročilo inženirja Mihe Pasauerja (le za del poti po današnjem slovenskem ozemlju):

»Da bi izpolnil cesarjev ukaz, sem si v Gradcu kupil splav in se 12. septembra 1676 odpravil po reki Muri proti Radgoni. Pred tem sem o moji nalogi obvestil vse lastnike gospoščin, ki ležijo ob reki Muri, deželnega glavarja Štajerske, kneza Eggenberga, upravnika na Eggenbergu, prelata samostana Rein, gospoda Webersperga, gospoda Stubenberga, grofa Dietrichstaina, gospoda Grienbacha ter župana in sodnika v Gradcu, da so določenega dne, ko sem se najavil, poslali svoje ljudi k reki, da mi pomagajo pri ogledu in popisu škode. Iz graškega magistrata so mi sporočili, da imajo oni svoje zadeve urejene, zato njihovih jezov in naprav ob reki nisem pregledoval.

18. septembra so iz gospoščine Strass pome poslali njihovega dvornega ribiča iz Šentilja. Tukaj je Mura lepo tekla do vasi Spodnje Črniče (Unter Schwarza), ki pripada delno pod gospoščino Strass, delno pa pod Šentilj in Weinburg. Pri tej vasi si je Mura vrezala novo strugo, tako da je odtrgala velik kos njihove livade in ga prenesla na drugi breg. Tudi tukaj niso za obrambo pred poplavami na-

redili ničesar, toda ne zaradi malomarnosti, temveč zaradi stare pogodbe med gosposčino Ernovž in sosednjimi gosposčinami, po katerih ne smejo na tem območju nikjer postavljati jezov. Tako morajo pustiti Muro, da pustoši in poplavlja ter s tem spreminja območje, kot si želi.

Iste dne me je ribič gosposčine Cmurek pospremil proti Radgoni. Takoj pod cmureškim gradom je ribiška pregrada omenjene gosposčine, ki hkrati služi kot mlinski kanal v staro Muro, zato ga gosposčina ne more zapreti. Skozi kanal steče kar nekaj vode, zato je vožnja s splavi tukaj nekoliko olajšana. Pri vasi Žetinci (Sicheldorf), ki spada pod Cmurek, je reka urezala novo strugo in na drugem breg odnesla lepo polje, ki bi ga z jezom zelo lahko zavarovali. Ker pa je na obeh straneh Mure lastnica zemljišč gosposčina Cmurek, se zaradi škode niso vznemirjali, saj je zemljišče ostalo na območju in v lastni njihove gosposčine. Še večjo škodo je Mura naredila na eggenbergovskem dvornem travniku pri Gosdorfu. S poplavljenega travnika je podivjana voda odnesla za več vozov sena, poleg tega pa je poplavlila in razdejala tudi vozno pot v Apače. Zaradi nenehnih poplav in škode so morali traso te ceste že dvakrat spremeniti, ker pa jo vedno odnese na drugem koncu, na območju druge gosposčine nihče ne ukrepa, da bi cesto zaščitili. In takšna slika je nato sledila vse do Radgone, kjer je Mura poplavlila zemljišča in livado grofa Purkstala. Čeprav je tukaj zemljišče zelo močvirnato in je čonarjenje zato zelo naporno, pa je plovba vseeno precej lažja kot je bila od Gradca do Wildona.

Pri zemljišču župnika iz Radgone je voda urezala novo strugo ter na drugo stran odnesla najboljši oskrbnikov travnik in pašnik za živino. Ker župnik v tem času ni imel tukaj nobenega najemnika, ki bi poskrbel za zaščito pred poplavo, je voda počela, kar je hotela, in poplavlila vse do dvornega travnika gospoda Sidenitscha in gosposčine Gornja Radgona, kjer pa so na novo postavili jez in vodo zajezili. Ob takšnih zadevah ne vem drugega kot svetovati, da je potrebno vse ob Muri ležeče gosposčine prisiliti, da poskrbijo vsaj za normalno čonarjenje po Muri, kar je v interesu celotne dežele in cesarske komore, če že nočejo poskrbeti za obrambo svojih zemljišč, ker zaradi njihove nemarnosti obstaja nevarnost za povzročitev nove škode, če bi se potopili ladje in splavi. Tako bi lastnike zemljišč ob Muri prisilili, da bi morali – ne glede na to, ali kdo želi ali ne –

varovati svojo posest in z jezovi poskrbeti za varno vožnjo po Muri ob svojih zemljiščih. Tako pa se postavlja vprašanje, zakaj gosposčine pravočasno ne oskrbijo svojih podložnikov z lesom in kamnjem, da bi ti poskrbeli za pravočasno obrambo svoje zemlje. Tako bi lahko postavili sodobne ravne in krilne jezove.

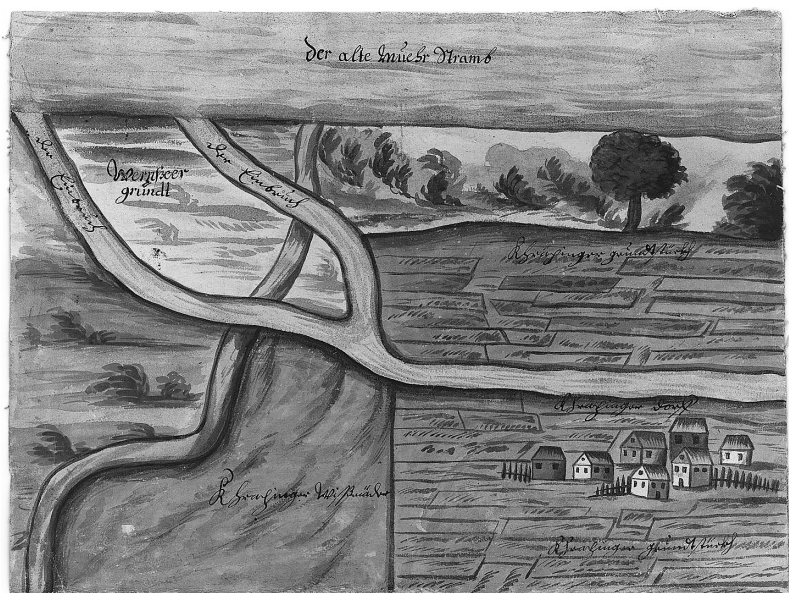
Ta večer (18. septembra) sem prišel do Radgone, kjer sem se najvil pri upravniku deželnoknežje gosposčine Gornja Radgona Mihaelu Paduisu, pa tudi pri mestnem sodniku. Sprejeli so me oskrbnik, ribič in uradniki ter me popeljali do vseh vasi, ki ležijo ob Muri. Sam se nisem srečal z upravnikom, toda oskrbnik gosposčine je poskrbel, da so bili povsod, kamor smo prišli, njihovi podložniki na voljo. 19. septembra sem v spremstvu meščana in mestnega ribiča Jurija Kampuša, ki zelo dobro pozna reko Muro ter ribiča gosposčine Mihe Wolfa, odplul do mestne livade, ki jo imenujejo kravji travnik. Tam sem videl, da je voda zarezala novo strugo čez mestno zemljišče, in če ne bi v mestu hitro reagirali, bi jim Mura odnesla polovico njihovega živinskega pašnika. Od tod se je voda razlila na livado gosposčine Gornja Radgona, več kot polovica Mure pa si je utrla novo strugo proti vasi Mele, ki pripada gosposčini Gornja Radgona. V dolžini ene milje je nova struga odtrgala najlepšo zemljo in jih odnesla na ogrsko stran. Na srečo je del zemljišč odneslo na drugo stran Mure pri vaseh Potrna (Laafeld) in Žetinci (Sicheldorf), ki sta obe last deželnoknežje gosposčine Gornja Radgona in spadata pod Štajersko. Toda pod vasjo Mele pri Šratovcih, ki spada pod eggenberško gosposčino, je velik kos zemljišča odneslo na ogrsko stran. Ker je zdaj velik rokav Mure ločeval vas Mele od njihovih zemljišč, so podložniki zgradili dva ladijska mostova (potrnski brod je nevaren), da bi žito na vozovih spravili domov. Za prehod prek Mure imajo Potrčani lastni brod, ki pa deželi Štajerski v ničemer ne služi. Splošno znano je, da so podložniki treh egenberških vasi Zenkovci (Zelting), Potrna (Laafeld) in Žetinci (Sicheldorf) že večkrat služili Turkom iz Kaniže. Možno je, da so se v času turške nevarnosti v letih 1660 in 1661 zaradi nuje in svoje varnosti naskrivaj dogovorili s Turki, da jim pomagajo priti čez reko na Štajersko, o čemer jaz sploh ne dvomim. Dejstvo je, da so ti podložniki vsak dan v nevarnosti, da jih Turki napadejo ter prisilijo, da jim pokažejo, kako priti na Štajersko stran. To zdaj sploh ni težko, saj lahko z brodom in ladijskima mostovoma prečkajo ne le glavno strugo, tem-

več tudi vse rokave Mure, ter napadejo radgonsko predmestje Gries. Medtem ko sem si ob številnih stražah, ki so postavljene tudi navzgor ob Muri, ogledoval škodo po poplavi, je uspelo podložnikom gosposčine Gornja Radgona zaježiti preboj Mure ob kravji trati, tako da se je voda umaknila v staro strugo. Toda le nekoliko višje od grajske ribje pregrade je bila pokrajina še vedno poplavljen, a voda nam je segala le do kolen. Tako so lahko vsi, med njimi tudi roparji z ogrske strani, brez nevarnosti prehajali reko. Da bi to preprečili, so podložniki gosposčine Gornja Radgona postavili stražnico. Bila je iz hrastovega lesa in stala na štirih kolih, da so imeli stražarji dober pregled nad pokrajino in reko tako poleti kot pozimi, ko je reka pri nizkih temperaturah pogosto zamrznila in s tem postala lahko prehodna. Če bi takšen stražni stolp opremili z dvema železnima držaloma, bi ga lahko v primeru, da se stražno mesto opusti, prenesli na drugo mesto. Kakšne pol milje navzdol po reki se je Mura ponovno razlila, tokrat čez oba bregova ter na ogrski strani poplavlila vrtove tamkajšnjih vasi, na nemški strani pa knežje livade. Voda tukaj sega le do kolen, tako da se zdaj čez reko vozijo kar z vozovi, zato bi bilo nujno tudi tukaj postaviti stražni stolp. Kakšne pol milje nižje se je Mura ponovno razlila v dolžini 2000 do 3000 korakov. Tako so tukaj nastale velike plitvine, ki so lahko prehodne. In prav tukaj v bližini leži ogrska vas Petanjci, kjer se zadržuje znani ropar Wäbosch, ki pogosto prihaja ropat na Štajersko. Zato bi morali to razsežno območje zavarovati s tremi stražarskimi stolpi, podobno kot so to storili v bližini kamnitega mostu pri vasi Turjanci. Šele pri vasi Radenci, ki pripada gospodu Zellnerju, se voda iz prej omenjenega rokava Mure, ki si je pri Radgoni utrla novo strugo, spet zlije v korito Mure. Šele tu se vidi, kako velik kos zemlje je reka Mura odnesla na ogrsko stran s tem, ko si je utrla novo strugo, in to le zato, ker bregovi niso zavarovali z jezovi.

Le malce nižje, 300 korakov od kamnitega mostu pri vasi Turjanci, je reka spet preplavila zemljišča na štajerski strani in naredila ogromno škodo. Voda je vdrla daleč na kopno, odnesla deželno cesto in poplavlila celo vas. Tamkajšnji podložniki so tako že drugič v tem letu ostali brez hiš. Neki star kmet je ob tem tako obubožal, da si je ob poti, kjer je nekoč stala njegova hiša, postavil beraško kočo in zdaj prosi popotnike za kruh. Poplava je največ škode naredila na zemljiščih grofa Purkhstalla, gospoda Wildenstaina, gospoda Zall-

nerja in kneza Eggenberga. Nadaljnjo škodo bi lahko preprečili, če bi tik nad mestom, kjer se je Mura razlila, postavili dva ali tri krilne jezove. Zato sem tamkajšnjim podložnikom naročil, naj pridejo na to mesto. Toda podložniki so se mi opravičili, ker da tega dela ne morejo opraviti. Za delo sposobnih jih je le osem ali devet in pripadajo različnim gosposčinam, od katerih ene želijo postaviti jezove, druge ne. Poleg tega pa tako nimajo ne orodja ne materiala (lesa in kamenja) za postavljanje jezov. In tukaj se izkaže resnica o gosposčinah, ki podložnikom ponujajo pomoč pri zaščiti pred poplavami, ki pa je podložniki ne želijo sprejeti. V resnici se gosposčine kaj malo zmenijo za zaščito zemljišč ob reki pred poplavami, še manj pa zdaj, ko je škoda že storjena. Toda ker pri tem ne gre le za njihova zemljišča, temveč tudi za plovnost reke, bodo morale gosposčine sodelovati pri odpravljanju škode in njenem preprečevanju očitno predvsem po uradni dolžnosti (reka namreč mora biti plovna). Zanimivo je, da je grof Purkstatt nekoliko nižje le dal postaviti nekaj jezov in tako preprečil še en preboj reke, ki si je utirala novo strugo, in s tem preprečil, da bi velik kos zemljišča prišel na ogrsko stran. (Očitno je, da so zemljiški gospodje postavljali jezove le tam, kjer bi lahko izgubili kakšen kos zemljišča, tam, kjer pa so grozile le poplave, pa se niso kaj dosti zmenili za zaščito svoji ali podložniških zemljišč; očitno je bilo postavljanje jezov pač predrago glede na škodo, ki je nastala s poplavami.)

Po drugi strani pa so bili tudi podložniki marsikje sami krivi za nastalo škodo. Tako je gospod Wildenstein svojim podložnikom v vaseh Mota in Hrastje naročil, kje in koliko jezov naj postavijo ob Muri. Podložniki so sicer postavili en jez, ki pa je bil prekratek in preslabo utrjen. Kljub zahtevi, da bi ga podalšali in utrdili, tega niso naredili. Reka se je prav na tem kraju razlila in jim poplavlila vsa zemljišča do obeh vasi. Tako so bili zaradi lastne malomarnosti ob pridelek, poleg tega pa sploh sami krivi za poplave, saj so tok reke preusmerili k svojim varem z ladijskimi mlini, pred katerimi niso postavili potrebnih jezov. Podobno škodo so povzročili mlini podložnikov iz Vučje vasi (ladijski mlini so bili pogosti povročitelji poplav na Muri). V obeh primerih bi poplave lahko preprečili, če bi lastniki mlinov, ki ležijo na Muri eden ob drugem, postavili pred njimi jezove in s tem odvrnili tok reke na ogrsko stran. Ker večina lastnikov prostovoljno noče postaviti jezov ob ladijskih mlinih, bi

jim za pridobitev dovoljenja za delovanje mlina morali postaviti pogoj, da ob mlinu zgradijo jez, sedanjim lastnikom pa to sodno odrediti. Pri vseh ladijskih mlinih sem opazil manjše čolne, s katerimi dostavljajo blago in ljudi do mlina, hkrati pa se s temi ladjicami lahko čez reko vozijo različni ljudje, tudi roparji, zato bi morali tudi tu postaviti stražni stolp.

Pri vasi Vaneča, ki je služna knezu Eggenbergu, je Mura prebila breg in si naredila novo strugo kar čez njivo. S pravočasno postavitvijo jezov so preprečili, da bi velik kos zemljišča končal na ogrski strani. Toda s postavitvijo teh jezov vode niso vrnili v staro strugo, temveč so jo le preusmerili. Tako si je reka utrla novo pot, tokrat proti Ljutomeru. Grozilo je, da bo nova struga odtrgala od Štajerske trg Veržej, vasi Zgornje in Spodnje Krapje ter Moto in vse ozemlje med rekama Ščavnica in Mura od Ljutomera do Razkrižja. Da bi to preprečili, so podložniki ogroženih vasi in tržani Veržēja skupaj zgradili jezove in Muro vrnili v staro strugo. Les za jezove je prispeval knez Eggenberg, in to cele tri splave v vrednosti 20 goldinarjev.

Tudi tržani Veržeja so imeli precej težav s svojimi ladijskimi mlini. Ker so mlini vodo usmerjali proti najbližjemu bregu, je bil na veržejski strani breg že precej spodjedjen, zato so nekoliko nad mli-

ni postavili jez in reko usmerili na ogrsko stran. Da bi še bolje zaščitili svoja zemljišča, so nekoliko nižje postavili še en jaz, ki pa so ga njihovi ogrski sosedje iz vasi Dokležovje pod vodstvom Petra Walächa ponoči porušili. In prav pri tem porušenem jezu se je Mura razdelila na rokave. Gladina reke se je tako zelo znižala, da jo lahko prekoračijo celo z vozovi.

S trga Veržej sta me pospremila dva ladijska mlinarja, oba trška svetnika, Martin Jurančič in Marko Jurinec. Po različnih rokavih sta me odpeljala do vasi Gornje Krapje, ki jo je Mura skoraj odplavila. Zaradi stalnih poplav so me tukajšnji ljudje že leta 1673 prosili za pomoč in dal sem jim navodila, kaj storiti, da bi se ubranili pred poplavami. Ob najnevarnejšem rokavu reke so zgradili jez in ga močno utrdili. Ko so ob prvih povodnjih videli, da je jez zadržal poplave, so sklenili, da ob drugem grozečem rokavu postavijo enak jez. Toda kar so oni podnevi postavili, so jim ponoči njihovi ogrski sosedje porušili. Ker niso hoteli odnehati in so podnevi znova postavljali jez, so jih z ogrske strani s streljanjem pregnali. Ti ljudje bodo ob pomoči gosposčine morali najti drug kraj, kjer se bodo z jezom branili pred poplavami. Pri vasi Spodnje Krapje, ki delno pripada grofu Purkstallu, delno pa gospodu Mauerburgu, ni bilo nič bolje, saj so se prej omenjeni trije rokavi Mure pri tej vasi ponovno združili v enega in reka si je novo strugo utrla tako, da je na ogrsko stran odnesla cel vaški pašnik.

Toda tu se tako nihče ne zmeni za nastalo škodo. Podložniki nimajo zemljišč v zakupu, temveč dobivajo le del pridelka (žito). Oskrbnika in uradnike svojih gosposčin vidijo le enkrat na leto, ko pobirajo letni davek, poleg tega pa opravijo še predpisano letno tlaiko. In ker nimajo zemljišč v zakupu, jim je bolj ali manj vseeno, kje Mura poplavlja, saj zemljišča in posevki niso njihovi. Edina izjema je bil gospod Mauerburg, ki se trudi s postavljanjem jezov ob reki in preprečevanjem poplav. Podložniki se pritožujejo zaradi vsakoletnih poplav in pomanjkljive zaščite, pozabljajo pa, da so za večino poplav krivi sami oziroma njihovi številni ladijski mlini brez potrebnih jezov, ki so usmerili tok reke na njihova zemljišča. Čeprav so ti mlini nujno potrebni, saj drugih (mlinov) v pokrajini sploh ni, pa zbuja skrb popolna malomarnost, saj pri mlinih ne postavijo nujno potrebnih jezov, s katerimi bi preprečili Murino spodjedanje njihove zemlje. Poleg tega so ti ljudje neuki in malomarni, saj nihče

med njimi, ki živijo ob reki, ne opazuje, kje in kdaj začenja poplavljeni. Z opazovanjem, kje reka začne poplavljeni, in nato hitro postaviti jezu na tem mestu bi lahko preprečili veliko škodo. Tako pa pustijo, da gre reka svojo pot, da poplavi, kjer pač poplavi. Nato pa se odpravijo do svoje gosposčine in zahtevajo, naj ta z velikimi napori in ogromnimi stroški odpravi škodo, ki je nastala tudi zaradi njihove malomarnosti. In če se gosposčine ne odzove, preprosto zapustijo svoje kmetije in odidejo čez Muro na ogrsko stran.

Nekoliko nižje leži zadnja vas na Štajerskem, imenovana Mota, ki pripada grofu Setschyju oziroma gosposčini Cven. Pod vasjo pri Kotu si je Mura utrla novo strugo čez njihovo polje. To polje je pred časom grof Nikolaj Zrinski odvzel deželi Štajerski in po velikih naporih so grofa prisilili, da je ozemlje vrnil. Zdaj pa grozi, da ga bo nova struga Mure odrezala od Štajerske in potisnila proti gričevju, če ne bodo v kratkem postavili jezov in Muro vrnili v staro strugo. Četrto ure od te vasi je prehod, ki je zelo plitev, kajti tukaj se Mura razdeli na tri rokave. Tik nad temi rokavi bi morali postaviti en krilni jez s tremi krili tako, da bi reko preusmerili proti ogrski strani. Takoj za tem sledi že meja, kraj, kjer stoji mejni kamen med Štajersko in Medžimurjem. Pri tem mejnem kamnu je zaradi velike širine Mure in nasutega »hierna« ogromna plitvina, ki jo je zelo lahko prečkati. Tako se tukaj čez reko in mejo vozijo vozovi in mesarji gonijo na Ogrskem kupljene vole, v času nevarnosti pa lahko pridejo tukaj v deželo sovražniki in roparji. Da bi to preprečili, bi od tega mejnega kamna do Radgone morali postaviti 10 stražarskih stolpov, in to na krajih, kjer so na plitvinah prehodi čez Muro. Ti stražni stolpi bi morali biti v času, ko je Mura nizka, cele dneve in noči zasedeni s petimi do šestimi oboroženimi stražarji. Prvi stražni stolp bi moral stati pri mejnem kamnu, drugi pri vasi Mota, tretji pri Zgornjem Krapju, četrti pri Veržeju, peti pri Hrastju, šesti pri Turjancih, sedmi pri livadi mesta Radgona, osmi pri šratovski gmajni, deveti pri Meleh in deseti pri dvorni livadi gosposčine Gornja Radgona, kjer stoji ribška pregrada. Na vsakem stražnem stolpu mora biti tudi železni signalni topič, s katerim lahko v sili izstrelijo opozorilni strel. Poleg tega bi za nadzorovanje in varnost ob meji potrebovali petdeset vojakov, ki bi patrolirali po cestah ter prežali na sovražnike in roparje. Dokler pa ti stražni stolpi ne bodo zgrajeni, nima nobenega smisla graditi jezove, saj bodo Ogri ponoči porušili to, kar bomo mi

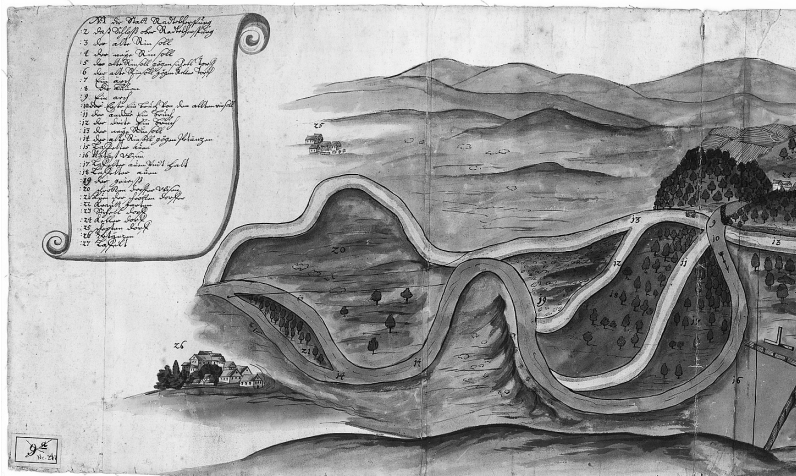
podnevi zgradili. Šele s puškami oboroženi stražarji jih bodo prisilili, da bodo naše jezove pustili pri miru.

Obramba dežele pred poplavami je v pristojnosti zemljiških gospostev, ki ležijo ob reki Muri. Če gosposčine svoja zemljišča slabo ali sploh ne zavarujejo pred poplavami, so si sama krivi, če jim nato voda odnese ali poplavi njihova zemljišča. Toda če voda zaradi njihove malomarnosti dela škodo drugim gosposčinam in je zaradi poplav onemogočena plovba, ali pa zaradi nepostavitve jezov celi kosi štajerske zemlje, potem so vse gosposčine dolžne storiti svojo dolžnost in postaviti potrebne jezove. Deželna vlada naj sprejme predpis, da morajo lastniki ladijskih mlinov pri njih postaviti jezove, kajti le tako bomo preprečili poplave in utiranje novih strug. Gosposčine bi morale od svojih podrejenih uradov in ljudi zahtevati (pod grožnjo hude kazni), da redno opazujejo stanje na reki in da na krajih, kjer začne poplavljati, takoj opravijo nujna dela ter postavijo jezove in tako preprečijo nadaljnje poplave. S tem bi preprečili številne poplave in omejili škodo ter Muro preusmerili na ogrsko stran. Poleg tega je za varnost dežele nujno potrebno prepovedati uporabo majhnih čolnov pri ladijskih mlinih. Da bi zaščitili deželo pred vpadi sovražnikov in roparjev, pa bi morali postaviti več stražarskih stolpov.«⁶

20. decembra 1692 so komisarji Sigmund Bernhard Töchlinger, baron Jakob Prandberg, Viktor Wilhelm Caluny in Janez Gašper Khellersperg pripravili poročilo o ogledu nevarnih krajev na reki Muri, kjer so postavljeni jezovi, ki ovirajo plovbo po reki. Iz poročila je razvidno, da so si 7. decembra 1692 skupaj s splavarskim mojstrom ogledali obrežje ob zemljišču gospoda Rothalla in tudi drugo stran proti hribu Kalvarija pri Gradcu ter ugotovili, da za plovbo ni nevaren jez na strani gospoda Rothalla, temveč novi jez pri njegovem mlinu, ki so ga dodatno utrdili z nasutjem peska in proda. Prav na tem mestu se je jeseni potopil splav, ki je prevažal železo iz Brucka na Muri, skupaj s tremi splavarji. Za varno plovbo bi morali ta jez odstraniti, toda z njegovim podrtjem bi reka Mura spet tekla po stari strugi in s tem ogrozila predmestje. Zato je pred rušitvijo tega jezu potrebno postaviti nov jez pod hribom Kalvarija. Novi jez bo precej manj usmerjal vodo proti strani gospoda

⁶ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen K. 228.

Rothalla, ki pa si bo za zaščito svojega mlina in zemljišč moral postaviti nov 50 klafter (okrog 95 metrov) dolg jez (stroški okrog 800 goldinarjev). Predlagali so še, naj deželna vlada naloži splavarski bratovščini iz Brucka, da od vsakega splava pobira dajatev v višini 2 grošev. S tem denarjem bi lahko poskrbeli za urejanje plovbe po celotnem toku reke Mure, še posebej za čiščenje korita reke, odstranjevanje velikih skal, nanosov proda in peska ter za postavitev jezov, da bo Mura spet tekla po stari strugi in da bo plovba po njej spet mirna in enakomerna.⁷

Le dve leti po katastrofalnih poplavih je območje ob Muri doletela nova nadloga. 17. avgusta 1678 je notranjeavstrijska vlada prepovedala prihod ljudi, živine ali blaga iz Madžarske zaradi nevarne nalezljive bolezni (kuge), ki se je tam razširila že do reke Rabe. Meščani Radgone so se tedaj zaradi nepriljubljenih ukrepov preprečevanja širjenja kuge pritožili celo samemu cesarju. Ker so v tem stoletju razne kužne bolezni večkrat pustošile tudi po slovenskem Štajerskem in niso povzročile večjega umiranja, so se ljudje nanje kar nekako navadili. In prav zato so jih poostreni ukrepi od tokratni epidemiji vznejevoljili, saj so se v Radgoni pripravljali na vsakoletni sejem vseh svetih, na katerega so ljudje množično prihajali, tako meščani kot kmetje iz sosednje Madžarske, saj je bila Radgona

⁷ Štajerski deželni arhiv Gradec, Miscellen K. 228

najbližje obmejno mesto s kraljevino Madžarsko. Ker je mesto ležalo tik ob meji, so vanj prihajali tudi gostači in meščani sosednjih mest iz Madžarske na tedenske sejme in celo po dnevne nakupe. Poleg tega je bila Radgona eno od tržišč, kjer so madžarski kmetje prodajali svojo živino. Meščani so prosili cesarja, naj – glede na to, da po zadnjih poročilih iz tega dela Madžarske ni bilo slišati o kugi in ker revno meščanstvo za svoje preživetje mora trgovati z ljudmi iz Madžarske, ki prodajajo žito – dovolili prestop meje tistim Madžarom s potrdilom (t. i. Fede Formular), ki trgujejo z žitom in hrano in ki ne prihajajo s kužnih območij.⁸

29. novembra istega leta so imeli meščani za cesarja novo prošnjo. Ker je zaradi karantene na sosednjem Madžarskem odpadel sejem letni vseh svetih, kar je povzročilo veliko škode meščanstvu, so meščani prosili, da bi lahko prihodnje leto priredili velikonočni sejem. Po njihovem bi bilo to možno, ker se v sosesčini o kugi ni nič slišalo in ker bi na sejem spustili le njim znane ljudi iz Madžarske (seveda brez orožja). Pojavili so se predlogi, da naj imajo sejem zunaj mesta, kar pa po mnenju Radgončanov ne bi bilo pametno; prvič, ker noben trgovec ne bo svoje robe izpostavljal nevarnosti, drugič, ker bi bilo mesto ob vso mitnino, tretjič, ker bi zato začele krožiti razne govorice, in četrto, ker bi tako tudi tujci in trgovci iz oddaljenih krajev zvedeli za pravi razlog (kužna nevarnost) izvedbe sejma zunaj mesta in se ga zato ne bi udeležili, kar bi radgonskim trgovcem povzročilo veliko škode.⁹ Seveda tudi z izvedbo tega sejma ni bilo nič, saj so že veljala določila kužnega komisarja o prepovedi zbiranja ljudi na javnih mestih. Navodila, kako ravnati, je izdal v Ljubljani že 19. oktobra 1679 začasni kužni komisar. V njih pravi, da se kuga vedno bolj razširi, zato se je nujno v teh nevarnih dneh zaščititi pred njo. »Ker so se pri izdajanju potrdil o kugi pokazale nepravilnosti vam nalagamo, da vse potnike, ne glede na njihov stan in spol, ki prihajajo s kužnih območij, tudi s potrdilom, popišete in o njih sestavite poročilo, v nobenem primeru pa se jih ne sme pustiti v mesto ali naprej. Če se nočejo vrniti, pa se jih mora odpeljati v lazaret.« To navodilo je bilo poslano tudi mestnemu sodniku in svetu deželno knežjega mesta Radgona.¹⁰ Leta 1679 so ob-

⁸ Arhiv sekovske škofije v Gradcu: Zapisniki arhidiakonatskih sinod arhidiakonata med Dravo in Muro 1645–1685/sign. XX d 34/1/, d 35/2/, d XX 36/3/.

⁹ Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Radkersburg Sch. 53a H. 133.

¹⁰ Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Radkersburg Sch. 53a H. 133.

mejni kraji z Madžarsko dobili seznam vasi na Madžarskem, kjer razsaja kuga.

A tedaj meščani niso imeli težav le zaradi kuge, temveč tudi z izvajanjem karantene. 8. januarja 1680 so se znova pritožili zaradi dogodka, ki se je zgodil že oktobra 1679. Tedaj so mostova čez Muro, cesto v Ljutomer in nekatere druge zaprli vojaki – huzarji, ki pa so ob stražarski dejavnosti počeli še marsikaj drugega. Tako so pretepali ljudi, vdiral v hiše ter jih ropali in celo streljali, nad čemer se je pritožil že upravnik posestva Gornja Radgona pri poveljniku polka in meščani že 29. oktobra pri notranjeavstrijski vladi.¹¹ Kljub zaporam cest in meje na Muri pa kuga leta 1681 še ni ponehala.¹² Šele za časa Marije Terezije je bila leta 1755 končno določena meja med Štajersko in Madžarsko. To so storili med 20. majem in 1. decembrom 1755, predvsem na zgornjem koncu reke Mure, od Radgone navzdol.¹³

Zgodovinske karte so neprecenljivi dokumenti časa. Sistematično grafično prikazovanje pokrajine je bilo v starejših obdobjih večinoma namenjeno vojaškim potrebam ter boljšemu razumevanju prostora in razsežnosti. Na osnovi starejših topografskih orisov lahko skozi daljše časovno obdobje spremljamo spreminjanje določene pokrajine zaradi vojn, reform, gospodarskega in industrijskega razvoja ter naraščanja prebivalstva. Na žalost se s sistematično obdelavo zgodovinskih kart severovzhodne Slovenije ni še nihče resno ukvarjal. K temu je nedvomno mnogo prispevala razpršenost in s tem težja obdelava tega gradiva. Večina arhivskega gradiva, ki obravnava zgodovino tega območja pred letom 1918, je shranjenega v avstrijskih in madžarskih arhivih (največ v Štajerskem deželni arhivu v Gradcu). Med najpomembnejše »najdbe« sodiijo tudi karte porečja reke Mure iz druge polovice 17. stoletja, ki so najbrž najstarejši tovrstni ohranjeni dokument tega dela Slovenije.

Karta iz leta 1676 (Štajerski deželni arhiv Gradec, Plänesammlung Steiermark M. 37 Nr. 276)

Avtor karte je najbrž inženir Andrej Passauer.

¹¹ Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Radkersburg Sch. 53a H. 133.

¹² Štajerski deželni arhiv Gradec, Archiv Radkersburg Sch. 53a H. 133.

¹³ Zelko, Ivan: Stoletne razprtje zaradi reke Mure med Avstrijo in Madžarsko, Kronika, letnik 32, št. 1, leto 1984, Ljubljana 1984, str. 24–27.

Oris in opis vasi, ki so ob poplavih in novi strugi reke Mure utrpel veliko škodo na njivah in travnikih oziroma jim je del ozemlja reka Mura odnesla na ogrsko stran.

Pri vasi Šratovci je nova struga reke Mure na ogrsko stran odnesla do 40 johov (okrog 23 hektarjev) plodne zemlje, za 100 vozov sena in okoli 30 johov (okrog 17 hektarjev) gozda. Gozd so zasadili podložniki Šratovcev na kraju, kjer je bil nekoč sam prod. Zemljišča so pripadala gosposčini Gornja Radgona, last kneza Eggenberga.

Pri vasi Radenci je Mura odnesla 2 joha (okrog hektar) plodne zemlje. Vas je v lasti barona Stadla.

Pri vasi Mota je Mura odnesla 64 johov (okrog 37 hektarjev) plodne zemlje in za 200 vozov sena. Vas spada pod gosposčino Šahenturn, last grofa Jožefa von Wildensteina.

Pri vasi Hrastje je Mura odnesla 277 johov (okrog 160 hektarjev) plodne zemlje in za 220 vozov sena. Voda je vdrla tudi v samo vas in odnesla 6 hiš. Ob zadnji poplavi je voda odnesla tudi velik del deželne ceste in poplavlila večino polj. Šele s skupnimi močmi podložnikov iz več vasi so uspeli preprečiti nadaljnje poplave. Vas Hrastje pripada grofu Wildenstainu.

Pri Vučji vasi je Mura odnesla 500 johov (okrog 280 hektarjev) poldne zemlje in za 327 vozov sena. Tukaj je obstaja velika nevarnost, da bo Mura, ki je sicer upadla za več kot 3 metre, ob ponovni poplavi s štajerske na ogrsko stran odnesla trg Veržej, vasi Bunčani, Zgornje in Spodnje Krapje, Babinci, Mota, Cven in celo Grlavo. Vučja vas je last barona Mauerburga.

Pri vasi Bučecovci je Mura odnesla travnike in za 63 vozov sena, last gosposčine Šahenturn.

Pri Stari vasi je Mura odnesla 10 johov (okrog 6 hektarjev) zemljišč, last grofa Kollonitscha.

Pri vasi Bunčani je Mura odnesla 100 johov (okrog 57 hektarjev). Vas je spadala pod gosposčino Gornja Radgona, last kneza Eggenberga.

Pri trgu Veržej je Mura odnesla 50 johov (okrog 29 hektarjev) plodne zemlje in za 400 johov (okrog 230 hektarjev) gozda, ki spada pod gosposčino Šahenturn, last grofa Wildenstaina.

Pri vasi Zgornje Krapje je Mura odnesla 54 johov (okrog 31 hektarjev) plodne zemlje, 50 johov (okrog 29 hektarjev) gozda, 2 hiši in za 50 vozov sena, last barona Amazaga.

Pri vasi Babinci je Mura odnesla 500 johov (okrog 288 hektarjev) zemljišč in 140 johov (okrog 80 hektarjev) plodne zemlje, last barona Amanzaga.

Pri vasi Mota je Mura odnesla 250 johov (okrog 144 hektarjev) zemljišč. last barona Amanzage.

Nedaleč od mejnega kamna (meja med Štajersko in Ogrsko) je Mura odnesla 150 johov (okrog 86 hektarjev) zemljišč, last barona Mauerburga.

Leta 1676 je nova struge reke Mure, ki je nastala po katastrofalnih poplavih, s štajerske na ogrsko stran odnesla okrog 1500 hektarjev (okrog 15 kvadratnih kilometrov) predvsem obdelovalne zemlje. Vsa zemljišča so bila po novem tako v Zalskem komitatu.

SAŠO RADOVANOVIČ

STYRIAN PART OF POMURJE IN 16TH AND 17TH CENTURY

At the end of spring and the beginning of summer, 1676, the river Mura literally ran wild. Heavy rainfalls or swift melting of enormous amounts of snow caused Mura to flood numerous places from Gradec to the Croatian border. Consecutive riverbed changes and newly created dead river branches were responsible for the damage of catastrophic proportions. It is true that people were used to yearly flooding but such catastrophic and long-lasting floods were hardly expected. Due to the gravity of the situation – in the time of the last great Turkish danger (the siege of Vienna in 1683) Mura was the main transport link with Hungary – the emperor reacted promptly: already by the end of April, 1676, he ordered the provincial engineer, Miha Passauer, to examine the damage after the floods in the area ranging from Radgona to the Croatia border, and report his findings. It is from this report that the full extent of the catastrophe which wrought havoc on the places in the vicinity of Mura became fully clear.

The catastrophic flood was caused directly by considerably vague rights regarding the management of the river and places located in its immediate vicinity. Obviously, the main problem lay in the lack of regulations on river management. At that time, Mura was a relatively wild river and yearly floods were constantly changing its current, especially on the soft gravelly floor of the Mursko polje. For this reason, new river branches and islands were constantly emerging and the river's current was strongly fluctuating from side to side. Since Mura moved its riverbed so frequently, agreements concluded at a certain point in time may have very well become void already in a year's time. It is precisely due to these circumstances that most conflicts ensued; namely, the cultivation of the land in the vicinity of Mura required special measures on both sides of the river, and since the inhabitants were not prepared to agree on what is to be done, struggles and conflicts became more and more prominent.

JOŽEF SMEJ

POMEN NAJSTAREJŠE BOGOJANSKE MATIČNE KNJIGE

Gotovo je bilo potrebnih več vizitacij bogojanske župnije, bodisi s strani beksinskega arhidiakonata ali direktno s strani zagrebške škofije, da so prepričali župnika v Bogojini, naj si oskrbi matično knjigo (matriko). Morda je to zapovedal vizitator v ponedeljek po beli nedelji, 29. aprila 1669, da jo je potem 17. maja 1673 zagrebški škof s svojim podpisom in pečatom potrdil.

PREDSTAVITEV MATIČNE KNJIGE

Gre za matriko župnije Bogojina, najstarejšo v Prekmurju, vezano v star usnjen pergament, popisan z latinskim besedilom, s črkami, ki so bile v navadi okrog leta 1172¹. Matrika ima naslov

LIBER BAP
TTORVM
PAROCHIAE
BAGONIENSIS
16 + 73

To je okrajšava besedila: LIBER BAPTIZATORUM PAROCHIAE BAGONIENSIS 1673, se pravi Knjiga krščenih bogojanske župnije 1673. Vendar v tej knjigi niso samo krstni (rojstni) podatki, ampak tudi podatki umrlih in poročenih, kakor tudi razna druga besedila, vse v latinskem jeziku, heksameter pa v kajkavščini, v takrat vladajočem slovenskem jeziku v Prekmurju.

¹ Prim. A. Cappeli, *Manuali hoepi Lexicon Abbreviaturarum, Dizionario di Abbreviature Latine et Italiane*, Milano 1973, LX, tavola IV.

Knjiga ni paginirana, dolžina, širina in debelina knjige: 30 x 20 x 6 centimetrov. Na mnogih mestih so vpisi komaj še berljivi, na drugih mestih pa tako obledeli, da jih ni več mogoče razbrati. Ko bi kdo to, recimo pred 100 ali 80 leti, transkribiral, bi marsikateri dragocen podatek iztrgali pozabi.

Takoj na prvi strani je zapisano: »Sub primo Parocho eiusdem Adm. Rdo (ad modum Reverendo – op. J. S.) Domino Matthia Paulo Tufsilovich post expulsum Praedicantem.« Prevajam: »Pod prvim župnikom iste župnije, prečastitim gospodom Matijem Pavlom Tusilovičem, potem ko so izgnali predikanta.«² Potem sledi še zapis: »Cedant omnia ad maiorem Dei gloriam et omnium Sanctorum honorem.« Prevajam: »Naj velja vse v večjo božjo slavo in v čast vseh svetnikov.« Zgoraj, na hrbtni strani platnice, pa je zapisano: »Omnibus siquidem hic in terris viventibus statutum est semel mori, et mors nulli pepercit honori. Idem statutum cunctis mortalibus tandem adimplendum.« Prevajam: »Ker vendar vsem tu na zemlji živčim je določeno enkrat umreti (prim. Heb 9,27 – op. J. S.) in smrt ne prizanese nobeni časti: in to določbo morajo končno vsi smrtniki izpolniti.« Na sredi iste hrbtne strani je prilepljen listič v obliki kvadrata, katerega ogli so v smeri sever-jug, vzhod-zahod. V kvadratu je okrogel pečat zagrebškega škofa (vodni tisk) z napisom: »Martinus Borkovich, Ep. Zagrab ...« Okrog listka s pečatom je škof Borkovich svojerčno zapisal:

1673	die 17 May
Fr	Martinus
Borko	Vich
Episcopus Zagrabienensis	
manu propria	

Prevajam: »1673, 17. maja, Fr. Martin Borkovich, zagrebški škof, svojerčno.« Pečat ima v sredini grb škofa Borkovicha: košato drevesce s ptičem na vrhu, nad njim pa mitra z razprostrtima trakovima ter škofovsko palica. Pod severnim oglom lističa je zapis: »Vive in luce sempiterna Praesul clementissime.« Prevajam: »Živi v večni luči, preblagi višji svečenik.« To je bilo zapisano ob smrti škofa Borkovicha.

Martin Borkovich se je rodil leta 1597 v Domagoviću, v družini kmečkega plemiča. Za zagrebškega škofa je bil imenovan 11. junija

² Prim. F. Kovačič, *Gradivo za prekmursko zgodovino*, v: ČZN 21 (1925) 11.

1668, potem ko je dopolnil 70 let. Leta 1687 je bil imenovan za nadškofa v Kalocsi, vendar je ostal v Zagrebu, kjer je še istega leta tudi umrl, se pravi 31. oktobra 1687³. O njem je bogojanski župnik Matija Pennich leta 1687 zapisal: »Archi-Eppus Colocensis et noster Ordinarius Zagrabiensis,« prevajam: »Nadškof kalocski in naš ordinarij zagrebški« (v matriki med spiskom porok 24. avgusta 1687).

Na hrbtni strani matrike je še neke vrste hvalospev škofu Borkovichu: »Quasi stella matutina in medio nebulae: et quasi Sol refulgens, sic ille effulsit in templo Dei. Eccles. 50.« To je navedek iz Sir 50, 6–7: Prevajam: »Kakor se sveti zgodnja danica sredi megle in kakor sonce v svoji svetlobi: tako se je on svetil v božjem svetišču.«

Na isti strani sledi: »Quo Pater sancte progredieris pauperum, solamen afflictorum, subsidium egenorum, Tutor et Advocatus viduarum, atque pusillorum nos desolatos in medio nebularum relinquens, quis deinceps splendore suo hostem repellat, quis tam caliginosam illuminabit ... (nečitljivo) nobis ... ? Ad quem pro solamen ... egeni, viduae, et pupilli auxilium. Corona capitis nostri. Vive misericordissime Praesul. Amen.« Prevajam: »Kam greš s hitrimi koraki, sveti oče ubogih, tolažnik žalostnih, pomočnik potrebnih, varuh in zagovornik vdov in tako ... nas osamljene zapuščaš sredi zamagljenosti, kdo bo odslej s svojim sijajem preganjal sovraga, kdo bo razsvetljeval tako zatemnjeno ... nam ... ? H komu ... po tolažbo ... potrebni, vdove in sirote po pomoč. Krona naše glave. Živi, preusmiljeni višji svečenik. Amen.«

Že omenjena vizitacija bogojanske župnije z dne 29. aprila 1669 pravi takole: »Ecclae Parochus eiusdem Matthias Paulus Tufsilovich primus post Haereticos,« prevajam: »Župnik iste cerkve Matija Pavel Tusilovič, prvi po heretikih.«

Tusilovič je bil doma iz Pregrada pri Krapini. Iz sosednje Hrvaške so po rekatolizaciji izhajali tudi drugi bogojanski župniki. Predikant, ki so ga izgnali, pa je bil po vsej verjetnosti Štefan Csernyevich (Csernyadics, Cserniavits). Kot bogojanski pastor je bil leta 1651 na szakonyski protestantski sinodi. Še leta 1661 je namreč Bogojina spadala k murskosoboški evangeličanski dekaniji⁴. O predi-

³ Andrija Lukinovič, *Zagreb – devetstoljetna biskupija*, Svetački lik Martina Borkovića, Glas koncila, Zagreb 1995, 209–215 (ob robu).

⁴ Pim. Sándor Payr, *A dunántúli evangélikus egyházkerület története I.* Sopron 1924, 272 in 410. Prim tudi Ivan Škafar, *Župnija Gospodovega vnebohoda v Bogojini*, v: *Stopinje* 1980, 37.

kantu piše na prvi strani matrike (če knjigo obrnemo narobe) tudi bogojanski župnik Ambrož Piškovich, in sicer leta 1680: »*Conscriptio Copulatorum in Parochia Bagoniensi facta a Rndo Ambrosio Piškovich Parocho ibidem secundo post expulsus Praedicantem*,« prevajam: »Spisek poročenih v bogojanski župniji, narejen od prečastitega gospoda Ambroža Piskoviča, drugega župnika prav tam po izgonu predikanta.« Glede predikantovega izгона moramo poudariti, da se ni zgodil s cerkvene strani. Zajel ga je splošni val rekatolizacije, ki se je ravnal po veroizpovedi zemljiškega gospoda. Pastor ni smel ostati v Bogojini, ostal pa je učitelj, organist, Štefan Sartor, evangeličan. Prej omenjena vizitacija pravi: »(Parochia) Ludi Magistrum habet Haereticum Stephanum Sartor,« prevajam: »Župnija ima učitelja organista Štefana Sartorja, heretika.« Ostal je tudi cerkveni ključar Matija Janes, ki ga je bil postavil še pastor, heretik: »Qui erat constitutus adhuc a Praedicante haeretico,« prevajam: »ki je bil postavljen še od heretičnega predikanta.«

CONSCRIPTIO, SEU ANNOTATIO MORTUORUM (SPISEK ALI ZABELEŽBA UMRLIH)

Pričakovali bi, da bi v matriki takoj za naslovnico našli spisek ali zabeležbo krščenih. Najprej pa najdemo 16 listov popisa umrlih. Spisek se začneja takole (prevajam): »Spisek ali zabeležba umrlih v bogojanski (bagenensi) župniji v teku leta, kakor je kdo zapustil ta nestalni svet (mundum instabilen) od leta 1745, v katerem naj bo vse v večjo božjo slavo in v čast blažene device Marije. Dušam pa, ki so se pobožno preselile s tega sveta, naj podeli večni pokoj VEKIVČNI MIR, ki je Jezus Kristus. Amen.«

Sledijo vpisi umrlih od februarja 1745, in sicer brez krstnih in rodbinskih imen. Samo datum smrti in ali je umrla žena (mulier), otrok (infans), gostač(ka) (hospes, hospita) in še kraj smrti ter pri starejšem, ali je bil spovedan, obhajan (confessus, communicatus) ali na splošno spreviden, okrepčan z vsemi zakramenti (munitus omnibus sacramentis). Tako je npr. 7. marca 1746 zapisano (prevajam): »Umrl je gostač (hospes) v Veliki Bukovnici (in Majori Bokonak) brez spovedi, in to zaradi brezbriznosti njegove žene (per incuriam consortis suae).« Šele 3. maja 1759 najdemo zapis umrlega poimensko: »Umrl je učitelj (Magister) Janez Gregor, šolnik bo-

ganjski, bogojanski (Bogannyansis), spreviden z zakramenti (provisus sacramentis)«.

Sledi vpis druge roke (morda je vpisal to Janez Herman, turniški župnik): »Memento mori. 14. maja 1759 je ok. 12. ure ponoči (circa duodecimam noctis) umrl v Gospodu, potem ko je bil pravilno opremljen z vsem, kar je potrebno za pot in vstop v večnost, prečastiti gospod Janez Lendvai, župnik bogojanski (Bagonyensis), doma iz Gornje Lendave. Pokopan je bil v cerkvi ob severnem zidu, ki gleda proti zakristijskim vratom, po katoliškem obredu ob navzočnosti zelo veliko duhovnikov, vračajočih se s pogreba, ki ga je isti dan opravil prečastiti gospod Janez Herman, župnik turniški (Turnifschensis).«

Od takrat so zapisana tudi imena umrlih. Navajam nekaj primerov (prevajam): 25. oktobra 1759. Iz Bogán (Bogojine) Matija Novak v starosti 79 let, vdovec, v zadnjem smrtnem boju spovedan in obhajan, pokopan po katoliškem obredu tu v Bogojini ob župnijski cerkvi.

Iz Bogojine: Janez, sin Štefana Benkoviča in Uršule Benkovič, je 27. oktobra 1759, umrl v četrtem letu svojega otroštva in bil ob župnijski cerkvi pokopan po katoliškem obredu.

Tudi umrle s Kobilja so pokopavali v Bogojini, in sicer okrog župnijske cerkve. Dne 27. maja 1760 pa je župnik Nikolaj Simon zabeležil 14 primerov, ko so Kobiljani na svojo roko pokopavali otroke, pa tudi odrasle: »N. B. Ex Filiali Kebele sequentes contumaciti sine scitu meo sepeliverunt proles suas in prohibito Coemeterio.« Prevajam: »Nota bene, dobro pomni. Iz podružnice Kobilje so kljubovalni uporneži brez moje vednosti pokopavali svoje otroke na prepovedanem pokopališču.«

3. februarja 1763 najdemo zapis (prevajam): »Dne 3. februarja 1763 okrog tretje popoldanske ure je v Gospodu zaspal, potem ko je bil prej dobro opremljen za pot in vstop v večnost, prečastiti gospod Nikolaj Simon, bogojanski župnik, doma iz Dolnje Lendave. Pokopan je bil v cerkvi. Naj počiva v miru.«

Vpisi umrlih se končajo s 15. septembrom 1764.

VMESNI VPISI, ZAPISI ŽUPNIKA ŠTEFANA LADISLAVA BLASEVICH A

Med spiskom umrlih in začetkom vpisa krščenih z dnem 18. oktobra 1673 so vpisi, zapisi župnika Štefana Ladislava Blasevicha, tudi pridige, napisane v latinščini. Blasevich se 2. junija 1694 sam predstavi

takole: »Ego Stephanus (leta 1697 zapiše še drugo svoje krstno ime: Ladislaus – op. J. S.) Blasevich Parochus antea in Imbrihovecz Archidiaconatus Camarcensis, veni in Parochiam Bagoniensem die 2. junij Anno 1694 mifsus Sede vacante Episcopatus Zagradiensis, mortuo videlicet Illustrissimo, ac Reverendissimo Dno Alexandro Ignatio Mihulich, per Substitutum, et Succesorem in Episcopatum Illum ac Reverendissimum Dnum Stephanum Selischevich pro tunc existente Archidiacono Bexin Illustrissimo ac Reverendissimo Comite Nicolao de Nadasd; atque hos sequentes baptizavi in nomine Patris et Filii et Spiritus Sancti. Amen.« Prevajam: »Jaz, Štefan (Ladislav) Blažević, prej župnik v Imbrihovcu, kamarcenski arhidiakon, sem 2. junija 1694 prišel v bogojansko župnijo. V času izpraznjenega zagrebškega škofijskega sedeža – umrl je namreč prevzvišeni in prečastiti gospod Aleksander Ignacij Mihulič – me je semkaj poslal namestnik in njegov naslednik v škofovstvu, prevzvišeni in prečastiti gospod Štefan Seliščević, ko je bil takrat beksinski arhidiakon presvetli in prečastiti gospod grof Nikolaj de Nadasd; krstil pa sem v imenu Očeta in Sina in Svetega duha te naslednje otroke.«

Kjerkoli je bil kak list v matriki prazen, je Blažević napisal nanj svojo pridigo ali meditacijo. Tu navedemo njegovo pridigo, spisano na zadnjem listu pred prvim zapisom krstov.

Beatus ille, qui procul negotiis (Horac, *Epoden* 2,1 – op. J. S.). Prevajam: »Različna so človekova opravila, dovoljena in nedovoljena, dobra in slaba, zmotna in resnična, poštena in nepoštena, posvetna in duhovna; ukvarjati se z duhovnimi opravili je za smrtnike hvalevredno. Duhovno opravilo je za vsakega smrtnika koristno, mu je v prid in je hvalevredno. Z duhovnim opravilom se človek uri in vadi, da ne podleže lenobi; brezdelje, lenoba je namreč vzglavnik peklenkega sovraga. Dovoljeno opravilo pomeni napredovati v krepostih, izkoreninjati pregrehe, gojiti ponižnost, dolžnosti svojega stanu natančno in vestno opravljati. Živeti po božjih zapovedih, uredbah Cerkve in apostolov z evangeliziranjem, pridiganjem in posvečevanjem (*evangelizando, praedicando, sacrificando*).

Opravila, o katerih govori prej omenjeni poet, da moramo biti daleč proč od njih, so: trgovski posli, se pravi opravila, ki so nečimrna, bahava, hvalisava, ki se jih lotimo samo zaradi praznega bežnega dobičkca (*lucellum*). To so tisti trije ljudje, katerih srce in duh tičita v minljivih in bežnih rečeh, katerih bog je trebuh, katerih ko-

nec je pogubljenje (Flp 3,19 – op. J. S.), ki za nič imajo zaželeno deželo (prim. Ps 105,24 – op. J. S.), ki sprevrženo govorijo: nebesa so za nebes Gospoda, zemljo pa je dal človeškim sinovom (Ps 11,10 – op. J. S.), ki mislijo posvetno, nebeško pa zaničujejo (prim. Flp 3,19 – op. J. S.), ki z obrestmi in nedovoljenim pridobivanjem mnoge ogoljufajo, delajo kupčije, ki nasprotujejo določbam obojnega prava. Takšne gotovo ne moremo blagrovati, ne velja jim blagor, če ne bodo daleč od takih in podobnih opravil. To je zapisano leta 1697.«

Celotni navedek iz Horacijeve Epode se glasi: »*Beatus ille qui procul negotiis ut prisca gens mortalium paterna rura bobus exercet suis solutus omni faenore*« (Blagor mu, ki je daleč proč od opravil, kakor je bilo starodavno ljudstvo smrtnikov, se pravi, da je srečen tisti, ki očetna posestva obdeluje s svojimi voli, prost od vsakega dobičkarstva, ki ne daje niti ne jemlje na obresti).

Tako je Blaževič v svoji pridigi uporabil ne samo Sveto pismo, ampak tudi Horaca. V naslednji pridigi navaja poleg Svetega pisma še Aristotela:

»*Quis est homo qui vult vitam, diligit dies videre bonos. Psalm:* (prevajam: Kdo je mož, ki ima veselje nad življenjem, ki ljubi dneve, da bi videl dobro? Ps 34,13. Se pravi, ki si želi dolgo in srečno življenje in sme nanj tudi upati).

Če prelistamo knjige poganov (tako nadaljuje pridigo Blaževič – op. J. S.), najdemo nedvomno v njih mnoge, ki si želijo, da bi dolgo trajalo to sedanje življenje na zemlji. Poleg drugih mi je pred očmi prvak filozofov, Aristotel, ki zatrjuje, da je bridek spomin na smrt človeku, živečemu v miru in uživajočemu v življenju (prim. Sir 41,1 – op. J. S.). Če preiščemo vsebino in razloge teh besed, najdemo glavne utemeljitve, zakaj smrtnik ljubi to življenje; glavni razlogi so: ker je v cvetu svoje življenjske dobe; ker je čvrst, silen v svoji moči, ker ima ljubko telo in druge prirojene darove; ker mu vse, česar se loti, srečno uspeva, posebno pri kupčiji; naposled, ker ima v posesti zaklade in cel kup številnih prijateljev, sorodnikov po krvi in po svaštvu ter na kakršen koli način privržencev. To so v prvi vrsti spremljevalci ljubezni in radosti tega človeškega življenja.

Sicer pa, kaj je to življenje? Je prej smrt kakor življenje; kjer je toliko bede, bolezni, kjer so nesreče, stiske, hudobije, prevare, sleparstvo, nestalnosti, dnevi polni bridkosti, kar je dobro premišljeno povedal Job: *Človek, od žene rojen, je kratkega življenja* (Job 14,1 – op. J.

S.). Dobro je Job ocenil kratkost človeškega življenja, pa čeprav se podaljša na 100 let. Navedimo še psalmista: *Tisoč let je v tvojih očeh kakor včerajšnji dan, ki je minil* (Ps 89,3 – op. J. S.), tisoč let, kratka doba v primeri z večnim življenjem. V večni domovini nas čaka tisto gledanje, ki nas naredi božanstvene (*visio Deifica*), h kateremu naj nas privede vsemogočni Gospod. Amen.

V marcu 1694.«

Navedli smo le dve izmed Blaževičevih vpisanih pridig ali meditacij, zapisanih v matriki.

PRVI VPISI V MATRIKO

1673. 18. Octobris ex Pago Filocz Baptus est Nicolaus ex Patre Michaelae Odak, Matre Catharina. Patrini fuere Stephanus Nemecz et Agatha conthorali sua.

Eadem die Baptus est filius leg. Stephanus ex Patre Francisco Oslaj, ex Matre Gertrudis, Patrini fuere Stephanus Miszel et Martha uxor ex Pago Filocz

Novembris Ex Pago Sztrelec

6-ta huius Baptus est Nicolaus filius legitimus Mathaei Nemecz, ex Matris Ursula. Patrini fuere Blasius Berden et Catharina; Martinus Gerics et Marina conthorali sua.

Prevajam: Iz vasi Filovci

1673. 18. oktobra je bil krščen Nikolaj, starši Mihael Odak in žena Katarina. Botri so bili Štefan Nemec in Agata, njegova zakonska žena.

Istega dne je bil krščen Štefan, zakonski sin Franca Ošlaja in žene Gertrude, botri so bili Štefan Miszel in žena Marta, iz vasi Filovci.

Iz vasi Strehovci

1673. 6. novembra je bil krščen Mikloš, zakonski sin Mateja Nemca in matere Uršule. Botri so bili Blaž Berden in Katarina, Martin Gerič in Marina, njegova žena.

Opomba: Župnik uporablja včasih besedo *uxor* (žena), potem pa *conthoralis* (soposteljnica).

je 4. februarja 1680 kot prvo poroko vpisal naslednjo: 4. die Februarii 1680 copulavi Stephanum Szep filium Joannis Szep ex Sztrelec cum Dorothea Horvath filia Blasii Horvath. Testes fuere Janes Matei, Martinus Gerich et Stephanus Pivar (prevajam: 4. februarja 1680 sem zvezal v hišni zakon Štefana Sepa, sina Janeza Sepa iz Strehovcev, z Dorotejo Horvat, hčerjo Blaža Horvata. Priče Janez Matei, Martin Gerič in Štefan Pivar.)

Spisek poročenih je pomemben predvsem zaradi krajevnih imen, ki jih bomo še posebej navedli.

31. oktobra 1785 najdemo vpis: Joseph Kossich, Ludi Rector, Juvenis 25 annorum, Anna D. Francisci Kregar, Filia 19; Sponsus Ludi Rector Bagonyensis; Varađdiensis; Sponsa ex Ivancz. Praesentibus Steph. Vugrin, Cath. Vugrin. Per Parochum Bagonyensem, Franciscum Grahovecz.

Gre za poroko očeta in matere pisatelja, zgodovinarja, duhovnika Jožefa Košiča: 31. oktobra 1785. Ženin Jožef Košič, doma iz Varaždina, bogojanski učitelj in organist, 25-leten, nevesta Ana pl. Kregar, hči gospoda Franca Kregarja, 19-letna, doma iz Ivancev. Priči: Štefan in Katarina Vugrin. Bogojanski župnik: Franc Grahovec.

Na hrbtni strani platnice je zapisana tale sentenca (heksameter):

»Ducere quam velis habeat **pe** quinque puella:

Sit **pia**, sit **prudens**, **pulchra**, **pudica**, **potens**:

Haec si defuerint sors bona non aderit.«

Prevajam:

Dekle, s katero se poročiti želiš, naj petero pejev ima:

naj bo pobožna, naj pametna bo, lepa, sramežljiva, sposobna.

Če teh pejev peterih ni,

življenjska usoda dobra ne bo.«

(Vsaka dekletova dobra lastnost se v latinščini začenja s črko p.)

PRIIMKI V MATRIKI

1. Najstarejši: Berden, Domonkos, Gerich, Horvat, Miszel, Nemecz, Odak (pozneje zapisano Hodak), Oslaj; vsi zapisani leta 1673.

2. Priimki, ki jih danes ni več najti, ali pa so danes zapisani v drugačni obliki:

Biczovich	Janes	Rousz ex Ivancz
Biczolich	Jenko	1745
Biczulich	Kampel	Sabothijn
Bodonfchak	Karlovecz	Sibanko
Bogdan	Koczit	Slavitz
Bohmecz	Kokot	Szabol
Bordon	Koros	Szapotniak
Borovniak	Kotniak	Szlavich ex Ivancz
Buhmecz	Krisanich	Szobotin
Bukovecz	Krufniak	Sztanoga
Bundich	Kukuvecz	Sztonoga
Cherniavich	Kutniak	Szvetko
Chernkovich	Lachko	Topliak
Chlovek	Laczko	Törk
Chlovik	Lorenchecz	Turk
Chopot	Mihuk	Turnar
Csergul	Miklofecz	Ugrin
Dragofchich	Miszel	Vaidich
Gorichan	Plechko	Verebeli
Hazuk	Polaijchek	Vuk
Ivanufko	Roosz (1680)	

KRAJI V MATRIKI

Navajam, kakor jih je zapisovalec slišal in zapisal. Vsi so navedeni v lokativu, za besedo ex (iz):

Bagoinea	Chrenfolcz	Ganichan	Melincz
Bagouina	Chrenfzolcz	Iuanecz	Melinecz
Bagan	Chrenfzovecz	Ivancz	Moravecz
Bagonia	Dalenia	Ivanecz	Muravecz
Bagonya	Doklesse	Ivanovecz	Odriancz
Bogan	Fillocz	Kebele	Peskouc
Bogoinia	Filocz	Lipovecz	Peszkovecz
Bogonia	Filouecz	Lukachocz	Philocz
Bratoncz	Filovecz	Maiori	Puczonecz
Bratonecz	Gabrounik	Bakonia	Rakichan
Bukovnicza	Ganchan	Markouecz	Renkocz

Renkovecz	Sztrelec	Tefuvecz	Voucha Gomila
Sida	Sztropovecz	Tesanocz	Vuchie Gomile
Hegy	Tefanocz	Tisanocz	Vucho gomilia
Szembiborc	Tefanovecz	Turnifcha	
Szterlec	Tefenocz	Uucha gomila	

Prav je, da ta zapis krajevnih imen primerjamo z zapisom Ivana Zelka v: *Prekmurje do leta 1500*, SAZU, Ljubljana 1982, in z *Zemljovidom slovenskih dežel* Petra Kozlerja, 1853.

POMEN MATRIKE

Že iz vsega navedenega lahko izluščimo pomen najstarejše matrike v Prekmurju: omemba prvega bogojanskega župnika po rekatolizaciji, omemba predikanta, zagrebškega škofa Borkovicha, ki je s svojim pečatom in svojeročnim podpisom overovil matriko; zapisi krajevnih imen, priimkov, datumov prvih krstov (rojstev), porok in umrlih. Ne nazadnje je treba poudariti tudi zapis heksametra in njegov prevod v kajkavščino.

Po svoji lokaciji Bogojina povezuje Dolnje Prekmurje z Gornjim Prekmurjem, zagrebško škofijo z györsko, Zalsko županijo z Železno.

Pomena matrike so se zavedali vsi bogojanski župniki od Matije Pavla Tusiloviča do sedanjega župnika dr. Stanislava Zvera. Vsi so knjigo skrbno varovali, tako rekoč kot zenico svojega očesa.

POVZETEK

Avtor po kratkem uvodu najprej predstavi najstarejšo bogojansko matriko, ki je hkrati tudi najstarejša v Prekmurju. Naslovnica je zapisana z velikimi črkami: LIBER BAPTTORVM PAROCHIAE BAGONIENSIS 16+73, se pravi Krstna knjiga župnije Bogojina 1673. V matriki niso vpisani samo krsti (rojstva), ampak tudi umrli, poroke, pridige, meditacije in lep heksameter v takratnem knjižnem »slovenskem« jeziku v Prekmurju.

V zabeležbi umrlih sprva niso vpisana imena, ampak samo datum smrti in življenjski stan pokojnih: moški, ženska, otrok, gostač. Šele od 3. maja 1759 so zapisana imena.

Sledita pridigi župnika Štefana Ladislava Blaževiča, ki je prišel v Bogojino 2. junija 1694.

Prvi vpis krsta (rojstva) je z dne 18. oktobra 1673.

Glede heksametra župnika Blaževiča moramo poudariti, da je njegova stvaritev najbrž tudi v latinščini. Tudi njegov zapis v kajkavščini se lepo bere in je blizu govorici tedanjih prekmurskih ljudi.

Spisek poročenih se začne s 4. februarjem 1680.

Matrika obsega tudi priimke, ki jih danes ni več najti, ali vsaj ne v tisti obliki, kot so zapisani od leta 1673.

Krajevna imena so zvesto zapisana, kakor jih je zapisovalec slišal od ljudi.

Na koncu je poudarjen še velik pomen te najstarejše matrike v Prekmurju.

JOŽE SMEJ

THE IMPORTANCE OF THE OLDEST BOGOJINA REGISTER

After a short introduction, the author of the article presents the oldest Bogojina register, which also happens to be the oldest register in Prekmurje. The title page of the item in question is written in big letters: LIBER BAPTTORVM PAROCHIAE BAGONIENSIS 1673, i.e. the Register of the Bogojina Parish, 1673. It contains not only baptisms (births), but also deaths, marriages, sermons, meditations and a beautiful hexameter in the literary »Slovene« language of Prekmurje in that period.

In the first entries of the register there is no mentioning of the names of the deceased, but merely of the dates of their deaths and their life status: male, female, child, tenant. The names have been noted only after the 3rd of May, 1759.

What follows is a sermon of a priest called Štefan Ladislav Blaževič who came to Bogojina on the 2nd of June, 1694.

The first baptism (birth) entry is from the 18th of October, 1673.

Regarding the hexameter of Blaževič, it must be emphasized that he is very probably also the author of the Latin original. His entry in Kajkav dialect reads exceedingly well and is quite close to the speech of people who at that time lived in the region of Prekmurje.

The list of marriages starts with the 4th of February, 1680.

The register also contains surnames that nowadays no longer exist or exist merely in a greatly modified form.

Place names were written phonetically, i.e. as they were pronounced by the people.

In the end, the importance of the oldest register in Prekmurje is emphasized.

VIKTOR VRBNJAK

PREKMURJE PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Zgodovina kot veda o preteklosti ima dve veliki nalogi: *ugotavljanje dejstev ter ocenjevanje dogodkov in procesov*. Tako nekako je začel referirati o letu 1918 v slovenski zgodovini Vasilij Melik na 24. zborovanju slovenskih zgodovinarjev na Ptuj leta 1988. Po njegovi sodbi je leto 1918 eno najzaznavnejših v naši zgodovini in je primerljivo s pokristjanjevanjem Slovencev v 8. stoletju, s Trubarjevo odločitvijo za samostojen slovenski jezik in narod leta 1550, ali z začetkom boja naših praroditeljev za enakopravnost slovenske kulture v evropski skupnosti narodov leta 1768.

Razne obletnice so koristne priložnosti, da se spominjamo svoje preteklosti, bitja in žitja naših prednikov, ki so živeli v povsem drugačnih okoliščinah, kot živimo mi, ali bodo živeli zanamci. Koristne so te obletnice, da se ob njih živo zavemo vrednot naše preteklosti in sedanjosti in da z obračunom, ki ga naredimo ob tej priložnosti, predvidimo, kaj se lahko zgodi z nami. Resnice, da iz vrednot preteklosti živimo danes in da bomo iz današnjosti živeli in delovali v prihodnosti, se pogosto premalo zavedamo. Pozabljeni in prezrti Jožef Godina nam to potrjuje.

Podobno zgornji Melikovi sodbi tudi naše nadaljnje razpravljanje, nastalo na začetku maja 2003 kot prispevek* k počastitvi Jožefa Godine, duhovnika, publicista, urednika in Maistrovega borca za priključitev Prekmurja k matični domovini po prvi svetovni vojni, ne more biti kaj drugega kot ponovno ugotavljanje nekaterih dej-

* Predavanje na dnevu duhovnosti v Murski Soboti 10. maja 2003

Rokopis besedila z zgornjim naslovom je bil obsežnejši, avtor je pripravil za predavanje izvleček daljšega besedila, pripravljenega za tisk. Daljšo verzijo je leta 2004 izročil mag. K. Godina za eventualno objavo. Po avtorjevi smrti je bil rokopis, namenjen za objavo, še dopolnjen z opombami (junija 2005, M. V.).

stev, nekoliko pa tudi *ocenjevanje dogodkov in procesov*, ki so zaznamovali Prekmurje neposredno po razpadu avstro-ogrske monarhije leta 1918. O prevratni dobi po prvi svetovni vojni že obstaja obsežna literatura od priložnostnih (obletniških) člankov po časnikih in revijah, prek objav spominskih zapisov do razprav med obema vojnama in po drugi svetovni vojni vse do danes.

S svetovnimi in domačimi dogodki se je naše občinstvo po prvi svetovni vojni lahko seznanjalo predvsem po časnikih, ki so sproti poročali o vsem, kar se je dogajalo doma in kar so počeli naši zastopniki pri mirovni konferenci v Parizu. Večina prekmurskih ljudi, ki jih je njihova lastna usoda najbolj zanimala, so prebirali Kleklove *Novine* ali madžarsko pisan lokalni tednik *Murska Sobota in okolica* (Muraszombat és Vidéke), ljudje iz osrednje Slovenije pa so imeli na voljo vrsto časnikov, ki so dnevno poročali o svetovnih in domačih dogodkih. Z novicami, ki so se dotikale Prekmurja, je mariborsko *Stražo* zalagal predvsem dr. Matija Slavič, ekspert za Prekmurje pri mirovni konferenci v Parizu, ljubljanskega *Slovenca* pa tudi Jožef Godina, ki je o svojem deležu pri osvobajanju Prekmurja v letih 1918 in 1919 še večkrat poročal v tem listu. Veliko je o Prekmurju od leta 1919 pisala tudi *Murska Straža*, ki je pod uredništvom Božidarja Borka izhajala v Gornji Radgoni.

Poročila o najnovejših dogodkih so se iz dneva v dan spreminjala. Tako naj bi npr. kapetan Jurišić, ki je na svojo roko *osvobajal* Prekmurje zadnje dni leta 1918, po prvih poročilih padel, pozneje pa se je izkazalo, da je bil le ranjen. O B. Severju, predsedniku Narodnega sveta za Prekmurje, se je poročalo,¹ da je *obsojen v Budimpešti na smrt*, nekaj dni pozneje² je isti list prinesel novico: *Božidar Sever izpuščen*, v marcu iz istega časnika zvemo, da je *Božidar Sever zopet aretiran*. Poročila si v raznih dnevnih ali tedenskih glasilih niso bila samo nasprotujoča, ampak često tendenciozna in pretirana.³

Celovitejšo podobo o Prekmurju, o katerem pri narodni vladi spočetka niso nič vedeli, so dobili osrednji Slovenci šele leta 1921, ko je Matija Slavič izdal 130 strani obsegajočo knjigo Prekmurje, ki v 14 poglavjih prikazuje geografski, zgodovinski, narodopisni in slov-

¹ *Jutro* 1923 , 11. jan.

² *Jutro* 1923 , 20. jan.

³ Po mnenju M. Kranjca je pretiraval npr. *Slovenec*. Kranjec piše: » ... dokler ni bilo boljševizma na Madžarskem, je Slovenec komaj kaj poročal o Prekmurju – bilo mu je čisto tuja dežela. Zdaj poročila o strahotah presegajo druga druga ...«. –V: M. Kranjec, Rdeči gardist III, str. 306.

stveno-zgodovinski razvoj *ogrskih Slovencev* z njihovim bojem za pravične meje in z vzpostavitvijo civilne oblasti po prvi svetovni vojni. Slavič je potem o Prekmurju še večkrat pisal, zlasti ob obletnicah in povabilih. Tako se je npr. odzval vabilu prof. Vilka Novaka, da je v zborniku *Slovenska krajina*, ki je izšel leta 1935 ob 15-letnici priključitve Prekmurja kraljevini SHS, sodeloval kar z dvema razpravama (*Narodnost in osvoboditev Prekmurcev, Prekmurske meje v diplomaciji*). Leta 1999, ob 80. obletnici priključitve Prekmurja Sloveniji, je Pomurska založba te in druge Slavičeve tekstke, ki zadevajo Prekmurje, izdala v knjigi.⁴ Ni naključje, pač pa živ interes za naše *ogrske Slovence*, da je Prekmurje tedaj dobro poznal tudi Slavičev sodobnik, kolega z mariborskega bogoslovnega učilišča (teologije) – dr. Franc Kovačič. V celotni slovenski nacionalni prostor je Kovačič vključeval Prekmurje že kot mariborski bogoslovec. Tudi pri ustanovitvi *Zgodovinskega društva* za slovensko Štajersko leta 1903 je Kovačič kot društveni *spiritus agens* mislil na Prekmurje. Svetoval je, da bi ta organizacija vključila v svoj program preučevanje deželo med Muro in Rabo. Potem je Kovačič o prekmurskih Slovencih večkrat poročal tudi v glasilu tega društva, v *Časopisu za zgodovino in narodopisje* (ČZN). Njemu gre predvsem zasluga, da je Štefan Kühar v ČZN (1910–1914) objavljaj svoje bogato jezikovno in narodopisno blago in da je Josip Gruden prav tam priobčil (1914) fragment iz prekmurske zgodovine (*Starine železnih in salajskih Slovenov*). V Kovačičevi čez 400 strani obsegajoči knjigi *Slovenska Štajerska in Prekmurje* (Ljubljana 1926) je posebno poglavje posvečeno Prekmurju na mirovni konferenci.

Kaj in koliko je bilo zabeleženo o Prekmurju in Prekmurcih v obravnavanem obdobju v osrednjem slovenskem periodičnem tisku, pove bibliografski pregled od 1846. do 1945., ki ga je sestavil Miroslav Kokolj, izdala pa leta 1957 Obmurska založba v Murski Soboti. Kokolj, pred drugo svetovno vojno učitelj meščanske šole v Lendavi, po vojni pa krajšo dobo ravnatelj soboške gimnazije, je poleg politične zgodovine Prekmurja preučeval tudi prekmursko šolstvo⁵. Vse obdobje prekmurske zgodovine od narodne osvoboditve leta 1919 do nacistične okupacije leta 1941 je obdelal v zajetni knjigi⁶ (okrog 650

⁴ V. VRBNJAK, *Matija Slavič, Naše Prekmurje*. Zbrane razprave in članki. Murska Sobotna 1999, 348 str.+ Etnografska karta Prekmurja (1890, ponatis 1919 za potrebe pariške mirovne konf.).

⁵ M. KOKOLJ-B. HORVAT, *Prekmursko šolstvo od začetka reformacije do zloma nacizma*. Murska Sobotna 1977.

⁶ ISTI, *Prekmurski Slovenci 1919–1941*. Murska Sobotna 1984.

strani), ki je izšla ob 50- obletnici izida *Ljudske pravice* (1984). V knjigi, ki je nastala na osnovi arhivskih virov in z uporabo številne predmetne literature, je veliko podatkov, ki pa niso vedno dovolj zanesljivi, interpretaciji vsebine pa se na več mestih pozna ideološka obremenjenost. Delo je nadaljevanje Kokoljeve razprave o prevratni dobi⁷. Zgodovinar bo vedel v delih, ki so jih pisali npr. Rudi Kyovski⁸ ali Julij Titi⁹ ločiti seme od plevla. Slednjega se je veliko zasejalo tudi med literarne upodobitve v obravnavanem obdobju (npr. M. Kranjec v romanu *Zalesje se prebuja*, v povestih *Pisarna* in *Pod zvezdo*, zlasti pa v trilogiji *Rdeči gardist*, kjer večkrat omenja tudi J. Godino).

Kakovost tega slovstva, ki izvira iz zgodovinskega spomina in sloni na pisnih virih, je različna. Nasprotujoče si interpretacije istega vira v osnovi niso nič hudega, če nimajo v ozadju stranskih namenov z določeno ideološko sporno poanto. Spomnimo se samo obsežne polemike o Ivanocyjevi vlogi v prekmurskem tisku med Vanekom Šiftarjem in Ivanom Škafarjem v mariborski reviji *Dialogi*¹⁰.

V zgodovinoisju o Prekmurju, ki obravnava novejšo politično zgodovino (npr. 19. in 20. stoletje), je veliko polemičnega. Do nedavnega so se pisanja (»zgodovinarjenja«) lotevali ljudje z različno izobrazbo in premnogokrat s težnjo, da bi pišočemu pripadniku drugačne ideološke usmeritve »dokazali«, da nima prav, da so njegova izhodiščna stališča povsem zgrešena. Pojav strokovnega izključevanja med »desno« ali »levo« usmerjenimi prekmurskimi publicisti (npr. R. Čačinovič, F. Šebjanič idr.) in ljubiteljskimi zgodovinarji (F. Gumilar, M. Kokolj, I. Škafar idr.) je bil navzoč vse obdobje med obema vojnama in se nadaljuje v naš čas. Zadnja desetletja pa smo priča pozitivnemu pojavu: z univerz prihajajo strokovno usposobljeni in zavzeti raziskovalci novejše slovenske splošne narodne in lokalne zgodovine. Posamezniki iz soboških kulturnih ustanov (npr. Pokrajinski muzej, Pokrajinska in študijska knjižnica idr.) so se že uveljavili na znanstveno-raziskovalnem področju.

Redki so že danes ljudje, ki so se rodili pred prvo svetovno vojno; redki so, ki pomnijo leta neposredno po njej; zato je za zgodo-

⁷ ISTI, Prekmurje v prevratnih letih 1918–1919. –*Revolucionarno vrenje v Pomurju 1918–1920*. Zbornik je izšel pri Pomurski založbi 1981.

⁸ R. KYOVSKI, Slovenska krajina /Prekmurje 1918–1919. –*V: Delo* 1952, str. 51–90.

⁹ J. TITL, Murska republika 1919, Murska Sobota 1970.

¹⁰ Prim. V. ŠIFTAR, Madžarizacija in prekmurski tisk v začetku XX. stoletja. –*V: Dialogi* 6 (1970), str. 205–212; 277–290; I. ŠKAFAR, Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivanocyja in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. –*V: isti vir*, str. 463–479, 554–573.

vinarja dragocen vsak, še tako neznamenit zapis izpod roke intelektualca, če ga najdeš v kakšni letni publikaciji (npr. *Stopinje* ali *Evangeličanski koledar*) ali v kakšni krajevni (obletniški) knjižici. Takšni zapisi so seveda največkrat obarvani zelo subjektivno, saj so izpoved prizadete osebe (ali družbenega okolja), ki je *dogodke* lahko celo soustvarjala (prim. pisanje V. Novaka¹¹) ob izidu knjige avtorja Zsige Tiborja. Ljudje naše preteklosti so živeli, kot rečeno, v povsem drugačnih okoliščinah kot mi. Drugače so mislili, drugače so se odzivali na dnevne dogodke, zato so bile tudi njihove odločitve v prelomnih obdobjih samo njim lastne (prim. Kleklov *Odgovor na obtožbo iz leta 1941*)¹². Pisanje se po vsaki večji družbenopolitični spremembi (npr. vojni ali padcu političnega sistema) za krajši ali daljši čas prilagaja novemu stanju, novi državi, novi gospodujoči ideologiji. Po letu 1918 oziroma 1919 je bilo vse, kar je bilo sicer dobrega storjeno za časa Avstro-Ogrske, že v osnovi slabo. Šele po t. i. zgodovinski distanci so postali nekateri dogodki tako *dokončni*, da jih nobena ideološka opcija ni mogla več bistveno izkriviti (npr. Jožef Klekl st. je nesporno pomembna osebnost Prekmurja ne glede na razmišljanja nekaterih prekmurskih levo usmerjenih intelektualcev). Ideološko krivično oceno F. Ivanocyja in J. Klekla sta bistveno popravila simpozija Slovenske teološke akademije v Rimu (1985, 1995). Ivanu Jeriču, častnemu kanoniku, Maistrovemu borcu, akterju za priključitev Prekmurja k Sloveniji, pa je postavil častni spomenik Alojz Benkovič z izdajo Jeričevih spominov¹³ in njegove zgodovine madžarizacije v Prekmurju¹⁴. Obe knjigi sta pomembno dopolnilo našega védenja o Prekmurju v 20. stoletju. Navedel sem le nekaj strokovne literature, na podlagi katere zdaj, ko je večina arhivskega gradiva za to obdobje že uporabljena, nastajajo nova dela z novimi vrednotenji in prevrednotenji starih resnic.

¹¹ Zs. TIBOR, Muravidékolt Trianonig. –V: *Zbornik referatov Matija Slavič 1877–1958*. Maribor 1996, str. 35–48; V. NOVAK, Od Prekmurja do Trianona. –V: *Vestnik* 49 (1997), od 3. julija do 18. septembra (osem nadaljevanj).

¹² J. Klekl je začel pisati *Odgovor na obtožbo* (Važnejši dogodki slovenske pokrajine v Železni in Zalski županiji v času od 20. avgusta 1914 do 25. aprila 1941) v velikem semenišču v Sombotelu, kjer se je nastanil, ko ga je vojaška oblast »oprostila« in predala cerkveni oblasti. V predgovoru je zapisal: »Sombathely, 30. aprila 1941, na praznik sv. Jožefa, variga Cerkve, v čigar milost priporočam sestavo tega dela. Klekl Jožef, upokojeni župnik«. Zapis pa je končal: »Rokopis tega mojega dela sem končal 30. maja, na praznik odkritja svetega Joba ...« (str. 120). –Tipkopis (prevod iz madžarščine) hrani Pokrajinski arhiv v Mariboru. Seveda je veliko stvari v *Odgovoru* pisal pod obtožbo veleizdaje (izdajalca ga je imenoval tudi sombotelski časopis *Vasvármegye*, torej v smrtni nevarnosti, zato ga ne moremo obravnavati kot odpadnika. Prim.: M. KOKOLJ, *Prekmurje v prevratni dobi*. –V: *Svet ob Muri* (1957) ... str. 247; B. DOMJAN, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja. –V: *Kleklov simpozij v Rimu*. Celje 1995, str. 170.

¹³ I. JERIČ, *Moji spomini*, M. Sobota 2000. (Za tisk pripravil A. BENKOVIČ.)

¹⁴ ISTI, *Zgodovina madžarizacije v Prekmurju*. M. Sobota 2001. (Za tisk pripravil A. BENKOVIČ.)

Pred dokončnim razpadom mnogonacionalne avstro-ogrske monarhije 1918 so se že oblikovali temelji nekaterih novih držav. Slovenci so svoje želje po samoupravi (štajerski z geslom *proč od Gradca*) po slovenskih srednjih in visokih šolah večkrat izražali, najvidneje pa so to zahtevo po samostojnosti pokazali z deklaracijskim gibanjem, ki je zajelo velik del *avstrijskih Slovencev*, dotaknilo pa se je tudi »slovenske okrogline« (Prekmurja) v ogrskem delu monarhije. Štefan Kerec iz Prosečke vasi je menda nabral blizu 500 podpisov za majniško deklaracijo. Spomin na to gibanje v Prekmurju nam je ohranil tudi Slavič, ki piše: »Politika ... majniške deklaracije ... pa se v Prekmurju seveda ni smela delati. Prekmurski duhovniki so pač poznali to gibanje. A resno ga ni nihče mogel širiti. Pač pa je Jožef Klekl ml. župnik v Velikih Doléncih, pravil Madžarom in madžaronom v dovtipni obliki, da bodo Slovenci zabijali ob Rabi kole za jugoslovanske meje«. ¹⁵

Avgusta 1918 sta Mihael (Miško Erjavec in Mihael Kühar, oba iz Bratonec, organizirala shod za majniško deklaracijo, in to na štajerski strani, v Veržeu. Toda na določeni dan je bila meja zastražena in prehod prepovedan. Vendar se ljudskega navdušenja po združitvi z matično domovino ni dalo več utišati. Jožef Klekl st. trdi v svojem *Odgovoru na obtožbo* (1941), da je bilo ob prevratu 1918 celo 95 odstotkov slovenskih prebivalcev Zalske in 85 odstotkov Slovencev ravninskega dela Železne županije za Jugoslavijo. Klekl ni bil za radikalno obliko boja. O tem, ali bodo prekmurski Slovenci prišli pod Jugoslavijo ali pa še naprej ostali pod Madžarsko, bo odločila mirovna konferenca v Parizu.

Ko je bil večidel slovenskega ozemlja (razen Primorske in Koroške) že *ujedinjen*, združen v kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (tj. po 1. decembru 1918), je Prekmurje še doživljalo hude in težke čase negotovosti. Zapleteni družbeni, gospodarski in politični odnosi v ogrskem delu monarhije, revolucionarno vrenje na Madžarskem in menjave oblasti z negotovimi posledicami so razmere v Prekmurju, ki si je želelo miru, grofovske zemlje in boljšega življenja, še dodatno oteževali.

Prekmurje je bilo do politične združitve z drugimi Slovenci leta 1919 obmejna pokrajina na pol fevdalne Ogrske. V Prekmurju je imelo 11 madžarskih in nemških veleposestnikov s fevdalno menta-

¹⁵ M. SLAVIČ, Prekmurje. Ljubljana 1921, str. 40.

liteto v svojih rokah več kot polovico vse obdelovalne zemlje. Preprosti človek s »krpo« zemlje se v javnem življenju ni mogel uveljaviti. Prekmurje je bilo kot izrazito agrarna pokrajina gosto naseljeno. V posameznih občinah je na kvadratnem kilometru živelo od 150 do 170. Revni ljudje so si služili kruh s sezonskim delom na ogrskih veleposestvih. Mnogi so se začeli izseljevati. Sprva, že na začetku petdesetih let 19. stoletja, so se razseljevali znotraj Ogrske, potem pa so segli po večjih mestih (npr. Budimpešta, Gradec) in po Ameriki. Že do 1910 se je do 6000 Prekmurcev izselilo prek morja. Izseljevanje se je do konca prve svetovne vojne (in še pozneje) nadaljevalo v tolikšnem obsegu (to se je ugotavljalo pred drugo svetovno vojno), da se je v Ameriko izselilo do 30.000 Prekmurcev. Zguba kruha na ogrskih poljih, če bi se Prekmurje izločilo iz sestava Madžarske, zato ni bila nepomembna za lačnega sezonca.

Prav neznatno število Prekmurcev je imelo toliko lastne zemlje, da jim ni bilo treba hoditi drugam za zaslužkom. Nekaj jih je bilo še obrtnikov (predvsem lončarji, krojači, platnarji, čevljarji), vaških gostilničarjev in manjših trgovcev. To so bili v glavnem branjarji (z izjemo nekaj pravih trgovcev v Soboti in Lendavi), ki so prodajali petrolej, tobak, priložnostno sladkor, sol in kakšne drobnarije (npr. robce, vrvico idr.). Trgovino so imeli v rokah predvsem Židje. Domači trgovski sloj se je začel šele razvijati. Kakih posebnih naravnih zakladov (razen večjih veleposestniških gozdnih kompleksov), v katere bi domači in tuji kapital vlagal sredstva, Prekmurje ni imelo. Do konca madžarske oblasti je bilo v Prekmurju nekaj opekarn (npr. pri Soboti od leta 1911), parnih mlinov in žag. To so poleg nakupovalcev živine in mesarjev prva zbirališča kapitala v Prekmurju.

Oblast so predstavljali uradniki, ki so prihajali predvsem iz notranjega Ogrskega. Domače izobraženstvo so bili samo duhovniki, deloma učitelji in kvečjemu še kak zdravnik ali advokat. Prekmurska duhovščina je do zloma dvojne monarhije v glavnem politično sodelovala z madžarsko stranko veleposestnikov. Formalno avtohtone politične elite v Prekmurju pred prvo svetovno vojno še ni bilo; obstajale pa so neformalne oblike. Kakšen zaostanek v primerjavi z osrednjo Slovenijo, bogato s hudimi in večdesetletnimi političnimi boji! Posvetna inteligenca, rojena v Prekmurju, se je v šolah odtujila svojemu rodu in se navadno ni prištevala k Slovencem. Lastnega meščanstva Prekmurci pred prvo svetovno vojno niso imeli, spričo slabo

razvite industrije pa tudi ne lastnega industrijskega delavstva. Prekmurci, ki so delali v industriji, so bili razseljeni po tujih industrijskih središčih Ogrske, Avstrije, Francije in Amerike. Če so se od tam vrnili, so se pokmetili: z zaslužkom so kupovali zemljo, gradili hiše in težili k osebni vzponu v okolju, v katero so se vselili.

Opredelitev prekmurskega človeka, ki je »jêzero« (tisoč) let živel pod svetoštetfiansko krono, za neko novo državo, ki se je na začetku lahko deklarirala samo še z združenjem sorodnih narodov, zato ni bila lahka. Kakor so bili *avstrijski* Slovenci, pa tudi drugi Slovani v avstrijskem delu monarhije, zavedni »rodoljubi«, predvsem zvesti cesarju, tako so bili tudi prekmurski narodni buditelji zavestni služabniki kralja. Obe časti (funkciji) pa sta bili združeni v eni in isti osebi: v habsburškem monarhu.

Drugačen politično-upravni sistem na Ogrskem, ki je prišel do izraza predvsem po letu 1867, ko se je država preoblikovala v Avstro-Ogrsko (dualizem), je delal novi prekmurski upravi, šolstvu in gospodarstvu po prvi svetovni vojni velike preglavice. Če je npr. v tako imenovanih notranjeavstrijskih deželah (Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorska) potekal gospodarski, splošno kulturni in narodnosti razvoj bolj ali manj podobno, je bilo v ogrskem delu avstrijskega cesarstva vse drugače. Država se je razdelila na avstrijski in ogrski del. Prekmurje je bilo v ogrski polovici države, ki je budno gledala, da je bilo med prebivalci z obeh strani Mure čim manj stikov. Ne glede na načrtno usmerjanje vseh poti iz Ogrske proti Budimpešti, so najzahodnejši deli države (Prekmurje) vendarle trgovali in tudi sicer komunicirali s prebivalstvom v najbližji deželi avstrijske polovice države, to je s Štajersko. Mesto Radgona in trg Ljutomer sta bila glavna kraja, v katera so se stekali prekmurski agrarni presežki. Zelo intenzivni pa so bili med levim in desnim bregom Mure kulturni stiki, kar razbiramo iz večkratnega pisanja Štefana Barbariča, Jožeta Ftičarja, Vilka Novaka, škofa Jožefa Smeja, Ivana Škafarja idr.

Prekmurje je bilo do konca avstro-ogrske monarhije razdeljeno na 170 občin, ki jih poznamo kot »velike« in »male«. Velike so same vzdrževale notarja (»notaroš«), občinskega tajnika, male pa so se združevale v »notarišije«, nekako pet do osem vasi. Vas je sicer imela svojega župana (rihtarja), vendar je tudi vaške posle v glavnem opravljal notaroš, občinski župan pa podpisoval. Notaroši so med

drugim sklepali obvezne civilne poroke, vodili matične knjige ipd. Delali so tudi prodajne, ženitne in druge pogodbe ter testamente. Notaroši – večinoma tujci – v Prekmurju zaradi pristranskosti, podkupljivosti in oholosti niso bili priljubljeni. Po združitvi Prekmurja z matično domovino so ti osovraženi uradniki, stebri ogrske oblasti, odšli na Madžarsko. Nova, jugoslovanska oblast je notarišije ukini-la. Vsaka vas, tudi najmanjša, je postala samostojna občina. Ker volitve občinskih organov niso bile možne takoj, je bil za vsako vas (občino) imenovan gerent, ki je opravljal županske posle. Nekateri gerenti so uradovali tudi pretirano natančno. Tako je npr. gerent gor-ričke narodnostno mešane občine pri ljudskem štetju 1921 pri nekem dojenčku vpisal v rubriko *materni jezik* pojasnilo: »ešče ne guči« (še ne govori). Glede na to rubriko se je prebivalstvo Prekmurja v letu 1921 odločilo: 81 odstotkov Slovencev, 16 odstotkov Madžarov, 2 odstotka Nemcev in 1 odstotek ostali. Leta 1931 se je iz političnih razlogov povečal odstotek slovenskega, prepolovil pa odstotek madžarsko govorečega prebivalstva. V času šestojanuarske diktature (po letu 1929) so vse majhne občine združili v večje, komasirane. V Prekmurju je nastalo 28 takšnih občin.

Od občin višje upravne enote so bili okraji. Občine, ki so sodile v dolnjelendavski okraj, so spadale pod Zalsko županijo s sedežem v Zalaegerszegu, tiste v murskosoboškem in monoštrskem okraju pa v Železno županijo s sedežem v Sombotelu (Szombathely). Sobota in Lendava sta bili tudi med obema vojnoma središči določenih območij Sloveniji pridruženega Prekmurja.

V času madžarske republike svétov po 21. marcu 1919, ko je bilo konec meščansko demokratične republike, so v Prekmurju snovali svete kmetov, ki so spadali v *Ravnitelstvo Slovenske okrogline* s sedežem v Murski Soboti. Prekmurski voditelji republike svétov z Vilmošem Tkalcem, *največjim pustolovcem, kar jih je imelo Prekmurje* (po M. Kranjcu), na čelu, so kmalu nastopili pot *osvobajanja*, se med drugim na koncu marca 1919 polastili Kleklovih *Novin* in jih kot *rdeče* obdržali v svojih rokah do 3. avgusta 1919. Z avgustom 1919 je po štiriinpolmesečni dobi (133 dni) prenehala obstajati tudi madžarska republika svétov.

Ne madžarska meščansko demokratična republika ne republika svétov ni rešila prekmurskega narodnostnega, družbenega in agrarnega vprašanja. Dejstvo, da republika svétov ni imela smisla ne za

manjšine ne za delitev veleposestniške zemlje med revne prekmurske kmete, je znano tudi iz madžarske strokovne literature. V našem nestrokovnem *zgodovinopisju* se je po drugi svetovni vojni veliko pisalo o madžarski *sovjetski* republiki spomladi leta 1919. Ruski izraz *sovjet* pa je pravilno slovenjen samo z besedo *svet*, kar je madžarski *tanács*. Madžari poimenujejo to obdobje kot Tanácsköztársaság, tj. *republika svetov* in nič drugače. Po kratkotrajnem obdobju *socialistične Murske republike* (od 29. maja do 3. junija 1919) in po odstopu sovjetske vlade v Budimpešti je Vrhovni svet mirovne konference v Parizu končno sklepal o Prekmurju.

Tudi šolski sistem na Ogrskem je bil drugačen kot v avstrijskem delu monarhije. Tu je imela osnovno šolo v velikem obsegu v oblasti Cerkev, in to predvsem katoliška in evangeličanska, manj izraelitska. Pred prevratom leta 1918 so bile vse šole v Prekmurju madžarske: 33 državnih, 37 rimskokatoliških, 13 evangeličanskih in 6 občinskih osnovnih šol ter 2 meščanski šoli v Lendavi in Soboti. Obe meščanski šoli sta se poslovenili, v Lendavi, kjer je bilo več madžarskih otrok, postopoma. Iz naštetih 89 osnovnih šol so po prvih poskusnih letih ustanovili 74 šol s slovenskim, 13 z madžarskim (ob ogrski meji) in 2 z nemškim (ob štajerski meji) učnim jezikom. Gimnazije pred vključitvijo Prekmurja v matično domovino ni bilo nobene. Ko je ostal Monošter (St. Gothard) na Rabi madžarski, so Prekmurci s tamkajšnjo madžarsko gimnazijo zgubili edino srednjo šolo, ki so jo imeli za *svojo*, saj je bila na obrobju narodnostno mešanega ozemlja. Spričo asimilacijskih teženj ogrske oblasti je šolstvo služilo predvsem pomadžarjenju prekmurskega človeka. Materinščini otrok je bila nekoliko naklonjena samo še Cerkev, predvsem katoliška.

Sombotelska škofija, pod katero so spadali Prekmurci od 1777. do 1923. (izročeni apostolski upravi lavantinskega mariborskega škofa oziroma leta 1964 pridruženi mariborski škofiji kot škofijsko ozemlje), je iz verskih pobud podpirala slovensko pridigo v cerkvi in verski pouk otrok v materinščini. Iz tega razloga so v prekmurščino prevajali in prirejali nabožno slovstvo in učbenike. Oblast je zelo skrbela, da je prekmurski človek kar se da težko prihajal do knjige v knjižni slovenščini. Vilko Novak je med drugim zapisal: *Orožniki so hodili po hišah za knjigami. Bila so leta, ko so skrivaj vozili ali nosili mohorske knjige iz Radgone in drugih štajerskih krajev v Prekmurje ... in dr. Anton Korošec je 16. junija 1910 v državnem zboru na*

Dunaju zahteval vladno podporo ogrskim Slovencem.¹⁶ Korošček klic po podpori prekmurskim Slovencem sovпада s skrbjo avstro-ogrškega zunanjega ministrstva za ustanovitev italijanske pravne fakultete v Trstu. Korošček je kulturno in narodnostno zapostavljanje »ogrskih Slovencev« pojasnjeval takole: *Bili so časi, ko so naši očetje tihotapili iz Madžarske tobak preko Mure. In kar smo takrat mi štajerski Slovenci pridobili, to vračamo danes v obliki drugih kultur z izobrazbo in duševno kulturo. Vse to moramo vršiti skrito, zaprto v temnih nočeh. Ljudje iz naših prosvetnih organizacij tihotapijo v vrečah knjige v temnih nočeh med prekmurske sonarodnjake, da se le ti morejo izobraževati in gojiti lastno kulturo, katere jim ne dovoljuje madžarska notranja politika. Samo z izobraževanjem v družini, ne v šoli, je mogoče, da stopijo prekmurški Slovenci na povprečno višino madžarske izobrazbe, ko se jim privatno omogoča narodna samoizobrazba. In če dovoljuje dunajska vlada, da se Italija briga za svoje sonarodnjake v Avstriji, potem moramo od nje zahtevati, da skrbi ona v enaki meri za naše slovenske sonarodnjake tudi na Madžarskem.*¹⁷ Ogrski šoviniisti in madžaroni so se težko sprijaznili z dejstvom, da je prekmurščina vendarle veja slovenskega jezika, ne pa neke vendščine neznanega izvora. Dom in Cerkev, zlasti še katoliška, sta ohranila prekmurskega človeka pri narodnih koreninah in ga po koncu prve svetovne vojne privedla v naročje slovenske skupnosti. Kleklove *Novine* (1913–1941), ki so imele v svojem, za slovenstvo Prekmurja pomembnem času celo 6.000 naročnikov (tako je bil skoraj vsak dvanajsti Prekmurec, ki se je pri ljudskem štetju opredelil za Slovenca, naročen nanje), so to resnico zapisale na kratko, češ da sta slovenski katoliški duhovnik in slovenska mati dva stražarja, ki jima gre največ zaslug, da se je slovenska beseda v Prekmurju ohranila pod tujim jarmom skozi tisočletje.

Ne glede na negiranje izjemne vloge duhovščine Ivanocyjevega kroga (J. Klekl st., I. Baša, P. Kolar, F. Rogač, J. Sakovič idr.) danes tudi liberalno usmerjeni tabor slovenskih intelektualcev priznava velike zasluge teh ljudi, ker je z njihovim delom in požrtvovalnostjo prekmursko ljudstvo ohranilo svojo slovensko besedo in zavest. Slavič pravi o tej vlogi prekmurske duhovščine takole: *Ivanocyjevi učenci Baša, Sakovič, oba Klekla in več Küharjev so njegovo delo nadalje-*

¹⁶ V. NOVAK, Kulturni stiki do osvobojenja. –V: *Zbornik Slovenska krajina*. Beltinci 1935.

¹⁷ TRANSMURANUS (=V. NOVAK), Veliki slovenski državnik iz Slovenskih gor. –V: *Stopinje* (1992), str. 40.

*vali, razširili in poglobili. Bivši poslanec Jožef Klekl st. je s svojim Kalendarjem, Marijinim listom in tednikom Novinami največ storil, da so Prekmurci ohranili svojo narodno zavest, da so smatrali štajerske Slovence onkraj Mure za svoje narodne brate, da so hoteli ob prevratu državno skupnost z drugimi Slovenci v Jugoslaviji.*¹⁸

V hudi stiski so se prekmurski (slovenski) duhovniki, tedaj edini izobraženci Prekmurja s slovensko zavestjo, v danih okoliščinah oprijeli edinega stvarno močnega argumenta: zahteve (želje) po avtonomiji ali samoupravi Slovenske krajine. Slavič je zapisal, da prekmurski katoliški duhovniki slovenskega mišljenja širijo idejo avtonomije na enak način in v enaki obliki, kakor so to delali pred prevratom Slovenci v Avstriji z majniško deklaracijo – vloga prekmurske slovenske duhovščine pri uresničevanju zamisli o avtonomiji daljnosežno ne more biti negativna. V katero večjo državno formacijo pa bi se ta *samouprava Slovenske krajine* vključila v prihodnje, na to pa njeni akterji tedaj še niso mogli odgovoriti. Delo prekmurske duhovščine je bilo tista trdna podlaga, na kateri je po prvi svetovni vojni jugoslovanska delegacija na mirovni konferenci v Parizu lahko zahtevala združitev Prekmurja z Jugoslavijo, in to *kot živo vejo slovenskega narodnega drevesa*, kot je to zapisal publicist in zgodovinar Lojze Ude.¹⁹

Mnoge neresnice, krivice in nesmisle, ki so jih po drugi svetovni vojni pripisovali *pobožnjaškemu čudakom in politično zvitorepim konservativcem s potezami narodnega renegatstva*, je popravil Ivan Zelko.²⁰ Poglobljeno in dokumentirano prepričljivo je o tem problemu – borbi prekmurske duhovščine za slovenstvo – pisal tudi Ivan Škafar v več spisih²¹, ki so polemični odgovor na pisanje Vaneka Šiftarja²². V krajših sestavkih pa je pozitivno vlogo prekmurske duhovščine utemeljeval tudi Vilko Novak, in to zadnja leta najpogosteje v *Stopinjah*, letni publikaciji Pomurskega pastoralnega območja.

Če gledamo na stike med Slovenci v avstrijskem in ogrskem delu dvojne monarhije z zgodovinskega vidika, moremo reči, da nazadnje niso bili tako slabi, kot se je pogosto mislilo in pisalo. Po večkratnem pisanju V. Novaka, J. Ftičarja, I. Škafarja, Š. Barbariča,

¹⁸ V. NOVAK, Šestdeset let svobode. –V: *Stopinje* 8 (1979) str. 36; prim. še: I. ŠKAFAR, Dva velika za svobodo zaslužna iz Prekije. –V: *Stopinje* 8 (1979), str. 43.

¹⁹ L. UDE, Boj za severne slovenske meje po prvi svetovni vojni. –V: *Nova pot* 20 (1968) 10–12, str. 481–496.

²⁰ I. ZELKO, Narodnost prekmurske duhovščine in Miško Kranjec. –V: *Nova pot* (1967), str. 366–74.

²¹ I. ŠKAFAR, Slovenska narodna zavest dr. Franca Ivančiča in narodnostni pomen prekmurskega tiska v XX. stoletju. –V: *Dialogi* (1970), str. 463–79, 554–73; ISTI, Pred sedemdesetimi leti. –: *Prostor in čas* 6 (1974) 5–6, str. 204–16, 322–29.

²² V. ŠIFTAR, Madžarizacija in prekmurski tisk v začetku XX. stoletja. –V: *Dialogi* (1970), str. 205–12, 277–90.

škofa J. Smeja, V. Šiftarja, I. Zelka idr. se je mnenje o tem bistveno spremenilo. Takšni ali drugačni stiki med desnim in levim bregom Mure so vedno obstajali. Iz naše književne zgodovine vemo, da so prekmurski protestantski pisci (npr. Š. Küzmič) poznali kranjske že od 18. stoletja. Pravo zanimanje za rojake na levem bregu Mure (tj. med Muro in Rabo) pa je zbudila šele doba slovenske romantike (npr. S. Vraz, M. Čop, P. Kozler, O. Caf) in čas slovenskega narodno-političnega preroda v drugi polovici 19. stoletja (npr. D. Trstenjak, B. Raič, A. Trstenjak, F. Simonič idr.). Začeto delo naštetih in drugih pri seznanjanju osrednjih Slovencev s prekmurskimi so nadaljevali nekateri posamezniki (npr. J. Šlebing, F. Kovačič, M. Slavič), ki so s svojimi informacijami o Prekmurju segli v 20. stoletje.

Iz Ljubljane so dobivali prekmurski duhovniki (npr. J. Košič, Š. Žemljč, M. Žizek) knjige Slovenske matice, Bleweisove *Novice*, bogoslovci v Sombotelu na koncu 19. stoletja (Baša, Klekl st.) mesečnik *Dom in svet* ter druge liste (npr. tednik *Domoljub*) in publikacije. Nasprotno pa je tudi prekmurski slovenski tisk (npr. *Marijin list*, *Kalendar Srca Jezušovega*) zahajal med osrednje Slovence. Tretjeredniški list *Cvetje z vrto* *sv. Frančiška* (urejal jezikoslovec S. Škrabec) je na platnicah objavljaj tudi notice o prekmurskem narečju. Poleg frančiškanov so se za Prekmurce že pred salezijanci zanimali lazaristi. Z njimi je vzpostavil osebni stik J. Klekl st., ki je to redovniško skupino vabil na duhovne vaje. Njihov voditelj Alojzij Nastran se je leta 1907 v Beltincih seznanil z bratonskim Štefanom Küharjem, zapisovalcem ljudskih pesmi in pripovedk. Po Kleklovem in Küharjevem posredovanju so šli na ljubljansko gimnazijo prvi prekmurski dijaki, ki se v srednje šole niso več zatekali na Ogrsko. V jeseni 1912 jih je šlo v Ljubljano pet, med njimi bratonski Mihael (Miško) Erjavec, ki je bil v letih 1918–1919 med prekmurskimi legionarji; to je bil tudi Jožef Godina, prav tako učenec ljubljanske srednje šole.²³

Posebno in pomembno mesto pri stikih med prekmurskimi Slovenci in osrednjo slovensko kulturo ima Družba sv. Mohorja, ki je imela v Prekmurju leta 1875 že 42, leta 1878 pa 101 člana. V osemdesetih letih 19. stoletja je število prekmurskih mohorjanov naraslo na 200. V desetletju pred priključitvijo Prekmurja novonastali SHS

²³ Drobne vesti: Prekmurski srednješolci. –V: *Strža* 12 (1920) 78, 21. jul., str. 2 (... »študirajo v Sloveniji: J. Godina in J. Jerič, maturanta-odličnjaka«). JERIC v svojih spominih pravi, da mu je po »petletni vojaški Službi« in doživljanju silne narodne borbe v Prekmurju dozorel sklep (1919), da nadaljuje študij. Po enem letu je z drugimi sošolci opravil maturo in se odločil za duhovniški stan. –V: Spomini. (Zbirka: *Z vratnic slovenske okrogline*). Murska Sobota 2000, str. 90.

je bilo v lendavski dekaniji 985 mohorjanov, kar je skoraj za 500 manj kot v desetletju pred letom 1900. V soboški dekaniji je bilo v desetletju pred prevratom 1918 samo 71 mohorjanov. Vzroke za dviganje oziroma upadanje števila mohorjanov v Prekmurju je v posebni knjižici²⁴ pojasnil zgodovinar Ivan Škafar. Isti ugotavlja, da je bilo v nekaterih prekmurskih župnijah pred prevratom 1918 več mohorjanov, kot jih je bilo v desetletjih po priključitvi Prekmurja matični domovini.

Mimo stikov med osrednjeslovenskimi in prekmurskimi izobraženci pa so se ljudje z desne strani Mure povezovali s Prekmurjem tudi prek ženitev, posestnih razmerij, romanj Prekmurcev na Štajersko (Sv. Trojica v Slov. goricah, Ptujška Gora, Sladka Gora, pozneje Veržej), nadalje prek trgovskih stikov (mesto Radgona in trg Ljutomer sta bila glavna kraja, v katera so se stekali prekmurski agrarni presežki), prek udeležbe na narodnih prireditvah (npr. na taboru v Ljutomeru leta 1868 je bilo okrog 600 Prekmurcev) in druge načine (npr. udeležbe na primicijah). Vse poti iz Ogrske so bile načrtno usmerjene proti Budimpešti. Čez Muro med Prekmurjem in slovensko Štajersko (natančneje: Mursko polje) vso dobo dvojne monarhije ni bilo niti enega mostu. Kdor je želel iz Prekmurja med druge Slovence, je moral na brod ali v Radgono oziroma v Lendavo na železnico.

Če pri razmišljanju o povezavah med levim in desnim bregom Mure ne sežemo predaleč v preteklost, pač pa 120 let, naletimo na Antona Trstenjaka s Krčevine pri Ormožu, ki je začel v avgustu 1883 na Cankovi svoje popotovanje po Prekmurju²⁵ in ga po večkratnem obisku te dežele sklenil leta 1903. Deset let po Trstenjakovem prvem obisku Prekmurja se je med »ogrske Slovence« 1893 podal mariborski bogoslovec Franc Kovačič, ki je bil, kakor rečeno, kasneje tudi pisec knjige o slovenski Štajerski in Prekmurju.

Okrog leta 1893 so se spletli med bogoslovci v Sombotelu in mariborskimi bogoslovci tudi tesnejši prijateljski stiki. Kovačič je svoje popotne vtise po Prekmurju celo prebiral mariborskim bogoslovcem²⁶. Med temi je bil tudi Franc Sal. Gomilšek s Ptuja, ki je nekaj

²⁴ I. ŠKAFAR, Družba sv. Mohorja in Slovenska krajina. Celje 1937.

²⁵ V. VRBNJAK (ur.), Anton TRSTENJAK, Slovenci na Ogrskem. Izdal Pokrajinski arhiv v Mariboru 2006. –V: Viri 5 (izdaja rokopisnega gradiva A. Trstenjaka).

²⁶ I. ŠKAFAR, n. v. –V: Stopinje, str. 36 (»Kovačič je obširno popisal to popotovanje in ga prebral v zimskih mesecih bogoslovcem, da jih je seznanil z zelo težkimi narodnostnimirazmerami v Prekmurju. Že naslovu Spomini na Prekmursko je pristavil stari latinski rek: Morituri vos salutant«).

let pozneje kot jareninski kaplan zbiral knjige za *zapuščene ogrske Slovence*. Tudi Gomilšek je bil v poletju 1893 v Prekmurju. V krajšem zapisu ob desetletnici priključitve Prekmurja Jugoslaviji²⁷, pravi med drugim takole: *V lopi župnika Borovnjaka na Cankovi smo se sešli abiturient Jože Klekl, sedanji voditelj Slovenske krajine, graški bogoslovec Alojzij Veberič, doma iz Radgone, in jaz (tj. Fr. Gomilšek) kot mariborski bogoslovec. Segli smo si v roke in sklenili trajno prijateljstvo*. Gomilšek se je leta 1897 udeležil primicije Jožefa Klekla st. na Krajni v tišinski župniji. Na primiciji, ki jo je tudi popisal,²⁸ so na pobudo Antona Korošca, poznejšega slovenskega politika, razvili slovensko zastavo. V dogodek so se vmešali celo ogrski orožniki in dekan dr. Franc Ivanocy je prišel s svojimi somišljeniki, ki so jih krivili *pan-slavizma*, še pod strožje nadzorstvo. Na Koroščevi primiciji v Biserjanah pri Sv. Juriju ob Ščavnici leta 1895 so bili skoraj vsi pozneje narodno delujoči prekmurski duhovniki (tako med drugimi J. Slepčec, J. Klekl st., I. Baša, A. Kühar).

Tradicija zasebnih in kulturnih stikov med prebivalstvom desnega in levega brega Mure se je nadaljevala. Božidarju Raiču, ki je vplival na mlajši rod (npr. na Antona Trstenjaka), da se je bolj zavzeto zanimal za usodo prekmurskih Slovencev, sta na koncu 19. in začetku 20. stoletja vidno sledila Franc Kovačič in Matija Slavič. Za Slaviča je znano, da se je v radgonski nemški šoli seznanil z nekaterimi prekmurskimi sošolci s Cankove. Od teh se je naučil madžarščine. Ta mu je pozneje, ko je popotoval po Prekmurju in bil izvedenec za Prekmurje pri mirovni konferenci v Parizu, prišla zelo prav.

Bližajoči se konec avstro-ogrske monarhije je spodbudil predstavnike slovenskih političnih strank, da so se ponovno oprijeli ideje Zedinjene Slovenije v uresničevanju zamisli o popolni združitvi Slovencev, kar je bilo pred polomom leta 1918 povsem nemogoče. Nalogo uresničitve Wilsonove zahteve po samoodločbi narodov so pri nas prevzeli narodni sveti. 16. avgusta 1918 so v Ljubljani ustanovili Narodni svet za Slovenijo, katerega namen je bil delati za združitev Slovencev, Hrvatov in Srbov, ki so živeli v Avstro-Ogrski, v »samostojno«²⁹ jugoslovansko državo trialistično urejene monarhi-

²⁷ F. Sal. GOMILŠEK, Kako smo pripravljali svobodo Slov. krajine. –V: *Slovenec* (1929), 18. avgust.

²⁸ CIRILJEV(=GOMILŠEK F. Sal.), Kako obhajajo ogerski Slovenci primicijo. –V: *SGP* (1897) 36, str. 327; št. 37, str. 335–336; V. VRBNJAK, Narodnoprosvetno delovanje benediškega župnika in dekana Franca Gomilška. –V: *Stopinje življenja*. Zbornik občine Benedikt. Benedikt 2004, str. 192.

je. Za uspešnejše delovanje teh svetov so ustanovili še pokrajinske odseke za Trst, Istro, Goriško, Koroško in Maribor, eventualno s pododsekom za Prekmurje.

V ta namen je bil v mariborskem Narodnem domu 26. septembra 1918 ustanovni občni zbor Narodnega sveta za Štajersko – Maribor, kakor se je imenoval na štampiljki. Njegove naloge so bile: 1. jasno določiti narodne meje proti nemški Štajerski in Ogrski; 2. ustanoviti po vsem Spodnjem Štajerskem narodne straže; 3. skrbeti za financiranje pisarne; 4. sestaviti kataster narodnega in tujega posestva in reševati gospodarska vprašanja; 5. razširiti organizacijo Narodnega sveta po vseh krajih; 6. obrniti se na slovenske socialne demokrate in jih povabiti k sodelovanju; 7. pomagati pri aprovizaciji industrijskih in revnih slovenskih krajev.

Na prvi seji 28. septembra 1918 se je štajerski Narodni svet konstituiral in zaupal referat za Prekmurje svojemu članu, bogoslovnemu profesorju dr. Matiju Slaviču iz Bučečovcev pri Križevcih na Murskem polju, ker je Slavič kot bližnji sosed Prekmurja tamkajšnje razmere dobro poznal. Na željo mariborskega Narodnega sveta je Slavič septembra 1918 ponovno potoval tja, kjer so bili njegovi *najboljši informatorji in najbolj navdušeni Jugoslovani ...: oba bratranca Klekla, bogojanski župnik Baša in beltinski župnik Štefan Kūhar. Črensovska župnija, kjer je bival Klekl st., in beltinska Kūharjeva župnija sta bili najbolj jugoslovanski*, se je spominjal Slavič 1929, ob desetletnici priključitve Prekmurja matični domovini²⁹. Ob generalu Maistru je imel Slavič v času mirovne konference v Parizu največ opore v zgodovinarju in bogoslovnem profesorju dr. Francu Kovačiču. Slavič in Kovačič sta osrednji osebnosti med štajerskimi Slovenci in sta največ storila, da Mura po prvi svetovni vojni ni postala državna meja med Jugoslavijo in Madžarsko. Ko se je osrednja Slovenija ukvarjala s primorsko in koroško problematiko, prekmursko pa slabo poznala, so mariborski politični krogi namenjali vso pozornost nerešenemu prekmurskemu vprašanju.

Po vsem tem je razumljivo, da je v mariborskem Narodnem svetu vse bolj dozorevalo mišljenje, da bo združitev Prekmurja z matično domovino možna samo z oboroženo silo. Tega mnenja je bil tudi že general Maister, ki je imel dobre zveze z nekaterimi mlajšimi

²⁹ M. Slavič, Po slavnostih v Slovenski krajini. –V: *Slovenec* 1929, 25. avg., str. 8., prim. še: V. VRBNJAK (ur.), Matija Slavič, Naše Prekmurje. Zbrane razprave in članki. –V: *Monumenta Pannonica*. Murska Sobotna 1999, str. 306.

Prekmurci (npr. I. Jerič, M. Kühar, J. Godina) in Prleki. Sam dr. Slavič se je napotil v Ljubljano, da bi pridobil vladne kroge za oborožen nastop. Ljubljana pa (po Slavičevem sporočilu) tega *usodnega optimizma ni smatrala za nujno* in zato Slavič ni dobil nobenega zagotovila, da bo ljubljanska vlada kaj storila za zasedbo Prekmurja. Generala Maistra, ki se je sam pripravljala za ta korak, je presenetil pohod kapetana Jurišića.

Proti slovenskim oziroma jugoslovanskim teritorialnim zahtevam po prvi svetovni vojni so seveda zavzeto delovali Madžari. Na *diplomatski* boj so bili pripravljeni. Vsi državni organi z madžarsko ljudsko šolo vred so več desetletij ustvarjali razploženje o neminljivosti tisočletne svetoštetfanske krone. Močno oporo so ogrski potujčevalci prekmurskega človeka našli na primer tudi v Madžarskem izobraževalnem društvu za Vendsko krajino (Vendvidéki Magyar Közművelődési Egyesület, s kratico VMKE). Društvo, zbirališče madžarskih šovinistov in madžaronov, so ustanovili leta 1893 v Murski Soboti in je delovalo do konca dvojne monarhije. Za svoje društveno glasilo si je izbralo soboški tednik *Muraszombat és vidéke*. Društvo je nastopalo nestrpnost zlasti proti Ivanocyju in njegovim somišljenikom.

Madžari so se dobro zavedali, kaj je končni cilj gibanja narodnostno ozaveščenega prekmurskega človeka. Sredi oktobra 1918 so po Prekmurju trosili letake, češ da v Prekmurju ni *ogrskih Slovencev*, pač pa samo *vendsko govoreči Madžari*. Da bi obdržali vse pri starem, je društvo VMKE³⁰ ob svoji petindvajsetletnici 20. oktobra 1918 v Soboti sklicalo veliko zborovanje, na katero je moralo obvezno vse uradništvo in učiteljstvo. Navzoče Slovence so poskušali pridobiti za madžarsko državo z izjavo, da v Prekmurju ni Slovencev, ampak samo *vendsko govoreči Madžari*, neomajno zvesti madžarski državi. Govorniki so v zanosu govorili in pleteničili, da naj tisti, ki jim v Prekmurju ni všeč, kar odidejo čez Muro na Štajersko. Slovenski udeleženci shoda, na katerega jih je v večjem številu poslal J. Klekl st., *na večno* pripadnost Ogrski glasno ugovarjali: Slovenci smo! Bog živi Jugoslavijo! Posredovali so orožniki in shod prekinili.

Soboški promadžarski slovesnosti, ki predstavlja prelomnico v političnem opredeljevanju Slovencev na Ogrskem, je 3. novembra 1918 v Ljutomeru sledila ljudska počastitev nastanka Jugoslavije.

³⁰ Prim.: M. KOKOLJ, Prekmursko šolstvo ..., str. 273.

Shod je bil namenjen prebivalstvu Slovenskih goric, Murskega polja in dolnjega Prekmurja. Manifestacije so se udeležili številni Prekmurci (menda nad 300) iz Ižakovcev, Dokležovja, z Melincev, Bistrice in sosednjih vasi. Navzočih je bilo tudi veliko Medmurcev. »Voditelj« prekmurskih Slovencev, kakor so mnogi imenovali Klekla st., se shoda ni udeležil, pač pa je Jožef Cigan iz Žižkov (pozneje cestni nadzornik v Črenšovcih) v imenu prekmurskih Slovencev prebral izjavo (Kleklov koncept), da se želi Slovenska krajina združiti z brati onstran Mure v narodno državo. Madžarska oblast je domnevala, da za udeležbo Prekmurcev na ljutomerski proslavi slovenske samostojnosti stoji Klekl st., zato so ga kmalu nato aretirali. O ljutomerski proslavi pripoveduje udeleženec, tedanji ljutomerski učitelj Jan Baukart v svojih spominih: *Z balkona so govorili Viktor Kukovec, Lovro Petovar, Ivan Tomažič in neki Prekmurec, ki je prosil, naj se osvobodijo kmalu tudi Prekmurje. V izjavi, ki jo je prebral (neki Prekmurec, tj. Cigan), je bila mišljena Jugoslavija, kakor je bila 29. oktobra 1918 razglašena v Ljubljani in Zagrebu.*

V prvi polovici novembra 1918 je šel Slavič s propagandnimi letaki za Prekmurce v Ljutomer, Ormož in Varaždin. Na varaždinskem posvetovanju medmurskih beguncev, ki se ga je udeležil tudi Slavič, so sklenili, da odide deputacija k Narodnemu vijeću v Zagreb zaradi osvoboditve Medmurja. Tej deputaciji se je pridružil tudi Slavič, da bi govoril še za Prekmurje. Narodno vijeće je imelo posluš za ta vprašanja, ni moglo pa ničesar napraviti, zato ni tudi ničesar obljubilo. Nekaj dni po ljutomerskem zborovanju je bilo v Prekmurju zelo burnih. Udeleženci tega zborovanja so zanesli v Prekmurje veliko plakatov političnega značaja. Nekateri zgodovinarji jih označujejo za revolucionarne. M. Kokolj pa pravi: *Prekmurški udeleženci ljutomerske proslave so se vrnili domov bojevitno razpoloženi. Izjavili so se za Jugoslavijo, zoper madžarske tlačitelje, zoper grofe, bogataše in oderuhe. Vnesli so v domače vasi mnogo anarhično revolucionarnega duha.*³¹ V bistvu je bila to revolta zemlje lačnih kmetov, obrnjena proti grofom, veleposestnikom, proti notariušem, poglavitnim nosilcem madžarske oblasti na deželi, proti žandarmeriji.

Prvi večji shod za prekmurske Slovence, prirejen predvsem za tišinsko, cankovsko in pertoško župnijo, je bil na štefanovo, tj. 26. de-

³¹ M. KOKOLJ, Prekmurje v prevratni dobi 1918–19. –V: *Svet ob Muri* 2 (1957) 3, str. 194; prim. še: R. KYOVSKY, n. d. V: *Delo* 21 (1952) 5–6, str. 51–90.

cembra 1918 v Radgoni. Shod je sklical Narodni svet v Mariboru. Vsa poročila govorijo o množični udeležbi, celo do 3.000 ljudi. Na Slavičev predlog je zborovanju predsedoval prekmurski Slovenec, višji gimnazijec Ivan Jerič iz Dokležovja. Ta je shod na kratko popisal v že omenjenih publikacijah. Tednik *Novine*, ki ga je tedaj urejeval dolenski župnik Jožef Klekl ml., je tisti čas – kolikor je mogel – odločno pisal o pravicah Slovencev in objavil sklepe tega shoda: *Prvi tabor prekmurskih Slovencev pozdravlja novo skupno vlado neodvisne države Srbov, Hrvatov in Slovencev in jo prosi, da vzame kmalu pod svoje okrilje slovensko Prekmurje*. Svoj zapis o radgonskem shodu Jerič v svojih spominskih zapisnih končuje takole: *Z radgonskega zborovanja smo se vračali veseli in z obljubo, da bodo jugoslovanske čete zasedle Prekmurje*.³² Med govorniki na radgonskem shodu so bili: Matija Slavič, urednik Fran Žebot, gornjeradgonski župnik Anton Kocbek, kot najprivlačnejši pa vsekakor general Rudolf Maister. Ta se je po shodu še zaupno pogovarjal s prekmurskimi prostovoljci ter jim naročal, kaj naj še pripravijo za zasedbo Prekmurja. Vsi, ki so govorili na tem zborovanju, so poudarjali Wilsonovo načelo samoodločbe narodov in potrebo po skorajšnji zasedbi Prekmurja. Jerič je v obeh omenjenih knjigah citiral skoraj enak Maistrov tekst, posredovan na tem shodu, češ *da bomo Slovenci imeli toliko svojega ozemlja, kolikor si ga bomo z orožjem priborili*.

Mariborski Narodni svet in Maister sta se na to resno pripravljala. Na Maistrovo pobudo so v Ljutomeru ustanovili celo prekmursko legijo, s katero bi pregnali ogrsko oblast iz Prekmurja, pokrajino pa priključili Jugoslaviji in s tem »v Parizu gospode postavili pred izvršeno dejstvo«, kakor je to ob desetletnici priključitve Prekmurja matični domovini zapisal Jožef Godina.³³

Prekmurska legija v Ljutomeru je doma pripravljala upor in nameravala poklicati generala Maistra, da bi zasedel Prekmurje. V začetku maja 1919 je prejel Godina, ki je študiral v Ljubljani, poziv obmejnega poveljstva v Mariboru, da pride v Ljutomer. Tam so se sestali trije Prekmurci: Ivan Jerič, Miško Kūhar in poročnik Vöröš ter stalna svetovalca in pomočnika prekmurskih prostovoljcev: industrialec Viktor Kukovec in obmejni poveljnik, orožniški kapetan Štefan Sagadin. Naredili so načrt za zasedbo Prekmurja in si to zami-

³² Prim.: I. Jerič, *Moji spomini ...* str. 48–9.

³³ J. GODINA, *Prekmurski legionarji. K desetletnici poskusa zasede Prekmurje*. –V: *Slovenec* (1929) 113, 19. maj, str. 3.

slili takole: z mobiliziranimi Prekmurci premagati soboške boljševice, zasesti državne urade, nato pa poklicati jugoslovanske čete na pomoč in mimo demarkacijske črte zasesti Prekmurje. Na beltingem območju sta prevzela skrb za pridobivanje prostovoljcev (legionarjev) Jerič in Kúhar, v bistriškem okolišu pa Godina. Vstajo so napovedali v štirih do šestih dneh. Prve skupine prostovoljcev iz obmejnih prekmurskih vasi so prišle čez Muro že 5. maja 1919. Največjo skupino je pripeljal Miško Erjavec. Vseh prijavljenih prostovoljcev v legijo je bilo do 500. Bili so pod okriljem Narodnega sveta za Prekmurje. Povsem so zaupali generalu Maistru in pričakovali njegovo pomoč. Ko pa so mu sporočili, da so pripravljeni za prestop Mure, jim je odgovoril, da nikar, ker preti nevarnost, da Avstrijci prodrejo proti Mariboru in Celju. Godina je šel sam k Maistru v Maribor po pomoč, ker pa mu je bila odklonjena, so ubrali svoje poti. Legionarji so se odločili, da bodo sami tvegali vpad. Ko so za to akcijo prosili za orožje še v Ljubljani, so jim sporočili, naj počakajo na antantno komisijo za premirje in demarkacijske črte, ki bo vsak čas prišla v Ljutomer. 13. maja 1919 je ta komisija, ki so jo sestavljali angleški kapetan Smits, francoski major dr. Gaston Reverdy in Maistrov pribočnik kapetan Mulaček, res prišla v Ljutomer. Na sprejemu komisije je bila polnoštevilna udeležba ljutomerskega Narodnega sveta. Organizatorji sprejema so naprosili dr. Klaro Kukovec, ki je doštudirala v Parizu, da je goste pozdravila v francoščini. Sprejem je bil v lepem defileju: Jerič in Kúhar sta stala v vojaški uniformi med legionarji, Godina je bil v civilni obleki in določen, da bo govoril v imenu legionarjev. Četi je poveljeval kapetan Sagadin. Po uvodni formalnosti je Godina v nemščini pozdravil komisijo in razložil, zakaj so Prekmurci segli po samoosvoboditvi. V zahvali je major Reverdy pohvalil patriotizem legionarjev, hkrati pa jim ostro zabičal, naj se izogibajo oboroženemu spopadu. Legijo morajo razpustiti, ker bo vsa sporna mejna in druga vprašanja rešila mirovna konferenca. Pogovori so se popoldne nadaljevali pri Zemljičevi vili nad Ljutomerom. Navzoča sta bila Jerič in Godina. Ta se je skliceval na Wilsonovo točko, po kateri imajo narodi pravico, da sami odločajo o svoji državni pripadnosti. Prekmurci hočejo biti v Jugoslaviji. Polkovnik Smits mu je odgovoril, da se njihovi želji da ugoditi, če se preselijo na jugoslovansko stran Mure in meje ne bo treba spreminjati. Ponovili so besede, ki so jih izrekli že Madžari in madžaroni na svojem soboškem

zborovanju 20. oktobra 1918. Godina je Smitsa zavračal, češ da Prekmurje gospodarsko gravitira k Jugoslaviji. To je Smits po Godinovem dokazovanju potem sicer priznal, obenem pa pristavil, da ni nujno, da bi moralo biti Prekmurje priključeno Jugoslaviji, saj se lahko potegne meja po razvodju Mure in Drave in se bo gospodarska enotnost murske kotline ohranila. Pristni ljutomerčan je prispeval, da Smits v nadaljnji razpravi ni več sodeloval. Major Reverdy pa je bil razumen človek. Vse, kar sta mu Godina in Jerič pripovedovala, si je zabeležil za poročilo v Parizu. Ko sta na Reverdyjevo vprašanje, ali so razpustili legijo, odgovorila, da so, je dejal: *Dobro in pametno!* Po dokazovanju, da se pri mirovni konferenci pride prej do rešitve kot z orožjem, je pristavil: *Jutri grem v Pariz poročat o stanju severnih jugoslovanskih meja. Dr. Tardieau, predsednik teritorialne komisije, je moj osebni prijatelj, Clemenceau pa moj znanec. Pridobil ju bom, da bodo prekmurske meje prišle še enkrat na dnevni red in bodo francoski eksperti dosegli večino v prid Jugoslavije.* Major Reverdy je držal besedo: vplival je na dr. Tardieauja, saj prav njega Madžari krivijo, da je bilo Prekmurje končno pripojeno Jugoslaviji.

Po odhodu antantne komisije so prekmursko legijo razpustili. Nekateri so se oprtani s soljo in sladkorjem vrnili na svoje domove, drugi so se odpravili na sezonsko delo v Banat, nekaj (34) pa se jih je pridružilo Mišku Kúharju in stopilo v sokolsko legijo na Štrigovi. Narodni svet za Prekmurje je 14. maja 1919 v *Slovincu* naznanil slovenski javnosti razpust legije z očitajočimi besedami: *Umirajoči vas pozdravljamo. Mogoče bo prišla kdaj pomoč, ali prepozno bo! Našli boste samo grobove svojih zapuščenih bratov. Upor je zaduščen! Z današnjim dnevem razpuščamo Narodni svet za Prekmurje.*³⁴

Dogodki so se v Prekmurju kar prehitevali, medtem ko si je osrednja Slovenija gradila oblast in upravo v okviru skupne jugoslovanske države, je Prekmurje živelo v stalno menjajočih se oblasteh (v desetih mesecih devet menjav), v splošni negotovosti in anarhiji. Ko naj bi se na zasedbo Prekmurja pripravljal general Maister, je čez Muro pri Murskem Središču nenadoma (in prenačljeno) vdrl kapetan Jure Jurišić.

³⁴ *Slovenec* (1919), 14. maj; prim. še: M. SLAVIČ, Publicistični in diplomatski boj za Prekmurje ... M. Sobota 1999, str. 206, 215 (: dne 5. junija je dr. Brejc na sprejemu pri Wilsonu začel svoj govor: *Ave Wilson, morituri Sloveni Te salutant!* (Pozdravljen Wilson, umirajoči Slovenci Te pozdravljajo.) Podobnost pozdrava s sporočilom Narodnega sveta za Prekmurje v *Slovincu* je nesporna; gl. še op. 28.

Jurišić je brez odobritve svojega nadrejenega poveljstva, gnan predvsem od nacionalnega nadušenja in vojaškega zanosa, začel prodirati v Prekmurje. Jurišiću se je menda zazdelo, da je po zasedbi Medmurja že prišel primeren čas za priključitev Prekmurja k Jugoslaviji. Z neznatno četo (baje 68) prostovoljcev, med katerimi so bili poleg Hrvatov (mornarji) tudi štajerski in prekmurski legionarji, je 26. decembra 1918 prestopil mejo pri Murskem Središču in zasedel Dolno Lendavo. Naslednji dan je nadaljeval pot proti Črenšovcem, nato prenočil v Beltincih in 28. decembra zasedel Sobotu.

Hkrati s hrvaško zasedbo Medmurja je prav tako na svojo roko začel osvobajati Prekmurje tamkajšnji domačin, prostovoljec Jožef Godina. Njegov poseg v prekmurske prevratne dogodke je M. Kolkolj označil takole: *Tudi njega je gnal up, da je prišel pravi čas za narodnoosvobodilno akcijo, saj se je štel med tiste maloštevilne Prekmurce, ki niso marali več za nobeno avtonomijo v okviru Ogrske, marveč se je opredelil za čim prejšnjo združitev Slovencev z obeh strani Mure. Ob koncu svetovne vojne je bil ogrski podporočnik, po njenem koncu pa je nadaljeval študije v Ljubljani. Ko je prišel o božičnih počitnicah domov v Dolno Bistrico, so ga vojaški dogodki v sosednem Medžimurju spodbudili za narodnoosvobodilno akcijo. Združil se je z nekaterimi prostovoljci in zasedel najprej svojo vas, nato pa skušal razširiti zasedbo še na sosedne vasi.*³⁵ Ker Godina ni dobil znatnejše podpore v prekmurskih vaseh, se je moral pred Tkalcem umakniti na štajersko stran. To se je dogajalo prav v trenutku, ko je Jurišić po cesti napredoval iz Lendave proti Beltincem. Drug za drugega nista vedela, kmalu po umiku pa se je Godina znašel pri Jurišiću v Soboti. Leta 1929, ob desetletnici priključitve Prekmurja Jugoslaviji, je Godina ta dogodek kot *prvi poskus zasedbe Slovenske krajine pri Dolnji Bistrici v črenšovski župniji 24. decembra 1918* popisal v Kleklovem listu³⁶. Jurišičev poseg je marsikoga presenetil, bil pa je ta *podvig* hkrati ovira, da ni bilo skorajšnjega Maistrovega posega v Prekmurju.

Jurišić je bil za svojo akcijo preslabo pripravljen. Ni pa bilo njegovo dejanje nobena vojna romantika, ampak sem prepričanja (pravi Slavič), so se ti junaki res žrtvovali in tvegali svoje življenje iz pravega jugoslovanskega navdušenja.³⁷ Prekmurci so Jurišičev pohod sprejeli

³⁵ M. KOKOLJ, Prekmurje v prevratni dobi 1918–19. –V: *Svet ob Muri* 2 (1957) 4, str. 241–247.

³⁶ J. GODINA, Prve jugoslovanske čete v Slov. krajini. –V: *Novine* 16 (1929) 33, 18. avg., str. 1–2.

³⁷ M. SLAVIČ, Naše Prekmurje in pripadnost k slovenstvu. –V: V. Vrbnjak, Matija Slavič, *Naše Prekmurje* ..., str. 254.

pasivno in mu niso dali ne politične ne vojaške pomoči. Jurišića so 3. januarja 1919 presenetili Madžari, ki so se zgodaj zjutraj pripeljali v Puconce. To je bila stotnija 38. p. polka iz Šoprona, ki so se ji pridružili še nekateri mladeniči iz Sobote in Goričkega. Jurišićevo posadko so presenetili in v kratkem pregnali. V spopadu je bil Jurišić ranjen v roko, njegov pribočnik dr. Dimović in pet legionarjev je padlo, 20 mož in 7 častnikov z Godino in Severjem vred so zajeli, preostali so se umaknili prek Radgone in Beltincev na štajersko stran. Zajete častnike so nameravali takoj ustreliti. Ko so bili že postavljeni v vrsto za streljanje pri katoliški cerkvi v Murski Soboti, je madžarski poveljnik v zadnjem trenutku zapovedal, naj pridejo »k smrti zapisani« pred sodišče na Ogrskem. Ujetnike so odpeljali v Sombotel. Ob neki ugodni priložnosti so si nadporočnik Anton Osterc, stotnik Metod Rakuša, Jožef Godina in drugi rešili življenje s pobegom. Osterc je sedemdeset let pozneje ta dogodek – madžarsko ujetništvo in beg iz njega – popisal v krajšem spominskem članku,³⁸ v katerem priznava, da ga je radovednost, kaj se dogaja v Prekmurju, prignala v Mursko Soboto. Srečanje z Godino ga je zadržalo, da se ni mogel vrniti v rojstni Veržej in je tako usodnega 3. januarja 1919 padel v ujetništvo. Tu je Godino nagovoril, da se je izdajal za študenta Petovarja iz Bunčanov (vas blizu Veržeja). Če bi Madžari zvedeli, da je Godina Prekmurec, bi ga imeli za izdajalca in napravili bi kratek proces. Za desetletnico osvobojenja Slovenske krajine (1929) je te dogodke o prevratu 1918/19 popisal v ljubljanskem *Slovenecu* tudi sam Godina.³⁹ Njegovo osvobajanje Dolnje Bistrice je popisal tudi M. Slavič v zborniku *Slovenska krajina* (Beltinci 1935, str. 61–4). Z Godinovo »odisejado« od ogrskega ujetništva v Murski Soboti 3. januarja 1919 do pobega iz sombotelskega zaporu v noči z 8. na 9. februar 1919 je bralce *Stopinj* za leto 2002 z njegovim besedilom znova seznanila njegova nečakinja Karolina Godina. Januarja 1919 se je začelo v Prekmurju »revolucionarno« gibanje, na čelo katerega se je postavil Viljem (Vilmoš) Tkalec, ki je bil pred prvo vojno učitelj in kantor (organist) v Črenšovcih. V vojski je leta 1915 napredoval v podoficirja, bil je ranjen in odlikovan za hrabrost.

³⁸ A. OSTERC, Moji doživljaji v borbi za slovensko severno mejo. –V: *Časopis za zgodovino in narodopisje* (dalje: ČZN) n. v. 25 (1989) 2, str. 267–272.

³⁹ J. GODINA, O polnoči med 5. in 6. februarjem. –V: *Slovenec* (1929) 31, 6. febr., str. 3; ISTI, (1929) 113, 19. maj, str. 3; ISTI, Na smrt obsojeni. –V: *Stopinje* 2002, str. 75–77. Prim. tudi K. GODINA, Zvezde odsevajo le na mirnih vodah. –V: *Stopinje* 2002, str. 192–197 (polemični zapis v zvezi z Jožefom Godino in Jeričevimi Spomini).

Nato so ga ujeli Rusi. Kot ujetnik se je ob revoluciji, ki mu je prinesla svobodo, priključil rdečim. Po vrnitvi iz Rusije je sodeloval v kazenski ekspediciji proti upornim kmetom v Medmurju, kjer je dal postreliti in pobesiti 280 ljudi, in v Prekmurju, kjer je v Črenšovcih obesil kmeta Martina Vuka iz Trnja. O januarja do junija 1919 je bil Tkalec najvidnejši voditelj *revolucionarnega* gibanja v Prekmurju. Pregarjal je Godinove prostovoljce, ki so hoteli osvoboditi Bistrice in sosednje vasi. Po padcu Károlyjeve vlade marca 1919 se je pridružil socialnim demokratom in kot nekdanji ruski ujetnik z Obálovim posredovanjem postal namestnik komisarja za Slovensko krajino. Toda ta avanturistični povzpeth se je s tihotapstvom v Avstrijo in okoriščanjem s tujim denarjem (npr. soboškega grofa Szapáryja v Obrajni/Halbenrainu) polnil samo svoje žepe. Posebna Prekmurska oziroma Murska republika, ki bi imela lastno vojsko in vlado, Madžarom ni bila pogodu. Tkalec je prišel pri budimpeštanski oblasti v nemilost. Poslala je svojo vojsko, ki je začela potiskati prekmursko »rdečo« vojsko od Lendave proti Soboti. V Krogu pri Murski Soboti je bila Tkalčeva vojska na začetku junija 1919 poražena. Tkalec in njegovi ljudje so se razbežali v obmejne kraje Jugoslavije in Avstrije. Zmagovalci so nameravali nekatere vaščane Kroga postreliti, a se je (kot pravi Jerič) zanje zavzel murskosoboški dekan Ivan (Janoš) Slepec. Budimpeštanski boljševiški zmagovalci so v Prekmurju maščevalno zavladali. Pregarjali so zlasti duhovnike, ker so mislili, da so privrženci Tkalčeve *protirevolucije*. Duhovniki so bežali: starejši Klekl se je preoblečen v poljskega delavca s čolnom rešil čez Muro na Štajersko.

Pod prvo *boljševiško* oblastjo so ostali v glavnem prejšnji uradniki in župani, sicer z naslovom *direktorjev*. Pod drugo, *rdečo gardo*, pa so bili uradniki tujci, večinoma Židje, ki so se vedli prevzetno, ošabno in so ljudem po mili volji odvezemali priprego in živino. Njihovo ravnanje je izkoristila propaganda za Jugoslavijo. Tkalec se je potem, ko so jugoslovanske čete zasedle Prekmurje, še pojavil *na kraju zločina*. Po poskusu približevanja novi oblasti so ga v Lendavi zaprli. Posrečilo se mu je pobegniti na Madžarsko, kjer je živel kot učitelj in kantor. Med okupacijo Prekmurja je še prišel v Turnišče na grob staršev. Jerič, ki je govoril z njim, pravi, da je bil duševno precej potr.

Diplomatski *mlini* na pariški mirovni konferenci so mleli počasi. Z največjo težavo in nerazumevanjem so se prestavljali mejniki z Drave na Muro. Nazadnje je dolgo trajajoča bitka za meje v Prek-

murju le začela prinašati sadove in meja se je sčasoma ustalila na razvodnici med Muro in Rabo. Za združitev Prekmurja s Slovenijo je namreč še vse prvo polletje 1919 slabo kazalo. Najbolj smiselna možnost priključitve Prekmurja Jugoslaviji se je Prekmurcem zdela vojaška zasedba, s katero so si tudi Hrvati pridobili Medmurje. S tihim pristankom Beograda, ki se je formalno sicer moral držati mednarodnih mirovnih pogodb, so si Prekmurci hoteli priskrbeti potrebno orožje za lastni poseg v Prekmurju. K osrednji vladi v Beograd se je napotila posebna deputacija, v kateri so bili: Viktor Kukovec, predsednik ljutomerskega Narodnega sveta, nadporočnik Maks Dominkuš, Mihael Kühar, Ivan Jerič in Jožef Godina. V Zagrebu se jim je pridružil še Florencije Forjan, frančiškan iz Beltincev. Spotoma se je deputacija ustavila v Ljubljani, da bi vendarle dobila to, kar je šla prosit v Beograd, a je dosegla samo priporočilo za Beograd. Tam so se Prekmurci med drugim srečali z dr. Korošcem, podpredsednikom vlade, s Protićem, ministrskim predsednikom, in drugimi. Dosegli so, da je beograjska vlada poslala v Pariz resolucijo z zahtevo, da mirovna konferenca priključi Prekmurje Jugoslaviji. Na stroške vlade so natisnili spodbudni letak (*Dragi prekmurski Slovenci!*) s podpisom vlade. V letaku piše, da naj prizadeti ne klonejo, češ da osrednja vlada misli nanje in bo storila vse za rešitev, če bo le v njeni moči. Letak je vlada s svojim letalom poslala v Prekmurje. Kleklave *Novine* so nenehno klicale jugoslovanske vojaške oblasti, da bi zasedle Prekmurje. Na začetku januarja 1919 so pisale: *Zadnji čas je že da se reši ubogo ljudstvo. Kdaj ga bodo vendar naši šli branit? Če ne hitro, bo prepozno. Te pokrajine bi morale biti že zdavno zasedene. Sredi januarja istega leta so nekoliko cinično klic ponovile: Nikaj nam nej trbe, nej okrajnoga glavarstva, nej cukra, nej petrola ... Naše rešenje je v Jugoslaviji!*

Tudi ogrska oblast se je zavedala, da bo najlažje obdržala *Vendsko krajino* (rešila t. i. *vendsko vprašanje* če se bo potuhnila in »ponudila« možnost, da si Prekmurci sami najdejo nadaljnjo obliko oblasti, seveda v okviru Madžarske. Prek dr. Bele Obála, doma s Cankove, profesorja evangeličanske teologije, novoimenovanega vladnega komisarja, je vlada obljubljala Prekmurcem samoupravo v obliki »Mürske županije« (Murávmegye). Samoodločba Prekmurcev naj bi bila pravica do nekakšne kulturne avtonomije in do uporabe materne jezika v šolah in uradih. Obála so podpirali soboški Madžari in madžaroni. Potrebna mu je bila še izjava predstavnikov prek-

murske slovenske javnosti, da ni za odcepitev Prekmurja od *vogrške domovine*. V začetku januarja 1919 se je Obál sestal s prekmursko slovensko duhovščino Zalske županije pri župniku Štefanu Küharju v Beltincih. Ker pa se Obál ni izjasnil, kaj je prinesel na sestanek, tudi navzoči duhovniki niso povedali, kaj hočejo. Srečanje se je tako končalo brez uspeha. Nekaj pa se je pri tem vendarle pokazalo: vlada, ki je bila vedno nedostopna za nemadžarske narode, se je zdaj rada celo pogovarjala. Šovinistična oblastnost se je morala potuhniti in začasno ublažiti politični pritisk. Na sam dan zedinjenja jugoslovanskih narodov je izšel v soboškem tedniku uvodnik *Začnimo delati*⁴⁰, v katerem med drugim stoji, *da je treba opustiti grehe preteklosti in vsakršno maščevanje, misliti je treba na prihodnost, saj smo vsi ljudje, zato se moramo razumeti, delati in ohraniti red – to je dolžnost nas vseh*. Slovenci, zlasti v spodnjih krajih (Ravensko), temu pozivu, da se pozabi »grehe preteklosti« in potisne v ozadje »vendsko vprašanje«, niso slepo sledili. Pod vodstvom župnika Ivana Baše se je v Bogojini sestal Narodni svet in na osnovi Wilsonovih točk zahteval od budimpeštanske vlade *Slovensko županijo*. V njej naj bi imeli Prekmurci upravno, cerkveno in kulturno avtonomijo.

Stisko ogrske vlade, ki je s posvetovalnimi sestanki in *vljudnimi* letaki ovirala približevanje prekmurskih Slovencev osrednji Sloveniji, je Klekl st. kmalu uvidel. V dogajanje se je tudi sam vpletel. 14. januarja 1919 so se na njegovem domu v Črenšovcih sestali slovenski duhovniki iz lendavskega okraja. Bili so to ožji Kleklovi somišljeniki: Ivan Baša, bogojanski župnik, Jožef Sakovič, turniški, Jožef Čačič, črenšovski, Štefan Kühar, beltinski župnik, Štefan Lejko, beltinski kaplan, in Jožef Hauko, črenšovski kaplan. Na sestanku so soglasno sprejeli in podpisali načrt avtonomije za Slovensko krajino, ki jo *garanterajo na mirovni konferenci zastopane vse vevlasti i to ne samo v krogi Vogrske države, nego tudi te, če mirovna konferenca Slovensko krajino k Jugoslaviji prikapči. Slovensko ljudstvo se vu vsem podvrže odločbi mirovne konference*. Kleklove Novine so poročale, da posebna slovenska županija ne bo odvisna od nobene madžarske županije. *To se pravi avtonomija, samoravnanje. To je najmanj kar želimo. Če nam tega ne dajo, je upravičena želja tistih, ki v združitvi vseh Slovencev vidijo rešitev našega naroda*. Madžarska in madžaronska stranka je strupeno napa-

⁴⁰ Prim. M. KOKOLJ, Prekmurje v prevratni dobi 1918–19. –V: Svet ob Muri 2 (1957) 3, str. 197.

dala prekmurske »avtonomiste«, predvsem Jožefa Klekla starejšega. Proti njemu se je zaganjal zlasti soboški madžarski list, češ da je *domovine izdajnik* in *Slovan*. Razen soboškega dekana Slepca in njegovih somišljenikov so *avtonomistično izjavo (načrt)* odklanjali tudi vsi evangeličanski duhovniki. Slavič pa je zapisal, da so prekmurski katoliški duhovniki slovenskega mišljenja širili idejo avtonomije na enak način in v enaki obliki, kakor so to delali pred prevratom Slovinci v Avstriji z majniško deklaracijo. Vloga prekmurske slovenske duhovščine pri uresničevanju zamisli o avtonomiji daljnosežno ne more biti negativna. V katero večjo državno formacijo pa bi se ta *samouprava Slovenske krajine* vključila v prihodnje, na to pa njeni akterji še niso mogli odgovoriti. Zelo odločno odklonilno pa so prekmurski ljudje sprejeli *misijo* sombotelskega škofa Jánosa Mikesa, ki je v od 1. do 6. februarja 1919 obiskal Tišino, Soboto, Turnišče in Črenšovce. Cilj njegove poti je bil pridobiti slovenske vernike, da se ne odcepijo od *tisočletnega kraljestva*. Da ostanejo zvesti Ogrski. Toda na Tišini verniki niso prišli niti k litanijam, niti mu niso izrazili svojih želja. V Murski Soboti so ga madžarski in madžaronski krogi prosili, naj prepreči avtonomijo Slovenske krajine. V Turnišču se je pri škofovi maši in Rogačevi pridigi zbralo le nekaj ljudi. Verniki beltinske župnije, ki so škofa Mikesa pri zadnji birmi sprejeli navdušeno, so prek župnika sporočili, da ne želijo njegovega obiska. V Črenšovcih je škofa Mikesa čakala velika množica vernikov in vzklikala: *Živela Jugoslavija!* Škof ni maševal, ampak se je obrnil in vrnil v Sombotel. Njegovo *politično* potovanje je bilo uspešno v tem, da je na kraju samem (v *Vendski krajini*) spoznal miselnost in zavest ljudstva. To je bilo že toliko predramljeno, da tudi letaki z vsebino: *Vogrszki domovinszki Szlovinci! Dragi szlovenszki bratje!* in podobni niso več veliko zalegli.

Po porazu Avstro-Ogrske in njenih zaveznic so imele za »zeleno mizo« velesile zmagovalk (ZDA, Anglija, Francija, Italija in Japonska) prvo in zadnjo besedo. Slovenci, ki so bili na mirovni konferenci kot Jugoslovani v podrejenem položaju, ker so srbski politiki zasledovali predvsem svoje interese (motilo jih je npr. tudi povečanje katoliškega elementa v državi), so Primorsko in Goriško zgubili že po londonskem dogovoru iz leta 1915. Za Koroško in Prekmurje pa je bil potreben še fizični in diplomatski boj. Velesile so hotele jugoslovansko mejo z Madžarsko določiti kar na Muri. O Prekmurju še razmi-

šljali niso. Slovenskoštajerske meje proti Avstriji je poleg generala Maistra zakoličil veržejski rojak dr. Franc Kovačič, bogoslovni profesor in zgodovinar v Mariboru. Šele zdaj – konec marca 1919 – ko so slovensko Štajersko že prisodili Jugoslaviji, se je Svet deseterice (Conseil des Dix) začel pogovarjati o nadaljnji usodi Prekmurja.

Ob Maistrovi smrti je *Murska krajina* zapisala, da si Prekmurci ne morejo niti predstavljati katastrofe, ki bi jih prizadela, *ako bi se generalu Maistru ne posrečilo osvoboditi Maribora, kajti z izgubljenim Mariborom bi izgubili celotno Podravje in naša lepa Krajina bi zaman čakala svobode.*⁴¹

Notranje madžarske razmere z boljševiško oblastjo, zoper katero je vse ostreje nastopala antanta, zveza v vojni zmagujočih, so bile posredno koristne za jugoslovanske zahteve po Prekmurju. Antanta se je bala širjenja komunizma iz Madžarske. S podporo Romuniji in Jugoslaviji, ki sta imeli za antanto sprejemljiv politični sistem, so poskušale zmagovalke v svetovni vojni ohromiti »rdečo« oblast na Madžarskem. Sklicujoč se na *trpljenje in grozote, ki so jih imeli prekmurški Slovenci pod boljševiško ogrsko vlado* (po Slaviču), je jugoslovanska delegacija 16. julija 1919 prosila predsednika mirovne konference Clemenceauja, naj pooblasti vlado kraljevine SHS, da sme vojaško zasesti Prekmurje. To je Vrhovni svet dovolil 1. avgusta 1919, torej na isti dan, ko je v Budimpešti padla vlada Bele Kuna. Po Pešti, ki je prišla v roke socialnim demokratom, se je sesulo tudi v Soboti. Do oblasti so se tu za kratek čas dokopali predstavniki starega reda, ki so si želeli vrnitev v svetoštefanske čase. Med oficirji nove »belogardistične« vlade, ki je razganjala ostanke »rdeče« garde, se je pojavil tudi Tkalec, ki je po umiku v Avstrijo prestopil k »beli« gardi, katere vodja je hotel postati za Prekmurje.

Tujci, ki pa niso poznali razmer, zlasti še ne ogrskega upravnega in političnega sistema, so se nagibali zdaj k tej zdaj k oni delegaciji. Ogrska statistika iz leta 1910, ki je bila zadnja pred koncem Avstro-Ogrske, ni beležila Slovencev kot posebnega naroda. Štela jih je med »druge«, h katerim so prištevali npr. tudi Rome. Tudi slovenskih krajevnih imen ni bilo najti na zemljevidih, ker so jih pomadžarili na koncu 19. stoletja. Pri takšnih razmerah se je zdelo predstavnikom velesil najenostavneje, da kot »naravno« mejo med Jugoslavijo

⁴¹ *Murska krajina* (1934), 19. avg.

in Madžarsko določijo reko Muro. V nevednost pogajalcev je posvetil dr. Matija Slavič s francosko knjižico *Le Prekmurje* (Paris 1919), s posebnim dodatkom *Supplément ou Prekmurje in Aperçu économique Annexe* in narodnostno karto Prekmurja *La carte ethnographique de Prekmurje*. To je bilo ob veliki podpori ameriškega izvedenca, majorja D. W. Johnsona, profesorja na univerzi Columbia v New Yorku, dovolj, da so predstavniki velesil vzeli problem resneje v obravnavo. Proti so seveda močno delovali Madžari. Teritorialna komisija pri mirovni konferenci je 20. maja 1919 sprejela Johnsonovo mejo v Prekmurju (razvodnica med Rabo in Muro). Slavič o Johnsonovi zaslugi za prekmurske meje po prvi svetovni vojni pravi: *Obveljala je torej v Prekmurju meja, ki jo je določil Johnson, ki ima največ zaslug, da smo prišli z državno mejo čez Muro. Zato si ta amerikanski profesor zasluži, da dobi v tej naši Slovenski krajini dostojen spomenik.*⁴² Takšna hvaležnost ni bila izkazana niti Johnsonu niti Slaviču.

Da bi slovenska delegacija vendarle pridobila še Rabske Slovence (osem slovenskih vasi) za Jugoslavijo, je poslala *Spomenico Prekmurcev*, ki so jo podpisali 21. junija 1919 Jožef Klekl st., Jožef Godina in Ivan Jerič, v francoščini in angleščini, na 45 vplivnih delegatov mirovne konference. Kljub velikemu prizadevanju pa se jugoslovanski delegaciji ni posrečilo, da bi za nas pridobila tudi porabske vasi do Monoštra (St. Gothard).

Izvedenec v madžarski delegaciji za Prekmurje je bil gornjepetrovski rojak Aleksander (Sándor) Mikola, profesor matematike na Evangeličanski gimnaziji v Budimpešti, človek *vendskega* prepričanja. Tudi on je (skupaj z Jánošem Melichom, peštanskim profesorjem slavistike), napisal brošuro v francoščini.⁴³ Z njo je dokazoval, da Prekmurci niso Slovenci, ampak *Vendi* in da je njihov jezik *vendski*, ki je slovenskemu samo soroden. Zastopniki velesil teh *argumentov* niso upoštevali, pač pa so pristali, da je Jugoslavija vojaško zasedla meje v Prekmurju do črte, kakor so bile določene 9. julija 1919, tj. do razvodnice med Muro in Dravo. Po obvestilih jugoslovanske delegacije (4. avgusta) in vlade v Beogradu (6. avgusta) je redna jugoslovanska vojska pod poveljstvom generala Krsteja Smi-

⁴² M. SLAVIČ, Ob desetletnici slovenske svobode. –V: V. VRBNJAK, n. d., str. 297: »... jaz bi mu na naši državni meji, pri najsevernejši točki naše meje, tam nekje pri Srebrnem bregu na razvodnici, postavil spomenik, v spomin na Johnsonovo linijo za Slovensko krajino«.

⁴³ A. MIKOLA-J. MELICH, Quelques remarques sur la brochure intitulée: La question du Prekmurje étudiée et présentée par M. Slavič. Budapest, 1919.

ljanića 12. avgusta 1919 vkorakala v Prekmurje. Čete iz Radgone, poslane iz Maribora, ter vojaški oddelki iz Ljutomera in Murskega Središča, podprti s prekmursko legijo, ki se je formirala v Štrigovi, niso naleteli na večji odpor. Vse madžarske formacije *rdečih* (Tkalčevih) in *belih* (vladnih) gardistov so se razbežale oziroma umaknile v Avstrijo in na Madžarsko.

Z vojaško zasedbo Prekmurja pa za to deželo še zdaleč ni bilo vse končano. Z jugoslovansko zasedbo si je Prekmurje res snelo svetoštevansko krono in se (z izjemo Porabja) pridružilo matičnemu narodu.

Na velikem ljudskem taboru, kjer se je zbralo okoli 20.000 ljudi, so 17. avgusta 1919 v Beltincih ta dogodek tudi slavnostno proslavili. Na taboru so govorili: Maistrov borec Jožef Godina, podpolkovnik Uzinac, ki je izročil Prekmurje v upravo civilnemu komisarju dr. Feliksu Lajnšiču, Jožef Klekl st., izvedenec za slovensko Štajersko pri mirovni konferenci dr. F. Kovačič, neki poročnik hrvaške legije, zadružni organizator Vladimir Pušenjak iz Maribora, Maistrov sodelavec Tone Vahtar, Matjaž Balažič iz Beltincev in salezijanec Jožef Kerec, kasnejši misijonar na Kitajskem. Vsi so navduševali Prekmurce za Slovenijo in Jugoslavijo.

Po 12. avgustu 1919 se je po tisoč letih tuje nadvlade za Prekmurje začela nova doba. Bilo veliko nerešenih vprašanj, hkrati pa tudi veliko pričakovanj od nove oblasti, v katero sprva ni bilo polnega zaupanja. Nastopila je nova, jugoslovanska uprava s slovenskimi uradi, odšlo ali množično je bilo izgnano prejšnje uradništvo (tudi slovenska porekla), pretrgane so bile gospodarske, predvsem trgovske vezi. Cene so rasle, čutiti je bilo splošno draginjo, primanjkovalo je soli, tobaka. Živine, ki jo je Prekmurje bogato redilo, ni bilo več mogoče izvažati. Unovčevalnica za živino in mast je bila v Ljubljani, imela je monopol za nakup živine v Prekmurju in je izkoriščala stisko živinorejca za nižanjem cene. Prekmurci so tudi takrat, kot sicer že mnogokrat, segli po samopomoči: 1. maja 1921 so v Murski Soboti ustanovili gremij (združenje) trgovcev, ki je bil z uspešnim delovanjem spodbuda, da so tudi lendavski trgovci leta 1925 ustanovili lastno organizacijo. Zaposlitve za prekmurske delavce na Madžarskem ni bilo, tudi železniške zveze s Slovenijo še ni bilo. Leseni most čez Muro pri Veržehu so postavili konec aprila 1922. V deželi je bil dvojni denar (krone monarhije in brezvredni »boljševiški« bel denar). V vrednost žigosanega jugoslovanskega denarja ljudje niso ver-

jeli. Pojavljaj se je tudi ponarejeni denar. Po mestih (zlasti v Soboti) je primanjkovalo stanovanj. Kmetje so se zelo hudovali, ker niso smeli saditi tobaka. Nezadovoljstvo je povzročalo tudi nedisciplinirano vojaštvo (graničarji), zlasti pa popisovanje in novačenje vojnih obveznikov v času, ko še ni bila zakoličena državna meja. Takšnemu popisovanju nabornih obveznikov leta 1920 so se okrog Bodoncev in Puconcev uprli tako, da je moralo posredovati orožništvo in celo manjši oddelki vojske. Leta 1921 je približno 180 Medmurcev in Prekmurcev pobegnilo na Madžarsko, da bi se izognili rekrutaciji. V prvih mesecih po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji so ljudi celo stršili, da bodo morali prestopiti v pravoslavno vero.

Precej nejevolje je med Prekmurci zbudila vladna odločitev, da je na ozemlje južnega Prekmurja, kjer so bili gosteje naseljeni Madžari, začela naseljevati primorske in istrske koloniste. Šlo je za ljudi, ki so po izgubljeni Primorski ostali brez zemlje, deloma pa za take, ki jim nastajajoči fašistični režim v Italiji ni ustrezal. Ne da bi vlada pomislila, da je bilo Prekmurje najbolj gosto naseljena slovenska pokrajina, se je v svoji nevednosti zatekla po zemljo prav v deželo, ki je po »gruntu« najboljši hlepela. Država je mislila, da bo z dotokom slovenskih kolonistov narodno utrdila mejno območje. Domačini so »prišleke« odklanjali, ker so jim ti zasedli zemljo, na katero so tako željno čakali, Madžari pa so jih odklanjali tudi iz narodnih razlogov. Na majhnem prostoru so se v vsakdanjem občevanju znašle kar tri zelo različne »skupnosti«: dve slovenski (prekmurska in slovenska) in ena madžarska. Tudi to stanje je po svoje dvigalo politično ozračje. Prekmurskega človeka pa je bolj ko vse drugo vlekla prav zemlja. Z nestrpnostjo je čakal na izvajanje agrarne reforme. Revolucija Béle Kuna je sicer vzela zemljo posvetnim in cerkvenim veleposestnikom, vendar je ni razdelila med reveže, pač pa jo je podržavila. Zemljiško reformo so izvedli le delno, zemljo so za nagrado dobivali tudi solunski »dobrovoljci«, ne pa revni kmetje. Ti so morali še naprej hoditi na »sezono«, vendar zdaj ne več na madžarske, pač pa na slavonske in tuje evropske njive. Kmetje so bili razočarani in zato v danih razmerah *uporabno sredstvo* za protikomunistično propagando v Prekmurju. Kmet je moral ponekod že razdeljeno veleposestniško zemljo celo vrniti. Nova jugoslovanska oblast se je v mejah svoje socialne naravnosti sicer kmalu lotila tudi agrarne reforme. To je bilo najtežje vprašanje, ki ga je morala rešiti nova drža-

va. V Prekmurju se je to zgodilo z zakasnitvijo, kar je bilo spričo dolgo trajajočega priključevanja te pokrajine Jugoslaviji razumljivo. Najprej so začeli v Prekmurju deliti veleposestniško zemljo, zlasti lastnino tujih veleposestnikov, potem pa zemljo, ki je bila v državni lasti. Agrarna reforma, ki je ohranila relativno visok maksimum (75 hektarjev obdelovalnih in 200 hektarjev drugih površin) je bila učinkovita vaba za pridobivanje prekmurskega kmeta in kočarja za Jugoslavijo, kjer se je leta 1919 zemlja že delila. V agrarni reformi so do končne likvidacije leta 1931 razdelili 9829 agrarnim interesentom 11.636 hektarjev zemlje. S to razdelitvijo zemlje se je zmanjšalo število batarjev in zvišalo število malih in srednjih kmetov. Ta težko pridobljena zemlja pa ni bila zastonj: kmetje so jo morali prevzemati z visoko odkupnino, ki so jo poravnavali do velike gospodarske krize v tridesetih letih 20. stoletja. Seveda pa ta agrarna reforma spričo prenaseljenosti pokrajine in gospodarske zaostalosti ni mogla zavreti nadaljnjega izseljevanja v čezmorske dežele, niti ni mogla zadržati onih, ki so leto za letom odhajali v Francijo, Belgijo, Nemčijo in na jugoslovanski jug (Vojvodina, Slavonija). V nečem pa je agrarna reforma za Prekmurje še zlasti pomembna: s krpico pridobljene zemlje je bil dotedanji *brezzemljaš* zdaj vezan na lastno posest, ki mu je končno, utrujenemu in zdelanemu na tuji zemlji, dala domači mir in počitek.

Na prekmurskega človeka je npr. neugodno vplivalo dejstvo, da so ponekod postavljali župane žandarji. Proti *sovražnikom*, med katerimi so bili najnevarnejši »komunisti«, so ukrepali z izgonom. Kritika nezdravih razmer po prvi svetovni vojni je bila na kratkih valetih. Če so npr. Kleklove *Novine* objavile novico o kakšnem javnem protestu, je bila številka zaplenjena in uvedena cenzura. Vse bi se še dalo prenesti, samo da bi se na Ogrskem končno že zrušil boljševizem. Nekateri so se v novi državi Jugoslaviji čutili odrinjene, češ da jih Slovenija *ne potrebuje*. Čakali so, da jih bo po propadu boljševizma na Madžarskem *domovina zopet potrebovala*. Mnogi so na to priložnost čakali več kot dve desetletji, da so postali v letih madžarske okupacije v drugi svetovni vojni *zopet potrebni*.

Madžarska mirovne pogodbe z Jugoslavijo še vedno ni podpisala. Ogrski *patrioti* okrog budimpeštanske revizionistične Mikolove *Domovine* so še vedno sanjali o *izgubljenem Tótságu*. Revizionizem, ki je imel neposredno po prvi svetovni vojni še veliko privržencev

med prekmurskimi intelektualci, si je prizadeval, da bi Prekmurje na vsak način ostalo pri Madžarski.

Zastopniki velesil madžarskih zahtev po reviziji meja niso upoštevali. Sredi januarja 1920 so zvezne in pridružene države predložile madžarski delegaciji mirovne pogodbe. Spričo zavlačevanja z madžarske strani je bila pogodba nato podpisana komaj 4. junija 1920 v palači Le Grand Trianon v versajskih vrtovih pri Parizu, kjer so 28. junija 1919 že podpisali nemški mir. Beseda »Trianon« je postala po tem dogodku za Madžarsko med obema vojnama pojem, s katerim so Madžari zahtevali »vse nazaj« (*Mindet vissza!*) in verjeli v *enega Boga in v vstajenje Madžarske* (Hiszek egy Istenben, hiszek Magyarország feltámadásában). Takšna in podobna revizionistična gesla so vcepljali šolski mladini, vojakom v kasarnah in drugim ljudem v javnih prostorih. Madžarska vlada je trianonsko pogodbo ratificirala komaj 15. novembra 1920 in dva dni pozneje jo je slovesno naznanil tudi civilni komisar za Prekmurje (t. i. Uradni razglas prebivalstvu Prekmurja!). Pogodba je bila nato 26. julija 1921 ratificirana še na francoskem zunanjem ministrstvu.

Po številnih peripetijah pred ratifikacijo je sledila še določitev meje na terenu, kar je opravila mednarodna razmejitvena komisija. Njen predsednik je bil angleški podpolkovnik Cree. Tudi delegacijam Francije, Italije, Japonske, Jugoslavije in Madžarske so načelovali višji oficirji. Teritorialna komisija, ki je smela meje tudi nebi-stveno popraviti, je začela delovati konec avgusta 1921 in je imela svoj sedež v Varaždinu.

Madžarski apetiti, da bi si z revizijo meja pri razmejitveni komisiji pridobili kar 27 prekmurskih vasi od Velikih Dolencev na severovzhodu do Mure blizu Lendave, se niso uresničili. Razmejitvena komisija, ki je hodila od vasi do vasi in spraševala ljudi o njihovi narodnosti ter gospodarski usmerjenosti, je spričo silovite madžarske iredentistične propagande s težavo ovrгла vse madžarske trditve (*dokaze*) in zmanjšala njene želje. Ko je razmejitvena komisija 15. septembra 1921 postavljala pri Trdkovi tromejnik med Avstrijo, Jugoslavijo in Madžarsko, so Madžari in madžaroni protestirali zoper ta akt. V Prekmurje so vnašali letake v prekmurščini in madžarščini, s katerimi so pozivali na demonstracije proti Jugoslaviji. Z udarnim geslom: *Most, vagy soha!* (Zdaj ali nikoli!) so poskušali zase zadržati, kar bi se le dalo. Na Goričkem so za svojo propagando or-

ganizirali predvsem evangeličane in druge ljudi, ki so si sezonsko služili kruh po ogrskih veleposestvih. Ker so nenehno rili proti Jugoslaviji, se je vlada v Beogradu pritožila Svetu Društva narodov v Švici. Šele 14. novembra 1921 je razmejitvena komisija dokončno sprejela sedanjo mejo. Po zaslugi francoskih diplomatov (Clemenceau, Tardieu idr.) je bil zavrnen Creejev predlog, da naj se 27 občin odcepi od Jugoslavije in ponovno priključi Madžarski.

Prekmurske meje so znova obravnavali še julija 1922 v Londonu. K obravnavi so kot izvedenca poklicali tudi dr. Slaviča. Njegovo vlogo pri dokončni vzpostavitvi meja med Jugoslavijo in Madžarsko v delu, ki je mejil na Prekmurje, je Ivan Jerič na kratko označil: *Za zmago se moramo zopet zahvaliti našemu ekspertu pri mirovni konferenci, dr. Matiju Slaviču. Zadnja instanca pri ustalitvi prekmurskih meja proti Madžarski je bila konferenca veleposlanikov v Parizu, ki je 10. novembra 1922 potrdila trianonsko mejo kot dokončno. Kamnite mejnike so nato postavljali še do julija 1924. Mura ni bila že od 1919 (ko je razmejitvena komisija potegnila mejo severno od nje) politična meja, ampak naravna vez z drugimi Slovenci. Mura je tedaj zašepetala: Ne me Večni záto stvoro, // da bi val moj brate ločo, //Jaz vezo-lje (vez) sem za nje, // ki kre strani mi živé.*

Ko so madžaroni uvideli, da je državna meja med Jugoslavijo in Madžarsko zakoličena, so se bolj ali manj potuhnili. V politiki so se poskušali družiti s strankami, ki so zagovarjale *domačinstvo*. Tako so sprva obletavali *Domačo verstveno* (gospodarsko) *stranko*, potem so iskali stik s *Samostojno kmečko stranko*, ki jo je vodil veleposestnik in nekdanji državni poslanec Geza Hartner. Prek Benkovih radikalov so se nazadnje vtihotapili celo v *Jugoslovansko radikalno zajednico*. Ne glede na takšna *približevanja* pa so madžaroni ostali, kar so bili, *poturice*. Prek Prekmurcev, ki so ostali v času dela razmejitvene komisije na Madžarskem, in tistih, ki so se izselili v Ameriko, so uganjali silovito protijugoslovansko propagando. Nikakor se niso mogli sprijazniti z okrnitvijo svoje predvojne *zgodovinske* države, ki ni priznavala drugih nemadžarskih narodov. Prežeti z vseogrsko miselnostjo so se trudili, da bi ostalo Prekmurje za vse večne čase v sestavu Madžarske. Med Prekmurce so vtihotapljali svoj tisk (zlasti Mikolovo *Domovino*), s katerim so jih odvrčali od jugoslovanske državne miselnosti.

Prekmurskim »amerikanskim« Slovincem, vzgojenim v duhu pripadnosti tisočletni svetoštefanski Ogrski, je ostalo tuje približevanje

njihovih rojakov k slovenski oziroma jugoslovanski skupnosti po prvi svetovni vojni. Z nezadovoljstvom so sprejeli novico, da je mirovna konferenca v Parizu *odtrgala* njihovo rojstno domovino od Ogrske. Prekmurški izseljenci so imeli v Ameriki več glasil v narečju (npr. *Szlobodna Rejcs*, *Vogrszki Szlovenecz*, *Zvezda Vogrszki Slovincov*, *Amerikanszki Szlovincov Glasz* idr.). Ko razmejitvena komisija na pritisk madžarskega delegata še ni utrdila trianonske meje, so *amerikanszki vogrszki- szlovenje* na začetku novembra 1921 na zborovanjih po ameriških mestih protestirali proti združitvi Prekmurja z Jugoslavijo.

Madžarski meščani v Soboti in Lendavi, ki so jih vodili odvetniki in zdravniki, trgovci in gostilničarji, obrtniki, upokojeni učitelji in uradniki, zlasti pa Židje, so ves čas približevanja Prekmurja jugoslovanski skupnosti nasprotovali Jugoslaviji. Zanesljivo oporo je imelo prekmursko madžaronstvo pri gospodarsko močnih Židih, ki so imeli v svojih rokah malone vso trgovino po mestih ter vaseh murskosoboškega in lendavskega sreza. V Lendavi so vidno posegali v politično življenje občine, vendar se ni ves čas *jugoslovanske zasedbe* Prekmurja niti en sam Žid nagnil na slovensko stran. Židje so bili vse to obdobje, kakor že prej, trdno politično povezani z Madžari in madžaroni. Po prvi svetovni vojni so Židom zaradi brezsrčnega izžemanja (znani so bili zlasti podeželski trgovci in gostilničarji) nekoliko stopili na prste z administrativnimi ukrepi (npr. začasna prepoved izvrševanja obrti, preiskave ipd.).

Tako Madžari kot madžaroni in Židje so omalovaževali slovenščino, so se pa zaradi poslovnih potreb naučili nekoliko hrvaščine, predvsem okoli Lendave, medtem ko so se protestanti krčevito oklepali goriškega narečja. Prekmurščina (evangelikanska varianta: *stari slovenski materski jezik*, tudi *vendslovenski jezik*) je bila pri prekmurskih evangelikanih bogoslužni in učni jezik pri verouku. Evangelikanska duhovščina je vztrajala pri trditvi, da so Slovenci med Muro in Rabo *Vendi*, *Vendslovenci*, ali tudi *stari Slovenci*, ki si ne želijo združitve z osrednjimi Slovenci, niti ne marajo njihovega knjižnega jezika. Po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji je bilo v murskosoboškem in lendavskem okraju skupaj 23.899 evangelikánov. V novi državi so si na novo organizirali cerkvenoupravno območje. Ministrstvo za vere je z odločbo 12. marca 1921 odobrilo ustanovitev *evangelijskega cerkvenega distrikta augsburške konfesije v kraljevini SHS* kot vrhovno cerkveno oblast. Pod njeno pristojnost je spadal tudi prekmurski senoriat, ki je

bil na novo organiziran na zborovanju predstavnikov vseh verskih občin v Prekmurju 2. februarja 1920 v Murski Soboti. Novi senior je postal István (Štefan) Kováts, pred razpadom Avstro-Ogrske celo podpredsednik razvpitega Madžarskega izobraževalnega društva VMKE v Soboti, velik nasprotnik Ivanocyja in njegovih somišljenikov. Še leta 1923 so protestirali proti poučevanju verouka v knjižni slovenščini. Korak naprej so storili mladi evangeličanski izobraženci, ki so se pod vplivom soboške gimnazije, sokolskega društva in pozneje tudi Kluba prekmurskih akademikov vključevali v vseslovensko narodnopolitično in kulturno občestvo.

Madžarsko kmečko prebivalstvo, ki je po objavi mirovne pogodbe z Madžarsko pripadlo Jugoslaviji, je ostalo *zakonom zvesto*, do nove oblasti celo nekoliko brezbrizno. Nova država je ljudem pustila najosnovnejše narodne pravice in običaje. Tako so npr. praznik ogrskega kralja sv. Štefana prva leta po združitvi z Jugoslavijo praznovali povsod po ustaljenih madžarskih navadah s slovesno mašo. Trgovine in drugi javni lokali so bili tedaj zaprti. Čutilo se je, da je imelo cerkveno opravilo mnogokje madžarofilski značaj. Madžari so svojo materinščino lahko uporabljali v cerkvi, uradih in nekaj časa v šoli. Ljudje, ki niso bili večji slovenskega jezika, so lahko z uradi komunicirali prek prevajalcev, na pisne vloge v madžarščini ali nemščini pa so prejeli odgovore samo v uradnem, tj. slovenskem jeziku.

Po ljudskem štetju 1921 je bilo v Prekmurju 92.416 prebivalcev, od tega 642 Židov, ki so živeli predvsem v Murski Soboti, in sicer 179 (ali 6 odstotkov mestnega prebivalstva) ter v Dolnji Lendavi 259 (ali 8,6 odstotka mestnega prebivalstva). Do konca Avstro-Ogrske so prekmurski Židje, razen lendavske cerkvene občine, vključeni v izraelitsko občino v Murski Soboti. Tu in v Lendavi sta bili tudi židovski verski šoli. Lendavska je bila od srede 19. stoletja javna osnovna šola, ki je vzdrževala rednega učitelja. Nekoč je imela celo okrog 40 učencev. Ob koncu šolskega leta 1920/21 je ta šola prenehala delovati. Po drugih prekmurskih krajih, kjer je bilo manj židovskih naseljencev, so Židje sporazumno z večinsko populacijo pošiljali svoje otroke v katoliške, evangeličanske ali državne osnovne šole, medtem ko so k verouku in hebrejščini zahajali k svojemu rabinu.

Posvetna oblast in politično življenje sta se razvijala s prilagajanjem osrednjemu slovenskemu in jugoslovanskemu sistemu. Cerkvoupravno, kar zadeva katoliško Cerkev, se z jugoslovanske

strani ni nič storilo, pač pa je pohitela sombotelska škofija. Že 28. avgusta 1919 je imenovala za Prekmurje dva generalna vikarja: Já-nosa Slepca, soboškega župnika in dekana, za gornje Prekmurje (soboška dekanija) ter Flóriána Straussa (Strausz), lendavskega župnika in dekana, za dolnje Prekmurje (lendavska dekanija). Med političnimi krogi so bile vse glasnejše zahteve, da naj se Prekmurje odcepi od sombotelske škofije. Nekateri prekmurski duhovniki (npr. turniški župnik Jožef Sakovič) so odcepitvi od Sombotela nasprotovali z motivacijo: če vlada noče, da bi Prekmurje spadalo pod sombotelsko škofijo, pa naj ustanovi za Prekmurje posebno škofijo. Sakovič se sklicuje na dalmatinske škofije (*Novine* 1922, št. 8), ki so imele le po 5.000 do 6.000 vernikov, v Prekmurju pa je vendar 60.000 katoličanov. Ne nazadnje pa se *vsi Prekmurci upirajo temu, da bi bili dodeljeni mariborski ali zagrebški škofiji*. Zgodilo pa se je ravno obratno volji Prekmurcev, ker so Klekl, Baša in Sakovič po vrsti odklonili mesto apostolskega administratorja za Slovensko krajino. Nova škofija v Prekmurju tako ni nastala, čeprav bi ji pridružili še ljutomersko dekanijo, pač pa je apostolska nunciatura v Beogradu 1. novembra 1923 imenovala lavantinskega (mariborskega) škofa dr. Andreja Karlina za apostolskega administratorja za Prekmurje.

Najvišjo civilnooblastno, upravno-politično instanco v Prekmurju po vključitvi te dežele v matično domovino je predstavljal civilni komisar. Prvi je bil Lajnsič, dotlej mariborski okrajni glavar. Že 12. avgusta 1919 je prišel z antantno komisijo v Soboto, da bi začel prevzemati civilno upravo. V začetku je uradoval v Radgoni, potem pa je sedež svojega urada prenesel v Mursko Soboto, v prostore hotela Dobray. Kot šef politične oblasti je po navodilih notranjega ministrstva uvajal enotno slovensko upravo za Prekmurje. Zdaj so šele nastopile težave: nekdanji madžarski uradniki so odšli, iz osrednje Slovenije poslani uradniki (»prišleki«) pa se niso znašli v ogrski zakonodaji, ki je še vedno veljala. Nasprotniki nove oblasti so ljudi strašili, da bo novi režim uvedel hrvaški uradni jezik. Tudi vsiljevanje knjižne slovenščine v urade, šole in pri verouku ni ustrezalo mnogim, ki so *kaj dali na pokrajinske in ljudske posebnosti* Prekmurja, ki je dolga stoletja živelo v drugačnem družbenem, političnem in gospodarskem okolju.

V Lendavi so vzpostavili namestništvo (ekspozitura) civilnega komisarja. To mesto je zasedel dr. Jožef Kočar, prekmurski rojak iz

Skakovcev, dotlej sodnik v Bosni, ki je znal madžarsko. Kočar je to službo opravljal do 20. decembra 1920. Za njim je prišel za namestnika civilnega komisarja Matko Kandrič. Lendavsko območje sta zasedli dravska in savska divizija. Iz narodnostnega vidika je nastalo neenotno zasedbeno ozemlje. S hrvaškimi enotami zasedeno območje je začelo uvajati svojo civilno upravo. V dolnjelendavski okraj so prišle hrvaške civilne straže. To je bila voda na mlin madžarski agitaciji proti Sloveniji oziroma Jugoslaviji. Prvi zbor prekmurskega narodnega sveta (tj. organ civilne oblasti), ki je bil 25. avgusta 1919 v Murski Soboti, je ostro ugovarjal, da bi se Prekmurje delilo na slovenski in hrvaški del. Da bi se zagotovila enotna slovenska uprava v Prekmurju, je 29. avgusta 1919 odšla deputacija Prekmurcev z Dolinskega (Š. Lejko, Maistrov borec, J. Godina, H. Horvat, J. Cigan, M. Balažic, Š. Litrop) v Beograd. Tu sta se deputaciji pridružila Viktor Kukovec, podpornik prekmurskega k Sloveniji pridružitvenega gibanja, in Matija Slavič, izvedenec za Prekmurje pri mirovni konferenci v Parizu. Deputacijo so podprli poslanci jugoslovanskega kluba in liberalni poslanec Vekoslav Kukovec. Notranji minister Svetozar Pribičević je obljubil, da bo upošteval želje delegacije. Sporna zadeva je bila rešena 2. septembra 1919: vse zasedeno ozemlje Prekmurja je ostalo do ustavne ureditve upravna enota pod vodstvom civilnega komisarja. Ta je v želji, da bi se bolje seznanil s prekmurskimi razmerami in jih lahko tekoče reševal, ustanovil Narodni sosvet (prekmurski parlament), v katerem so bili poleg J. Klekla st. še drugi vplivnejši predstavniki Slovenske krajine. Sosvet se je med drugim zavzemal tudi za Slovence v Porabju, bil je proti delitvi Prekmurja na dolnjelendavski in murskosoboški del, poskušal je reševati tudi vsakdanje pereče težave (npr. potrjevanje postavljenih gerentov, vodstvo matrik, sklepanje zakonov, šolstvo, cerkvena oblast, mostovi in železnica čez Muro, agrarna reforma idr.).

Oktober 1919 je postal prvi stalni civilni komisar za Prekmurje Bogumil Berguč, katerega požrtvovalno delovanje v Prekmurju je podrobneje popisal tudi Slavič.⁴⁴ Za Bergučem, ki je za posledicami internacije v Italiji (bil je Goričan) umrl na začetku maja 1920, je postal tretji in obenem zadnji civilni komisar v Prekmurju Gašpar Lipovšek. Na koncu maja 1921 je notranje ministrstvo v Beogradu ukinilo civil-

⁴⁴ M. SLAVIČ, *Prekmurje se predstavi*. –V: V. Vrbnjak, n. d. ... str. 75–77.

ni komisariat v Prekmurju in ustanovilo okrajno glavarstvo s sedežem v Murski Soboti. Lipovšek je postal 1. junija 1921 prvi okrajni glavar v Soboti po združitvi Prekmurja z matično domovino. Okrajno glavarstvo pa so že čez mesec dni preimenovali v sresko poglavarstvo v Murski Soboti. Vzporedno s temi preimenovanji se je spreminjalo tudi ime individualnega nosilca politične oblasti od civilnega komisarja do okrajnega oziroma sreskega poglavarja. Leta 1924 je notranje ministrstvo ukinilo politično ekspozituro v Lendavi. Ustanovili so sresko poglavarstvo za dolnjelendavski srez. Dotedanji namestnik civilnega komisarja Marko Kandrič je postal sreski poglavar v Lendavi. Oba sreza, soboški in lendavski, sta sprva spadala pod mariborsko veliko oblast s sedežem v Mariboru, pozneje, po letu 1929 in do leta 1941, pa v Dravsko banovino s sedežem v Ljubljani.

Ne samo uradništvo, ki je prihajalo v Prekmurje iz osrednje Slovenije, tudi na novo nameščeno učiteljstvo se je na začetku težko znašlo. Redki so bili, ki ob službenem dekretu, da morajo v Prekmurje, ne bi pomislili, da so poslani v slovensko *Sibirijo*. Uradništvo in učiteljstvo se je čutilo nelagodno, s knjižno slovenščino se je z domačini težko sporazumevalo. Učitelji iz madžarske dobe, so morali, če so hoteli še ostati v šolski službi, opraviti izpit iz slovenskega knjižnega jezika. Kdor ga ni, ni bil znova sprejet v službo. Veliko jih je odšlo na Madžarsko, tako da je bilo sprva veliko pomanjkanje učiteljev. Na začetku so nameščali tudi otroške vrtnarice, gimnazijske abituriente in celo poštarje. Tako pisana »učiteljska« družba pri Prekmurcih ni našla vsesplošnega občudovanja in spoštovanja; mnoge je odbijal njen *hura patriotizem*. Prekmurske evangeličane je motilo, da so bili na njihove šole nastavljeni učitelji katoličani, katoliški duhovniki so se hudovali, da so na šole prihajali liberalni učitelji. Učitelj *prišlek* je pogosto mislil, da se *duša prekmurskega ljudstva še ni spojila z dušo domovine, da srce tamkajšnjega naroda še ne bije s srcem našim*. Učiteljstvo se je kaj rado ločevalo v učitelje *prišleke* in učitelje *domačine*, pri čemer so imeli prvi zadnje za vse premalo narodno zavedne, celo za madžarone. Sicer pa je Prekmurje za nekaj časa, dokler ni dobilo lastnega izobraženstva, postalo slovenska *Sibirija*, kamor so morali po *službeni potrebi* zdaj klerikalci zdaj liberalci, odvisno od tega, kdo je bil na oblasti.

Na šolah se je moralo na začetku še zelo upoštevati narečje, da nasprotniki priključitve Prekmurja Jugoslaviji ne bi mogli reči: *Jugo-*

slovani so nam vzeli stari slovenski jezik. Kleklu so kmalu po združitvi Prekmurja z Jugoslavijo očitali, da jih je odpeljal k *Slavom*, ki vsiljujejo knjižno slovenščino v urade, šole in verouk.

Ko je po razmejitvi med Jugoslavijo in Madžarsko monoštrska gimnazija ostala v madžarski državi, je bilo za Prekmurje eno glavnih vprašanj, kako končno priti do popolne srednje šole. Borba za popolno državno gimnazijo v Soboti (zanjo se je izjavil tudi dr. Slavič) je posebno poglavje prekmurske politične in kulturne zgodovine.

Sobota je končno dobila tudi gimnazijo. Prekmurci so se potrudili in ni naključje, da je bila prva šola, ki je jeseni 1919 začela redni pouk, prav državna gimnazija v Soboti. Oktobra 1919 je njen prvi ravnatelj Ivan Bračko, gimnazijski profesor iz Celja, začel z enim profesorjem poučevati v prvem razredu, in sicer najprej začetne pojme slovenske slovnice. Z vsakim letom je nastal nov razred. Gimnazija je imela dovolj dijakov, čeprav madžarski starši prva leta sploh niso pošiljali svojih otrok v to šolo. Druge, ki so vpisovali otroke v slovensko (soboško) gimnazijo, pa so ustrahovali s trenutkom, ko se bodo spet vrnil Madžari. Še pred nastankom Jugoslavije se je večina katoliških dijakov Slovenske krajine zbirala pri Kleklu st. v Črenšovcih. Na njegovo pobudo so ustanovili *Društvo prekmurskih dijakov*, katerega cilj je bilo prebujanje narodne zavesti med dijaštvom in ljudstvom. Prvi društveni predsednik je bil že večkrat omenjani Jožef Godina. Društvo se je v božičnih dnevih leta 1923 preimenovalo v slovensko katoliško akademsko društvo *Zavednost* s sedežem v Beltincih. V društvo je bila včlanjena vrsta poznejših duhovnikov in drugih intelektualcev, ki niso simpatizirali s komunizmom (npr. F. Bajlec, I. Camplin, F. Casar, F. Glavač, F. Kolenc idr.). Na soboške gimnazijce so gledali tudi socialno: srednješolska katoliška mladina je 25. januarja 1920 ustanovila *Podporno društvo zveze prekmurskih dijakov*, v juniju istega leta pa so začeli snovati zavod *Martinišče* za revne prekmurske srednješolce. Klekl je zahteval, naj postane soboška gimnazija humanistična, ker bo tako omogočala prestop na visoke šole za duhovnike in zdravnike. Dobro razvijajoča se gimnazija v Soboti pa ni dolgo uživala srečnih let. Leta 1925 je začelo prosvetno ministrstvo zaradi *varčevanja* reducirati višje gimnazijske razrede.

Po priključitvi Prekmurja Jugoslaviji se je začelo tudi v tej pokrajini strankarsko politično organiziranje prebivalstva. Iz ogrske

dobe se je ohranila usedlina ljudske stranke (Nép párt), na kateri je prekmurska katoliška duhovščina izgrajevala različico kmečke zveze, kakršno so na slovenskem Štajerskem ustanovili 1907. V novi državi je katoliška duhovščina s Kleklom na čelu nadaljevala pri tej politični tradiciji, prisvajala si je izkušnje štajerske *Slovenske kmečke zveze* (SKZ) oziroma *Slovenske ljudske stranke* (SLS), se politično izgrajevala tudi na posebnostih pokrajine in človeka, ki sta dolga stoletja živela v svojevrstnih okoliščinah. Na Prekmursko so vse močnejše prodirali strankarski boji, kakršne »so se šli« osrednji Slovenci od šestdesetih let 19. stoletja. Na politični oder je ponovno vidno stopal Jožef Klekl st., ki je imel še vedno največjo oporo v vplivnih mariborskih duhovnikih, zlasti pri dr. Slaviču, profesorju dr. Hohnjecu in seveda v največji meri v voditelju SLS, dr. Antonu Korošču. Ta je bil Kleklov znanec iz mladosti, zdaj pa je postajal njegov tesni politični sodelavec. Klekl je uvidel potrebo po organizaciji kmečke zveze po župnijah s podporo duhovščine. Evangeličanska duhovščina se je spričo te katoliške »akcije« čutila ogroženo. V obrambi se je vse bolj ogrevala za velikosrbski centralizem, sicer pa si je v vsej dobi stare Jugoslavije želela ponovne vrnitve k Madžarski.

Na prekmurskem podeželju so pospešeno sklicevali sestanke in množile so se krajevne organizacije. Po svoje so k politični ozaveščenosti prekmurskega človeka prispevale tudi orlovske organizacije s tabori in telovadnimi nastopi. *Orel se izlegeo* v začetku junija 1919 v sokolski legiji v Štrigovi. Septembra istega leta je bil v Črenšovcih že skupni nastop s ljutomerskimi telovadci. Na binkoštni ponedeljek 24. maja 1920 je bil orlovski tabor v Bratoncih. Udeležba je bila velika, tudi od drugod so prišli (npr. iz Ljutomera, Maribora in Ljubljane). Slavnostni govornik je bil dr. Slavič. Po cerkveni slovesnosti pa je med drugimi (npr. Klekl st., Lipovšek, Žebot) govoril tudi prostovoljec Jožef Godina. Ustanovili so *Prekmursko orlovsko okrožje*.

V želji, da bi se politično delo zaupnikov po župnijah uskladilo, je Klekl za 5. januar 1920 sklical tabor v Murski Soboti. To je bil shod za *krščanska načela, za jugoslovansko državo in za organizacijo kmetov*, na njem so ustanovili *Kmečko zvezo za Prekmurje*, ki je bila politična organizacija SLS. Po njeni ustanovitvi so kmalu nastale številne podružnice. Politično se je ta Kleklova stranka poskušala uveljaviti s poudarjanjem avtonomije Prekmurja, z zaščito domačinov in njihovih prednosti pri delitvi agrarne zemlje ter zasedbo

uradniških mest v upravi. Po tej strani, da je dajala prednost *domačim* in upoštevala lokalne posebnosti, je bila politično privlačna tudi za del evangeličanov.

Prvo večje zborovanje je *Kmečka zveza za Prekmurje* pripravila 20. junija 1920 v Beltincih, kjer so zaupniki zahtevali, da zrnje, ki raste na grofovi zemlji, *uporabljajo samo Prekmurci*, da se žito ne sme izvažati, dokler ni z njim preskrbljena vsaka prekmurska hiša, da se morajo v Prekmurju nameščati edino krščansko misleči učitelji, da vržejo iz službe tiste uradnike, poslane v Prekmurje, ki ovirajo krepitev državne misli s tem, da vsiljujejo protikrščanske misli in veri sovražne časopise. Na ustanovnem občnem zboru lendavske *Kmečke zveze* 4. julija 1920 so navzoči izrazili željo po političnem zbliževanju katoličanov in evangeličanov. Bogojanski tabor *Kmečke zveze* 20. avgusta 1920, združen z orlovsko prireditvijo, je bil manifestacija za *jugoslovansko krščansko stranko*.

Desno usmerjeni prekmurski politiki je kmalu sledila levo orientirana. Njen tabor so v glavnem sestavljali uradniki, učitelji in drugi uslužbenci, ki so prihajali v Prekmurje iz osrednje Slovenije kot *prišleki*, od domačinov pa so se liberalni politični opciji pridružili še Kleklovi nasprotniki. Liberalci so hudo nasprotovali kakršnikoli (tudi Kleklovi) avtonomiji Prekmurja, bili pa so za vsestransko povezavo s Slovenijo. Narodnost je bila liberalcem med bistvenimi vrednotami in v smislu teh so ustanavljali tudi narodna društva. Tako so 21. marca 1920 ustanovili v Murski Soboti narodno obrambno društvo *Jugoslovansko matico*, ki naj bi zbirala prispevke in zbujala zanimanje za Jugoslovane, ki so po rapalski pogodbi ostali v Italiji. Iz podobnih narodnostnih pobud (kot *Jugoslovansko matico*) so liberalci ustanovili tudi *Narodno čitalnico* v Soboti, ki pa so jo že 28. oktobra 1922 razpustili. Glavno zbirališče soboških liberalcev je bilo telovadno in ljudskoprosvetno društvo *Sokol*, ustanovljeno na začetku maja 1920. Društveniki so se *rekrutirali* v glavnem iz vrst priseljenih uradnikov in učiteljev. Soboti je 21. marca 1921 v ustanavljanju *Sokola* sledila še Lendava. Seveda pa se liberalci kot meščani niso omejevali samo na mesta (Sobota in Lendava), ampak so politično silili tudi na prekmursko podeželje.

V nekem smislu stanovsko opredeljena je bila *Kmetijska stranka za Prekmurje*, ustanovljena 12. septembra 1920 v Murski Soboti, ki je bila po svoji politični usmeritvi podobna štajerskim tovrstnim stran-

kam z geslom: *kmet naj kmeta voli*. Ustanovili so jo liberalci, Kleklovi politični nasprotniki. Ta stranka je imela namen organizirati prekmurskega kmetovalca za čim uspešnejše varstvo kmečkih koristi (npr. tudi prost izvoz agrarnih presežkov). Strankarsko glasilo je bil *Prekmurski glasnik*, neodvisen politični tednik, v resnici pa glasilo Kleklovih političnih nasprotnikov. List je pisal v smislu strankinega programa o gospodarskih vprašanjih, se zavzemal za izvedbo agrarne reforme, za prodajo kmetijskih presežkov, za železniško povezavo Sobote z Ljutomerom in Ormožem. Navzlic dokajšnji propagandi in velikim obetom po izboljšanju socialnega statusa kmetstva pa *Kmetijska stranka za Prekmurje* ni bila dovolj odzivna v javnosti, zlasti v času, ko so se jeseni 1920 približevale volitve v ustavodajno skupščino, prve volitve v novi državi. To je spodbudilo soboške liberalce, ki so imeli oporo v *Jugoslovanski demokratski stranki* v Ljubljani, da so ustanovili novo stranko; ali bolje povedano, prejšnjo *Kmetijsko stranko za Prekmurje* so 9. novembra 1920 preimenovali v *Domačo verstveno (gospodarsko) stranko*. Na zunaj, že z imenom, so hoteli še bolj poudariti strankin *domačinski* (lokalistični) pomen, v svoje politične mreže pa zajeti vse *verstvene* (gospodarske) volivce, pa ne samo kmete. Stranka se je, podobno kot njena predhodnica, zavzemala za direktni izvoz presežkov letnih pridelkov v sosednje države, zahtevala je železnico Murska Sobota–Ljutomer–Ormož, avtomobilsko povezavo Lendave prek Sobote z Mariborom, uvidela je potrebo po kmetijski šoli v Rakičanu in si prizadevala za ustanovitev posredovalnice za delo v Murski Soboti. Stranki so se, poleg liberalnih meščanov in Kleklovih nasprotnikov, pridružili še madžaronski in prekmurski separatisti, ljudje, ki so bili stalno pripravljeni, da se ločijo od Jugoslavije.

Politiziranje je postalo vse obsežnejše, kolikor bolj so se približevale volitve. Začasno narodno predstavništvo so sklicali 1. marca 1920, da bi pripravili volitve v ustavodajno (ustavotvorno)) skupščino (konstituantno). Volitve so bile razpisane za 28. november 1920. Koroščeva SLS se je pred volitvami izrekla za enotno državo in za enakopravnost vseh delov države, odklanjala je federalizem, separatizem, razredni boj, za pokrajine pa zahtevala, da so kulturne in gospodarske celote. Klekl se je zavzemal za isti program, vendar z dopolnitvijo: Prekmurje ali Slovenska krajina mora imeti še posebno avtonomijo v upravi in kulturi, zlasti v ureditvi šolstva. Avtonomi-

ja je po pojmovanju njegovih *Novin*, »da obdržimo krščanske šole in se nam ne bo treba bati, da bi prepovedali verouk v šolah, kot je to napravil Pribičević v Srbiji«. Pravico do posebne avtonomije za Prekmurje v avtonomni Sloveniji so *Novine* utemeljevale: *Že lansko leto (tj. 1919) smo povdarjali in jo zahtevali od Ogrov in izjavili: če pridemo pod Jugoslavijo ravnotak želimo popolno avtonomijo.*

V Sloveniji se je na volitve pripravljalo šest strank, od katerih so bile tri znane že za Avstro-Ogrske, tri pa so nastale v novi državi. V Prekmurju je poleg teh nastopila še *Domača verstvena stranka*, ki je postavila za poslanskega kandidata Števana Kūharja, kmeta in gostilničarja v Markišavcih. V Prekmurju je bilo 33 volišč in od 17.314 volilnih upravičencev se je volitev udeležilo 8.481 volivcev (okrog 49 odstotkov). Nizka volilna udeležba (volili so samo moški) je pokazala, da ljudi zanima vse kaj drugega kot njihovi politični predstavniki v novi državi. V mnogem je bila za takšno stanje kriva slaba predvolilna agitacija. Ljudje kandidatov in njihovih programov niso poznali: znana pa sta bila Klekl in Kūhar, ki sta imela povrhu še to prednost, da sta bila domačina.

Kleklova *Kmečka zveza za Prekmurje* je z veliko večino zmagala na vseh voliščih lendavskega okraja. Tudi v soboškem okraju, razen v Soboti in ponekod na Goričkem, kjer so prevladovali glasovi evangeličanov, se je stranka dobro odrezala. »*Šerugova*« *Domača verstvena stranka*, ki je bila na drugem mestu (dobila je samo 1.908 glasov) je daleč zaostajala za Kleklovo zmago. V Sloveniji je SLS dobila 14 poslancev, med njimi je bil Jožef Klekl, upokojeni župnik v Črenšovcih. Klekl, kandidat SLS s svojim avtonomističnim programom, je tako postal prvi prekmurski poslanec v jugoslovanski skupščini. Po velikih dogodkih, v katere je bila vpletena osrednja Slovenija (npr. izguba koroškega plebiscita 10. oktobra 1920, izguba Primorske z rapalsko pogodbo 12. novembra 1920 in ratificiranje trianonške pogodbe 15. novembra 1920) so bile volitve v ustavodajno skupščino 28. novembra 1920, ko so tudi Prekmurci dobili svojega poslanca v beograjski narodni skupščini, pomemben korak k normalizaciji razmer v Prekmurju, ki je poleg vsesplošnega gospodarskega, družbenega in kulturnega razvoja postajalo tudi stalno navzoč politični dejavnik. K temu vključevanju Prekmurja v enotni slovensko ozaveščen prostor so pomembno prispevali tudi nekateri prekmurski šolani in preprosti ljudje doma in po svetu. Pogosto pa je prav

usodno, da tisti, ki največ prispevajo k boljšemu in napredku, najmanj prejmejo. Borcu za priključitev Prekmurja k osrednji Sloveniji oziroma Jugoslaviji po prvi svetovni vojni – Jožefu Godini – ni bilo dano niti to, da bi v *zemlji domači* našel svoj večni mir.**

** Svetovni slovenski kongres in župnija sv. Nikolaja v Murski Soboti sta počastila spomin na »duhovnika Jožefa Godino in soborce« v soboto 10. maja 2003. Prim: *Župnijski list* 7 (2003) 9, 4. maj, str. 2 (naznanilo); Š. SOBOČAN, Zamočani Prekmurec: Jožef Godina. Prvi »osvajalec« Prekmurja. –V: *Vestnik* 55 (2003) 20, 15. maj, str. 9 (sl.); S. ŽELEZNIK-EINFALT, V spomin Jožefu Godini, nekdanjemu ravnatelju misijonske tiskarne in uredniku Katoliških misijonov. –V: *Duhovno življenje* 8 (2003) 9–10, str. 246–47 (sl.); K. BEDERNJAK, Resnica vas bo osvobodila. –V: *Stopinje* 33 (2004) 12, str. 48–50 (zapis ob spominjanju J. Godine, 10. maja 2003); S. ŽELEZNIK, V spomin Jožefu Godini. –V: isti vir, str. 90–91; K. BEDERNJAK, Jožef Godina (1898– 1986)... –V: isti vir, str. 91–95 (sl., referat, prebran 10. maja 2003 v Murski Soboti); M. FUJS, Razstava o življenju in delu Jožefa Godine. –V: isti vir, str. 95–96.

VIKTOR VRBNJAK

PREKMURJE AFTER THE FIRST WORLD WAR

The significant events which took place in the central Slovenia (e.g. the loss of the plebiscite in Carinthia on the 10th of October, 1920, the loss of Primorska with the Rapal Agreement on the 12th of November, 1920, and the ratification of the Trianon Agreement on the 15th of November, 1920) were followed by the elections to the constituent assembly, which were held on the 28th of November, 1920. Here, the inhabitants of Prekmurje finally obtained a representative in the Belgrade National Assembly. This was an extremely important step towards the normalization of the situation in Prekmurje, which, together with economic, social and cultural development, was also becoming a prominent political factor. Some of the educated and free people from Prekmurje, living in their home country or abroad, contributed significantly to the incorporation of Prekmurje into a unified sphere of Slovene national awareness. Unfortunately, those who contribute most to the process of improvement and progress are usually those who, in the end, obtain the least. One of the important figures who fought heartily to make Prekmurje a part of the Central Slovenia and Yugoslavia, Jožef Godina, wasn't even able to find eternal peace in his *»home soil«*.

ATTILA KOVÁCS

KRATEK PREGLED ODLOKOV IN ZAKONOV V ZVEZI Z JUGOSLOVANSKO AGRARNO REFORMO, IZVEDENO MED OBEMA SVETOVNIMA VOJNAMA

1. UVOD

Po prvi svetovni vojni je bila v novonastali Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev (Kraljevina SHS) izvedena obsežna agrarna reforma, na podlagi katere so vzeli zemljo predvsem tistim, ki so imeli večja posestva, in jo dodelili tistim brez ali z malo zemlje. Obravnavali bomo pravno ozadje jugoslovanske agrarne reforme med obema svetovnima vojnama, s posebnim poudarkom na zakonih in odlokih v zvezi z agrarno reformo. Študija ne zajema zakonov, ki so urejali kolonizacijo, ki je bila sestavni del agrarne reforme, oziroma le delno, če je to potrebno pri analizi pravnih popisov v zvezi z agrarno reformo. Pravna ureditev agrarne reforme in kolonizacije je nastala v prvih letih nove južnoslovanske države.¹ Največji del različnih odlokov in zakonov v zvezi z njo so sprejeli v letih med 1921 in 1925 pod Kraljevino SHS. Predhodna Država Slovencev, Hrvatov in Srbov² je v svojem kratkem delovanju v zvezi z vprašanjem agrarne reforme izdala le odprto pismo prebivalstvu in sklep. Po uvedbi diktature, v času Kraljevine Jugoslavije, so bili sprejeti le zakon o koncu agrarne reforme in nekaj manjših odlokov.

¹ Splošen opis pravne ureditve agrarne reforme in kolonizacije najdemo v vseh delih, ki se ukvarjajo z jugoslovansko agrarno reformo (Erić, Milivoj: Agrarna reforma in kolonizacija v Jugoslaviji; Gačeša, Nikola: Agrarna reforma in kolonizacija v Bački; Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919–1941; Janša, Olga: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama).

² Južnoslovanski narodi avstro-ogrske monarhije so 29. oktobra 1918 v Zagrebu razglasili Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov. Nova država je prenehala z vzpostavitvijo Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev dne 1. decembra 1918.

2. UVEDBA ZAKONODAJE O AGRARNI REFORMI

Prvo uradno obvestilo v zvezi z agrarno reformo je bilo objavljeno v odprtem pismu Narodnega sveta v Zagrebu³ z dne 14. novembra 1918, s katerim so želeli pomiriti nezadovoljno in vse bolj nemirno kmečko prebivalstvo. 26. novembra so sprejeli tudi sklep, ki je vseboval osnovna načela agrarne reforme in najpomembnejše napotke za njeno uresničitev⁴. Večina interesentov za zemljo pa ni bila zadovoljna z obljubami in je vztrajala pri zahtevah za spremembe na področju agrarne reforme. Regent Aleksander se je zavedal pomembnosti agrarne reforme in je zato v imenu Kraljevine SHS objavil konkretne obljube. V svoji proklamaciji z dne 6. januarja 1919 je med drugim izjavil: *Moja želja je, da se takoj začne s pravično rešitvijo agrarnega vprašanja, da se odpravijo robota in zemljiška veleposestva. V obeh primerih bo proti pravični odškodnini dosedanjim lastnikom razdeljena zemlja med siromašne poljedelce. Vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji! V naši svobodni državi morajo biti in bodo samo svobodni lastniki zemlje. Zato sem pozval svojo vlado, da takoj sestavi komisijo, ki bo pripravila rešitev agrarnega vprašanja. Kmete tlačane pozivljam, naj v zaupanju v mojo kraljevsko besedo mirno pričakujejo, da jim naša vlada zakonitim potem preda zemljo, ki bo za nadalje samo božja in njihova, kakor je to že zdavnaj Srbija*⁵. Kot lahko vidimo, je poskušal regent obe strani – interese za zemljo in zemljiške posestnike – pomiriti v svoji proklamaciji. Poljedelcem je obljubljal zemljo, zemljiškim posestnikom pa je hkrati ponujal odškodnino. Iz proklamacije je čutiti tudi strah pred nezadovoljnimi kmečkimi množicami, saj regent posebej opozori ljudstvo, ... *naj v zaupanju v mojo kraljevsko besedo mirno pričakujejo, da jim naša vlada zakonitim potem preda zemljo* ... Izjava regenta, da *Vsak Srb, Hrvat in Slovenec bodi gospodar na svoji zemlji!* pa priča o enem od determinantnih ciljev agrarne reforme: državotvorni narodi nove države naj dobijo zemljo v Kraljevini SHS, s tem pa naj se stabilizira notranjepolitični položaj. K uresnitvi narodnega cilja lahko agrarna reforma prispeva tudi tako, da zmanjša

³ Južnoslovanske politične stranke avstro-ogrske monarhije so 5.–6. oktobra 1918 ustanovile Narodno veče u Zagrebu, oz. slovensko Narodni svet v Zagrebu. Državo Slovencev, Hrvatov in Srbov je vodil Narodni svet v Zagrebu. Narodni svet v Zagrebu se je ubadal z notranjimi in zunanjimi problemi, naposled pa se je brezpogojno priključil Kraljevini Srbov in 1. decembra 1918 je nastala Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev pod vodstvom dinastije Karađorđević.

⁴ Janša, Olga: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis, XVIII, 1964, 173.

⁵ Uradni list, Letnik I, 8. januar 1919, št. XXXIII, 77.

velikost veleposestev, ki so v rokah Nesrbov, Nehrvtov in Neslovencev, sprememba lastnika pa lahko pomaga spremeniti etnično sestavo določenih predelov v državi.

Regentova proklamacija pa prikazuje tudi razlike v razvoju na novo združenih pokrajin države. Omenja podložništvo in ukinitve tlače, o čemer na Hrvaškem in v Vojvodini od leta 1848, v pokrajinah s slovenskim prebivalstvom, ki so živeli v okviru avstrijskega dela cesarstva, pa od leta 1781, ne moremo govoriti. Določeni stavki proklamacije so jasno oznanjali, da želijo sistem malih posestnikov, značilen za območje Srbije, prenesti na celoten teritorij nove državne formacije in to je tragično nakazovalo poznejše teoretične in praktične koherence. Regent je agrarni program razglasil v poznavanju položaja pokrajine, katere lastninski odnosi, nerazvito gospodarstvo in kmetijstvo so bili v slabšem položaju kot v predelih, ki so prej pripadali avstro-ogrski monarhiji. V vseh teh pokrajinah je bila le ena sprejemljiva dejanska točka programa: da pridejo srbski, hrvaški in slovenski agrarni interesi do zemlje.

Znotraj vlade so bila velika nesoglasja o vprašanju agrarne reforme, veliko razprav je bilo glede odškodnine zemljiških posestnikov. Na koncu so sprejeli tretji predlog komisije za formiranje zakonskih podlag agrarnega vprašanja.⁶ Predlog z naslovom *Predhodne odredbe za pripravo agrarne reforme* je bil objavljen 27. februarja 1919 v Uradnem listu.⁷ Ta predhodna določila so vsebovala zelo pomembna načela, na podlagi katerih so kasneje v zakonodaji nadaljevali pravno regulacijo agrarnega vprašanja. Nekateri zgodovinarji jo omenjajo kot »ustavo agrarne reforme«.⁸

Odredba sestoji iz sedmih poglavij in 24 paragrafov. Prvi dve poglavji sta govorili o odpravi tlačanstva in kolonata, z označitvijo že omenjenih, zaostalih tipov posesti. Z vidika analize je najpomembnejše tretje poglavje, ki sestoji iz osmih paragrafov in govori o ukinitvi velikih posestev. Na podlagi prvega paragrafa bodo nad vsemi velikimi posestvi na območju Kraljevine SHS izvedli *ekspropriacijo* oziroma razlastitev. Kaj se bo štelo za veliko posest oziroma velikost veleposestva *bo določeno s posebnim zakonom, ki bo upošteval specifičnosti posameznih pokrajin*. Razlaščena ozemlja bodo dobili drža-

⁶ Erić, Milivoj: Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god. Sarajevo 1958, 156.

⁷ Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. 27. februar 1919. I. godina, br. 11, 2.

⁸ Erić, Milivoj: Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god. Sarajevo 1958, 157.

vljani, ki se ukvarjajo s poljedelstvom, vendar nimajo svoje zemlje. Pri delitvi zemlje so imeli prednost vojaški invalidi, vdove in sirote vojakov ter srbski, hrvaški in slovenski vojaki in prostovoljci, ki so se borili za osvoboditev (§ 9). Kljub določilom 9. paragrafa so takoj opredelili za veleposestva in predlagali za začasno delitev fidejkomise⁹ in posestva z ozemlji, ki so obsegala vsaj od 100 do 500 katastrskih orolov (§ 10). *Odškodnina veleposestnikom za razlaščno zemljo, znesek odškodnine in način izplačila bo predpisan s posebnim zakonom.* – je bilo zapisano v 11. paragrafu. Dvanajsti paragraf je govoril o posestvih v lasti Habsburžanov in drugih sovražnih dinastij, ki so bila odvzeta brez plačila odškodnine (§ 12). Tudi posestva vojnih dobičkarjev so bila v smislu odloka zaplenjena (§ 13). Vse dokler ne more biti splošne delitve veleposestev, bo država posestva, našteta v 10. paragrafu, dala v najem osebam, omenjenim v 9. paragrafu (§ 14). V smislu naslednjega paragrafa pa najemnih pogodb, na podlagi katerih so dali v najem zemlje veleposestev v obliki majhnih parcel, ne bodo preklicali vse dotlej, dokler zakon o tem ne bo določal drugače. Na željo najemnika se lahko spremeni le višina in način plačila najemnine (§ 15). Zadnji paragraf tretjega poglavja je prepovedal nadaljnje dajanje najete zemlje v najem (§ 16). Četrto poglavje je obravnavalo gozdna gospodarstva. Vsa večja gozdna gospodarstva so prišla v last države, poljedelci pa so imeli pravico do lesa za kurjavo, gradnjo in pravico do paše (§ 17, 18). V zadnjih dveh paragrafihi so zapisali, da bo odškodnina posestnikov gozdov ter pravica poljedelcev do lesa za kurjavo in gradbenega lesa in pravica do paše urejena s posebnim zakonom. Šesto poglavje je predpisalo vzpostavitev urada za agrarno reformo, ki bo skrbel za notranjo kolonizacijo ter vrnitev oziroma naselitev v domovino pripadnikov srbskega, hrvaškega in slovenskega naroda iz Amerike in drugih tujih držav (§ 20). Naslednji, 21. paragraf, je določal, da ta odlok ne velja za tista območja, ki so bila pred letom 1912 sestavni del Srbije. V praksi je to pomenilo, da v Srbiji (ožji Srbiji) ni bilo govora o morebitni razdelitvi veleposestev, oziroma o dodelitvi zemlje interesentom do zemlje.¹⁰ Realizacijo odloka so zaupali ministrstvu za socialno politiko.

⁹ Neprodajno dedno rodbinsko posestvo, ki ga je uživalec (lastnik) moral prepustiti točno določenemu nasledniku.

¹⁰ Na ozemljih Srbije izpred leta 1912 je imelo na podlagi podatkov popisa iz leta 1897 23 odstotkov prebivalcev, ki so živel na vasi, manj kot 2 ha zemlje. Hkrati pa je bilo le 0,03 odstotka popisanih posestev večjih od 100 ha in so bila večinoma v lasti pravoslavne cerkve. To je obenem pomenilo tudi to, da na območju Srbije za potrebe agrarne reforme skorajda ni bilo razpoložljivih veleposestev. Erić, Milivoj: Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941. Sarajevo, 1958. 129.

Kljub sprejetju *Predhodne odredbe za pripravo agrarne reforme* je ostalo v zvezi z agrarno reformo še veliko nerešenih vprašanj. Ni se točno vedelo, ali bodo razlastili le dele posestev, velike od 100 do 500 katastrskih oralov, ali celo veleposestvo. Ni bilo govora o delovnih sredstvih na veleposestvih, o oskrbi siromašnih in revnih poljedelcev z delovnimi stroji in semeni. Vendar pa so bili nekateri sodobniki drugačnega mnenja o odloku. Vitomir Korać, minister ministrstva za realizacijo agrarne reforme, je zapisal: *Prednost takih in podobnih odlokov je ta, da niso nadrobni*.¹¹ Po mnenju dobrega poznavalca jugoslovanske agrarne reforme med obema svetovnima vojnama, Milivoja Erića, je bilo kljub pomanjkljivostim govora o zelo pomembnem pravnem postopku, ker je bil z odlokom dosežen glavni cilj, umiritev kmečkega prebivalstva.¹²

Z vidika agrarne reforme je bila pomembna tudi *Uredba o prepovedi odsvojitve in obremenitve veleposesti*, ki so jo izdali 25. avgusta 1919. 2. paragraf uredbe je točno določil, kaj spada pod veleposestva na različnih območjih Kraljevine SHS. Odredba je v primerih zemljiškega maksimuma, ki je ostal v lasti veleposestnikov, določila dve zgornji meji, ki sta se od pokrajine do pokrajine razlikovali.¹³ V slovenskih pokrajinah, ki so prišle pod novoustanovljeno državo, v Prekmurju, Medžimurju, na celotnem Hrvaškem, v varaždinski, modruško-reški in liško-krbavski oblasti so šteli za veleposestva ozemlja z več kot 131,5 katastrskega orala (75 ha) obdelovalne površine, oziroma posestva z več kot 350 katastrskimi orali (200 ha) skupne površine. Posestva, ki so bila večja od teh, so imeli za objekt agrarne reforme, oziroma so prišla pod udar agrarne reforme. Z uredbo je bilo še določeno, da štejejo za eno posestno telo tista območja, ki sicer ležijo na različnih lokacijah, vendar pa so v lasti ene fizične ali pravne osebe.¹⁴

Pristojni minister je februarja 1920 leta izdal *Naredbo ministra za agrarno reformo, s katero se ustanavlja agrarno zastopstvo za pripravo agrarne reforme v Sloveniji*. V smislu odredbe so za eno leto izvolili občinske in okrožne agrarne komisije, oziroma so ti zadnji delegirali deželne agrarne komisije. Določili so naloge agrarnih komisij, ki so obsegle zgolj svetovanje, podajo mnenj in predlogov.¹⁵

¹¹ Erić, Milivoj: *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941* god. Sarajevo, 1958, 168.

¹² Erić, Milivoj: *Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941* god. Sarajevo, 1958, 170.

¹³ Tako npr. so v Bački in Banatu šteli za veleposestev obdelovalne površine nad 526 katastrskimi orali (300 ha), oziroma površine, večje od 877 katastrskih oralov (500 ha) skupne površine.

¹⁴ Uradni list, Letnik I, 25. avgust 1919, št. 137, 493–494.

¹⁵ Uradni list, Letnik II, 27. februar 1920, št. 26, 107–108.

Na podlagi odredbe prestolonaslednika Aleksandra, ki je bila izdana februarja 1920 (*Uredba o ustroju ministrstva za agrarno reformo kraljestva Srbov, Hrvatov in Slovencev*) so formirali Ministrstvo za agrarno reformo kraljevine SHS. Odredba je kot glavno nalogo ministrstva omenjala izdelavo zakonov in odredb v zvezi z agrarno reformo, organizacijo in realizacijo delitve zemlje in kolonizacijo. Zaradi učinkovitejšega delovanja so ministrstvo razdelili na dva oddelka, oddelke pa na sekcije. Kot izvršni organi Ministrstva za agrarno reformo so v Zagrebu, Ljubljani, Splitu, Sarajevu, Cetinju, Novem Sadu in Skopju vzpostavili agrarne direkcije.¹⁶

V Ljubljani so 16. julija 1920 ustanovili Agrarno direkcijo in njene izvršne organe (*Naredba ministrstva za agrarno reformo o ustroju agrarne direkcije v Ljubljani*), ki so v Sloveniji in na območju Prekmurja usmerjali agrarno reformo. Prvotna naloga agrarne direkcije je bila, da je na območju pod njenim nadzorom izvršila delitev zemlje, kolonizacijo, državni nadzor in upravo nad veleposestvom. Agrarna direkcija v Ljubljani je bila sestavljena iz štirih sekcij in na začetku so izvršni organi uprave delovali v štirih krajih, Ljubljani, Mariboru, Borovlju in Murski Soboti, to so bili okrožni agrarni uradi.¹⁷

Na področju regulacije agrarne reforme je imela pomembno vlogo *Uredba o izvedbi delne ekspropriacije veleposestev za javne interese, kolonizacijo in gradnjo delavskih in uradniških stanovanj in vrtov*. Na podlagi regulacije je imel minister za agrarno reformo pravico do ekspropriacije veleposestev za javne interese, kolonizacijo, ustanovitev malih kmetij, gradnjo delavskih in uradniških stanovanj. Za ekspropriacijo za ustanovitev malih kmetij so v imenu kmetovalcev lahko zaprosile občinske agrarne komisije, zasebniki tega niso smeli. Ozemlja, ki so bila razlaščena za javne interese, kolonizacijo in gradnjo stanovanj, so neobremenjeno prišla v last tistih, ki so zaprosili za razlastitev, s tem da so morali kolonisti, dobrovoljci in kmetje v treh letih obvezno zgraditi hišo na dobljenih posestvih.¹⁸

V zvezi z razlastitvijo v prvih mesecih nove države je bila v Uradnem listu z dne 6. marca 1920 objavljena *Naredba ministra za agrarno reformo o plačevanju zakupnine za veleposestva, oddana v začasni zakup*. Na podlagi odredbe so najemniki za leto 1919/1920 za ozem-

¹⁶ Uradni list, Letnik II, 04. marec 1920, št. 29, 119–120.

¹⁷ Uradni list, Letnik II, 03. avgust 1920, št. 90, 403–404.

¹⁸ Uradni list, Letnik II, 06. marec 1920, št. 31, 127–128.

lja veleposestev, ki so jih imela v najemu, plačali osemkratni znesek čistega katastrskega dohodka, za travnike pa desetkratni znesek čistega katastrskega dohodka. Najemnine je potrebno poravnati najkasneje do 1. junija 1920. Najemnino za agrarno zemljo, dano v najem dobrovoljcem,¹⁹ plača država.²⁰

Iz leta 1920 je potrebno omeniti še dve pomembni odredbi, to sta *Uredba, kako je zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup* in *Naredba o državnem nadzorstvu in državni upravi veleposestev*. Odredba, ki je dovoljevala dajanje zemljišča veleposestev v štiriletni zakup in jo je sprejel prestolonaslednik na predlog ministra za agrarno reformo, je 20. maja 1922 dobila veljavnost zakona. S to odločitvijo je centralna oblast vprašanje agrarne reforme uspešno preložila.²¹ Odredba nedvoumno označuje to, da je beograjska vlada želela vprašanje agrarnih interesentov rešiti s čim hitrejšim oblikovanjem najemnin za agrarno zemljo. V praksi pa so s to odločitvijo uspeli preložiti vprašanje celotne agrarne reforme, kar je bilo v tistem zgodovinskem trenutku le na videz slaba rešitev. Živa stoletna želja po zemlji je imela za posledico vzpostavitev malih kmetij, ki so z vidika produktivnosti velikokrat privedla k izoblikovanju posestev, nesposobnih, da bi preživela sama, kaj šele da bi pridelovala tržne presežke. Gospodarskim analitikom iz tega obdobja je bilo jasno – in so to tudi zapisali – da je za stabilno kmetijsko pridelavo in zadovoljitev notranjega trga potrebno določeno število veleposestev. Res je sicer, da je potrebno veleposestvo preurediti v veliki proizvodni obrat, saj lahko le tako postane dejavnik stabilizacije, vendar se za to ne smejo spremeniti lastninski odnosi. Praktične izkušnje so potrjevale ohranitev veleposestev – velikih proizvodnih obratov. Na drugi strani pa so pritiski za dodelitve zemlje in poznavanje regentove izjave narekovali čim hitrejši začetek delitve zemlje. Iz tega dvojnega pritiska se je uspelo rešiti z ugotovitvijo zemljiškega maksimuma in z dajanjem v najem zemlje nad zgornjo mejo. Zaradi večše taktike so ostali lastninski odnosi veleposestev nespremenjeni, kljub temu pa so ostali kmetje zadovoljni z najemninami. Z odredbami je uspelo oblasti pridobiti podporo obeh strani, medtem ko v lastninskih odnosih niso nastale bistvene spremembe.

¹⁹ Dobrovoljci (po slovensko prostovoljci) so bile osebe, ki so se borile za osvoboditev in zedinjenje Srbov, Hrvatov in Slovencev. V besedilu bomo uporabljali srbsko-hrvaški izraz »dobrovoljci«, ker se je ta ustalil.

²⁰ Uradni list, Letnik II, 06. marec 1920, št. 31, 128.

²¹ Janša, Olga: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis, XVIII, 1964, 176.

V praksi je bilo to realizirano tako, da so ozemlja veleposestev nad zemljiškim maksimumom od 1. oktobra 1920 do 30. septembra 1924 dali v najem osebam, kmetijskim proizvodnim zadrugam ali skupinam, zainteresiranim za agrarno zemljo, navedenim v 9. paragrafu »predhodnih določil«. Ta rok se lahko na podlagi navedb 1. paragrafa podaljša vse dotlej, dokler zemlja po zakoniti poti ne pride v last najemnikov. Na ta način je bilo možno dati v najem njive, travnike in pašnike, vknjižene na veleposestnike, z izjemo zemljiškega maksimuma, opredeljenega v že omenjeni odredbi. V rokah veleposestnikov so lahko ostala še tista ozemlja nad zemljiškim maksimumom, o katerih je izvedenec gospodarske stroke ugotovil, da so potrebna za vzdrževanje vzorčnega posestva, mlečne industrije, jahalnice itn. (§ 4). Pri dajanju v najem ozemelj veleposestev je bilo v prvi vrsti potrebno upoštevati prebivalce najbližjih vasi v bližini posestva, nato pa vrstni red, določen v 9. paragrafu »predhodnih določil«. Tako so lahko v prvi vrsti dobile zemljo družine, ki niso imele svoje obdelovalne zemlje, ali pa so imele manj kot 10 oralov lastne zemlje. Izjeme so bile le velike družine, ki so šteje več kot 10 družinskih članov, saj so v njihovem primeru računali 1 oral najete zemlje na osebo. Če je bilo veliko agrarnih interesentov, so pri delitvi zemlje prvič upoštevali najrevnejše prebivalce. Pašnike je bilo potrebno dati v najem prebivalcem vasi, ki so ležala v bližini pašnikov (§ 5). Dobrovoljci so dobili zemljo v najem na podlagi odredbe z dne 18. december 1919 (§ 6). Odredba je dovoljevala, da so lahko vaški mali obrtniki, potem ko so zadovoljili druge agrarne interesente, vzeli v najem agrarno zemljo, vendar le manjše površine (§ 7). Sklepe o dajanju zemlje v najem so izdajali okrožni agrarni uradi. Zoper sklepe se je bilo mogoče pritožiti pri agrarni upravi, na drugi stopnji pa na Ministrstvu za agrarno reformo (§ 8). 11. paragraf odredbe je določil letno najemnino za zemljo, kar je pomenilo v primeru rodovitne zemlje osemkratni znesek čistega katastrskega dohodka, v primeru pašnikov in travnikov pa desetkratni znesek. Tri četrtine celotne najemnine je pripadalo veleposestniku, preostalo četrtino pa je bilo potrebno plačati v kolonizacijski sklad za financiranje ostalih stroškov naselitve in delitve zemlje. Ob naravnih nesrečah so lahko na predlog okrožnih agrarnih uradov znižali najemnino za zemljo (§ 12). Najem zemlje se je nanašal na že omenjeno obdobje od 1. oktobra 1920 do 30. septembra 1924. Pri sklenitvi pogodb so bili pozorni na to, da

niso upoštevali koledarskega leta, temveč gospodarski cikel. Z datumi so podpirali kmetovalce, obenem pa so zagotovili tekočo pridelavo. Najemniki so morali najemnino poravnati za leto dni vnaprej. Najemniku je bilo prepovedano dati najeto agrarno zemljo v nadaljnji najem. V takem primeru je izgubil pravico do najema zemlje (§ 14). Realizacijo najemnih pogodb je Ministrstvo za agrarno reformo nadzorovalo prek svojih izvršnih organov (§ 15). O preklicu najemnih pogodb so odločali okrožni agrarni uradi na podlagi pogojev iz 14. paragrafa odredbe (§ 16).²² Odlok o štiriletnem najemu veleposestev je sklenil prehodno stanje agrarnega vprašanja, toda namerno ni odločal o lastninskih odnosih. Tako je bilo mogoče doseči že prej omejenje in na videz vsem ugodne razmere.

Odlok o državnem nadzoru in upravi veleposestev so sprejeli 11. februarja 1920. Še septembra istega leta so ga izpopolnili z novimi paragrafi in leta 1922 je dobil pristojnosti zakona. Na podlagi 1. paragrafa odloka *Naredbe o državnem nadzorstvu in državni upravi veleposestev*, objavljenega s strani Ministrstva za agrarno reformo dne 3. septembra 1920, so prišla vsa veleposestva pod državni nadzor, v nekaterih primerih pa pod državno upravo z ohranitvijo lastninske pravice posestva. Veleposestniki so lahko zemljiški maksimum obdelovali po svoji presoji, le rednega gnojenja niso smeli opustiti (§ 3). Ministrstvo za agrarno reformo je prek svojih organov nadzorovalo, ali veleposestniki spoštujejo zapisano (§ 4). Na podlagi 7. paragrafa so spadala pod državno upravo veleposestva:

- a) katerih lastniki ne bi hoteli ali ne bi mogli poslovati v smislu členov 3 in 5;
- b) katerih lastniki ali njih uprave bi s kakršnimkoli postopanjem hoteli preprečiti izvedbo agrarne reforme ali bi ovirali to izvedbo;
- c) ako bi bila državna uprava potrebna v javnem državnem interesu in v interesu neoviranega izvajanja agrarne reforme.

Na podlagi naštetih pogojev lahko izjavimo, da so lahko praktično katerokoli veleposestev dali pod državno upravo. Sklepe o uvedbi državne uprave je izdal minister za agrarno reformo, ki je tudi imenoval državne upravnike posestev (§ 8). Državni upravnik posestva je po imenovanju v prisotnosti veleposestnika ali njegovega pooblaščenca prevzel celotni – živi in mrtvi – inventar posestva. Čim je veleposestvo prišlo pod državno upravo, je lastnik izgubil pravi-

²² Uradni list, Letnik II, 20. september 1920, št. 109, 499–501.

co do upravljanja posestva, saj je to prešlo na državnega upravnika. Prejšnji lastnik pa se je lahko zoper realizacijo agrarne reforme pritožil. Osebe veleposestva in njihovo delovno razmerje je ostalo nespremenjeno. Osebe so lahko odpustili le v primeru, če niso izpolnili svojih obveznosti, če so postali presežek delovne sile, če je bilo to v državnem interesu (§ 10–12).

Členi 13–17 so definirali naloge državnih upravnikov posestev, kjer je bilo najpomembnejše načelo: ekonomično vodenje veleposestev. Na podlagi 19. člena so morali državni upravniki na koncu poslovnega leta izdelati končni oziroma letni obračun. To je najprej preveril lastnik veleposestva, nato ga je moral z morebitno pritožbo lastnika posestva poslati Ministrstvu za agrarno reformo. Inventar, za katerega se je morda izkazalo, da je presežek, je prevzelo Ministrstvo za agrarno reformo proti odškodnini, ki jo je določila komisija in uporabila v prvi vrsti v namen agrarne reforme in kolonizacije.²³

Ker so na območju Slovenije pretežni del veleposestev, ki jih je zajela agrarna reforma, predstavljali gozdovi, so o tem odločali s posebnim odlokom. Tako so iz veleposestniških gozdov zagotavljali les interesentom agrarne reforme (*Naredba o nakazovanju kuriva in stavbnega lesa v veleposestniških gozdih interesentom agrarne reforme v Sloveniji*). Na podlagi 13. paragrafa odloka ...se mora v okviru etata upoštevati po zmernih dnevni cenah tudi potreba za kurivo in za stavbni les ostalih poljedelcev po njih imovinskem stanju in vsega ostalega prebivalstva.²⁴ V ravninskih predelih Prekmurja je bilo le malo gozdov, zato je bilo potrebno zagotoviti oskrbo tukajšnjega prebivalstva s kurivom in stavbnim lesom po zakoniti poti. Odlok je dobil februarja naslednjega leta pristojnosti zakona.²⁵

Na podlagi 13. paragrafa odloka o štiriletnem najemu veleposestev so kot naslednji korak 27. januarja 1922 izdali navodila o urejanju finančnih zadev v zvezi z agrarno reformo (*Pravilnik o odmerjanju-razpisovanju-pobiranju-uporabljanju in vknjiževanju dohodkov agrarne reforme*). Tu so določili predpise o prihodkih in odhodkih, o pobiranju, uporabi in knjiženju najemnin. S pravilnikom so bili točno določeni zneski, ki so jih morali poravnati najemniki in dobrovoljci. Sem je spadala najemnina za zemljo, ki so jo plačevali le najemniki,

²³ Uradni list, Letnik II, 08. november 1920, št. 128, 597–598.

²⁴ Uradni list, Letnik III, 04. junij 1921, št. 60, 309.

²⁵ Janša, Olga: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. Zgodovinski časopis, XVIII., 1964, 177.

znesek za odmero zemlje, odškodnine za oranje in setev, uporabni-na, plačana vodnogospodarskim zadrugam. Le-te so plačevali tako najemniki kot dobrovoljci. Tu so odločali o morebitni obvezni 5-odstotni pristojbini, plačani za dohodek iz pridelave lesa, in o različnih pristojbinah v zvezi z agrarno reformo. Na podlagi 5. paragrafa tega pravilnika dobrovoljci za zemljo v najemu niso plačevali najemnine, ker je to obveznost prevzela državna blagajna.²⁶

Prekmurske madžarske agrarne interesente oziroma druge narodnosti v Jugoslaviji, ki niso spadali k državotvornim narodom – Srbom, Hrvatom in Slovencem – je najbolj prizadel odlok številka 25.155 z dne 5. septembra 1921, ki so ga leta 1924 pod številko 50127/24 znova izdali. Kot so pokazale raziskave, ti pomembni dokumenti niso bili objavljeni ne v Uradnem listu in tudi ne v zbirki odlokov in zakonov Ministrstva za agrarno reformo,²⁷ zato lahko predvidevamo, da je bil to vladni ukaz. Sicer pa so se dokumenti, ki navajajo zgoraj omenjena odloka, ohranili v arhivih. Na ministrski ukaz, ki izključuje narodnosti, se pogosto sklicujejo v sklepih Okrožnih agrarnih uradov v Murski Soboti in Mariboru, oziroma v sklepih Agrarne direkcije v Ljubljani. V dosledni zavnitvi tako madžarskih najemnikov agrarne zemlje kot madžarskih agrarnih interesentov so se kot na glavni vzrok zavnitve sklicevali na do zdaj še pogrešani ministrski ukaz iz Beograda. Narodna pripadnost je bila odločilnega pomena, čeprav je bilo v okolici Lendave glede tega tudi nekaj izjem. Na ta dokument so se neposredno sklicevali v številnih delih s to tematiko. Obstoje potrjujejo knjige Nikole Gaćeše, ki je obravnaval agrarno reformo v Vojvodini, iz katerih izhaja: iz agrarne reforme so iz principa izključili nedržavotvorne narode, ki so živeli na tem območju.

Ker v prejšnjih zakonih in odlokih ni bilo točno opredeljeno, kaj se naj zgodi s sadovnjaki, drevesi in goščavami na veleposestvih, ki so prišla pod agrarno reformo, je Ministrstvo za agrarno reformo izdalo *Odločbo o postopanju z drevjem, sadnimi drevesi in grmovjem, ki so razlaščena za stavbišča, ali pa izločena iz veleposestev in uporabljena za svrhe agrarne reforme*, kjer je bilo določeno, da so tudi vsa drevesa na posestvih, ki so bila razlaščena za stavbišča, last novega lastnika in

²⁶ Uradni list, Letnik IV, 10. marec 1922, št. 22, 161–163.

²⁷ Agrarna reforma (uredbe, naredbe i razpisi) – izdanje Ministarstva za agrarno reformu, 1920. Agrarna reforma (uredbe, naredbe i razpisi) – drugi dio, izdanje Ministarstva za agrarno reformu, sabrao dr. Josip Tučković, 1925. Agrarna reforma, knjiga III., izdanje Ministarstva poljoprivrede, 1933.

lahko z njimi dela, kar se mu ljubi. Najemniki zemlje imajo pravico na najetih ozemljih ... *krčiti grmovje, čistiti ledino, obsekovati vrbe, uživati redni letni pridelek dreves in pobirati plodove sadnih dreves; prepovedano pa jim je sekati drevesa in sadno drevje.*²⁸

Dolgo pričakovani odlok Ministrstva za agrarno reformo o določitvi objektov in subjektov agrarne reforme so sprejeli 2. marca 1925.²⁹ Sestavljen je bil iz dveh obširnih poglavij in devetnajstih paragrafov. V prvem poglavju je bil opredeljen predmet agrarne reforme. V smislu 1. paragrafa so šteli za predmet agrarne reforme (objekte) vsa veleposestva, ki jih je omenjal *Zakon o prepovedi odsvojitve in obremenitve veleposesti* iz leta 1922. Okrožni agrarni uradi so morali na vseh veleposestvih opraviti nadzor glede mej zemljiškega maksimuma in supermaksimuma. Potem so se morali odločiti, ali bodo veleposestvu pustili supermaksimum, ali ga bodo odvzeli. Če bodo ohranili supermaksimum, so s sklepom odredili, za pridelovanje katere rastlinske kulture oziroma rejo živine ostane plus zemeljska površina (§ 2 in 3). Naslednji paragraf je odredil, da je potrebno zemljišča, ki so bila namenjena za agrarno reformo, popisati po rastlinskih kulturah in parcelah s katastrsko označbo. Po končanih zapisih dejanskega stanja so okrožni agrarni uradi izdali sklep, ki so ga občinske agrarne komisije predstavile interesantom. V tako sprejetem sklepu so točno opisali posestva oziroma površine, ki so spadale v kategorijo maksimuma ali supermaksimuma in so ostala v rokah veleposestev, ter površine, ki so bila v postopku agrarne reforme razdeljena. Zoper sklep so imeli interesenti možnost pritožbe v roku 15 dni (§ 5). Poleg objektov agrarne reforme je odlok določil tudi subjekte agrarne reforme. Za subjekte agrarne reforme so šteli že omenjeno prvo in drugo kategorijo oseb, določeno v 9. paragrafu *Predhodnih odredb za pripravo agrarne reforme*, in tiste vaške obrtnike, ki so se poleg obrtništva ukvarjali tudi s kmetijsko dejavnostjo. V odredbi o objektih in subjektih agrarne reforme, ki je bila 2. julija znova izdana, so skupino subjektov agrarne reforme izpopolnili še z revnimi optanti in begunci.³⁰

Ker je potekel prvi štiriletni pogodbeni cikel, so okrožni agrarni uradi dobili nalogo kontrolirati najemnike med agrarnimi intere-

²⁸ Uradni list, Letnik VII, 9. februar 1925, št. 13, 61–62.

²⁹ Šlo je za odlok z naslovom *Naredba o definitivni določitvi objektov in subjektov agrarne reforme*.

³⁰ Uradni list, Letnik VII, 02. julij 1925, št. 62, 402.

senti. Pregledali so, ali je novi gospodar redno plačeval najemnino, državni davek, ali je v štirih letih vsaj enkrat pognojil zemljo. V prvi vrsti so morali preveriti predvsem to, ali so agrarno zemljo, dobljeno v najem, obdelovali osebno, ali pa so jo dali v nadaljnji najem. Agrarni uradi so imeli pravico zapleniti agrarno zemljo tistim, ki so jo dali v nadaljnji najem in je niso več mogli dobiti nazaj. V odloku so zapisali, da agrarne zemlje ne morejo dobiti državni in občinski uradniki, duhovniki, trgovci, gostinci, obrtniki in na splošno osebe, ki se s kmetijstvom niso ukvarjale kot z glavno dejavnostjo. Kot splošno načelo so potrdili, naj iz veleposestev dobijo zemljo v najem kmetovalci bližnjih vasi. Zemljo, ki je po tem še ostala, so morali nameniti za kolonizacijo dobrovoljcev in drugih kolonistov (§ 11 in 12). V štirih paragrafi so opredeljevali dobrovoljce in koloniste (§ 14–18). Če so potrdila dobrovoljcev in kolonistov ustrezala predpisanim pogojem, so na podlagi sklepa okrožnega državnega urada, kjer so bili točno opredeljeni katastrski podatki zemlje, dobili zemljo (§ 14 in 15). Zadeve v zvezi s kolonizacijo je tudi nadalje vodilo Ministrstvo za agrarno reformo prek Odseka za kolonizacijo (§18).³¹

Z evidenco so poskušali dobiti točne podatke o osebah v zvezi z agrarno reformo in o njim namenjenih površinah. Pristojni minister je v svojem odloku z dne 23. april 1925 ukazal državni upravi: *Pri vsaki upravni občini (mestnem poglavarstvu), na katere ozemlju so veleposestva, se mora voditi knjiga interesentov agrarne reforme, kolonistov in dobrovoljcev, ki so se jim dodelila zemljišča.* Knjiga je morala vsebovati ime naselja, število družinskih članov, posebej so morali navesti število otrok pod in nad 12 let, glavno in stransko dejavnost, ali ima svojo hišo, ali je član agrarne zadruge, velikost posestva, ali redno plačuje davke itn.³²

Kot nadaljevanje postopka so 3. oktobra 1925 v Beogradu sprejeli *Pravilnik o fakultationem odkupovanju agrarnega zemljišča veleposestev in o pobiranju, vknjiževanju in porabljanju 10-odstotnega prispevka od kupnin.* Še julija istega leta so sprejeli zakon o proračunu za avgust, september, oktober in november za leto 1925, v sklopu katerega so tudi določili, da lahko vse do tedaj, dokler ne bo sprejet zakon o razlastitvi in kolonizaciji, minister za agrarno reformo dovoli prodajo zemljišča veleposestva nad zemljiškim maksimumom. Veleposestni-

³¹ Uradni list, Letnik VII, 07. april 1925, št. 34, 198–200.

³² Uradni list, Letnik VII, 05. junij 1925, št. 51, 328.

ku so omogočili fakultativno prodajo zemlje, ki je presegala zemljiški maksimum. Možni kupci so bili uživalci ugodnosti, naštetih v zakonu o štiriletni najemni pogodbi (agrarni interesenti, dobrovoljci, kolonisti, optanti in begunci ter vaški mali obrtniki). Velikost zemlje, ki jo je bilo mogoče kupiti, se je ujemala z velikostjo zemlje v najemu, oziroma so se lahko dotedanja najemna razmerja spremenila v lastninska razmerja (§ 4, 5, 6). Ostala zemljišča veleposestva (gozdovi, pašniki in nerodovitna zemlja) pa so lahko kupili zasebniki in pravne osebe potem, ko so zadovoljili interesente za agrarno reformo (§ 7). Kupljene nepremičnine je bilo prepovedano prodati v manj kot 10 letih (§ 13). Iz kupnine in iz drugih stroškov, ki so nastali pri nakupu, je bilo potrebno plačati 10 odstotkov v sklad za kolonizacijo (§ 15).³³

Ker so si po mnenju ministra za agrarno reformo okrožni agrarni uradi izraze, s katerimi so bili naštetih vzroki za zaplembo najetih agrarnih zemljišč v *Naredbi o definitivni določitvi objektov in subjektov agrarne reforme*, razlagali prestrogo, so v odloku, ki je bil objavljen 7. novembra 1925, pozvali izvršilne organe agrarne reforme k lojalnemu obnašanju in točno opredelili pogoje za prenehanje najema.³⁴ Tudi ta odlok dokazuje, da je bilo v postopku delitve zemlje in kolonizacije veliko problemov. Agrarni interesenti, osebe, ki so spadale k določenim skupinam – predvsem dobrovoljci in kolonisti – se niso uspeli prilagoditi, ali pa so se le s težavo privadili na nove okoliščine. To je marsikdaj privedlo do tega, da jim ni uspelo izpolniti obveznosti iz pogodbe, to pa je pomenilo – oziroma naj bi pomenilo – razveljavitev pogodbe, zaplembo zemlje.

3. KONČANJE ZAKONODAJE V ZVEZI Z AGRARNO REFORMO

V prvih desetih letih jugoslovanske države je bil poskus rešitve agrarnega vprašanja. Ta postopek je bil sklenjen z *Zakonom o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih*, sprejetim 19. junija 1931. Ker so se vmes spremenili notranjepolitični odnosi, je nameraval vladar s koncem agrarne reforme pospešiti stabilizacijo. Diktatura, ki jo je uvedel kralj Aleksander 6. januarja 1929, je ponudila možnosti hitre,

³³ Uradni list, Letnik VII, 07. november 1925, št. 102, 725–727.

³⁴ Uradni list, Letnik VII, 07. november 1925, št. 102, 727–728.

odločne zakonodaje. Tako je do uvedbe diktature jugoslovanska *skupština* sprejela le 110 zakonov, v prvih letih menjave režima pa 200. Kralj Aleksander je menil, da bo dobro, če bo desetletni postopek sklenjen z zakonom in bo že obstoječe posestniške odnose nekako učvrstil.³⁵ Na tovrstna prizadevanja je kazalo tudi to, da so večji del predpisov prevzeli iz že prej sprejetih odlokov in predpisov v zvezi z agrarno reformo, oziroma so bili v skladu s temi. V prvem poglavju zakona so ponovno zapisali predmet agrarne reforme. V smislu 2. paragrafa so v naseljih Dravske banovine³⁶ šteli za veleposestvo obdelovalno površino v velikosti 130 katastrskih orolov (75 ha) ali skupno površino nad 347 katastrskih orolov (200 ha). Po zakonu so spadali k obdelovalnim površinam polja, travniki, vinogradi, vrtovi, sadovnjaki, hmeljski nasadi, riževa polja in tisti pašniki, ki so primerni za pridelovanje drugih kmetijskih kultur (§ 5). Za potrebe agrarne reforme so iz veleposestniških površin razlastili površine nad zemljiškim maksimumom in supermaksimumom. Izjeme so predstavljale le nekatere gozdne površine, površine, ki so jih uporabljali v industrijske namene, ribniki in tiste močvirne in nerodovitne površine, za katere je lastnik izjavil, da jih bo v roku 15 let začel obdelovati (§ 10). Veleposestnik je lahko polovico odmerjenega ožjega zemljiškega maksimuma izbral osebno, vendar sem ni so smele spadati površine, ki so bile že dodeljene subjektom agrarne reforme – agrarnim interesentom. V drugi del ožjega zemljiške maksimuma so spadali predvsem vinogradi in sadovnjaki (§ 13). V širši zemljiški maksimum (supermaksimum) so uvrstili dvorce in objekte, dvorišča, cvetlične vrtove, nerodovitne površine, mestne parcele. Tisti vinogradi in sadovnjaki, ki so presegli okvir ožjega zemljiškega maksimuma, so v širšem okviru posestva ostali pri lastniku. V kolikor so zaradi velikosti presegli tudi to posestno mejo, je bilo možno z upoštevanjem maksimalne meje ohraniti prvotnega lastnika. Za ozemlja nad ožje in širše pojmovanimi posestnimi mejami so veljale nadaljnje ugodnosti, če so bila po mnenju strokovnjakov za gospodarstvo potrebna za ohranitev različnih vzorčnih gospodarstev. V tem primeru so upoštevali najširše pojmovano po-

³⁵ K sprejetju zakona, ki je sklenil agrarno reformo, je pripomoglo tudi dejstvo, da je 28. aprila 1930 jugoslovanska vlada v Parizu podpisala sporazum z madžarsko vlado, s katerim se je obvezala, da bo do 20. julija 1931 objavila zakon o sklenitvi agrarne reforme. Pariški sporazum, sklenjen z Jugoslavijo, ter pred haaškim mednarodnim sodiščem odpravljen madžarsko-jugoslovanski spor v zvezi z jugoslovansko agrarno reformo, sta predmet nadaljnjih raziskav.

³⁶ Katere del je bilo tudi Prekmurje skupaj z ostalim delom Slovenije.

sestno mejo in te zemlja je ostala v lasti veleposestnika. Hkrati s tem so se morali veleposestniki obvezati, da bodo vzorčno gospodarstvo nadaljnjih 15 let vodili pametno in racionalno (§ 16). Tudi državna, samoupravna in cerkvena veleposestva so lahko obdržala supermaksimum, če so prihodke območij uporabili v humanitarne, komunalne, verske itn. namene (§ 17). V drugem poglavju zakona so bili določeni subjekti agrarne reforme. V smislu 18. paragrafa so agrarni subjekti: *Krajevni interesenti, vaški obrtniki, dobrovoljci, optanti in drugi kolonisti, državna samoupravna telesa, skupine kmetovalcev in pravne osebe z obče koristnimi nameni ter absolventi višjih in nižjih gospodarskih šol*. Za lokalne agrarne interesente so razlastili zemljo veleposestva, ki je bila najbližje njihovemu naselju. Zemljo so v prvi vrsti razdelili med tiste, ki sploh niso imeli lastne zemlje, ali so razpolagali z manj kot 10 katastrskimi orali (§ 19). Tudi vaški obrtniki so bili upravičeni do zemlje, vendar do manj kot tisti, ki so se preživljali izključno le s poljedelstvom (§ 20). Prav tako pa so tudi za optante in koloniste veljala določila, opisana v prejšnjem paragrafu (§ 22). Za dobrovoljce so veljali predpisi zakona, ki se je nanašal na njih (§ 21). Med objekti agrarne reforme so omenili pašnike in gozdove, ki so jih lahko dobile le občine, kmetijske zadruge in skupine poljedelcev, evidentirane kot pravne osebe. Gozdovi so bili razdeljeni le v Dravski banovini in v treh hrvaških županijah oziroma oblasteh, pa tudi tam gozdna gospodarstva, večja od 1.000 hektarjev (1.754 katastrskih oralov) (§ 24). Posebno poglavje je urejalo odškodnino za razlaščno ozemlje. Veleposestniki so dobili odškodnino za razlaščna polja, vrtove, sadovnjake, travnike, pašnike, gozdove ter tudi za zgradbe (§ 28–39). Za razlaščne površine so subjekti agrarne reforme plačali odškodnino, medtem ko je za zemljo, dodeljeno dobrovoljcem, odškodnino plačala država (§ 40). Zasebniki in pravne osebe, udeležene v agrarni reformi, so odškodnino plačali v gotovini, medtem ko je država nekdanjim lastnikom plačala z obveznicami Privilegirane agrarne banke (§ 41). Od 10 do 20 odstotkov odškodnine – odvisno od velikosti veleposestva – je bilo potrebno nameniti za kritje stroškov, oziroma plačati v sklad za kolonizacijo. V isti sklad je moral v dveh obrokih plačati 5 odstotkov od odškodnine novi posestnik, ki je prišel do zemlje med reformo. Prvi obrok je novi gospodar plačal v roku 30 dni od dneva veljavnosti sklepa o razlastitvi veleposestva, drugi obrok pa čez eno leto

(§ 47). Četrto poglavje zakona je urejalo njegovo izvedbo. Iz tega je razvidno, da je potrebo po nujnosti supermaksimuma in določitev velikosti ozemlja določilo Ministrstvo za kmetijstvo na podlagi predloga komisije z državnimi pristojnostmi (§ 50). Posestva, zajeta v reformo, so določile komisije posameznih banovin. Pri usklajevanju je moral biti prisoten lastnik posestva, predstavniki okrožnega agrarnega urada in predstavniki lokalnih upravnih organov. Po usklajevanju so uradi banovin izdali sklep, v katerem so navedli zemljiškoknjižne in katastrske podatke razlaščenih površin. Osebe, vključene v agrarno reformo (subjekte agrarne reforme), in njim razlaščeno posestvo je ugotovila druga komisija, ki jo je ustanovilo Ministrstvo za kmetijstvo, ki je v tem času postalo pristojno ministrstvo za zadeve agrarne reforme (§ 55). Sklep, ki je bil tako sprejet, je moral vsebovati priimek in ime osebe, vključene v agrarno reformo, zemljiškoknjižne podatke razlaščene zemlje, znesek odškodnine (§ 61). Potem so odpravili veljavnost *Uredbe o prepovedi odsvojitve in obremenitve veleposesti* za posest, ki je ostala v lasti veleposestnika, ki je lahko zemljo in nepremičnine, ki so ostale v njegovi lasti, uporabljal po lastni presoji. Veleposestnik je lahko pravico patronata nad zemljo, ki je ostala v njegovi lasti, obdržal, ali pa jo odkupil z gotovino (§ 66). Vsi spisi v zvezi z zakonom in vso poslovanje je bilo takse prosto (§ 77).³⁷

Dve leti kasneje, 24. junija 1933, so dopolnili oziroma popravili nekaj paragrafov *Zakona o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih*. Kot novi element se je na ozemlju Dravske banovine pojavila odtujitev cerkvenih gozdov nad 1.000 hektarjev (1.754 katastrskih orolov) (§ 7). Prvotno določeni odškodninski rok so z 20 let spremenili v 30 let (§ 14). Radikalno so zmanjšali vplačilo posestnikov, ki so dobili zemljo med agrarno reformo, v sklad za kolonizacijo: namesto prejšnjih 10 odstotkov so znesek odškodnine znižali na 4 odstotke (§ 18).³⁸

Ta zakon je pomenil konec pravne ureditve jugoslovanske agrarne reforme med obema svetovnima vojnoma, če ne upoštevamo nekaj tistih kasnejših popravkov, ki pa že niso imeli merodajnega vpliva na rezultate agrarne reforme.

³⁷ Službeni list, 42. kos, Letnik II, 21. julij 1931, 889–899.

³⁸ Službeni list, 56. kos, Letnik IV, 12. julij 1933, 734–738.

4. POVZETEK

Na podlagi naštetih proklamacij, odredb, zakonov in izvršilnih nalog se v novi državi lepo vidijo etape pravnih predpisov agrarne reforme. Prvo obdobje je trajalo do ustanovitve Ministrstva za agrarno reformo (februar 1920). Proklamacija regenta je nedvoumno kazala, da je bilo agrarno vprašanje zelo pomembno v novi državi, vendar pa naloge na začetku niso bile razčiščene. Odprava tlačanstva in tlake kot začetek meščanske preobrazbe sta se pomešali z ustanovitvijo kmetij kot nosilcev nove države. Zaradi različne zgodovinske preteklosti so želeli za vzor agrarno ureditev nerazvitih južnih predelov. V zadnjih mesecih prve svetovne vojne formiranih zagrebških in ljubljanskih centrih je bilo najpomembnejše vprašanje pridobitve oblasti in temu je bilo tudi vse podrejeno. Agrarno vprašanje se je torej omenjalo zgolj iz propagandističnih ciljev, niso pa bili pozorni na nevarnosti, nastale zaradi morebitne uvedbe zaostale srbske agrarne strukture. Odločne zamisli regenta so predstavniki slovenske in hrvaške vladne elite sprejeli in so v predhodnih odredbah februarja 1919 zapisali osnovna načela, nato pa je odredba, ki so jo razglasili avgusta, prepovedala odtujitev in obremenitev.

S tem so želeli v Beogradu doseči, da lastniki veleposestev v negotovih političnih in vojaških razmerah na ozemlju načrtovane nove jugoslovanske države svojih veleposestev ne bi mogli prodati, pa tudi ne obremeniti s posojili in hipotekami. Jasno je bilo, da so imeli z veleposestvi nekakšen namen. Zaradi različne stopnje razvitosti različnih državotvornih območij, zaradi negotovosti, ki jo je izzvalo nepoznavanje mednarodnih reakcij, zaradi na videz stabilnega, v resnici pa zelo negotovega vojaškega položaja vse do februarja 1920, niso storili odločnih korakov. Državni nadzor in upravljanje nad veleposestvi so takrat še odredili v imenu Kraljevine SHS. Prvo obdobje se je končalo z oblikovanjem Ministrstva za agrarno reformo, ker je po ustanovitvi le-to imelo znotraj vlade odgovorno osebo, za izvedbo praktičnih zadev je obstajal izvršilni organ. V Sloveniji in v pokrajini ob Muri so v prvi etapi stranke in nekatere odgovorne osebe izrazile svoje poglede v zvezi z agrarno reformo. Vendar pa niso imeli vpliva na dogajanja, kajti odločilne korake so sprejemali v Beogradu.

Po etapi centralne izvršbe je sledila druga etapa (med letoma 1920–1922), kjer se je izoblikoval nov položaj. Po takratnih teoreti-

čnih izjavah in načrtih je bilo potrebno v praksi izoblikovati nekakšno rešitev agrarnega vprašanja. Splošne agrarne reforme niso mogli uresničiti, kajti različne agrarne strukture tega niso omogočale. Veleposestva niso mogli niti v celoti zapleniti, saj je Kraljevina SHS temeljila na načelu ureditve zasebne lastnine. Proklamacija regenta in izjave vseh politikov so hkrati omenjale nekakšno ureditev agrarnega vprašanja. Vsemu temu so se pridružili tudi problemi namestitve izgnancev, optantov in dobrovoljcev ter skrbi glede dodelitve lastnine, kar je država sprejela na svoja pleča in želela tudi uresničiti. Centralna vlada si je bila na jasnem tudi s tem, da je bila večina veleposestev na novem pridobljenem ozemlju dobro stoječa in je obratovala s profitom. Z upoštevanjem naštetih stališč je bilo potrebno izoblikovati najbolj optimalno možno rešitev agrarnega vprašanja. Mejo je označeval ozek pas med ohranitvijo veleposestev, velikih obratov, pomembnih zaradi oskrbe, in nastankom novega sloja gospodarjev iz vrst agrarnih interesentov. V Kraljevini SHS so v drugi etapi agrarne reforme med 1920 in 1922 potekali dogovori in preskusi možnih rešitev. Ministrstvo za agrarno vprašanje je agrarno reformo organiziralo na več ravneh. Kot prvo so ustanovili državno mrežo, kjer so agrarne direkcije in znotraj njih ustanovljene okrožne agrarne uprave poleg izvršbe opravljale tudi kontrolo. V določenih vprašanjih so bili tudi iniciatorji oziroma tisti, ki so sprejemali odločitve na prvi stopnji. Pristojni minister je o posestvu odločal na drugi stopnji. Za veleposestva so oblikovali ožje pojmovanje posestne meje (za obdelovalne površine), širšo posest (za celotno površino) in posestno mejo, oblikovano za izredne primere. Kar je presegalo to, je država uporabila za izvedbo agrarne reforme oziroma je razdelila med agrarne interesente. Iz parcel nad posestno mejo so oblikovali najemne površine, ki so jih predali v obdelavo osebam iz okolice in drugim vnaprej določenim osebam. V tem primeru je ostala lastninska pravica nespremenjena, torej od prvotnega lastnika, najemnik je dobil možnost obdelovati zemlje za 4 leta. Vzporedno s tem so odtujili ozemlja za oblikovanje parcel za koloniste, begunce in dobrovoljce. Te različice je preskušalo Ministrstvo za agrarno reformo prek svojega omrežja in poskušalo z odloki na različnih ravneh in napotki uresničiti spremembe.

Poznavanje pridelave veleposestev oziroma položaja gospodarstev novih posestev ali najemnikov je leta 1922 privedlo do tega, da

so dobili dotedanji odloki pristojnosti zakona. Tretje obdobje se je začelo z zakoni, ki so stopili v veljavo leta 1922, in je trajalo do leta 1931 – do sprejetja zakona o likvidaciji agrarne reforme. V njih so povzeli dotedanje spremembe, ugodnosti. Ostale so posestne meje, odvzemi zemlje, povezani z odškodnino, oziroma najemni sistem.

V devetih letih po sprejetju zakonov so s posebnimi zakoni in ministrskimi predpisi opravili nadaljnje ureditve na tem področju. Odprle so se možnosti za fakultativni nakup agrarne zemlje ter za dodelitev zemlje optantom, oziroma za ureditev uporabe sadovnjakov in goščav, kar do tedaj ni bilo regulirano. V tem obdobju je Ministrstvo za agrarna vprašanja s posebno direktivo pozvalo izvršilne ravni na prizanesljivejši odnos do dodeljenih ali v najem danih površin. Pristojni minister je želel doseči pri izvršilnih organih agrarne reforme, naj ne upoštevajo dosledno vseh zakonskih predpisov v zvezi z agrarno reformo, kajti, kot so to pokazali tudi težave na terenu, je nepripravljenim gospodarjem, agrarnim interesentom, v praksi to povzročalo nerešljive probleme.

Na podlagi prejšnjih izkušenj je bil izdelan zakon iz leta 1931 kot sklep predhodnega obdobja. Tako se je s paragrafi, ki so stopili v veljavo 19. junija 1931, dokončno sklenil proces agrarne reforme. Povzeli so vse dotedanje odloke, izvršilna navodila. Ni bilo zaplemb, splošne delitve zemlje, so pa uredili lastninske pravice. Namesto najemnega sistema so agrarnim interesentom v smislu zakona in proti plačilu odškodnine z zemljiškoknjižnim vpisom predali agrarno zemljo. To je v praksi pomenilo predvsem to, da je najemnik v primeru, če je zadostil predpisom, postal lastnik zemlje, ki jo je imel v najemu.

Kralj je želel iz notranjepolitičnih razlogov končati velike spremembe in obenem agrarno vprašanje, ki bi (lahko) povzročilo veliko nezadovoljstvo. Nedvoumno je postalo, da je želel zakon učvrstiti že obstoječe posestniške odnose. Na to kaže tudi dejstvo, da so večji del zakonskih predpisov prevzeli iz prejšnjih odlokov in zakonov v zvezi z agrarno reformo. Z zakonom so želeli zadostiti obema zainteresiranima stranema agrarne reforme: veleposestniku in agrarnemu interesentu. K temu so stremeli tudi z različnimi zemljiškimi maksimumi, ki so jih oblikovali za veleposestnike. S tem ko so agrarni interesenti, ki so bili upravičeni do zemlje med agrarno reformo, postali lastniki dobljene zemlje, pa je želel novi režim obdelovalce zemlje pritegniti na svojo stran.

V četrti etapi, ki je trajala od sklenitve zakona o agrarni reformi vse do leta 1941, so sprejeli le nekaj manjših popravkov v zvezi z zakonom o likvidaciji agrarne reforme, kar pa ni bistveno vplivalo na nadaljnji potek reforme. V tem obdobju so se pravzaprav v praksi izvajala določila prej omenjenega zakona, predvsem urejanje lastninskih pravic, kar se je v nekaterih predelih države zavleklo vse do razpada Jugoslavije leta 1941.

LITERATURA:

- Erić, Milivoj: Agrarna reforma u Jugoslaviji 1918–1941 god., Sarajevo 1958.
- Gaćeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Bačkoj 1918–1941. Novi Sad 1968.
- Janša, Olga: Agrarna reforma v Sloveniji med obema svetovnima vojnama. Zgodovinski časopis, XVIII, 1964.
- Kokolj, Miroslav, Prekmurski Slovenci. 1918–1941. Murska Sobota 1984.
- Agrarna reforma (uredbe, naredbe i razpisi) – izdanje Ministarstva za agrarnu reformu, 1920.
- Agrarna reforma (uredbe, naredbe i razpisi) – drugi dio, izdanje Ministarstva za agrarnu reformu, sabrao dr. Josip Tučković, 1925.
- Agrarna reforma, knjiga III., izdaje Ministarstva poljoprivrede, 1933.
- Uradni list, Letnik I, 8. januar 1919, št. 137.
- Uradni list, Letnik II, 25. avgust 1919, št. 137.
- Uradni list, Letnik II, 27. februar 1920, št. 26.
- Uradni list, Letnik II, 04. marec 1920, št. 29.
- Uradni list, Letnik II, 06. marec 1920, št. 31.
- Uradni list, Letnik II, 03. avgust 1920, št. 90.
- Uradni list, Letnik II, 20. september 1920, št. 109.
- Uradni list, Letnik II, 08. november 1920, št. 128.
- Uradni list, Letnik III, 04. junij 1921, št. 60.
- Uradni list, Letnik IV, 10. marec 1922, št. 22.
- Uradni list, Letnik VII, 9. februar 1925, št. 13.
- Uradni list, Letnik VII, 07. april 1925, št. 34.
- Uradni list, Letnik VII, 05. junij 1925, št. 51.
- Uradni list, Letnik VII, 02. julij 1925, št. 62.
- Uradni list, Letnik VII, 07. november 1925, št. 102.
- Službene novine Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. 27. februar 1919. I. godina, br. 11.
- Službeni list, 42. kos, Letnik II, 21. julij 1931.
- Službeni list, 56. kos, Letnik IV, 12. julij 1933.

ATTILA KOVAČ

THE REFORM BETWEEN THE TWO WARS IN THE LIGHT OF LEGISLATION

The present essay deals with legislative aspects of the agrarian reform that was introduced after the 1st World War in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes and, later, in the Kingdom of Yugoslavia. The legislative regulation of the agrarian reform was carried out especially in the first few years of the newly formed Southern-Slav country; later, only minor corrections were added to the already adopted decrees and laws on the agrarian reform. Most decrees and laws regarding the agrarian reform were passed between 1921 and 1925, i.e. under the aforementioned Kingdom of SHS. In this period executive bodies were appointed, which were responsible for the execution of the reform and the determination of its main guidelines. The latter prescribed that within the framework of the agrarian reform the cultivated land be taken away from those with larger estates (200 cad. acres) and assigned to those with no or little land (under 10 cad. acres). When dictatorship was introduced, i.e. in the time of the Kingdom of Yugoslavia, the »Liquidation of the Agrarian Reform Act« was passed which, from the legislative point of view, finished the process of the agrarian reform. The named act only summarized previous decrees and laws on agrarian reform and finally took care of the ownership rights. Instead of introducing the lending system, it was agreed that the parties concerned were, by law and against payment of appropriate compensation, entitled to the agrarian land. In practice, this meant that if the tenant met the acquirements of the »Liquidation of the Agrarian Reform Act« he became the owner of the land he rented.

SLAVICA TOVŠAK

SODSTVO 1945–1952 IN SODNE REPRESALIJE, POVEZANE S KMETOM ZADRUŽNIKOM V SEVEROVZHODNI SLOVENIJI

Že v letu 1945 je nova, revolucionarna oblast v Sloveniji namenila sodiščem posebno vlogo, ki je bila evidentna pri njenem aktivnem sodelovanju v boju proti 'razrednemu sovražniku'. Obravnavanje sodnih procesov v takšnem kontekstu je bilo značilno za obdobje med leti 1945–1952. To je bil čas znanih sodnih procesov proti industrialcem, obrtnikom, kmetom, delavcem, duhovnikom, redovnikom, pripadnikom ilegalnih skupin in podobno. Izvajanje procesov in njihovo sankcioniranje je bilo življenjskega pomena za obstoj in ohranitev komunistične oblasti, kaznovani pa so morali biti vsi tisti, ki niso sledili ukazom in načinu razmišljanja oblastnih struktur. Število političnih in zrežiranih sodnih procesov je začelo upadati šele po letu 1951, vrhunec pa je doseglo med leti 1948–1951.¹ Zbrani podatki, ki jih navaja Ljubo Bavcon, govorijo o 1000 političnih obsojencev letno do leta 1950, v letu 1952 pa se je njihovo število znižalo na 207 in še bolj drastično v letu 1953, ko jih je bilo le 91.²

To je bil čas, poln travmatičnih trenutkov, prelomnih dogodkov in usodnih odločitev.³ Zato so tudi sodišča kot eden od vzvodov ohranjanja oblasti, političnega sistema in boja proti sovražniku nujno izgubljala svojo samostojnost in neodvisnost. V delovanje sodišč so se ves čas vpletali (z večjo ali manjšo intenzivnostjo) državni organi, kot npr. tajna policija, ministrstvo za pravosodje, tožilstvo,

¹ Mikola, Sodni procesi na Celjskem ..., str. 1.

² Ljubo Bavcon, Ko se pojavijo kljukasti križi, Delo, sobotna priloga, 11. september 1993, str. 25. Glej tudi: Ključne značilnosti slovenske politike ..., str. 90.

³ Med tragične posledice političnih procesov namreč ne štejemo le izgube premoženja, temveč tudi pretrse in travme posameznih družinskih članov ter celih družin. Stiska in izguba človeškega dostojanstva je mnoge pognala v smrt, beg v tujino ali jih fizično in psihično zlomila.

obremenjujoče so bile politične direktive itn. Sodniki so bili podvrženi oceni primernosti in vdanosti socialističnemu sistemu, njihova strokovnost je bila drugotnega pomena.⁴ Ideološko 'neprimerni' sodniki so bili lahko hitro brez zaposlitve, ali pa so jih s posebnimi metodami 'prevzgojili' do tolikšne mere, da je lahko oblast zaupala sodniku kot strokovnemu in političnemu delavcu hkrati. Nalogo prevzgoje je prevzelo Ministrstvo za pravosodje LRS.⁵ Le-to je izoblikovalo različne kriterije, ob katerih so koncizno razvrščali sodniško osebje v določeno stopnjo primernosti.⁶

Upadanje sodnih procesov po letu 1951 je bilo med drugim povezano tudi z miselnostjo, da je glavnina državi sovražnih državljanov že kaznovana.⁷ V tem kontroverznem času po letu 1945 so bile v skladu z vizijo države izvedene agrarna reforma, nacionalizacije, zaplembe itn.⁸ Nesporna je ugotovitev, da je bila kakovost sojenja v prvem povojnem obdobju na ozemlju nekdanje Jugoslavije nepriemerljiva s sprejetimi načeli in standardi drugih evropskih držav.

1. NAČELA SODSTVA V NOVI JUGOSLAVIJI

Osnovna načela so bila sprejeta v navodilih, ki jih je izdal Nacionalni komite osvoboditve Jugoslavije 14. maja 1944. Srž novega sodnega sistema je na definiciji, da morajo biti sodišča narodna, izvoljena, zborna in neodvisna. To so bili aksiomi, ki so bili kasneje v pravni praksi velikokrat neupoštevani in poteptani.

Dikcija o **izvoljenosti** je pomenila, da je lahko bil za sodnika izvoljen vsak državljan, ki je imel državljske pravice, ne glede na spol, veroizpoved, rasno pripadnost, socialni in materialni položaj. To je veljalo tudi za narodne prisednike, katerim je bilo omogočeno aktivno sodelovanje v razsojanju na prvi stopnji. Narodni sodniki in narodni prisedniki so bili izvoljeni za določen čas.

⁴ O tem priča podatek, da je bilo v javnem tožilstvu LRS leta 1945 med 57 zaposlenimi 48 takšnih, ki so bili ustrezno strokovno usposobljeni, štiri leta kasneje je bilo na istem tožilstvu zaposlenih 164 oseb, vendar jih je imelo ustrezno izobrazbo le 81. Ključne značilnosti ..., str. 92.

⁵ Lovro Šturm, Varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin na področju javne uprave, Upravni zbornik, Ljubljana 1996, str. 20.

⁶ Upoštevalo se je npr. stališče nadrejenih, že preverjenih in zaupanja vrednih sodnikov, za mnenje se je povprašalo CK KPS oziroma njegov kadrovski oddelek, ocenjevali so se rezultati sojenj za določene, predvsem politične kazni, pomembna je bila storilnost kadrov itn.

⁷ V dveh letih, od leta 1948 do leta 1952, je bilo obsojenih okoli 1000 oseb zaradi političnih prestopkov, njihovo število se je zmanjšalo na 207 obsojencev v letu 1952, v letu 1953 jih je bilo le še 91. Božo Repe v knjigi Rdeča Slovenija ..., str. 37.

⁸ Mikola, Sodni procesi na Celjskem ..., str. 149.

Zbornost je pomenila, da sodnik ni odločal sam, temveč je pri odločitvah v zvezi z izrekanjem kazni sodeloval svet. Vanj je bil imenovan stalni sodnik in dva prisednika, v primeru, če se je razsojalo na prvi stopnji, oziroma iz treh stalnih sodnikov, če se je razsojalo na drugi stopnji. Sodišča so bila v vseh govorih in dokumentih opredeljena kot neodvisne ustanove in ustanove, ki so delovale 'neodvisno od oblasti'. Zato je bil sodnik, ki je bil izvoljen od 'naroda', odgovoren samo svojemu volilnemu telesu.⁹

Načelo enotnosti oblasti je bilo kot temeljno načelo državne ureditve koherentno z definicijo, da je bila vsa oblast združena v predstavniških organih, ki so bili voljeni neposredno od ljudstva in iz katerih so izhajali vsi drugi organi oblasti, uprave in pravosodja. Za pravosodje je to pomenilo, da so predstavniški organi oblasti volili sodnike in sodnike porotnike. Iz te interpretacije so izhajale obveznosti ljudskih odborov do pravosodja oziroma sodišč: skrb za izvolitev in razrešitev sodnikov in sodnikov porotnikov, nadzor nad delom sodišč, obravnava poročil, ki so jih o svojem delu sodišča predstavila ljudskim odborom. Interpretacija o samostojnosti in neodvisnosti sodišč je bila 'jasna in zagotovljena' z ustavnim aktom, vendar v praksi zanj ni bilo prostora in transparentnosti.¹⁰

Okrajni in okrožni ljudski odbori so naloge v zvezi z izvolitvijo sodnikov in njihovo obvezo poročanja pogosto interpretirali dvomljivo in ideološko obremenjeno.¹¹ Proti sodišču so hoteli nastopati v vlogi nadrejenega organa, ki ima pravico sodišču sugerirati, kako naj v določenih primerih razsodi. Razlagalci pravosodnega sistema tedanjega časa so zagovarjali 'resnico', da sodišča in sodniki razsojajo samo na podlagi zakonskih predpisov, ki so določali tako vsebinsko stran sojenja kot tudi metodo dela sodišč. Ob sodnih zmotah na nižjih ravneh sojenja so imeli 'v zalogi' pravično sojenje na višjem sodišču, ki je v primeru subjektivne odločitve in odločitve mimo zakona sodbe razveljavilo. Vztrajno so zagovarjali »uresničevanje pravne zavesti ljudske demokracije«.¹²

⁹ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1956, predsedstveni spisi, D/86/1945, AŠ 65.

¹⁰ V 116. členu Ustave FLRJ je bilo jasno zapisano: »Sodišča so pri izrekanju pravice neodvisna in sodijo po zakonu. Sodišča so ločena od uprave v vseh stopnjah.« Omenjeno ustavno določilo je bilo v praksi velikokrat zavestno kršeno in prilagojeno trenutnim potrebam in zahtevam oblastnih organov.

¹¹ Poročanje na zasedanjih ljudskih odborov je bilo iz strani oblasti ocenjeno kot pomembno in kot znak najvišje stopnje demokratičnosti ljudskega sodstva, saj naj bi s tem dejanjem prišla do izraza enotnost ljudske oblasti in enotnost njenih nalog. Poročanje je praviloma vsakih šest mesecev potekalo tako, da je bilo poročilo predstavljeno kot ena od zadnjih točk dnevnega reda in se je običajno brez razprave in kritičnih pripomb sprejemalo v celoti.

¹² Jože Goričar, Ljudski odbori in pravosodje, Ljudska uprava, letnik I, št. 7–8, str. 327–331.

V resnici pa so bila načela sodstva, ki jih je razglašala nova država, le navidezna, saj je sodstvo kot eno najbolj občutljivih institucij nove države postalo eno najmočnejši orodij oblasti in politične usmeritve. Bolj ali manj prikrito, vendar s prizvokom legitimnosti, se je lahko obračunalo s posamezniki, ki so bili nevarni novemu sistemu, katoliško cerkvijo, ki je predstavljala največjo nevarnost nadaljnjemu razvoju komunističnega režima. Obsodbe so bile odločene že pred začetkom sojenja, lažno in obremenilno gradivo je bilo pripravljeno vnaprej, obramba obtoženim pogosto ni bila zagotovljena, kar je po oceni Lovra Šturma pomenilo več kot očitno teptanje človekovih pravic. V knjigi *Temna stran meseca* je Šturm označil čas, v katerega je bilo vpeto tudi sodstvo: »Prvo obdobje grobe represije po zmagi revolucije leta 1945 pomeni očitno teptanje človekovih pravic. Zanj so značilne neposredne hude množične kršitve človekovih pravic in dejansko onemogočanje temeljnih svoboščin, velikokrat z grobo silo. To je bil čas revolucionarnega nasilja in strahovlade, ki ga je partija potrebovala za osvojitve svoje oblasti in njeno utrditev. Zaradi pritiskov iz mednarodnih krogov je že tedaj nekatere najbolj očitne kršitve začela spreminjati v manj vidne in zakrite posredne oblike ogrožanja človekovih pravic.«¹³

Da so si npr. zakon o zaplembi premoženja tudi na sodiščih mnogokrat razlagali po svoje, dokazuje referat sodnika Okrožnega sodišča Maribor, 13. aprila 1950, ki je bil namenjen razjasnitvi 4. člena Zakona, ki je definiriral pojem in vsebino ohišja. Zakon je opredelil ohišje kot eksistenčni minimum kmeta, kar je za kmeta pomenilo zagotovilo, da bo lahko preživel svojo družino, da bo lahko nekaj presežkov pridelka celo prodal in si z izkupičkom priskrbel življenjske potrebščine, kot so oblačila, čevlji itn. S tem je bila javno zavrnjena tendenca nekaterih javnih tožilcev, ki so zagovarjali stališče, da je potrebno določiti ohišje takšne velikosti, da bo kmet z družino prisiljen vstopiti v kmetijsko obdelovalno zadrugo.¹⁴

Dodatno obrazložitev in pojasnitev je zahtevala tudi formulacija o osebah kot kriteriju za določitev ohišja. To naj bi bil kmet in njegova ožja družina (žena, otroci, starši), nikakor pa ni zakon razlikoval med polnoletnimi in mladoletnimi osebami ter med zaposlenimi in nezaposlenimi. Pojem brezposelnosti je bil odpravljen v dru-

¹³ Lovro Šturm, O kratenju človekovih pravic in temeljnih svoboščin v Sloveniji v obdobju 1945–1990, Ljubljana 1995, str. 70.

¹⁴ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1956, predsedstveni spisi, AŠ 73.

gi polovici leta 1946, saj je po pojasnjevanju oblastnih organov razvijajoča se industrijska proizvodnja omogočala zaposlitev sleherne- ga za delo sposobnega državljana.

Razlagalci zakonskih določil so posebej opozorili na obseg ohišja pri velikih kmetih, ki so bili predmet zaplembe, saj so imeli zelo velika gospodarska poslopja in hleve. Pri upoštevanju zakonske določbe, da je potrebno izvzeti iz zaplembe nekaj živine in ustrezno poslopje, pri čemer se je bilo potrebno ravnati po načelu, da ne more biti izvzet hlev za npr. 20 glav živine, ker ga je zadruga potrebovala. V takšnih primerih je bila priporočana praksa nekaterih okrajnih sodišč, ki so hlev z ustreznim delom parcele definirala kot lastnino splošnega ljudskega premoženja, kmet obsojenec pa je imel pravico souporabe hleva, npr. za dve glavi živine.¹⁵

V primeru, da sta se obsojenec in njegova družina komaj preživljala na posestvu, je bilo potrebno v skladu z 2. členom zakona izvzeti od zaplembe celotno premoženje, saj ni imelo smisla, da se prenese v last splošnega ljudskega premoženja le delček zemljišča in inventarja. Kljub obligatornosti ni bilo smiselno v takšnih primerih izrekati kazni zaplembe.

Ponovna razlaga postopka določitve ohišja in tudi opozorila, podana na sektorski konferenci, so dokazovala, da so bili številni postopki pri njegovi določitvi nepravilni in v škodo obsojenih kmetov. Na narok pri določitvi ohišja so morali biti povabljeni vsi upravičenci in zakoniti predstavnik okrajnega ljudskega odbora. Upravičence je bilo potrebno zaslišati in hkrati izvesti narok o popisu in ocenitvi premoženja. Posebej je bilo izpostavljeno priporočilo, da naj se naroka udeleži tudi sodnik. V primeru, da to ni bilo mogoče, ga je lahko nadomestil sodni odposlanec, ki je moral spoštovati natančna navodila. Na kraju samem je bilo potrebno preveriti tudi kulture, ki so uspevale na posestvu, ne pa, kot se je v praksi dogajalo, da se je stanje ugotavljalo kar na podlagi katastrskih podatkov. Šele na podlagi tako zbranih podatkov je sodišče smelo izdati izrek o ohišju. Mnogokrat se je v praksi izkazalo, da so sodišča kar po najkrajši poti eksklamirala nepopolni predlog okrajnega ljudskega odbora.¹⁶

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Prav tam.

Poseben postopek za določitev ohišja je veljal v primeru, da se je obsojeni kmet odločil za vstop v obdelovalno zadrugo. V primeru, da se je to zgodilo v času kazenskega postopka, je bilo pravno opravilo po 9. členu Zakona o zaplembi nično. Pri določanju ohišja v takšnih primerih sodišče ni upoštevalo dejstva, da je obsojenec vstopil v zadrugo. V primeru pa, da je bil obsojenčev vstop v zadrugo veljaven in neizpodbiten, je kmet ostal lastnik zemlje, ki jo je prinesel v zadrugo. Za ostalo lastnino, kot so bila npr. gospodarska poslopja, inventar, krma, semena itn., je bil možen izvzem iz zaplembe le v primeru, če je spadala lastnina k ohišnici. Vse ostalo premoženje se je tretiralo kot zadržna last.¹⁷

Posebno pozornost odmeri ohišnic in pravilnosti izvedbe postopka v kmetijskih obdelovalnih zadrugah, kar je bilo sicer na terenu mnogokrat jabolko spora, je namenil poziv zadrugam konec leta 1949, ki je prednostno zahteval dokončno odmero ohišnic družinam, članom zadruga v taki površini zemljišč in takim številu živine, ki je odgovarjal določilom Zakona o kmetijskih zadrugah in določilu vzornih pravil KOZ.¹⁸ To je bilo namreč tudi pogojeno z rednim delom in izvajanjem proizvodnih nalog v letu 1950.¹⁹

Nedoslednost in neusklajenost zapisanega in izvajanega zakonskega postopka v zvezi z zaplembami ni bila značilna le za Slovenijo, temveč za ozemlje celotne Jugoslavije. To je razvidno iz posebnega navodila in opozorila Vrhovnega sodišča FLRJ iz leta 1950, ki je bilo posredovano Vrhovnemu sodišču LRS in od tod okrožnim in okrajnim sodiščem v vednost in ukrepanje. Sodišča so bila opozorjena na vrsto nepravilnosti, ugotovljenih v letu 1949. Poudarjeno je bilo kršenje pravic državljanov, torej oseb, ki so bile obsojene na zaplembo na eni strani in malomaren odnos do zaplenjenega premoženja na drugi strani, s čimer je bila povzročena škoda splošnega ljudskega premoženja.²⁰

V navodilu so bila sodišča posebej opozorjena na 3. odstavek 1. člena ter 3. in 4. člen Zakona o zaplembi premoženja in izvrševanju

¹⁷ Prav tam.

¹⁸ Bilten Ministrstva za kmetijstvo in Republiške zveze kmetijskih zadrug LRS, Leto 1, št. 2, 5. december 1949, str. 3

¹⁹ Problematika določitve ohišnic je bila povezana s pravilnimi popisi in ocenitvami premoženja, ki bi ga morali zadržniki vložiti v zadrugo. Zlasti se je pri popisih zanemarljivo drobnih inventar in popis manjših strojev, ki so bili načelno, ne glede na uporabo, dodeljeni k ohišnici, vendar jih je potrebovala tudi zadruga. Ocenjevalne komisije so delo opravljale neprofesionalno in v takšnih primerih v glavnem niso upoštevale koristi in potrebe zadruga. Nepravilna ocena drobnega inventarja, ki so ga kmetje kot lastniki imeli, a ga v zadrugi niso uporabljali, je povzročala zmedo, saj določenih del ni bilo mogoče opraviti. Nabava orodja je bremenila zadruga in njihovo kreditno sposobnost, mnogokrat pa orodja, ki ga je bilo dovolj, a ni pripadalo zadrugi, zaradi splošnega pomanjkanja tudi ni bilo mogoče nabaviti.

²⁰ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1956, Navodilo vsem okrajnim sodiščem, AŠ 73.

zaplembe, ki je definiral pravnomočnost odločbe sodišč in vseh organov, ki so bili po zakonu pristojni izrekati zaplembe. Po pravnomočnosti sodbe je bilo potrebno odpravek izročiti obsojencu, v primeru mladoletne osebe njegovemu zakonitemu zastopniku, krajevemu ljudskemu odboru, ki je bil pristojen za upravljanje splošnega ljudskega premoženja, in pristojnemu javnemu tožilcu. Okrajno sodišče je moralo tudi preveriti in zagotoviti prilogo v obliki potrdila o izvršljivosti. Po zagotovitvi teh formalnosti je moralo sodišče določiti odposlanca, ki je opravil popis premoženja in izvršil zaplembo. Okrajno sodišče je moralo odrediti dan, čas in kraj popisa ter izdati ustrezni sklep. Ta je moral biti razglašen tudi z objavo na sodni deski.²¹

Od oseb, ki so izvrševale zaplembo, se je pričakovala strokovna usposobljenost in odgovornost. Sodni odposlanec je moral prizadejim osebam omogočiti sodelovanje v postopku in poskrbeti za zaščito premoženja. Popis premoženja je moral biti opravljen tako, da je bilo možno v vsakem trenutku ugotavljati njegovo identiteto (površina, prostornina, kakovost, žig, količina itn.). Za popisane stvari je morala strokovno kvalificirana oseba opraviti cenitev. V zvezi z obema dejanjema so v postopku sodelovali: obsojenec, predstavnik krajevnega ljudskega odbora, javni tožilec. Pri pregledu stanovanja prizadete družine je bilo posebej zahtevano *»spoštovanje do stanovanjske lastnine, dostojanstva in osebne svobode prizadetih«*.²²

V skladu z 18. členom zakona o zaplembi je moral sodni odposlanec ravnati po natančno določeni proceduri:

- z upoštevanjem 19. člena Temeljnega zakona o ljudskih odborih so se morale nepremičnine izročiti pristojnemu krajevemu ljudskemu odboru;
- premičnine so se morale takoj izročiti krajevemu ljudskemu odboru;
- v primeru, da izročitev ni bila izvedljiva, se je premoženje namestilo v zavarovan prostor, ki se je začasno (do prevzema) zapečatil.

Kadar je popis izvršil že drugi državni organ ali državni uslužbenec, je moral sodni odposlanec izvesti celoten zahtevani postopek. Predhodni popis pa mu je služil le kot pomožno sredstvo za preverjanje dejanskega stanja. Pritožba na višji organ, torej na pristojno vi-

²¹ Prav tam.

²² Prav tam.

šje sodišče, je bila možna, vendar niti pritožbeni rok niti pritožba nista imela suspenzivne moči, torej nista zadržala izvedbe odločbe okrajnega sodišča, s katero se je odredila izvršitev odločbe o zaplembi. Sodni odposlanec je imel pomembno nalogo tudi ob vprašanju, katere predmete z zaplembnega seznama je smela družina v postopku obdržati za določen oziroma nedoločen čas. Pri tem je moral upoštevati starost članov družine, poklic, število članov ter krajevne in gospodarske razmere. Ni pa smel vnaprej določati (kar se je ponekod dogajalo), kateri predmeti se ne odvzamejo družini z obrazložitvijo, da bo to premoženje izvzeto od zaplembe z odločbo sodišča. Prav tako sodni odposlanec ni mogel odločiti, da se družini odvzamejo vsi predmeti (čeprav le začasno) do odločbe okrajnega sodišča. Ravnati se je moral po načelu, da je smela družina obdržati predmete in stvari, ki so bili nujno potrebni za normalno življenje in delo. V zapisniku je moralo biti razvidno, kaj je ostalo v uporabi družine, ki je sicer morala biti opozorjena, da jih imajo lahko v uporabi le do končne odločitve sodišča na podlagi 4. člena Zakona o zaplembi.²³

Okrajnim sodiščem se je posebej naložilo, da so najprej ocenili pravilnost postopka sodnega odposlanca. Po potrebi je moralo sodišče izvesti tudi dokazni kazenski postopek. Sklep o pravilnosti postopka sodnega odposlanca o izvzetku od zaplembe je bil posredovan prizadetim osebam, javnemu tožilcu in pristojnemu krajevnomu ljudskemu odboru. Vrhovno sodišče je posebej opozorilo na pogoste napake in nepravilnosti, ki so bile evidentirane zaradi malomarnosti ali nepoznavanja zakonskih določil. Popisi so bili površni, nevestni, nenatančni, določena lastnina se je odvezemala in se zavestno ni vpisovala v zapisnike o popisu, ali pa so bile popisane formulacije tako nedoločene in tako nejasne, da so onemogočale kasnejšo identifikacijo. Zato je prihajalo do tatvin, utaj, nevestnega odnosa do imovine. Prizadetim se ni omogočilo sodelovanje v postopku in niso bili seznanjeni s popisi odvzetih predmetov. V zapisniku o popisu določeni predmeti sploh niso bili evidentirani. Sodnim odposlancem je bila dana možnost, da so zaprosili za sodelovanje pri opravljanju svojega dela Odsek za notranje zadeve in narodno milico, pri čemer je bilo poudarjeno, da je odgovornost kljub temu ostala na ramenih sodnih odposlancev.²⁴

²³ Prav tam.

²⁴ Prav tam.

Po preteku pravomočnosti sodbe je izročilo sodišče v skladu z 22. členom zakona popisano premoženje v posest državnemu organu, ki je bil pristojen za upravo splošnega ljudskega premoženja. Kot državni organ je bil mišljen izvršilni odbor okrajnega oziroma mestnega ljudskega odbora. Temu je moralo sodišče vročiti sklep, iz katerega je bilo razvidno, proti komu in na podlagi katere pravomočne odločbe je bila odrejena izvršitev zaplembe, kdaj in po katerem zapisniku je bil izvršen popis in cenitev, komu so bili izročeni predmeti v hrambo in odločbo o izročitvi izvršilnemu odboru.²⁵

Sodišča so dobila nalogo, da retrospektivno in tudi za tekoče zadeve ugotovijo nepravilnosti in ocenijo njihovo škodo. Posebej so bila opozorjena na 119. člen Zakona o kazenskem postopku, na osnovi katerega so bili sodniki, sodni odposlanci in drugi uslužbenci sodišča dolžni pisno prijaviti vsak primer kaznivega dejanja v zvezi z izvrševanjem zaplembe. To je bila obveza, ki je po oceni Vrhovnega sodišča jamčila za zavarovanje zakonitosti, zavarovanje 'moralnega ugleda' in 'avtoritete' ne le države, temveč tudi pravosodja.

1. 1 KATEGORIJE PREMOŽENJSKIH IN LASTNINSKIH PRAVIC TER NJIHOVO POJASNJEVANJE V SODNI PRAKSI

Pravna terminologija v socialističnem sistemu je poleg kategorizacije splošnega ljudskega premoženja priznavala tudi združno premoženje družbenih organizacij ter premoženje zasebnikov in državljanov.²⁶ Če upoštevamo zvezno in republiško ustavo, sprejeto leta 1946 oziroma leta 1947, lahko govorimo o znani in večno ponavljani triadi lastninskih oblik: državna, združna in zasebna.²⁷

Za splošno ljudsko premoženje se je štela celokupnost premoženjskih pravic družbe na naravnih dobrinah, proizvodnih sredstvih in proizvodih človekovega dela. Pri tem je šlo za dvojno pojmovanje in dvojno razlago termina. V prvo skupino je spadalo splošno ljudsko premoženje, ki so ga upravljala gospodarska podjetja, v drugo skupino pa premoženje, ki so ga upravljali upravni organi. Tako je lahko bil premoženjski subjekt vezan na zadrugo, občino, okraj, podjetja it..²⁸

²⁵ Prav tam.

²⁶ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, tipkopis Vrhovnega sodišča LRS, Ljubljana, 3. nov. 1952, AŠ 76.

²⁷ Ustava FLRJ, Ur. l. FLRJ, št. 10/1946 in Ustava LRS, Ur. l. LRS, št. 4/1947.

²⁸ Za splošno ljudsko premoženje se je torej štelo premoženje krajev, okrajev in okrožij, saj so bili le-ti sestavni del državne organiziranosti. V skladu z zakonom so smeli ljudski odbori uporabljati in upravljati s splošnim ljudskim premoženjem lokalnega pomena. To je bilo razvidno tudi v vknjižbah v zemljiški knjigi, ki so temeljile na sprejeti Uredbi o vknjižbi lastninske pravice na državnih nepremičninah. Ur. l. FLRJ, št. 58/1947.

Zaželeno je bilo, da se zemljišče splošnega ljudskega premoženja čim bolj izvzame iz pravnega prometa, čeprav se mu zaradi zadružne in zasebne lastnine ni bilo mogoče izogniti.²⁹ Namesto prenašanja zemljišč iz splošnega premoženja v lasti zadružnih organizacij in zasebnikov se jim je podeljevala le pravica do koriščenja zemlje, kakor tudi gradbena pravica. Zgradba se je npr. štela kot uporabna stvar, če je služila za stanovanje družini in kot osnovno sredstvo, če je šlo za gospodarsko poslopje. Za zgradbe se je torej lahko uveljavljala lastninska pravica, kakor tudi pravica upravljanja. Gradbena pravica je bila trajna stvarna pravica, ki so si jo lahko pridobili gospodarske organizacije, ustanove in državljani. Za zgradbe, ki so bile pridobljene na podlagi te pravice, se je lahko pridobila pravica upravljanja, zadružna ali osebna pravica.³⁰

Zadružno premoženje je predstavljalo celokupnost premoženjskih pravic zadružnih organizacij nad sredstvi za delo in proizvodi dela. V pojmovanju lastninskih kategorij se ni štela kot družbena lastnina. Tukaj ni šlo za družbeno prisvajanje, kot je bilo to jasno razvidno pri pravici upravljanja, temveč za zasebno prisvajanje, saj so si posamezni zadružniki prek zadružne lastnine prisvajali del zemljiške rente. Pri zadružnem premoženju družba kot celota ni imela maksimuma premoženjskih pravic, saj bi to pomenilo nacionalizacijo ostankov zasebne lastnine. V primeru zadrug je bil maksimum premoženjskih pravic določen za same zadruge. Tako je imel za zadruge prednost termin lastnine, ne pa termin pravice upravljanja, ki je nastopal prednostno pri delovnih kolektivih, ki jim je država izročila v upravljanje splošno ljudsko premoženje. Zadružnikom je bilo z drugimi besedami v zadrugi samo omogočeno izvajanje demokratičnih oblik upravljanja. Te pa so izhajale iz prostovoljnega združevanja zasebnih lastnikov. To pa seveda še zdaleč ni pomenilo strogega upoštevanja zadružne lastnine kot odraza zasebnih lastninskih odnosov. Zadružna lastnina kot specialni, novonastali termin socialističnega pojmovanja

²⁹ Terminologija povzeta po sovjetskem vzoru je priznavala dve obliki socialistične lastnine: državno, ki je bila poistovetena s splošnim ljudskim premoženjem, in zadružno. Socialistični značaj zadružne lastnine se je kazal v tem, da je bila ta lastnina sestavni del »narodnega gospodarstva«, ki ga načrtno upravlja delovno ljudstvo in temelji na družbenih in delovnih načelih, in je dajala osnovo za socialistične proizvodjalne odnose. Višja oblika od zadružne lastnine pa je bilo splošno ljudsko premoženje.

PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, tipkopis Vrhovnega sodišča LRS, Ljubljana, 3. nov. 1952, AŠ 76.

³⁰ Prav tam.

lastnine je namreč po svoji vsebini presegla pojem zasebne lastnine, čeprav je iz nje izšla.³¹

Na tistem delu zemljišča, kjer pa so zadrugi zadržali v okviru zadruga svojo zasebno lastnino, se je po dolgotrajnih razpravah uveljavila in začela šteti pravica zadruga kot stvarna pravica uporabe, kar je pomenilo pravico do koriščenja oziroma uporabe.³² Kot takšna se je smela vpisati tudi v zemljiško knjigo.³³

Razjasnitev sta terjala tudi odnos in pravica zadruga do predmetov, ki so bili del splošnega ljudskega premoženja in dani zadrugi v brezplačno uporabo. Zaradi svoje lastninske definicije zadruga niso mogle dobiti razpolagalne pravice s splošnim ljudskim premoženjem. To je v praksi pomenilo, da zadruga niso mogle dobiti pravic do odtujitve npr. traktorjev, zemljišč, ali drugih sredstev za delo, temveč so oboje smele samo uporabljati. Zadruga so torej dobile pravico do uporabe kot stvarno pravico. Le kategorija pridobivanja zemljišč iz naslova splošnega ljudskega premoženja je bila izenačena tako pri zadrugah kot pri podjetjih.³⁴

Zasebna lastnina je v socialističnem svetu v najširšem pomenu besede pomenila ostanek kapitalističnega sistema in kot takšna ni bila posebej zaželena. Kljub temu jo je bilo potrebno v zakonskih aktih natančno definirati oziroma normirati, saj je kot lastniška kategorija obstajala še naprej. Socializem kot družbeni red je dopuščal zasebno lastnino proizvodjalnih sredstev v primerih, ko je posameznik s temi proizvodjalnimi sredstvi delal sam, ni pa npr. dopuščal, da je »iz zasebne lastnine proizvodjalnih sredstev nastajala zasebna kapitalistična lastnina«.³⁵

³¹ Zadruga lastnina je bila torej z zakonom enako zavarovana kot splošno ljudsko premoženje, saj zemlja, ki je bila zadruga last, nikakor ni mogla preiti v zasebno last. Njena morebitna odtujitev je bila v pravnem smislu nična. Lahko pa so zadruga prenesle zadruga lastnino, torej zemljo, v last države ali last druge zadruga organizacije.

Prav tam.

³² Predlogi uredb so izhajali iz dejstva, da ni smelo biti razlik med gospodarskimi in zadruga subjekti, saj je šlo v osnovi za enak družbeni položaj in enake družbene obveze. V vsakem primeru je šlo za enakovreden položaj v odnosu do planskega gospodarstva, odnosu do demokratičnih oblik upravljanja, odnosu med člani delovnega kolektiva in člani zadruga skupnosti. Razlika je bila vidna le ob ugotovitvi, da zadruga do zadruga ni imel le določenih delovnih odnosov, temveč tudi premoženjskopravne odnose, saj je vložil v zadruga tudi svojo zasebno lastnino, na podlagi katere je bil zadruga upravičen do rente. S takšno teoretično predpostavko je država dejansko priznavala zasebnopravne lastninske odnose. Zato so bili ukrepi proti zadrugi drugačni kot proti gospodarskim podjetjem. Z izjemo teh premoženjskopravnih odnosov se je položaj delavcev glede zaslužka v tovarni in položaj zadruga v zadrugi izenačil. Zadruga pa so bili v tem času še vedno prikrašani za pravice, ki so bile v tovarnah že izvajane iz vpeljane. Država zadrugam zaradi organizacije dela in zaradi premajhne razvitosti produktivnih sil še vedno ni uredila npr. dopusta, delovnega časa, socialnega zavarovanja in drugega.

Prav tam.

³³ Prav tam.

³⁴ Prav tam.

³⁵ To načelo je zakonodajalec uporabil v VI. poglavju Splošnega zakona o obrtništvu, ko je opredelil status zasebnih obrtnih obratov kot oblike za usmeritev drobne blagovne proizvodnje v socialistično gospodarstvo. Le doktrina socialistične demokracije je po oceni vladajoče strukture omogočala demokratičnost gospodarskega sistema in demokratičnost lastninskih razmerij.

Prav tam.

Zasebna lastnina se je pojavljala npr. pri premoženjskih odnosih v zadrugah, pri poslovanju z blagovnim prometom, pri sistemu vzpostavljanja in delovanja gospodarskih organizacij. Zlasti v blagovnem prometu je blago nujno prehajalo iz premoženja enega subjekta v premoženje drugega, zato so morale biti znane ter definirane pravice, ki jih je s tem dejanjem pridobil kupec oziroma prodajalec. Odprlo se je vprašanje nastalih pravic, npr. ob prehodu na podlagi kupoprodaje iz premoženja gospodarske organizacije v osebno lastnino posameznikov, družbenih organizacij, zadruga. V vseh naštetih primerih je prišlo do prenosa lastnine. Določene lastninske pravice so tako izhajale iz dveh kategorij: pomemben je bil značaj pravnega posla in značaj prisvajanja. To je pomenilo, da ni bilo vseeno, ali si je lastnino v pravnem smislu prisvajala zadruga, ali zasebni veleposestnik, ali državljan.³⁶

Najmočnejša premoženjska pravica je bila zagotovo pravica upravljanja, ki je nastala kot pomemben termin socialističnega sistema. Zato je bilo nujno, da so njeno enotno razlago poznali v pravniških vrstah oziroma premoženjskem pravu. Vezana je bila na predajo upravljanja gospodarskih podjetij v upravljanje delovnim kolektivom. Ti so dobili zakonsko osnovo, da so kot nosilci določenih premoženjskih pravic in premoženjskopравnih pooblastil samostojno sklepali pogodbe in bili hkrati odgovorni za poslovanje tako kazensko kot tudi materialno in moralno. Pravica upravljanja je tako postala premoženjskopравni odraz ne le novih družbenih odnosov, temveč tudi novega socialističnega prava.³⁷

S takšno pravnoveljavno formulacijo se je jugoslovanska definicija pojmovanja lastninskoupravnih odnosov odmaknila od sovjetske teorije, ki ni razlikovala premoženjskopравne pravice upravljanja od administrativnega upravljanja. Zato gospodarska podjetja v Sovjetski zvezi niso mogla biti samostojni subjekti, temveč samo organi višjih državnih administrativnih organov. To je bil tudi razlog, da se pravica upravljanja kot premoženjska pravica ni mogla razviti, saj delovni kolektivi niso dobili demokratične pravice upravljanja gospodarskih podjetij. V jugoslovanski in slovenski zakonodaji je bila že od leta 1946 izpostavljena pravica upravljanja kot premoženjska pravica, npr. v Zakonu o gospodarskih podjetjih iz leta 1946, v

³⁶ Prav tam.

³⁷ Prav tam.

Zakonu o ljudskih odborih iz leta 1946, vendar je dobila svoj smisel šele s preходом podjetij v dejansko upravljanje delovnih kolektivov.

Razlagalci predlogov odredb so posebej opozarjali, da vsebina pravice upravljanja ni splošno veljavna, temveč se definira s sprejetimi zakoni in podzakonskimi akti, izvrševanje pravic pa je moralo biti usklajeno z družbenimi plani. Pravico upravljanja so lahko imeli samo državne organizacije, gospodarska podjetja in ustanove. Do te pravice so bile izključene tako zadruge kot tudi zasebniki. Zadruga si namreč niso pridobile pravice upravljanja, temveč le pravico do uporabe oziroma koriščenja. V primeru, če bi se pravica upravljanja prenesla na združne organizacije, bi se jim s tem dalo pooblastilo za odtujitev splošnega ljudskega premoženja, kar pa zdaleč ni bilo v kontekstu namena ustanovitve in delovanja zadrug.³⁸

2. VOJAŠKA SODIŠČA

Zametke vojaških sodišč, ki so imela že med vojno pravico izrekat zaplembe sovražnikovega premoženja, lahko sledimo že v letu 1943, ko je bil sprejet Odlok o postavitvi brigadnih in odrednih vojaških sodišč.³⁹ Po vmesnih navodilih in uredbah, ki so včasih veljale samo nekaj dni, je bila sprejeta pomembna in kasneje v nekaterih členih sporna Uredba Vrhovnega štaba NOV in POJ o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1944. Ta je ukinila dotedanja vojaška sodišča in uvedla nova, ki so se reorganizirala do septembra istega leta. Izrekla so veliko zaplemb in smrtnih kazni. Kot vojni zločinci so bili obravnavani vsi, ki so tako ali drugače zagrešili zločine proti ljudstvu ali podpirali okupatorja (kolaboracionisti). Vojaška sodišča so bila tako pristojna ne le za vojaške osebe, temveč tudi za civiliste, ki so lahko zelo hitro postali žrtev sodnih represalij.⁴⁰

Tako odlok iz leta 1944 kot tudi v letu 1945 sprejeti Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo sta po tedanjih pojmovanjih zagotavljala zakonito podlago ukrepanja proti opoziciji.⁴¹

³⁸ Prav tam.

³⁹ Maks Šnuderl, Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji, Ljubljana 1949. Slovenski poročevalec, št. 22, avgust 1943. Brigadna in odredna sodišča so sestavljali trije člani in njihovi namestniki in tožilec ter njegov namestnik. Bila so premična in torej niso imela stalnega sedeža. Sodniki so bili velikokrat laiki, zato je temu primerno potekal tudi sodni postopek.

⁴⁰ Ljubo Bavcon, Materialno kazensko pravo v času Dachauskih procesov, Dachauski procesi, Ljubljana 1990, str. 118.

⁴¹ Na podlagi objave v Ur. l. LRS, št. 23/1994, je bil zgoraj omenjeni odlok razglašen kot delno protiustaven, saj so bile v njem evidentne določbe, ki so bile v nasprotju s splošno sprejetimi mednarodnimi pravnimi načeli (npr. po predpisih ne more biti nihče obsojen za nazaj, po zakonih, ki v času dejanja sploh niso obstajali) in v nasprotju z ustavo R Slovenije.

Takoj po osvoboditvi je bila vzpostavljena nova organizacija, namenjena za sojenje civilnim osebam.⁴² Delovala naj bi hitro in učinkovito do ustanovitve rednih civilnih sodišč in tako izpolnila 'direktno' oblast.⁴³

V postopku pred vojaškim kazenskim sodiščem je veljalo načelo, da je bila sodba takoj pravnomočna, razen če je šlo za smrtno kazen ali dolgoletni zapor. V takšnih primerih je moralo sodbo potrditi še Višje vojaško sodišče. S prenehanjem uredbe, ki je veljala od 6. junija 1945 do 28. avgusta 1945, sta prenehali obstajati organizacija prvostopenjskih vojaških sodišč in drugostopenjskega višjega vojaškega sodišča za Slovenijo. Zoper narod in državo so smela soditi odslej le civilna sodišča.⁴⁴ V redkih izjemah so civilnim osebam sodila divizijska sodišča in Vojaško sodišče IV. jugoslovanske armade. Obravnavala sta le primere kaznivih dejanj, ki so bili evidentirani v vojnem času.⁴⁵

Vojaška sodišča so v vlogi zaplembnega organa delovala tako, da je postopek obravnave stekel v trenutku, ko je kazensko prijavo podala OZNA,⁴⁶ čemur je sledila obtožnica vojnega tožilca. Kolikšna je bila njihova moč in s kolikšno pravičnostjo ter hitrostjo so reševala zadeve, dokazuje podatek, da so v tako kratkem času delovanja izvedli okrog 5000 procesov in 685 izrečenih zaplemb.⁴⁷

V nadaljevanju navajam nekaj značilnih primerov obsodb pristojnih vojaških sodišč za SV Slovenijo.

Za Ptujski okraj je bilo izrečenih 12 zaplemb premoženja, od teh so 4 sodbe izrekli na Vojaškem sodišču mariborskega vojnega območja, prav toliko jih je izrekel Vojni sud komande grada Zagreb, po dve sodbi pa sta izrekli Vojaško sodišče ljubljanskega komandnega področja ter Divizijsko vojno sodišče IV. armade v Celju.⁴⁸

⁴² Do 6. junija so bila na območju Slovenije (to je bilo v vojaškem žargonu območje IV. armade) ustanovljena naslednja prvostopenjska vojaška sodišča: Vojaško sodišče ljubljanskega vojnega področja, Vojaško sodišče mesta Ljubljana, Vojaško sodišče Mariborskega vojnega področja, Vojaško sodišče mesta Maribor, Vojaško sodišče mesta Celje, Vojaško sodišče Tržaškega vojnega področja, Vojaško sodišče mesta Trst, Vojaško sodišče Istrskega vojnega področja in Vojaško sodišče Primorsko-Goranskega vojnega področja. Mikola, *Zaplembe premoženja v Sloveniji* ..., str. 93–94.

⁴³ Mateja Čoh, *Ozadje kazenskih sodnih procesov 1945–1952 (v Mariboru in Ptuj)*, Pedagoška fakulteta Maribor, magistrska naloga, Maribor 2001 (dalje Čoh, *Ozadje kazenskih sodnih procesov* ...), str. 11.

⁴⁴ Vsi predpisi o vojaških sodiščih so bili ukinjeni z Zakonom o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v jugoslovanski vojski z dne 24. avgusta 1945. Ur. l. DFI, št. 65/1945. S 1. septembrom pa je stopil v veljavo Zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo.

⁴⁵ Podatki o tem so ohranjeni v spisih Vojaškega sodišča 42. divizije, ki jih hrani Pokrajinski arhiv Maribor in se nanašajo na obdobje do leta 1947.

⁴⁶ OZNA je torej dobila poleg pristojnosti državne varnosti še možnost in obvezo, da je vodila preiskovalne postopke, zaskrbevala osumljence, vlagala obtožnice in pripravljala gradivo za sodne procese. Očitana ji je bila vrste nepravilnosti, vendar je znala radikalno in avtoritativno obračunati z nasprotniki. Odgovorna je bila direktno zveznim oblastnim organom. Ministrstvu za notranje zadeve so bile podrejene le enote Narodne milice.

⁴⁷ Mikola, *Zaplembe premoženja v Sloveniji* ..., str. 97.

⁴⁸ Brane Oblak, *Povojne zaplembe premoženja v Ptujem okraju*, Ptujski zbornik VI/1, Zgodovinsko društvo Ptuj 1966, str. 682.

Prve tri sodbe je izreklo Vojaško sodišče prekmurskega vojnega območja že meseca aprila 1945. Sodne razprave so bile emocionalno obarvane in so potekale v prepričanju, da so si obtoženci prislužili pravično kazen.⁴⁹ Smrtne kazni so bile vezane na izgubo državljan-
skih pravic, izgubo premoženja in ustrelitev. Med najbolj znanimi procesi sta izstopala proces proti Josipu Benku, znanemu tovarnarju v Murski Soboti, in Jožetu Lipiču, ravnatelju soboške banke. Oba sta bila najprej obsojena na 12- oziroma 6-letno zaporno kazen, trajno izgubo državljan-
skih pravic in zaplembo imovine. Vendar je Višje vojaško sodišče za Slovenijo kot drugostopenjski organ sodbo spremenilo in obema izreklo smrtno kazen z ustrelitvijo. Smrtna kazen je bila izvršena junija 1945.⁵⁰

S sodbami vojaškega sodišča je bilo na območju Prekmurja zaplenjenega največ premoženja, zlasti če prištejemo k lastnini Josipa Benka in Jožeta Lipiča še lastnino Ferdinanda Hartnerja, predstavnika madžarske okupacijske uprave v Prekmurju, in še nekaterih posameznikov. Delovala so v času velike povojne evforije, ki je mnogokrat zameglila vprašanje pravičnosti in pravilnosti sodnih odločitev. Sodili so z namenom, da se na podlagi takšnega ali drugačnega dokaznega gradiva za vsako ceno pripravi obsodba s ciljem odvzema premoženja.⁵¹

Vojaško sodišče mariborskega vojnega območja s sedežem v Mariboru je začelo delati 6. junija 1945.⁵² Med sodnimi procesi tega vojaškega sodišča izstopa sodba veleposestniku in podjetniku Ferdinandu Attems in ženi. Na sodišču je bil obsojen na zaplembo premoženja, odvzem svobode, političnih pravic in na prisilno delo, v začetku leta 1946 pa usmrčen po nalogu OZNE.⁵³

Pred vojaškim sodiščem mesta Maribor so bili obsojeni tudi Josip Hutter, tekstilni podjetnik, žena Elizabeta ter njegov družabnik Rihard Poche z ženo.⁵⁴

⁴⁹ Metka Fujs, Zaplembe premoženja v Prekmurju, Zbornik soboškega muzeja 6, Murska Sobota 2001.

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Zaplembam in sodnim procesom so bili izpostavljeni veleposestniki, podjetniki, denarni zavodi. V procesih jim »je bilo dokazano«, da so med vojno dajali na razpolago svojo proizvodnjo za potrebe vojne industrije in bili hkrati člani Kulturbunda oziroma NSDAP. To je bil dodatni argument obtožbe političnega sodelovanja z okupatorjem.

⁵² V Pokrajinskem arhivu Maribor je ohranjen fond Vojaškega sodišča mesta Maribor v šestih tehničnih enotah, v sodbah pa je navedenih 910 imen in priimkov, katerih kazenski spisi vsebujejo prijave, zapisnike zaslišanja prič, obtožnice in sodbe. Med njimi so industrijalci, člani upravnih organov pomembnejših podjetij, denarnih zavodov, veleposestniki, lastniki večjih nepremičnin in premičnin, znani mariborski in drugi arhitekti.

⁵³ PAM, fond Vojaško sodišče mesta Maribor, Sod 484/1945, AŠ 3.

⁵⁴ Prav tam, Sod 767/1945, AŠ 6.

Vojaško sodišče Mariborskega vojnega območja je leta 1945 obsodilo tudi Marka Rosnerja. Obtožbe proti uspešnemu podjetniku so bile čisti konstrukt in so temeljile na njegovem židovskem poreklu in že predvojnih 'kaznivih dejanjih'.⁵⁵

3. SODIŠČE SLOVENSKE NARODNE ČASTI

Na slovenskem ozemlju je bilo samo eno, čeprav je sodilo v senatih pet sodnikov, in je bilo ustanovljeno 5. junija 1945 na podlagi Zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast.⁵⁶ Predsednik sodišča je bil sicer pravnik dr. Alojz Žigon, sicer pa sestava senatov ni izrecno zahtevala pravnega poklica. Sestavo senatov je potrjevalo predsedstvo SNOS.⁵⁷

Predsednik sodišča SNČ je že 28. junija 1945 naslovil na sodnike in tajnike sodišč slovenske narodne časti, ki so vodili razprave, posebno okrožnico, za vsebino katere se je skliceval na predsednika vlade. Zaradi pomembnosti vsebine, ki je izražala jasno zahtevo po brezkompromisni in disciplinirani podrejenosti komunističnemu režimu, brez možnosti notranjega dialoga in spoštovanja sodnih atributov, jo predstavljam v celoti: *»Delo, katero imamo opraviti, naj ima značaj udarnega dela. Dokončano mora biti v najkrajšem času. S tem ni rečeno, da se naj prenačimo, ampak da napnemo vse sile, da izkoristimo čas, ki nam je na razpolago v čim večji meri tako, da pride oddih šele po dovržitvi vseh slučajev, ki nam pripadejo v delo. Stvar sama je take narave, da mora biti čim prej spravljena z dnevnega reda, ker silijo v druge, nič manj važne naloge kot npr. ureditev rednih sodišč in vpeljava normalnega zakonitega stanja. Zato naj se razprave razpisujejo na čim krajši čas in naj se zmore dnevno čim več dela. Nastale zapreke (npr. pridobivanje dokazov in podobno), naj se opravijo po lastni iniciativnosti. Ni potrebno skoro opozoriti, da se seznanite z vsebino zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast, objavljeno v Uradnem listu z dne 9. 6. 1945,*

⁵⁵ PAM, fond Vojaško sodišče 1945, So 932/1945; glej tudi: PAM, fond Mestni ljudski odbor Maribor 1945–1955, Mestna zaplemena komisija, spis št. 2499, AŠ 7.

⁵⁶ Ur. l. SNOS in NVS, št. 7/1945. Ideja in priprave za ustanovitev so se uresničevale od sestanka CK KPS 7. marca 1945 do ustanovitve v juniju istega leta. Glej tudi zapisnike sej politbiroja CK ZKS in zapisnike sej CK KPS za leto 1945. ARS, enota za dislocirano gradivo I, fond CK ZKS 1945–1990.

⁵⁷ Posebnost povojnega sodstva ni bila samo v tem, da so zakoni veljali za nazaj, temveč tudi upoštevanje instituta laičnega sodstva, ki je bil infiltriran v organizacijo t. i. ljudskih sodišč. Prevladala je ocena, da je pomembnejše sodelovanje ljudstva kot pa poklicna pravna izobrazba.

št. 7 in o istem podučite tudi sodnike svojega senata. Vsi sodniki (tudi laiki) in tajniki naj se začasno nasele na mestu sojenja, kjer jim bodo oskrbeali okrožni OOF oziroma NOO celotno preskrbo (prenočišče in hrano). To vam sporočam za sedaj, da uredite vse potrebno za brezhibno poslovanje.»⁵⁸

Za SV Slovenijo oziroma mariborsko okrožje je bil poleg senata v Mariboru ustanovljen še senat v Ptuj in Murski Soboti. Delovali so zelo kratek čas, in sicer do 24. avgusta 1945, ko je njihov obstoj ukinil Zakon o ukinitvi sodišča slovenske narodne časti.⁵⁹

Sodišče slovenske narodne časti, ki ga uvrščamo med posebna sodišča, je imelo pravico kaznovati vse tiste, ki so se med vojno prekršili zoper narodno čast.⁶⁰ S kaznovanjem zoper narodno čast so namreč imenovali tista namerna dejanja, ki jih ni bilo mogoče šteti za veleizdajo ali pomoč okupatorju pri izvrševanju vojnih zločinov, so pa škodovala ugledu in časti slovenskega naroda ter njegovi odpornosti. Sem so sodila različna dejanja, kot je npr. sodelovanje z okupatorjem na političnem, kulturnem, gospodarskem, pravnem in podobnem področju. Za začetek postopka je bilo dovolj že sodelovanje z domačimi izdajalci ali prijateljski stiki s pripadniki okupatorjeve vojske.⁶¹

Prijavo so smeli vložiti krajevni in okrajni narodni odbori in odbori OF, OZNA, pa tudi posamezniki. Zelo močna, zlasti med civilnim prebivalstvom, je bila propaganda z javno zahtevo po ovajanju, vendar ni naletela na množičnejši odziv.⁶² Javni tožilec Slovenije je v nadaljevanju na osnovi preiskovalnega postopka vložil obtožnico. Evidenca nad zadevami je bila razvidna iz vpisnika z ustreznim imenikom.⁶³

Po ocenjenih podatkih je senat Sodišča narodne časti samo v Murski Soboti do 25. avgusta 1945 izdal 61 obtožnic, sodil 374 oseb in jih 310 po številu obsodil na različne kazni.⁶⁴ Prva sodba je bila izrečena v prisotnosti javnega tožilca 10. julija 1945.⁶⁵ Med izrečenimi kaznimi so prevladovale kazni, ki so bile vezane na izgubo narodnih časti za različno časovno obdobje, zaplembo premoženja,

⁵⁸ PAM, fond Sodišče narodne časti Maribor 1945, spis Sn 5/1945, AŠ 18.

⁵⁹ Ur. l. SNOS in NVS, št. 29/1945.

⁶⁰ Izguba narodne časti je pomenila izgubo državljanskih in političnih pravic. Sledila je obsodba na težko prisilno delo in zaplembo celotnega premoženja.

⁶¹ Bizjak, Žarko, Pravo-zgodovina-arhivi I. Prispevki za zgodovino pravosodja, ARS, Ljubljana 2000, stran 282–283.

⁶² Milko Mikola navaja kar nekaj primerov o 'narodni časti' in moralni dolžnosti državljanov, da pomagajo pri odkrivanju narodnih sovražnikov, ki so bili uvrščeni med narodne izdajalce in je bilo potrebno z njimi obračunati ter jih primerno kaznovati.

Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji ..., str. 145–146.

⁶³ Prav tam.

⁶⁴ Metka Fujs, Zbornik soboškega muzeja 6, Murska Sobota 2001, str. 70.

⁶⁵ PAM, Sodišče narodne časti v Murski Soboti, sodni spisi 1–8/1945.

prisilno delo, največ za obdobje desetih let, izgubo državljskih pravic.⁶⁶ Kljub opustitvi nekaterih vrst kazni po Zakonu o podeljevanju amnestije in pomilostitve je kazen zaplembe imetja v korist države ostala nespremenjena.⁶⁷ Zaplenjeno premoženje nekdanjim obsojencem ni bilo vrnjeno.⁶⁸

Za Ptujski okraj je senat Sodišča narodne časti v Ptuj izrekel v času od 12. julija 1945 do 31. julija 1945 40 zaplemb premoženja. Za okraj so 12 primerov obravnavali tudi na sodišču narodne časti v Ljubljani ter sodišči v Mariboru in Celju.⁶⁹

Z ukinitvijo Sodišča slovenske narodne časti avgusta 1945 so prenehale tudi kazni lahkega in težkega prisilnega dela, najprej na osnovi Ukaza o pomilostitvi, nato pa še na osnovi Zakona o podeljevanju amnestije in pomilostitve za dejanja, kazniva po sprejeti zakonodaji.⁷⁰ Za SV Slovenijo velja podatek, ohranjen v sprejetem gradivu senata v Mariboru in Ptuj, da je bilo v Mariboru obravnavanih 216 sodnih procesov, v Ptuj pa 22.⁷¹ Na ostale senate v Sloveniji je odpadlo 1575 procesov.⁷²

Medijsko je bilo delo sodišča narodne časti propagandno zelo dobro usmerjeno. Prebivalci so bili celo pozvani, da pomagajo pri odkrivanju narodnih izdajalcev in zločincev. V vseh slovenskih časnikih so bralce k sodelovanju spodbujale parole, kot npr., da je potrebno čimprej obsoditi in kaznovati tiste, *»ki so brez vsakega ponosa, samozavesti in narodnega čuta«*.⁷³

Delo mariborskega senata Sodišča slovenske narodne časti je bilo končano s končnim poročilom predsednika senata 20. 9. 1945 in je zajemalo tudi podatke o amnestiranih osebah, ki so bile v taboriščih Bresterica, Tezno, Studenci pri Mariboru in zaporih OZNE v Mariboru. Vsi spisi so se izročili pristojnemu Okrožnemu narodnemu sodišču v Mariboru.⁷⁴

⁶⁶ Več o problematiki narodnih sodišč glej tudi: Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji ..., str. 143–170.

⁶⁷ Prav tam.

⁶⁸ Za omenjeno sodišče je ohranjeno telegramsko sporočilo, odposlano 26. avgusta 1945 iz Ljubljane, ki je imelo naslednjo vsebino: *»Temeljem pomilostitvenega ukaza predsedstva SNOS-a, odredite takoj izpustitev vseh vaših obsojencev, prekličite vse razprave, izdelajte tehnično vse spise, najkasneje do všteti petka. Predsedniki in tajniki naj ostanejo na mestih do tehnične izdelave spisov.«*

PAM, Sodišče narodne časti Maribor 1945, AŠ 18.

⁶⁹ Brane Oblak, Povojne zaplembe premoženja v Ptujem okraju, Ptujski zbornik VI/1, Zgodovinsko društvo Ptuj, Ptuj 1996, str. 681.

⁷⁰ Ur. l. DFJ, št. 56/1945 in Ur. l. SNOS in NVS, št. 29/1945.

⁷¹ PAM, fond Sodišče narodne časti senata v Mariboru in Ptuj, vpisnik, 1945.

⁷² Mikola, Zaplembe premoženja v Sloveniji ..., str. 147.

⁷³ Kaznovanje zločinov in prestopkov zoper slovensko narodnost, Slovenski poročevalci, št. 40, 7. junij 1945, str. 4.

⁷⁴ PAM, fond Sodišče narodne časti Maribor 1945, AŠ 18/1.

4. ORGANIZACIJA REDNIH SODIŠČ PO LETU 1945

Priprave na postavitve in organizacijo rednega sodstva so se iz različnih razlogov zavlekle v jesen leta 1945. Do tega časa so bili vsi materialni in procesualni roki ustavljeni, prav tako so mirovale vse nove vloge. Od 15. maja 1945 je veljala Uredba o začasni delni ustavitvi poslovanja sodišč v Sloveniji⁷⁵ in nekaj dni za tem je sledila še Uredba o postavitvi delegatov pri sodiščih,⁷⁶ ki so opravljali naloge do izvolitve sodnikov. Zakon o ureditvi narodnih sodišč je kot prednostno sprejelo predsedstvočasne narodne skupščine DFJ 4. septembra 1945.⁷⁷

Uredba o prevzemu sodnega poslovanja v Sloveniji je stopila v veljavo s 14. septembrom 1945.⁷⁸ Določala je, da so tekoče civilne zadeve nadaljevali in o njih odločali na sodišču prve stopnje, ki je bilo zanje krajevno pristojno. Zadeve, ki so potekale pred sodiščem višje stopnje, so se vračale na sodišče prve stopnje, pa četudi so le-ta že izdala odločbe. Kazenske zadeve, ki so bile v postopku pri vojaških sodiščih in pri katerih še ni bila izrečena obsodba, so se odstopile pristojnim narodnim sodiščem, ki so prevzela tudi vse nepravdne zadeve. V drugem členu je zakon opredelil temeljne naloge sodišč, med katere je sodila zaščita demokratskih pridobitev narodnoosvobodilne borbe, zaščita pravic in z zakonom zaščitene koristi ustanov javnega in zasebnega prava. Ministrstvo za pravosodje je s posebno okrožnico opredelilo zahtevo in pričakovanja od narodnih sodnikov. Bili so posebej zadolženi, da pomagajo s svojim strokovnim znanjem in s pravno erudicijo oblastvenim organom v krajih in okrajih in da popularizirajo pomembnost sodnih organov med prebivalci.⁷⁹

Preiskovalna služba je ostala v pristojnosti javnih tožilcev, katerih naloge so bile opredeljene že z odlokom AVNOJ-a 3. februarja 1945, s katerim so postali odgovorni za poizvedbe in preiskave.⁸⁰

⁷⁵ Ur. l. SNOS in NVS, št. 5/1945.

⁷⁶ Ur. l. SNOS in NVS, št. 5/1945.

⁷⁷ Ur. l. DFJ, št. 67/1945; o organizaciji in delovanju rednih sodišč glej tudi: Čoh, Ozadje kazenskih in sodnih procesov ..., str. 31–71.

⁷⁸ Ur. l. SNOS in NSS, št. 35/1945.

⁷⁹ Na terenu so bili dolžni razlagati sprejete predpise in pomagati pri organizaciji ter izvedbi množičnih sestankov. Na razumljiv način naj bi sodelovali pri razlagi zakonov in predpisov. Zaželeno je bila celo priprava referatov kot uvod v razpravo o pravnih in upravnih vprašanjih, ki so se pojavljala v vsakdanji praksi. Posebno občutljivo in aktualno je bilo vprašanje agrarne reforme, kjer so bile zaradi razmer na terenu potrebne dodatne obrazložitve. Narodni sodniki naj bi med ljudmi celo opravljali ankete, kateri rezultati bi služili kot smernice pri izvajanju zakonodaje. PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 1-25/1946, spis 186.

⁸⁰ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 12/1946, okrožnice, AŠ 65.

Kot preiskovalni organ je bil imenovan poleg javnega tožilca tudi Oddelek za zaščito naroda (OZNA), ki mu je bila zaupana naloga poizvedb in preiskav v kazenskih zadevah že med vojno. Oddelek je poizvedoval v zadevah proti vojnim zločincem in sovražnikom naroda. Po končani preiskavi je izročil celotno gradivo javnemu tožilcu, ki se je po proučitvi določenega spisa odločil, ali aktivira obtožnico ali vrne zadevo OZNI zaradi morebitne dopolnitve.⁸¹ Zaradi določenih nejasnosti je Vrhovno sodišče v ta namen izdalo posebno obvezno navodilo.⁸²

OZNA je imela tudi vse pristojnosti glede zapiranja in izganjanja Nemcev. Bila je centralno vodena in v celoti kot policijska organizacija podrejena poverjeništvu za narodno obrambo. Oddelku so pri zbiranju podatkov pomagale komisije za ugotavljanje zločinov okupatorjev in njihovih pomagačev in narodnoosvobodilni oziroma odbori OF.

Zakon o ureditvi ljudskih sodišč je bil kot dopolnitev prejšnjega zakona sprejet 25. junija 1946⁸³ in je imel osnovo v ustavnih določilih prve ustave FLRJ.⁸⁴ Z zakonom je bilo določeno, da so sodno oblast na ozemlju Jugoslavije izvrševali: Vrhovno sodišče FLRJ kot najvišji vrhovni organ sodstva v državi,⁸⁵ vrhovna sodišča federalnih enot, znotraj teh pa okrožna in okrajna sodišča.⁸⁶

Nadaljnje temeljne reorganizacije sodišč so sledile ustavnim spremembam in njihovim dopolnilom. Tako je npr. ureditev enotnega sistema pravosodja dopolnil Ustavni zakon o temeljih družbene in politične ureditve iz leta 1953.⁸⁷

Posebna navodila so dobivali sodniki na vseh ravneh udeleževanja na posebnih konferencah ljudskih sodnikov. V letu 1947 je bi-

⁸¹ Odsek za zaščito ljudstva (OZNA) je bil ustanovljen 13. maja 1944 in je kot takšen predstavljal enega izmed obremenilnih stebrov, ki so prispevali h kritični in nedemokratski oceni poveljnega obdobja. Njegove naloge so se po vojni preusmerile k nalogam v zvezi z vzpostavitvijo državne varnosti in sodelovanjem pri pripravah na prevzem oblasti. Pri službi si je tudi pristojnost izvajanja aretacij in preiskav v primerih suma kaznivih dejanj političnega značaja. Njena suverenost je bila tolikšna, da se v njeno delo in velikokrat samovoljno postopanje ni smelo vmešavati niti Ministrstvo za notranje zadeve. Več o tem glej: Jera Vodušek - Starič, *Ozadje sodnih procesov v Sloveniji v prvem poveljnem letu, Prispevki za novejšo zgodovino, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 1992*, str. 139–153. Poveljno preimenovanje Ozne v Upravo državne bezbednosti (Udbo ali službo državne varnosti) ni spremenilo značaja njenega delovanja, saj je bila še vedno v celoti podrejena ukazom vladajoče Komunistične partije do leta 1990. Priročnik za delo milice na področju varstva ustavne ureditve, Republiški sekretariat za notranje zadeve, Državna založba Slovenije, Ljubljana 1985.

⁸² PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, AŠ 65.

⁸³ Ur. l. FLRJ, št. 51/1946.

⁸⁴ Ur. l. FLRJ, št. 10/1946.

⁸⁵ Ur. l. DFJ, št. 45/1945.

⁸⁶ Pri zagotovitvi materialnih razmer so se morali sodniki povezovati z organi ljudske oblasti na terenu, ki so jim morali zagotoviti prostore in opremo. Uradno so bila posredovana posebna opozorila o absolutnem redu in disciplini v sodnem poslovanju, ki sta bila pogoj za ustvarjanje avtoritete na sodiščih. PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, su 1–25, spis 46, AŠ 67.

⁸⁷ Ur. l. FLRJ, št. 3/1953.

lo npr. na tretji konferenci izpostavljeno vprašanje o vlogi in mestu sodišč v ljudskih odborih kot organih oblasti in novih vsebinah načrtnega gospodarstva. Sodelovanje z ljudskimi odbori so predsedniki okrajnih sodišč ocenili kot premalo dosledno in premalo konkretno. Njihova prisotnost se je namreč zahtevala tako na političnem kot na gospodarskem področju, pa tudi v zadrugah. V nekaterih okrajih je bilo celo opaziti, da so se predstavniki oblasti počutili nadrejeni sodnim organom, ker jih je izvolila okrajna skupščina.

Na konferenci je bila podana zanimiva analiza dosedanjega dela sodišč, ki so prispevala svoj delež k utrjevanju oblasti, zaščiti državljanov pred reakcionarnimi elementi in 'pravičnemu kaznovanju' nasprotnikov socializma. Izrečena jim je bila zahvala za njihov prispevek, ki se je kazal v naslednjih uspehih:

- s kaznovanjem narodnih izdajalcev so sodišča v znatni meri prispevala k utrditvi politične enotnosti slovenskega naroda, organiziranega v Osvobodilni fronti;
- z zaplenbo premoženja sovražnikom državne ureditve je le-to postalo jedro državnega gospodarstva in s tem narodne neodvisnosti;
- s strogo kaznovalno politiko proti gospodarskim saboterjem in špekulantom je sodišče zaščitilo državo pred gospodarskim zlo-
mom in lakoto ter pomagalo zagotavljati razmere za načrtno go-
spodarstvo;
- z letom 1947 je bila pred sodne organe postavljena nova obvez-
nost, to je petletni gospodarski plan. Sprejeta gospodarska linija
je zavezovala sodišča, da jo branijo pred izkrivljanjem in morebi-
tnim nasprotovanjem.⁸⁸

Zaradi slednje naloge je bila na konferenci podana zahteva po organizacijski utrditvi sodišč s pomočjo sodne uprave, ob podpori in sodelovanju Vrhovnega sodišča in predsednikov vseh sodišč kot izvoljenih ljudskih organov, ki so opravljali eno od funkcij ljudske oblasti. Le pod takšnimi pogoji je videlo slovensko sodstvo možnost celovite podpore petletnemu planu.

Razpravljalci so se sklicevali na načelo enotnosti ljudske oblasti in ukrepanja proti vsem, ki niso bili pripravljeni spoštovati načela politične usmeritve pod vodstvom Komunistične partije. Pravosodna veja oblasti je morala stremeti za tem, da je sankcionirala odsto-

⁸⁸ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 240/1947, AŠ 68.

panja od sprejetega aksioma državne ureditve. Odločno je bilo potrebno odpravljati napake, ki so jih v vsakdanji praksi povzročali sodniki laiki in so nastale kot rezultat nepoznavanja vloge prava v obstoječem družbenem sistemu, nepoznavanja pojmov o zakonitostih in vlogi, ki so jo imela sodišča kot organi ljudske oblasti.⁸⁹

4. 1 OKROŽNA SODIŠČA

Na osnovi sprejete zakonodaje so okrožna sodišča nadzorovala delovanje vseh okrajnih sodišč kot nadrejeni organ in odločala na prvi stopnji v kazenskih zadevah za kazniva dejanja zoper domovino, državo in njeno ureditev, narodno oblast, narodno imetje, splošno varnost ljudi ter premoženja. V civilnih zadevah so odločala v premoženjskopравnih sporih, v katerih je bila tožena stranka ustanova, podjetje ali organizacija javnega značaja.

Odločala so tudi kot pritožbeni organ o pritožbah vloženih zoper odločbe okrajnih sodišč. Po zakonu iz leta 1954 so okrožno sodišče ustanovili za območje dveh ali več okrajnih sodišč.

4. 2 OKRAJNA SODIŠČA

Delovala so po že omenjenem Zakonu o ureditvi ljudskih sodišč iz leta 1946,⁹⁰ v katerem so bile zajete spremembe in dopolnitve že v letu 1945 sprejetem Zakonu o ureditvi narodnih sodišč,⁹¹ in so bila kot takšna pristojna za odločanje v kazenskih zadevah na prvi stopnji in za kazniva dejanja zoper življenje, telo, prostost, čast, premoženje zasebnikov, zdravje, javno moralo, zakon in rodbino. Odločala so tudi v civilnih zadevah na prvi stopnji, kadar je šlo za premoženjskopравne zadeve, razen če je bila tožena stranka ustanova, podjetje ali organizacija javnega značaja. Število okrajnih sodišč je določil minister za pravosodje v vsaki federalni enoti.

Ministrstvo za pravosodje je že 13. avgusta 1945, skoraj 14 dni pred veljavnostjo zakona, s posebnim dopisom seznanilo delegate ministrstva za pravosodje pri okrajnih in okrožnih sodiščih z razporeditvijo okrožnih oziroma okrajnih sodišč. V petih upravno-teritorialnih enotah, torej okrožjih, je bilo predvidenih v 29 okrajih 26 okrajnih narodnih sodišč, in sicer po sedem v ljubljan-

⁸⁹ Prav tam, <spisi Su 213/1947, AŠ 68.

⁹⁰ Ur. l. FLRJ, št. 51/1946.

⁹¹ Ur. l. DFJ, št. 67/1945.

skem in mariborskem okrožju⁹² in po šest v celjskem in novomeškem okrožju.⁹³

Sodniki okrajnih sodišč so imeli določene obveznosti tudi po Zakonu o volilnih imenikih, saj so morali biti po funkciji tudi člani volilnih komisij. Zato so bližajoče se volitve narekovala njihovo ustanavljanje po hitrem postopku. Okrajni OF odbori združenih okrajev so izbrali na sedežu okraja po enega stalnega narodnega sodnika, pravnika in po štiri narodne sodnike, prisednike. Eden izmed sodnikov prisednikov naj bi bil član komisije za volilne imenike. V senatu, sestavljenem iz stalnega sodnika in dveh sodnikov prisednikov, je začasno organizirano okrajno narodno sodišče reševalo pritožbe zoper odločbe komisije za volilne imenike. Z izvolitvijo sodnikov po regularni poti na okrajnih skupščinah naj bi prevzeli tudi funkcijo pritožbenega organa.⁹⁴

Sedem okrajnih sodišč je delovalo tudi na območju leta 1949 ustanovljene mariborske oblasti, in sicer za Maribor mesto, Maribor okolico, Gornjo Radgono, Dolnjo Lendavo, Mursko Soboto, Ljutomer ter Slovenj Gradec.

Po zakonu iz leta 1954 se je okrajno sodišče ustanovilo za območje enega okraja ali mesta, v večjih okrajih ali mestih pa za del okraja ali del mesta.⁹⁵

4.2.1 OBRAVNAVA ZAPLEMBNIH POSTOPKOV IN KAZENSKIH ZADEV PROTI DRŽAVI MED LETI 1949–1951 NA OKRAJNEM SODIŠČU MURSKA SOBOTA

Poročilo, ki je bilo obravnavano na okrajni skupščini in posredovano Ministrstvu za pravosodje, je izzvenelo v duhu resolucije II. Plenuma zasedanja CK KPJ in resolucije II. Plenuma zasedanja CK KPS. Sodišča so bila v poročilu definirana kot *»borbeni organ delovnega ljudstva, ki bo doprinesel delež k zmagi socializacije gospodarskega in političnega življenja«*.⁹⁶

⁹² V mariborskem okrožju, ki je imelo po podatkih iz leta 1945 375.893 prebivalcev in je bilo upravno-teritorialno razdeljeno na 9 okrajev, kar je že predstavljeno v poglavju o upravno-teritorialni razdelitvi okraja, je delovalo sedem okrajnih narodnih sodišč: Dravograd, Gornja Radgona, Maribor (mesto, levi breg, desni breg), Ptuj, Murska Sobota. Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, D/96/1945.

⁹³ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi D/96/1945.

⁹⁴ Delegati ministrstva za pravosodje so ostali v svoji vlogi do razrešitve in so v nejasnih primerih iskali navodila pri pristojnem ministrstvu. Sicer pa so bili na terenu zadolženi, da sodelujejo s krajevnimi in okrajnimi narodnoosvobodilnimi odbori oziroma njihovimi sekretarji. Njihova aktivna vloga se je pričakovala pri pripravah kandidatnih list za sodnike prisednike. Število kandidatov naj bi bilo za tretjino večje, kot je bilo predvideno za posamezno okrajno sodišče. Prav tam.

⁹⁵ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 1–14/1950, AŠ 73.

⁹⁶ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, Su 141/1949, AŠ 72.

Na območju okraja je bilo obravnavanih 22 primerov kaznivih dejanj z oznako »*kapitalistični, kulaški, saboterski elementi*«. Med navedenimi prekrški so bila dejanja, ki so obtoževala kmete, ker niso dovolj obdelali zemlje, niso zadostili predpisani oddaji pridelkov, ali pa so posredovali nepravilne podatke o obdelani zemlji. Sodišče je poročalo o strogem ukrepanju in strogi zaporni kazni do dveh let ter zaplembi premoženja. Stroga kazen je npr. doletela dva nekdanja trgovca v Murski Soboti, ki sta se vrnila v zadružno trgovino. Odvzeta jima je bila prostost, kaznovana sta bila s prisilnim delom in konfiskacijo premoženja. Zabeležena je bila tudi t. i. 'drobna špekulacija', kar je v praksi pomenilo, da so posamezni kmetje kupovali pridelke in jih nato po višji ceni prodajali v Mariboru na prostem trgu.⁹⁷

Kaznovani so bili tudi poslovodje kmetijskih zadrug, ki so sporazumno z nakupovalci ustvarjali presežke z nepravilnim tehtanjem žita, krompirja in jabolk. Dobiček so si delili le nekateri, kar je močno zmanjšalo ugled zadruga. Kazen za 'zadružne' prekrške je bila zelo visoka, od dveh let in pol do osmih mesecev odvzema prostosti in prisilno delo. Sodišče je kar v 16 primerih postopalo proti storilcem, ki so bili vpleteni v krajo zadružnega in splošnega ljudskega premoženja. Vlogo sodišča kot enega temeljnih stebrov oblasti opredeljuje poročilo istega sodišča za drugo polletje 1949, ki pravi: »*Bolj kot druge ustanove morajo prav sodišča ločiti razrednega sovražnika današnje družbe in uporabiti proti njim vso ostrino naših zakonov. Le tako bo sodišče izpolnilo temeljno nalogo pravosodja, varovanje nove družbene in gospodarske ureditve naše države. Ko se tako zaostrujejo razredne borbe v mestu in na vasi, se izrivajo skriti kapitalistični elementi iz našega podeželja*«. ⁹⁸

Potencialno nevarnost je sodišče videlo v zahodnih 'kapitalističnih državah', kot je bila npr. Avstrija, nevarnost pa je prihajala tudi od t. i. demokratičnih držav, ki so se odvrnile od načel leninizma in marksizma. Nevarnost vdora kapitalističnih elementov je bila zlasti prisotna na vasi, kje so bili nekateri dovzetni za sovražne parole, infiltrirane iz tujine. V takšnih primerih je prišla do izraza 'udar na pest' sodišča, ki ga je ustanovila »*ljudska oblast za zaščito delavskega razreda*«. ⁹⁹

⁹⁷ Prav tam.

⁹⁸ Prav tam.

⁹⁹ Prav tam.

Od 143 kaznivih dejanj, evidentiranih na Okrajnem sodišču v Murski Soboti, so v času šestih mesecev prevladovala dejanja po zakonu o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže. Kot vzrok tovrstnih kaznivih dejanj je sodišče opredelilo diferenciacijo na vasi, kjer so še vedno živeli veliki kmetje v vlogi špekulantov in saboterjev. Še vedno je bilo veliko t. i. drobne špekulacije.¹⁰⁰

Nova vrsta kaznivih dejanj je nastopila na osnovi Zakona o kmetijskih zadrugah. Posamezniki so ščuvali vaščane proti vstopu v kmetijsko obdelovalno zadrugo, nekateri pa glasno nasprotovali njeni ustanovitvi. V takšnih primerih so bile kazni še posebno visoke, saj je bila ogrožena socializacija vasi. Posamezniki so bili lahko obsojeni od dveh let in osem mesecev odvzema prostosti s prisilnim delom in konfiskacijo premoženja.¹⁰¹ Vzporedno z izrekom kazni je sodišče v soglasju in sodelovanjem s krajevnimi organi ljudske oblasti določilo eksistenčni minimum za obsojenca in njegovo družino. Veliki problemi, značilni za Prekmurje, so se pojavljali zaradi posebnosti zemljiškoknjižnih vpisov, saj je bilo na isto zemljišče npr. vknjiženih mnogo lastnikov.¹⁰²

Tudi na zasedanju okrajnega ljudskega odbora v Murski Soboti 23. novembra leta 1950 je bilo ob predstavitvi dela sodišča v tem letu sodišče opredeljeno kot razredni organ delovnega ljudstva, ki je s svojimi mehanizmi in ukrepi prispeval k zaščiti državne ureditve, zaščiti splošnega ljudskega premoženja in vzgoji državljanov.¹⁰³

Številke o izrečenih kaznih v letu 1950 (371 kazenskih zadev) so bile podkrepljene s splošno podprto dogmo o prevzgoji kaznovanih in poduku tistim, ki bi sledili njihovi poti. V letu 1951 se je moralo na okrajnem sodišču v Murski Soboti zagovarjati kar 87 'saboterjev in špekulantov'. Kazni so bile izrečene na osnovi Zakona o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske

¹⁰⁰ Med velikimi kmeti se je pojavilo kar enajst storilcev iz naslova nedovoljene špekulacije in sabotaže, osem pa je bilo srednjih kmetov. Obtoženi so bili, da namerno niso oddajali pridelkov, živine, mleka, zrnja, kot jim je bilo to naloženo s strani ljudskih odborov. Nekateri med njimi so opustili obdelavo zemlje, lažno prikazovali podatke o površini zemljišč, posejanimi s poljskimi pridelki, namerno niso redili toliko glav živine, kot jim je bilo to določeno glede na velikost posestva. Tudi tokrat so bile izrečene kazni dokaj visoke – odvzem prostosti do enega leta in odvzem premoženja ter denarna kazen v lažjih primerih.

¹⁰¹ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobotica 1945–1978, predsedstveni spisi Su 1–14/1950, AŠ 73.

¹⁰² V šestih mesecih leta 1949 je bilo na Okrajnem sodišču v Murski Soboti izvršenih tudi 116 izvršb, ki so bile v večini primerov premožninske. Sodišče je pri reševanju zadev, ki so bile vezane na druge oblasti in upravne organe, zahtevalo tesnejše sodelovanje vseh okrajnih forumov v obliki širših koordinacijskih konferenc.

Prav tam.

¹⁰³ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobotica 1945–1978, Su 1–21/52, AŠ 75.

sabotaže. Med povzročitelji 'gospodarskega kriminala,' je bilo kar 67 kmetov. Predvsem veliki in srednji kmetje niso hoteli izpolnjevati obvez do države. Zatajili so količino pridelkov, nekateri so jih nedovoljeno prodajali na prostem trgu, drugi so se upirali uskladitvi vzreje živine in poljščin s planskimi zahtevami. Za tovrstne prekrške so sledile kazni od enega leta in šest mesecev prisilnega dela, zaplemba premoženja in denarna kazen od 10.000 do 50.000 din.¹⁰⁴

Z odvzemom prostosti je bilo kaznovanih tudi nekaj poslovodij kmetijskih zadrug, ker so bili pri njih ugotovljeni neupravičeni primanjkljaji.

Isti oblastni organ v Murski Soboti je obravnaval tudi poročilo okrajnega sodišča za leto 1951. Tokrat je bila že v uvodnem delu izrečena zahvala partiji in posebej CK KPJ, ki je na četrtem plenumu obravnaval vlogo in pomen pravosodja pri izgradnji socializma. Pravosodje je bilo celo ocenjeno kot orožje socialistične revolucije v boju proti vsem sovražnikom socializma in za zaščito osebnih pravic ter svoboščin državljanov.¹⁰⁵

Kazenskih zadev je bilo v letu 1951 več kot minulo leto, in sicer 542, pri čemer je bilo 73 kaznivih dejanj s področja gospodarstva. Prevladovale so kršitve, povezane z obvezno oddajo kmetijskih pridelkov. Precej je bilo tudi deliktov, povezanih s kmečkim obdelovalnimi zadrugami. Zajeziti je bilo potrebno poizkuse posameznikov, ki so se upirali skupnemu obdelovanju zemlje, izvajanju planskih nalog in izvajali sovražno propagando.¹⁰⁶

4.2.2 IZVAJANJE ZAKONA O POBIJANJU NEDOVOLJENE ŠPEKULACIJE IN GOSPODARSKE SABOTAŽE TER PRIMERI SODNIH PROCESOV V SV SLOVENIJI PROTI KMETOM IN ZADRUŽNIKOM¹⁰⁷

Na nepravilno uporabo zakona o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže je opozorila že okrožnica Ministrstva za pravosodje konec leta 1945, namenjena okrožnim in okrajnim sodiščem v Sloveniji. Za uvod je uokvirila sredstva za uresničevanje go-

¹⁰⁴ Prav tam, AŠ 75.

¹⁰⁵ Prav tam.

¹⁰⁶ Zaradi bližine meje so bile kazni poostrene tudi za zelo majhne prekrške, kot je bila npr. preprodaja saharina, vžigalnih kamenčkov, nakup in preprodaja tuje valute.

¹⁰⁷ Zakon je izšel v Ur. l. DFJ, št. 26/1945 in je dobil dodatno navodilo za izvajanje drugega odstavka 6. člena še v letu 1945. To je bilo objavljeno v Ur. l. DFJ, št. 53/1945. Dve dopolnitvi, ki sta sledili v letu 1946, sta našli potrditev v Ur. l. FLRJ, št. 56/1946 in Ur. l. FLRJ, št. 74/1946.

spodarske obnove, med katerimi je izstopala pravilna politika cen, strogo spoštovanje racionirane politike preskrbe in pravilna distribucija blaga. Represivne odločbe zakona so morale zatirati vsako gospodarsko dejavnost, ki je izstopala iz okvira tega načrta. Uporaba teh določb na sodiščih je pomenila podporo ljudski oblasti pri njenih prizadevanjih za gospodarsko obnovo države. Sodišča so bila zavezana, da pri kaznovanju po zakonu ne smejo ugotavljati le individualne krivde, ampak so bila dolžna ožigosati tudi špekulacijo in sabotažo kot množičen pojav sovražnikov ljudstva.¹⁰⁸

Z izrekom kazni so po pojasnjevanju ministrstva za pravosodje FLRJ sodišča dejansko uporabljala *»orožje v imenu ljudstva«*. Nedоследna uporaba tega orožja je pomenila v sodnem žargonu odmik od ljudstva in njegovega boja proti družbenim škodljivcem, špekulantom in saboterjem. Med nepravilnim odnosom sodišč pri sankcioniranju je bil omenjen 1. člen zakona, ki je omogočal izrek od denarne kazni do smrtne obsodbe. Sodišča so praviloma izrekala samo denarne kazni, in še to minimalne. Sodnikom in prisednikom je bilo očitano, da ne razumejo pomena zakona ali pa celo namenoma ne kažejo razumevanja za cilje in pomen izdaje omenjenega zakona. Na osnovi petega odstavka 4. člena zakona bi morala sodišča izčrpno pretresti vse kriterije, ki bi lahko vplivali na višino kazni. Velikokrat so se sodišča sklicevala na splošni kazenski zakonik, kar je bilo nesprejemljivo. Kadar je šlo za kazniva dejanja, vezana na zakon o špekulaciji, so morali upoštevati samo določbe tega zakona, četudi so bile v nasprotju s splošnimi določbami.¹⁰⁹

Pomembna ugotovitev in opozorilo pri izvajanju zakona sta se nanašala na nujnost samega postopka. Opuščanje določenih rokov je slabilo učinek samega zakona in povzročalo zmanjšanje njegovega učinka. Po zakonu o zatiranju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže so bila okrajna sodišča pristojna tudi za sojenje monopolnih kaznivih dejanj. Vsa monopolna kazniva dejanja so bila namreč označena kot dejanja, kjer so si posamezniki pridobivali imovinsko korist na račun ljudstva in so na takšen ali drugačen način ovirali razvojne smernice splošne gospodarske politike. Storilec so morali soditi po 1. odstavku drugega člena zakona. Gradivo

¹⁰⁸ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 1946, AŠ 65.

¹⁰⁹ Prav tam.

za sodne obravnave so posredovali Uprava državnih monopolov in monopolski inšpektorati. Denarne kazni in zaplenjeno blago je bilo uporabljeno za prehrano revnega prebivalstva.¹¹⁰

Z ukinitvijo monopolskega inšpektorata za Slovenijo 28. marca 1946 je začasne posle ukinjenega inšpektorata opravljala Tobačna tovarna Ljubljana, kjer je bil ustanovljen posebni oddelek za prodajo monopolnih predmetov na območju Slovenije. Monopolska kazniva dejanja so bila razdeljena v tri skupine.¹¹¹

Zelo konflikten položaj je nastajal tudi na relaciji med ministrstvom za trgovino in preskrbo ter zasebnimi trgovci, ki so obšli zakonito določene cene in si na ta način ustvarjali neupravičeni dobiček. Ministrstvo se je sklicevalo na Zakon o pobijanju nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže, saj je bila s tem ogrožena ne le morala, temveč se je rušila tudi normalizacija težkih gospodarskih razmer.¹¹²

Takšno postopanje trgovcev je po oceni ministrstva škodovalo tudi uveljavljanju zadružništva kot pomembnega segmenta v razvoju gospodarstva. Zasebni trgovci so s pridom izkoriščali predvojne poslovne zveze ter nabavljali in za visoke cene prodajali blago, ki ga je bilo na tržišču malo ali pa ga sploh ni bilo. Prikrito so ga prodajali stalnim odjemalcem, ne da bi se ozirali na sprejete predpise o cenah in na promet z racioniranim blagom. Trgovci so na ta način širili krog potrošnikov, ki so morali v zameno kupovati tudi blago, ki bi ga sicer kupovali kot zadružniki v zadrugah. Te zasebnim trgovcem niso mogli slediti, saj so bile vezane na prodajno blago po strogo določenih cenovnih merilih. Zadružniki so posledično vse manj kupovali v zadružnih trgovinah, na njihovo škodo pa je naraščal kapital zasebnih trgovcev.

¹¹⁰ PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi Su 318/1946, AŠ 65.

¹¹¹ Za lažje prekrške je bil kaznovan sadilec, ki ni posadil minimuma tobakovih rastlin, ali je posadil večje število rastlin, kot je bilo dovoljeno, sadilec, ki ni prijavil spremembe števila rastlin, ki ni uničil tobakovih rastlin po obiranju ali ni oddal vsega pridelka. Enaka usoda je doletela prodajalca na drobno, ki ni prodajal v kraju in prostorih, za katere je imel dovoljenje. V to skupino prekrškov so se uvrstile tudi osebe, ki so dobile dovoljenje za saditev tobaka, pa ga niso posadile, in osebe, ki so vzgajale sadike brez dovoljenja in ovirale kontrolo pri opravljanju dolžnosti. Za težje prekrške je bil kaznovan sadilec v primeru, ko je posadil tobak izven rajona, odobrenega za saditev tobaka, ali je dal tobakove sadike osebam, ki niso imele tovrstnega dovoljenja. Med težje prekrške se je štel tudi neupoštevanje navodil monopolске uprave. Prodajalca na drobno je doletela težja kazen, kadar ni upošteval predpisov in omejitev, ki jih je določila monopolska uprava, ali monopolskih predmetov ni prodajal po dogovorjenih cenah. Kaznim so bile izpostavljene tudi osebe, pri katerih se je našlo tobakovo seme in so neupravičeno pridelovale tobakove sadike, in osebe, ki niso upoštevale odredb monopolске uprave, ki so bile izdane zaradi zatiranje špekulacije z monopolskimi predmeti. Za prestopok so bile kaznovane osebe, ki so neupravičeno prodajale monopolске predmete, ki niso namensko uporabile soli, kupljene po znižani ceni, ki so uporabljale svilen papir za cigaretni papir, in tudi člani zadruge, ki niso oddali tobaka v zadružno sušilnico. Prav tam.

¹¹² PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, predsedstveni spisi, Su 1–25/1946, AŠ 67. Iz statističnega poročila za leto 1946 je bilo razvidno, da je sodišče v Murski Soboti po omenjenem zakonu v letu 1946 obravnavalo 139 zadev; PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, poročilo Ministrstvu za pravosodje, AŠ 67.

Iz ministrstva za trgovino in preskrbo so zahtevali strogi nadzor in kontrolo, ki naj bi jo opravljala narodna milica in evidentne primere prijavljala javnemu tožilcu. Ta bi po predpisanem postopku prijave predal v reševanje pristojnemu narodnemu sodišču. Za kršenje gospodarskih predpisov je bilo zahtevano strogo kaznovanje z zaplembo imovine in odvzemom koncesije. S takšnimi zahtevami je ministrstvo videlo nesporno možnost za vzpostavitev ravnovesja med privatnim in združenim sektorjem.¹¹³

Ministrstvo za pravosodje je v okrožnici okrajnim sodiščem uporabilo formulacijo, da je »*gospodarska špekulacija in gospodarska sabotaža zločin zoper narodno skupnost in našo družbeno ureditev in ga je kot takšnega potrebno kaznovati*«. Pri tem se je sklicevalo na 61. člen kazenskega zakona, na osnovi katerega je morala biti kazen takšna, da je preprečila storilcu ponovitev kaznivega dejanja. Sodiščem je bilo sugerirano, da naj ne bi bila preblaga pri izrekanju kazni, saj bi s tem samo spodbujali k novim kaznivim dejanjem.

Za določene gospodarske prekrške je bila ocenjena npr. globa kot prenizka kazen, ki ni prispevala k temu, da bi bili tovrstni prestopki izkoreninjeni. Sodiščem sta bila priporočena zaporna kazen in prisilno delo. V določenih primerih naj bi sodišča uporabila celo zakonsko podlago odvzema koncesije in zaplembe premoženja.¹¹⁴

Iz poročila Okrajnega sodišča Murska Sobota za drugo trimesečje leta 1948 je razvidno dokaj ostro kaznovanje deliktov, povezanih z zaplete med zasebnim in združenim sektorjem. Število obravnav vodi v sklepe, da so bile špekulacije trgovcev in prekupčevalcev v porastu. Med drugim je bila npr. razkrita mreža prekupčevalcev in mlinarjev, ki so čezmerno in nedovoljeno dvigali cene kmetijskim pridelkom. Vmešani so bili tudi pooblaščenca ljubljanskega podjetja Prehrana, ki so skupaj z organizirano mrežo posrednikov na račun nabavne cene zaslužili okrog pol milijona dinarjev. Sodišče jim je izreklo kazni 6 mesecev odvzema prostosti do 8 let odvzema prostosti s prisilnim delom.

Kazniva dejanja v zvezi s sabotažami in špekulacijo so bila predmet obravnav tudi na koordinacijskih konferencah okrajev, ki so se jih udeleževali javni tožilec, predsednik okrajnega sodišča, sekretar OF,

¹¹³ Prav tam.

¹¹⁴ Prav tam, predsedstveni spisi 1–25/1947, spis 213, AŠ 67.

predsednik okrajnega ljudskega odbora in drugi. Na konferencah so zlasti javni tožilci posebej opozarjali na budnost in kontrolo, saj so bile ugotovljene številne nepravilnosti, ki so jih morale ugotavljati tudi trgovinske inšpekcije, organi narodne milice in ljudski tožilci.¹¹⁵

Mestni odbor Osvobodilne fronte Maribor, odsek za trgovino, je že sredi avgusta 1945 posredoval Mestnemu narodoosvobodilnemu odboru Maribor seznam članov komisije za pobijanje nedovoljne špekulacije in gospodarske sabotaže.¹¹⁶ Komisijo so sestavljali kar dotedanji člani komisije za kontrolo cen: politični referent odseka, referent za kontrolo cen, oddelkovodja odseka, predstavnica AFŽ, dva predstavnika sindikata, predstavnik kriminalnega oddelka narodne milice, odseka za notranje zadeve in mladinec nad starostjo 18 let.¹¹⁷

Komisije so bile dolžne voditi zapisnik o postopku, ki so ga je morale posredovati mestnemu narodoosvobodilnemu odboru in po potrebi okrajnemu narodnemu sodišču ali javnemu tožilcu okraja. Komisija je bila pooblaščenca, da je smela zahtevati za uvedbo postopka pomoč oborožene varnostne straže, tj. narodne milice ali drugih varnostnih organov. Medtem ko je bilo delo članov komisij plačano, se je štelo delo članov podkomisij kot častno, za zelo uspešno delo pa so lahko bili nagrajeni na predlog predsednika komisije.¹¹⁸

Z zakonom o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže je država dejansko zavrla razvoj svobodnega gospodarstva. Že v 1. členu je bilo določeno kot kaznivo dejanje vsako gospodarsko delovanje, ki je bilo v nasprotju s tedaj veljavnimi predpisi. Po ugotovitvi ustavnega sodišča, ki je presojalo zakon, je bilo ugotovljeno, da je bil lahko posameznik obsojen na kaznivo dejanje, čeprav je šlo pri tem le za prekršek.¹¹⁹ Sodnik Lovro Šturm je v ločenem mnenju ob presoji zakona zapisal, da je bil gospodarski sistem v Jugoslaviji in Sloveniji neučinkovit tudi zaradi zakonski določil omenjenega zakona.¹²⁰

¹¹⁵ Prav tam, predsedstveni spisi Su 1947/AŠ 68.

¹¹⁶ Komisije so imele pravico kaznovati prekrške kot prvostopenjski organi do vrednosti 5000 din na predmet, izreči globo do 2000 din in zapleniti blaga do 5000 din. Delovale so na osnovi sprejetega poslovnika in so se lahko pri delu sklicevale na sprejete uredbe: o ureditvi mezd in plač delavcev in nameščencev v državnih, gospodarskih in zasebnih podjetjih; o prodaji kruha po teži; o cenah vsega blaga, ki je predmet trgovanja; o ureditvi notranjega prometa z blagom. Prav tam.

¹¹⁷ PAM, fond Mestni ljudski odbor Maribor 1945–1955, spis 911/1945, AŠ 1142.

¹¹⁸ Prav tam.

¹¹⁹ Gašper Dovžan in Urška Tekavec, *Temne strani slovenske pravne preteklosti v luči slovenske ustave*, Ljubljana, december 2001, str. 98.

¹²⁰ »Vzrok za gospodarsko zaostajanje s sosednjimi demokratičnimi državami je bilo ideološko zanikanje vloge zasebne lastnine in s tem povezano njeno podržavljanje, zlasti nacionalizacija«.

Prav tam.

Procesi proti kmetom zaslužijo posebno pozornost, saj je bilo po letu 1945 kmečko prebivalstvo še vedno najštevilnejše in je predstavljalo osnovo za izgradnjo industrije ter infrastrukture povojne Jugoslavije. Zato se je država zatekla k ukrepom proti kmetom, saj ti niso mogli slediti njenim ambicioznim načrtom, ker so ogrožali njihovo samostojnost ter ekonomsko neodvisnost. Zlasti obvezni odkupi oziroma obvezna oddaja so bili tisti, ki so zbujali nezadovoljstvo, protest in odkrit upor. Prisila nad kmeti ni popustila vse do leta 1952. Kazala se je v številnih sodnih obsodbah v 'imenu ljudstva', ki so postale relevantne po sprejemu Temeljnega zakona o kmetijskih zadrugah v letu 1949.¹²¹

Pravnim ustanovam je bilo naloženo, da so zaostrele kaznovalno politiko do kmetov, kmečkih gospodarstev in uslužbencev, ki kot del upravnega aparata določenih obvez niso hoteli ali znali izterjati. Več se je pričakovalo tudi od delovanja javnih tožilcev in funkcioniranja odkupnih komisij, ki mnogokrat niso delovale po začrtanih smernicah. Splošna kritika oblastnih organov je bila namenjena tudi krajevnim ljudskim odborom, ki se niso vselej uveljavili kot resnični organi ljudske oblasti. Pojavljali so se celo predlogi o njihovi razpustitvi v primeru, da so izgubili kredibilnost.¹²²

Primeri prekrškov, ki so jih povzročali kmetje v drugem trimesečju leta 1948 na območju pristojnosti Okrajnega sodišča Murska Sobota, niso izstopali glede na težo prekrška. Sabotaže so bile manjšega značaja (kot npr. odklonitev nedeljskega dela zaradi iskanja kolaradskega hrošča). V zvezi z uredbo o oddaji presežkov krompirja je bilo precej prekrškov, saj so kmetje utajili večje količine krompirja (800–2000 kg). Sodišče se je v takšnih primerih običajno odločalo za zaplembo utajenega krompirja in denarno kazen. Drugi manjši prekrški so bili povezani s kaznivimi dejanji zaradi neoddanega mleka in belih žit.

Na konferenci predsednikov sodišč v letu 1950 je predsednik Gospodarskega sveta LRS Sergej Kraigher med drugim navedel tudi nekaj primerov nepravilnega in premalo strogega sankcioniranja neizvajanja predpisov v zvezi z odkupi, slabo pripravljenimi in prenizko zastavljenimi plani, ki so jih na terenu spretno izigrali s

¹²¹ Mikola, Sodni procesi na Celjskem ..., str. 149.

¹²² PAM, fond Okrajno sodišče Murska Sobota 1945–1978, Su 1947/AŠ 70.

sabotažami. Priporočila so bila usmerjena na dosledno izvajanje zakonitosti in ostro ukrepanje v vseh primerih, ki so odstopali od sprejetih predpisov. Vsako popuščanje je imelo po Kraigherjevem zagotovilu posledično negativen odziv na gospodarskem in političnem področju. Neizvajanje obvez s strani kmeta je bil hkrati njegov odraz do celotne skupnosti, zato se njegova krivda ni končala s tem, da kmet ni oddal predpisane količine krompirja, masti, žitaric, ampak je posledično zaradi njegovega nepravilnega odnosa in utaje ostala vrsta ljudi brez osnovne preskrbe.

Za leti 1949 in 1950 so bili značilni t. i. kulaški procesi, ki so se obravnavali na sodiščih pod vplivom resolucije II. plenuma CK KPJ, ki je zahtevala, da *»se mora ljudska oblast ostro boriti proti škodljivemu delu špekulantov in jih prisiliti, da izpolnjujejo svoje obveznosti do države, v nasprotnem primeru je potrebno uvesti politiko sankcioniranja vse do zaplembe premoženja«*.¹²³

Okrajno sodišče v Mariboru je npr. v letu 1949 obsodilo lastnika in lastnico 21 hektarjev velikega posestva v Radehovi, ki je bilo pred vojno lepo vzdrževano in obdelano, sedaj pa je bilo zanemarjeno, kar je imelo za posledico odtegotanje obvezni oddaji. Očitani so jima bili prekrški v zvezi s premajhno količino oddaje krompirja, nista izpolnila obveze oddaje 11 kubičnih metrov hlodovine, prav tako nista pravočasno pokosila na 3 hektarje velikem travniku, kar je povzročilo manjši pridelek krme. Oddala sta le 100 kilogramov fižola od predvidene količine 150 kilogramov.

S takšnim malomarnim odnosom do lastnine sta po presoji sodišča ogrožala državno gospodarsko politiko. Povzročala sta občutno motnjo v preskrbi, ki je bila ena od najpomembnejših nalog državne gospodarske politike. Sodišče ju je obsodilo na štiri mesece odvzema prostosti in odvzema premoženja v korist države.¹²⁴

Isto pristojno sodišče je v letu 1949 po opravljeni javni obravnavi obsodilo kmeta in kmetico v Bohovi pri Mariboru, da sta kot lastnika 15,61 hektarja velikega posestva kljub načrtanemu setvenemu planu oškodovala narodno gospodarstvo, saj sta oddala premajhno količino naslednjih pridelkov: 1.373 kilogramov pšenice, 909 kilogramov rži, 1.037 kilogramov ječmena in 416 kilogramov ovsa. Prav

¹²³ Resolucija II. Plenuma CK KPJ, Beograd, 28.–30. januar 1949.

¹²⁴ PAM, fond Okrajno sodišče Maribor okolica 1949–1955, zaplembeni spis I, spisi 33/1949, sodba VII K.

tako nista zadostila oddaji mleka v količini 3.000 litrov. Na osnovi določil zakona o gospodarski sabotaži sta bila obsojena na osem oziroma šest mesecev odvzema prostosti in zaplembo premoženja. Obtoženca sta med drugim tudi samovoljno izstopila iz zadruga, ker se nista strinjala, da je potrebno dati za skupno obdelavo zemlje na razpolago vprežno živino. Sodišče je delno upoštevalo njuno starost in skrb za dvanajstletno hčerko. Zaplemba premoženja pa je bila po oceni sodišča 'smotrna', saj sta obtoženca pokazala, da nimata volje, da bi se vključila v »socialistično obdelavo posestva«. ¹²⁵

Okrajno sodišče Maribor je obsodilo tudi upravitelja posestva iz okolice Pesnice, ki je na 23- hektarskem posestvu s 17 hektarji obdelovalne površine redil le eno kravo. Zakonca sta bila obsojena na 4 mesece poboljševalnega dela in zaplembo celotne imovine z zakonitimi omejitvami. Oproščena pa sta bila obtožbe, da sta na podstrešju svinjskega hleva prikrivala 1.500 kilogramov pšenice z namenom, da si ustvarita nesorazmerno premoženjsko korist. Med razlogi za zaplembo je bila navedena dolžnost do izpolnjevanja plana in planske discipline, ki nista združljivi s samovoljo. Obtožena sta bila sabotaže proti prehrabeni politiki in gospodarske sabotaže. ¹²⁶

Okrožno sodišče v Mariboru je razsodilo v zadevi precej velikega posestva v Dobrovcih. Lastnik 21 hektarjev in 21 arov velikega posestva ni upošteval odločbe o obvezni oddaji krompirja v količini 14.325 kilogramov. Oddal je le 5.940 kilogramov, s čimer je povzročil primanjkljaj okrog 800 kilogramov krompirja. Posejana površina krompirja se je raztezala na površini 1,4 hektarja. Poleg tega je v pisarni KLO ščuval kmete, naj zasejejo njive s travo in zase trdil, da bo obdelal le toliko zemlje, kolikor pridelkov potrebuje zase in družino. Kot kmetijski referent pri KLO je povzročil prepir s predlogom, da naj se razrez odkupa klavne živine razširi tudi na male kmete, ki naj bi glede na eno kravo oddali 30 kilogramov mesa. V letu 1948 je oviral delo ocenjevalne komisije in zahteval, da se določi hektarski donos žitaric od 600 do 800 kilogramov, čeprav je bil ta uradno ocenjen na 1000 do 1400 kilogramov. Obtožen je bil tudi ščuvanja kmetov in delavcev proti posameznim članom v KLO, ob obvezni oddaji pa je ščuval manjše kmete k nepokorščini. Odvračal

¹²⁵ Prav tam. Zaplembeni spis I, I/308, 1949.

¹²⁶ Prav tam. Zaplembeni spis I, 136/1949.

je vaščane od gradnje zadružnega doma. Podajal je neprimerne izjave, kot npr. »*ciganska oblast*«, ter grozil odbornikom. Sodišče mu je prisodilo 2 leti odvzema prostosti s prisilnim delom, zaplembo vsega premičnega in nepremičnega premoženja in izgubo političnih pravic za dobo dveh let: volilno pravico, pravico do pridobitve ali opravljanja funkcij v družbenih organizacijah in društvih, pravico javnega nastopanja, pravico nositi častne naslove, rede in druga odlikovanja.¹²⁷

Pred sodnim senatom Okrajnega sodišča v Mariboru se je znašla tudi skupina petih zadružnikov, ki so na sestanku zadružnikov v KOZ Dobrovce v letu 1949 povzročali nemir, ovirali normalni potek sestanka in želeli doseči ukinitve zadruge. Sodišče je ugotovilo, da so povzročali škodo zadrugi in do zadruge niso opravili svojih obveznosti. Kaznovani so bili na več mesecev odvzema prostosti, kot stranska kazen pa jim je bila izrečena zaplemba vsega premoženja. Pri tem se je sodišče sklicevalo na usmeritve CK KPJ in nujnost socializacije kmetijstva.¹²⁸

Tudi posestnica 11 hektarjev velikega posestva v Zgornjem Radvanju je leta 1949 oškodovala »*interese narodnega gospodarstva*«, ker ni upoštevala setvenega plana in je zasadila krompir na površini 27 arov, namesto na predvideni površini 1,2 hektarja. To je z drugimi besedami pomenilo, da je oddala le 876 kilogramov krompirja namesto 22.070 kilogramov. Podobno je bilo pri oddaji mleka. Namesto skupnih 4.820 litrov je do konca septembra 1949 oddala le 450 litrov. Zagovor obtoženke, ki je temeljil na pomanjkanju delovne sile, je bil zavržen, saj bi se morala posestnica obrniti na pristojno poverjenišтво za kmetijstvo, ki bi ji lahko pomagal rešiti nastali problem. Zaplemba premoženja je bila označena kot nujni ukrep, ki bo služil interesom skupnosti, med drugim pa je bila z njim onemogočeno nadaljnje odtegotanje hrane delavcem, zaposlenim v industriji.¹²⁹

Okrajno sodišče Maribor okolica in kasneje Okrožno sodišče v Ljubljani je obravnavalo in obsodilo tudi vrsto oseb zaradi protizadružnega delovanja. Tako se je morala zagovarjati kmetica iz Sel za-

¹²⁷ Zoper odločbo o zaplembi je bila kasneje vložena pritožba, naslovljena na Okrajno sodišče Maribor okolica, ker je znašala ohišnica za šestero nepreskrbljenih otrok le 3,67 ha. Posestnik je pritožbo utemeljeval tudi s 70-odstotno invalidnostjo. Prav tam, zaplemba I 165/1949.

¹²⁸ PAM, fond Okrajno sodišče Maribor okolica 1949–1955, zaplembeni spisi AŠ 3.

¹²⁹ Prav tam, spisi I, 16/50, sodba K 924/1949, AŠ 3.

radi tega, ker je sramotila zadružnike v KOZ, da so ji ukradli zemljo, ki jo je prejela od agrarne reforme, ker je zasmehovala zadružnike, ki so na dela prosti dan mlatili žito, jih obtoževala, da je žito, ki ga žanjejo na zadružnih njivah, ukradeno. Izrečena kazen je bila razmeroma ostra, saj je bila obsojena na 16 mesecev odvzema prostosti in izgubo državljanskih pravic za dobo treh let.¹³⁰

Po letu 1952 so sodnih procesi proti kmetom prenehali, saj je navdušenje za ustanavljanje kmetijskih delovnih zadrug začelo upadati. Niso zadostile velikopoteznim načrtom, veljasti so prenehali tudi predpisi o obveznih odkupih.

¹³⁰ Prav tam, spisi I, 160/50, sodba K 6/50, AŠ 3.

SLAVICA TOVŠAK

JUDICIARY FROM 1945 TO 1952 AND COURT REPRISALS
RELATED TO COOPERATIVE FARMERS IN NORTHEASTERN
SLOVENIA

The article sheds light on the controversial period of Slovene and former Yugoslavian history ranging from 1945 to 1952 when the judiciary was in the service of political authority. It is true that principles of the independent judiciary were established, but the latter were never put into practice. Frequent and serious breaches of human rights clearly show that judges defended views which were dictated by the authoritative structure. Court practice formulated a special legal terminology that was employed in numerous court trials. A special role in this context was designated to military courts, courts of Slovene national honour, and regional and district courts. Considered and pronounced penalties were bound to confiscation procedures and criminal matters normally associated with the condemnation of »capitalist, kulak and saboteur elements«. Among those convicted were also farmers and cooperative farmers, and this caused additional class differentiation. The information used in the present article is related to the data and verdict cases of competent courts in Murska Sobota and Maribor.

VINKO ŠKAFAR

REDOVNI DUHOVNIKI, KI SO BILI ROJENI ALI SO UMRILI NA OBMOČJU SEDANJE MURSKOSOBOŠKE ŠKOFIJE

Katoliška cerkev se med drugim razlikuje od protestantske po tem, ker ima – podobno kot pravoslavna – redovništvo. Vendar v zadnjem času tudi v nekaterih protestantskih cerkvah nastajajo redovne skupnosti, kot na primer evangeličanska skupnost Marijinih sester v Darmstadtu v Nemčiji, ki jo je ustanovila karizmatična evangeličanka m. Basilea Schlink (1904–1999), ali taizejska skupnost, ki jo je ustanovil karizmatični Roger Schutz (1915–2005) iz Reformirane cerkve. V Evangeličanski cerkvi imajo diakonise, ki sicer niso redovnice, so pa usposobljene za karitativno (diakonijsko) delo in verouk ter so se v 19. stoletju začele povezovati v skupnosti brez zaobljub. Evangeličanskim diakonisam se je pridružila tudi pesniško nadarjena Martjančanka Marija Üllen (1909–1931)¹, ki je žal mlada umrla.

Predstavil bom umrle redovne duhovnike, katerih življenje in delo je manj raziskano in znano od škofijskih duhovnikov, ker so redovni duhovniki živeli večinoma zunaj Pomurja. *Letopis Cerkve na Slovenskem* (Ljubljana 2000), ki sicer vsebuje popis redovnih duhovnikov v 20. stoletju, je na številnih mestih pomanjkljiv. Tistih redovnih duhovnikov, ki so sicer začeli kot redovni duhovniki in so pozneje prestopili k škofijskim duhovnikom (npr. p. Serafin Štefan Horvat /1884–1953/, iz Nedelice – Turnišče, najprej frančiškanski duhovnik /1909/, nato škofijski duhovnik, katehet v Murski Soboti; Avguštin Sraka /1913–1997/, iz Lipovcev – Beltinci, najprej salezijanec, nato duhovnik mariborske škofije, ki je dolgo župnikoval na Remšniku; Jožef Go-

¹ Prim. F. K., *Literarni začetki diakonise Marije Üllen*, v: *Evangeličanski koledar*, Murska Sobota 1995, 77. Marija Üllen je bila leta 1928 sprejeta med gojenke diakonis v Novem Vrbasu, kjer se je »usposabljala za delo z otroki in verouk, kakor tudi za razna druga opravila v Cerkvi«. (F. K., n. d., 77.)

dina /1898–1986/, doma v Dolnji Bistrici – Črenšovci, najprej lazarist, nato škofijski duhovnik), ali so zapustili redovništvo in duhovniško službo (npr. p. Hilarij Matija Gabor OFM, doma iz Črenšovcev², ali prvi slovenski misijonar na Japonskem Avguštin Antolin SDB, doma iz Beltincev³), ne bom navajal, ker sem se odločil za merilo vztrajanja v redovništvu do smrti. Tudi ne bom navajal redovnikov neduhovnikov in redovnic, ki jih je bilo zelo veliko in so nekatere doma z območja sedanje murskosoboške škofije odločilno vplivale na žensko redovništvo na Slovenskem, kar presega namen tega članka, čeprav bi bil tudi članek o njih zelo koristen, da bi bolje poznali našo preteklost.

Ozemlje sedanje murskosoboške škofije je imelo v preteklosti povezavo z različnimi redovnimi skupnostmi in tudi z nekaterimi redovnimi središči. Ustanovitev zagrebške škofije sovpada z ustanovitvijo benediktinske opatije »de Borchii« pri Sv. Benediktu v Prekmurju leta 1093. Benediktinci bi naj bili prišli k Sv. Benediktu iz opatije v Blatenskem kostelu – Zalaváru, ki je bila obnovljena leta 1019 in je bila kot edina benediktinska opatija v Zalski županiji v 11. stoletju povezana, kot drugi benediktinski samostani na Madžarskem, s centralno opatijo v Pannonhalmi. Ivan Zelko meni, da je bila večina redovnikov že v Blatenskem kostelu slovenskega rodu. To velja prav tako za benediktinsko opatijo pri Sv. Benediktu v Kančevcih, saj so prav ti benediktinski redovniki od 11. do 13. stoletja vodili dušno pastirstvo na območju današnjega Prekmurja. V 13. stoletju so se pojavili v Soboti, Selu in tudi pri Gradu ivanovci, ki so prav tako odigrali pomembno vlogo v dušnem pastirstvu v Prekmurju od 13. do 15. stoletja.⁴ Nujno moramo omeniti benediktinski samostan v Monoštru (Szentgotthard), ki so ga že leta 1183 poselili cistercijani⁵, med katerimi

² Posvečen je bil 1915. Nekaj let po posvečenju je zapustil duhovništvo in redovništvo (prim. J. Klekl, *Odgovor veleč. gospodi P. Gabori Hilari v Beltincih*, v: *Novine* 7/1920/, 43, 3–4).

³ Prim. X, *Prvi slovenski misijonar na Japonskem*, v: *Marijin list* 36(1940), 4, 75–78. *Pismo novomešnika Antolin Avguština iz Japonske svojim starišom*, v: *Marijin list* 36 (1940), 9, 203–205.

⁴ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, Murska Sobota 1996, 98.

⁵ Prim. m. Zlinskýné Šternegg, *A Szentgotthardi ciszterci apátság története és művészeti emlékei (1183–1878)* v *Szentgotthárd. Helytörténeti művelődéstörténeti, helyismereti tanulmányok*. Szombathely 1981. Prim. Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, *Kostanjevica na Krki* 1987, 253, op. 141. »Monošter je že v 14. stoletju doživil hude krize, kar je razvidno iz vizitacijskih zapisnikov iz srede tega stoletja. V letu 1391 je cesar Sigismund Luksemburški podelil patronatske pravice nad opatijo sinovom Mikloša Szechyja. Postojanka je bila ustanovljena iz Francije (iz samostana Trois Fontaines) in je sodila k liniji Clairvauxa, zato je bilo vizitiranje prepuščeno drugim opatom, velikokrat reinskemu. V letu 1448 je morimondski opat Janez cisterco izročil reinskemu samostanu, tako da je bil odslej njen vizitator vsakokratni reinski opat. Tudi opatija v Monoštru se je sčasoma izmaknila jurisdikciji reinskih opatov in leta 1556 je opat Martin Duelacher prosil Ferdinanda I., naj doseže vrnitev samostana pod Rein. Tedaj je bil na čelu postojanke komendantni opat Janez Betta, ki kljub kraljevemu ukazu ni dovolil vizitirati opatije ... Ta združitvev ogrske cisterce z avstrijsko hišo je bila ogrskim plemiškim krogom v spotiko ter so si od časa do časa prizadevali za njeno ločitev. Šele v letu 1878 je bila opatija v Monoštru ločena od Heiligenkreuza in pridružena opatijam Zicz, Pilis in Pásztó, ki so predtem bile ena enota« (Jože Mlinarič, *Kostanjeviška opatija 1234–1786*, 253. Iz gornjega sledi, da je bil nekaj časa, že od leta 1448, Monošter, podobno kot Stična, pod jurisdikcijo opatije Rein pri Gradu (prim. Jože Mlinarič, *Stiška opatija 1136–1784*, Dolenjska založba, Novo mesto 1995, 257–259).

so bili gotovo tudi Slovenci,⁶ predvsem pa manjše brate sv. Frančiška Asiškega, ki so gravitirali k Prekmurju in delno (ormoški, čakovski in varaždinski frančiškani) tudi v današnjo ljutomersko dekanijo.

Najstarejša madžarska frančiškanska provinca, imenovana madžarska provinca sv. Marije, pozna imena provincialov, več je tudi slovanskih, in čas njihovih služb od leta 1239 do danes.⁷ Do ustanovitve samostojne frančiškanske slavonsko-madžarske (hrvaške) kustodije leta 1655 in že leta 1661 slavonsko-madžarske (hrvaške) province sv. Ladislava, ki je imela že na začetku sedem samostanov (med njimi tudi Ormož, Varaždin, Zagreb), so Prekmurci vstopali v madžarsko provinco sv. Marije. Morda kateri posameznik od 1448. tudi v vikariat oziroma od 1517. v madžarsko provinco sv. Odrešenika. V času med dvema svetovnima vojnoma je bil p. Osvald Jožef Ošlaj (1879–1949) zelo cenjen provincial madžarske frančiškanske province sv. Janeza Kapistrana, ki je bila ustanovljena šele leta 1757. Na srečo imamo raziskane Prekmurce, ki so bili člani madžarsko-hrvaške province sv. Ladislava (od leta 1900 sv. Cirila in Metoda) in jih spodaj omenjamo. Zaradi bližine frančiškanskega samostana v Némétújváru (Güssing, Novi Grad) (1641) na južnem Gradiščanskem, ki je spadal do konca prve svetovne vojne v provinco sv. Marije, je ostal povezan predvsem s tistim delom Prekmurja, ki je do leta 1777 spadal pod győrsko škofijo in v Železno županijo. Med gvardijani frančiškanskega samostana v Güssingu je veliko slovanskih priimkov.⁸ Zelo dragocen je Nekrologij madžarske province sv. Marije⁹, ki se pa žal končuje z obdobjem cesarja Jožefa II. V Zagrebu sem dobil nekrologij frančiškanske province sv. Cirila in Metoda¹⁰, v Budimpešti nekrologije madžarskih frančiškanskih provinc sv. Odrešenika, sv. Marije, sv. Janeza Kapistrana in sv. Ladislava¹¹; v Güssingu na Gradiščanskem pa nekrologij avstrijske frančiškanske dunajske province¹². Žal nisem našel nobenih imen iz frančiškan-

⁶ Škoda, da mi ni bil dostopen Nekrologij cistercijske opatije Monošter, saj je bilo gotovo med tamkajšnjimi menihi nekaj Slovencev.

⁷ Prim. *Schematismus Provinciae Sanctae Mariae Ordinis Fratrum Minorum in Hungaria*, Budapest 2005, 13–18.

⁸ Piusz Rácz, *Ferencesek az ország nyugati részén*, Zalaegerszeg 2004, 134–136.

⁹ *Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum, Anno MDCCLIV*.

¹⁰ *Nekrologij Hrvatske franjevačke provincije sv. Cirila i Metoda* (odslej *Nekrologij HFPCM*), Zagreb 1998.

¹¹ *A zombori zárda. A kapisztrana, salvatoriana, ladislaita és bulgár provinciái elhunyt tagjai* (slov. Somborski samostan /rezidenca/. Pokojni člani kapistranske, salvatorianske, ladislavske in bolgarske province), (odslej *A zombori zárda*, 1931. (Nahaja se v samostanski knjižnici OFM v Budimpešti, Magyar Ferences Könyvtár és Levéltár, Margit krt. 23, H – 1024 Budapest).

¹² *Österreichische Franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena, Aus dem Totenbuch unserer Provinz, 1451-2007*, Wien 1962.

skega samostana v Semenju (Muraszemenye), danes na Madžarskem, tih ob tromeji s Hrvaško, kjer je precej verjetno, da bi se kdo iz Prekmurja (beksinskega arhidiakonat) pridružil frančiškantom v takrat najbližjem samostanu. Ob ustanovitvi, sredi 14. stoletja, je semenjski samostan pripadal pečujski frančiškanski kustodiji. Benediktinska opatija Pannonhalma je izdala Nekrologij od leta 1800 in so tako dostopni vsi podatki za zadnjih dvesto let, ne pa starejši, kar je seveda škoda.¹³

Omeniti moramo samostan avguštinskih kanonikov v Radgoni iz 14. stoletja, saj je bila radgonska pražupnija sv. Ruperta cerkveno središče za večinsko slovensko prebivalstvo (tudi za vso današnjo Ljutomersko dekanijo). Žal podatki o dušnopastirskem in kulturnem vplivu samostana avguštinskih kanonikov v Radgoni mi niso bili dostopni.

Zanimivo pa je, da sta na območju sedanje ljutomerske dekanije imeli že od 12. stoletja svoja posestva in vinograde benediktinska samostana Admont in Št. Pavel v Lavantinski dolini (v okolici Gornje Radgone in Ljutomera) ter od 14. stoletja cistercijanska opatija Rein pri Gradcu (blizu Ljutomera)¹⁴ in benediktinski samostan v Št. Lambertu. Omenjene opatije sicer na območju sedanje ljutomerske dekanije niso imele svojih cerkva, kljub temu pa lahko z gotovostjo trdimo, da so vplivale na razvoj gospodarstva, predvsem vinogradništva.

V poznejših stoletjih so delno vplivali na območje sedanje ljutomerske dekanije iz ptujskih samostanov dominikancev (1230), minoritov (1239), frančiškanskega samostana v Ormožu (1493) in kapucinskega na Ptuj (1615). Znano je, da je p. Dominik Moškon, doma s Ptuja, ptujski dominikanski prior (1680–1683), ustanovil 24. novembra 1675 v Ljutomeru »roženvensko bratovščino«.¹⁵ Še bolj to velja za ormoške frančiškane.

Pomembnejšo vlogo pa so v 17. in 18. stoletju odigrala tri nekdanja redovniška središča: jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo (1609–1730)¹⁶, kapucinski samostan v Radgoni (1617–1815)¹⁷ in

¹³ A Pannonhalmi Szent Benedek-Rend, *Névtára*, 1802–1986, Győr 1987. Odslej A Pannonhalmi.

¹⁴ Prim. Jože Mlinarič, *Posest cistercijaske opatije Rein na slovenskem Štajerskem*, v: ČZN 59 (1988). Jože Mlinarič, *Ljutomerska župnija do konca 18. stoletja*, v: Zbornik župnije sv. Janeza Krstnika v Ljutomeru, Ljutomer 1990, 13–44.

¹⁵ Prim. Jože Mlinarič, n. d., 34.

¹⁶ Prim. Ivan Škafar, *Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609–1730* (odslej *Jezuitski misijoni*), v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae*, 1, Ljubljana 1979, 137–169.

¹⁷ Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, v: *Zbornik soboškega muzeja*, 7, Murska Sobota 2003, 17–51.

kratkotrajna frančiškanska skupnost v Murski Soboti (1671–1680)¹⁸. Zelo dejavni so bili v 17. in 18. stoletju v Pomurju radgonski kapucini, kar je že izčrpno predstavljeno v *Zborniku soboškega muzeja*.¹⁹ Zaradi razdelitve Radgone na avstrijsko (Radkersburg) in Gornjo se rado pozablja, da je imela Radgona (Radkersbug) in radgonska najprej župnija sv. Ruperta in pozneje sv. Janeza Krstnika v 17. in 18. stoletju večinsko slovensko prebivalstvo in da je bila do prenosa sedeža lavantinske škofije v Maribor Radgona pomembno gospodarsko, kulturno in cerkveno središče za sedanjo ljutomersko dekanijo in delno tudi za Prekmurje. Znano je, da je zato Jožef Franc Aueršperg (1734–1795), krški škof, leta 1783 predlagal cesarju Jožefu II., da naj bi Radgona ob novi razdelitvi škofij pripadla pod slovensko škofijo.²⁰ Sicer pa so še po prvi svetovni vojni slovenski pogajalci upali, da bo Radgona (Radkersburg) pridružena Jugoslaviji.²¹ Zato predstavitev ne bi bila popolna, če ne bi dodal k redovnim duhovnikom tudi kapucinov in drugih redovnikov iz Radgone, čeprav danes ni v sklopu Slovenije in murskosoboške škofije in kljub dejstvu, da so nekateri od omenjanih bili nemškega porekla. Znano je namreč, da so kapucini hodili maševat na Kapelo na belo nedeljo, ob patrociniju (22. julija) in na praznik Marijinega imena.²² Prav tako so radgonski kapucini hodili maševat v negovsko grajsko kapelo²³ in tudi h Gradu v Prekmurju.²⁴ Omenimo, da se je leta 1701 sekovska škofija pogajala s pavlini v Lepoglavi, da bi prevzeli veržejsko cerkev, jo popravili in tam ustanovili samostan. Toda križevski in radgonski župnik sta se temu odločno uprla.²⁵ Iz tega lahko domnevamo, da so bili med pavlinskimi redovniki v Lepoglavi, kjer je bila v letih 1503–1644 prva javna gimnazija na Hrvaškem, od druge polovice 18. stoletja pa celo visoka šola, tudi redovni duhovniki, doma z območja sedanje murskosoboške škofije.

¹⁸ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, 137–139.

¹⁹ Prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, 17–51.

²⁰ Prim. Vinko Škafar, *Slovenski utrip v Radgoni v drugi polovici 18. in v 19. stoletju*, v: *Zbornik soboškega muzeja* 8, Murska Sobota, 2005, 171–183.

²¹ Prim. Ivan Rihtarič, *Diplomatsko delovanje jugoslovanske delegacije v Parizu ter časopis »Murska straža« od aprila 1919 do podpisa St. Germainse mirovne pogodbe decembra 1919*, v: *Glasilo*, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 11(2004), št. 1–2, 60–66.

²² Prim. Fran Kovačič, *Ljutomer, Zgodovina trga in sreza*, Ljubljana 1926, 332.

²³ Prim. Ivan Fras, *Zgodovina negovske gosposčine*, v: *Glasilo*, Zgodovinsko društvo Gornja Radgona, 9 (2002), št. 1–2, 34. Zanimivo je, da je bil sedmi sin negovskega grofa Maksimilijana Trautmannsdorfa in žene grofinje Sofije Palfi od Erdöd p. Krištof Trautmannsdorf v drugi polovici 17. stoletja redovni duhovnik premonstratenec (prim. Ivan Fras, n. d., 37).

²⁴ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov v župniji Grad*, Grad 2004, 67–75.

²⁵ Prim. Fran Kovačič, *Ljutomer*, 263–264.

Salezijanska navzočnost v Pomurju v 20. stoletju (Veržej, Murska Sobota, Kapela, Radenci, Dokležovje, Mala Nedelja²⁶) je obdelana že drugod²⁷, kapucini v Kančevcih pa bodo prav tako zaslužili posebno obravnavo. Omenim pa naj, da so nekateri redovniki občasno, ob jožefinskem razpustu samostanov tudi dalj časa, delovali na župnijah, ki danes spadajo v murskosoboško škofijo. Že v času Marije Terezije, od 3. julija 1754, ko je bil odstavljen pri Gradu župnik Janez Lepešič, do 1. januarja 1755, ko je postal gornjelendavski župnik Mihael Čenar, so župnijo Grad začasno upravljali kapucini iz Radgone.²⁸ Tudi pozneje je še občasno zapisan krstitelj »capucinus regedinensis« (radgonski kapucin). V času jožefinskih reform in razpusta samostanov imamo v Gornji Lendavi krstitelje redovnike.²⁹ Tako je ob jožefinskem razpustu samostanov p. Fortunat Ivan Pfeffelmayer, kapucin, 27. februarja 1784 postal beneficiat veržejskega beneficija, kjer je ostal do 27. avgusta 1803, ko se je vrnil v samostan.³⁰ V članku želim z biografskimi podatki predstaviti redovne duhovnike, ki so bili rojeni ali so umrli na območju sedanje murskosoboške škofije in v Radgoni, žal pa nisem prišel do podatkov iz cistercijanskega samostana v Monoštru. Objavljam imena in priimke vseh znanih oziroma meni do sedaj dostopne podatke o redovnih duhovnikih; žal so za nekatere nepopolni, kar pa je lahko izziv za nadaljnje raziskovanje. Omenjam samo tiste redovne duhovnike, ki so bili rojeni ali so umrli na območju murskosoboške škofije, ne pa tistih, ki na njenem ozemlju niso bili rojeni ter so živeli in delovali samo nekaj časa, razen tistih, ki so bili izrazito pomembni. Tukaj so kratki podatki redovnih duhovnikov prvič objavljeni po abecedi priimkov, ali, če niso znani, z imeni in kraji rojstva. Žal navajanje nisem mogel poenotiti, ker so viri zelo različni, tudi pomanjkljivi.

²⁶ Pri Mali Nedelji so bili župniki (Jože Lovrenčič 1949–1961 in Jože Pungerčar 1961–1962) in kaplani (po 2. svetovni vojni do 1947 Jože Lovrenčič 1947–1949; Franc Vogrinčič 1952–1955; Miloš Briški 1955–1956; Franc Jakše 1956–1957; Franc Stritar 1957–1960; Jože Čampa 1960; Stanko Hribšek 1961) v letih 1949–1962 salezijanci (prim. *Mala Nedelja, Kronika*, I., 190, 221–222). V župnijski kroniki Mala Nedelja je tudi zanimiv zapis, kjer je župnik Matija Cocelj (+1674) v svoji oporoki zapustil po 100 goldinarjev kapucinskemu samostanu na Ptuj, frančiškanskemu samostanu v Ormožu in karmeličanskemu samostanu v Gradcu, kar pomeni, da so bili župniki povezani z bližnjimi samostani (prim. *Mala Nedelja, Kronika*, I., 163).

²⁷ Prim. Bogdan Kolar, *Redovne skupnosti v Pomurju in člani redovnih skupnosti iz Pomurja*, v: *Škofija Murska Sobota*, Murska Sobota 2006, 132–146.

²⁸ Krstna knjiga, 3. 7. 1754: »NB. Hic D. Lepesich amotus est. Interim PP. Capucini administrarunt.« (Pomnil! Ta dan so g. Lepešiča odstavili. Medtem so patri kapucini prevzeli župnijo in postali administratorji.) V tem času so v krstni knjigi kot krstitelji zapisani kapucini, dva tudi z imenom p. Evzebij iz Maribora (Jožef Nagl, umrl 1. 3. 1756 Radgoni) in p. Dionizij iz Maribora (Janez Jožef Wasser, umrl 10. 10. 1762 v Mariboru) (prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 72).

²⁹ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 74–75.

³⁰ Prim. Fran Kovačič, *Ljutomer*, 267.

1. **Amezaga, p. Erembert**, admontski benediktinec, r.(ojen) 1688 Radgona; m.(ašnik) 1712; u.(mrl) 1. 1. 1766 Admont, Avstrija.³¹
2. **Anžel, Jožef, p. Feliks**, frančiškan Slovenske frančiškanske province Sv. Križa, r. 18. 1. 1931 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 29. 6. 1957; u. 26. 10. 1991 Strunjan.³²
3. **Apostel, Ivan Anton, p. Bernard**, kapucin, dolgoletni pridigar v Radgoni; r. 7. 6. 1711, Maribor, m. 22. 9. 1736; u. 8. 1. 1784 Celje. Napisal *Enchiridion*, priročnik molitev za bolnike v Radgoni in *Nemško-slovenski slovar*. Oba rokopisa, ki sta ohranjena, imata tudi prekmurske in vzhodnoštajerske besede.³³
4. **Arvay, Mihael, p. Placid**, cistercijan opatije Heiligenkreuz pri Dunaju, r. 7. 8. 1862 Hraščice (beltinski graščinski marof /pristava/, ki je po drugi svetovni vojni s priključitvijo k vasi Gančani, pridružen k župniji in občini Beltinci), krščen Turnišče; m. 8. 2. 1885; dolgoletni župnik v cistercijanskih župnijah Pfaffstaetten in Hiederschulz, biseromašnik, senior, svetnik, u. 25. 11. 1946 Heiligenkreuz.³⁴
5. **Avguštin, p. s Koroškega**, kapucin; u. 20. 1. 1633 Radkersburg, Avstrija (odslej Radgona).³⁵
6. **Bakan, Ivan**, salezijanec, r. 17. 6. 1905 Dokležovje; m. 5. 7. 1936; u. 9. 10. 1984 Novo mesto, Šentrupert.³⁶
7. **Bakan, Jože**, salezijanec, r. 10. 3. 1913 Bratonci, Beltinci; m. 5. 7. 1942; u. 17. 12. 1997 Izola.³⁷

³¹ Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci, Pokrajinski arhiv Maribor* (odslej PAM) 17, 2. Način kratice r.(ojen), m.(ašnik) in u.(mrl) in navajanje sem vzel iz knjige *Letopis Cerkve na Slovenskem*, Ljubljana 2000. Pavlin p. Adrian je bil v drugi polovici 18. stoletja kaplan v Turnišču.

³² Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, Ljubljana 2000, 646.

³³ Prim. Fran Ilešič, P. Bernard Mariborčan, *slovenski pisatelj 18. stoletja*, v: ČZN 34 (1939), 39–97; isti, P. Bernard Mariborčan in p. Fr. Wagner, ČZN 34 (1939), 201–205. Jože Stabej, *Janez Anton Apostel – pater Bernard: Dictionarium germanico-slavonicum 1760*; prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 23. Kapucine, ki so bili iz Radgone doma ali so v Radgoni živeli in umrli, dodajam, ker so odigrali pomembno vlogo v sedanjih ljutomerski dekaniji in tudi zato, ker je bila Radgona še v času Jožefa II. večinoma slovenska župnija (prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, 17–51; isti, *Slovenski utrip v Radgoni v drugi polovici 18. in v 19. stoletju*, 171–183. To bi si tudi zaslužili cistercijani iz Monostra, žal mi do sedaj viri niso bili dostopni.

³⁴ Prim. Ivan Škafar, *Seznam duhovnikov – redovnikov in redovnic naše Slovenske krajine (Od 1700–1800–1900–1956)*, v: *Shematizem 1700–1950, Districtus Slovenska krajina in ministerio S. m. Ecclesiae seu Index sacerdotum, religiosorum et religiosarum*, tipkopis, 1958 (odslej Ivan Škafar, *Seznam*), 162; Miroslav Kokolj Bela Horvat, *Prekmursko šolstvo*, Panonika, Murska Sobota 1977, 82. (Datum smrti sem našel v elektronski predstavitvi opatije Heiligenkreuz po naslovom: *Das Necrologium Sancrucense*, ultima editio: MMV, 25. 11. 1946.)

³⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, Ljubljana 2003, 22.

³⁶ Prim. Bogdan Kolar, *Njih spomin ostaja, In memoriam*, III., Ljubljana 2002, 27–28.

³⁷ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 29–30.

8. **Balašic (Balassits), Franc, p. Ambrozij**, konvertit, frančiškan province sv. Ladislava, profesor filozofije, r. 5. 12. 1784 Selo, Sv. Benedikt v Prekmurju; m. 1807, u. 3. 2. 1812 Varaždin, Hrvaška.³⁸

9. **Balažic, p. Štefan**, kapucin, dolgoletni provincial Slovenske kapucinske province, graditelj Doma duhovnosti v Kančevcih; r. 22. 12. 1941 Mala Polana, Velika Polana; m. 29. 6. 1967; u. 25. 7. 2001, Karlobag, Hrvaška (pokopan v Ljubljani).³⁹

10. **Ballatinczi (Beltinčan), Matija, p. Kalist**, frančiškan province sv. Ladislava, leta 1738 predstojnik frančiškanskega samostana v Varaždinu, lektor teologije; r. 23. 2. 1701 Beltinci; m. 1729; u. 25. 7. 1742 Križevci, Hrvaška.⁴⁰

11. **Banothai, Štefan, p. Jonatan**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 8. 6. 1737 Lendava; m. 1765; u. 16. 8. 1794 Čakovec, Hrvaška.⁴¹

12. **Bare, Andrej, p. Benedikt** iz Krapine, kapucin, l. 1606 vstopil v kapucinski noviciat na Dunaju. Kalvinci so ga umorili na radgonskem mostu, zadali so mu 13 ran in ga vrgli v reko Muro 7. 9. 1635.⁴²

13. **Barics, Štefan, p. Tadej**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 8. 3. 1715 Lendava; m. 1739; u. 27. 5. 1775 Máriagyűd pri Siklósu, Madžarska.⁴³

14. **Berde(i)n, Ivan Nepomuk, p. Ivan**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 20. 10. 1845 Filovci, Bogojina, frančiškan province sv. Ladislava; m. 1870; u. 18. 8. 1890 Nagykaniza (odslej Kaniža), Madžarska.⁴⁴

³⁸ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178.

³⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 209.

⁴⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175. V Frančiškanskem arhivu v Zagrebu sem tudi drugod našel zapis Ballatinczi in ne Beltatinczi. Prim. Paškal Cvekan, *Djelovanje franjevacu u Varaždinu*, Varaždin 1978, 163.

⁴¹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176; Ivan Škafar ima napačen priimek Banzay, pravilni je Banothai (Prim. *Nekrologij HFPCM*, 16. avgust).

⁴² Prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov*, 29, op. 33.

⁴³ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175. V samostanih frančiškanske province sv. Ladislava na južnem Madžarskem so v 18. stoletju imeli poleg madžarskega tudi hrvaškega pridigarja. Znano je, da so po odhodu Turkov na južnem Madžarskem prebivalci Madžari večinoma postali pripadniki reformirane (kalvinske) cerkve, katoličani pa so predvsem priseljeni Hrvatje, ki so potrebovali hrvaške pridigarje. To velja v veliki meri za škofijo Pécs (Pečuh) in delno tudi za škofijo Veszprém (prim. Franjo Emanuel Hoško, *Franjevci i poslanje Crkve u kontinentalnoj Hrvatskoj*, KS, Zagreb 2001, 90).

⁴⁴ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178.

15. **Berden, p. Pavel**, jezuit, provincial slovenskih jezuitov, ljudski misijonar in nabožni pisatelj; r. 21. 1. 1915 Kobilje; m. 22. 8. 1947 Zagreb; u. 21. 12. 1981 Maribor.⁴⁵

16. **Bernyák, p. Fidelis**, frančiškan madžarske province sv. Marije, živel v Güssingu na Gradiščanskem, r. 2. 2. 1751 Nedelica, Turnišče, frančiškan postal je 24. 4. 1776. V času od 21. 8. 1792 do 25. 10. 1796 bil kaplan v Beltincih, kjer je veliko krščeval. Leta 1796 postal prvi župnik v Pečarovcih. Leta 1805 je bil kaplan pri Gradu. 9. aprila 1799 krstil pri Sv. Sebeščanu. Umrl je 19. 12. 1810⁴⁶

17. **Biró, Franc, p. Polikarp**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 30. 10. 1739 Lendava; m. 1765; u. 16. 9. 1774 Segesd, Madžarska.⁴⁷

18. **Bizjak (Wissiak), p. Gothard**, admontski benediktinec, r. 1783 Radgona; m. 1806; u. 28. 8. 1840 Admont, Avstrija.⁴⁸

19. **Blümel, Jakob, p. Florentin** iz Maribora, kapucin, pridigar, redovnik 50 let, star 69 let ; u. 26. 4. 1789 Radgona. Med krstitelji je zapisan v letih 1788–1789 v krstni knjigi župnije Grad.⁴⁹

20. **Bojnec, Ivan, p. Engelbert**, kapucin, r. 4. 1. 1911 Strehovci, Bogojina; m. 15. 8. 1936; u. 2. 3. 1989 Celje.⁵⁰

21. **Bratulič, p. Simon**, pavlin, vrhovni predstojnik pavlinskega reda, v letih 1603–1611 je bil zagrebski škof; umrl leta 1611 v Ižakovcih, na posesti Krištofa Bánffyja.⁵¹

22. **Brunec, dr. Mihael**, salezijanec r. 1. 10. 1911 Melinci, Beltinci; m. 10. 4. 1941; u. 28. 4. 1986 Celovec, Avstrija.⁵²

⁴⁵ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 566.

⁴⁶ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 75. Ivan Škafer Bernyáka ne omenja, kar pomeni, da ni raziskoval frančiškanov madžarske province sv. Marije. V Nekrologiju frančiškanske province sv. Marije piše, da je umrl 19. 12. 1819 v Petrovcih (Petroc) (prim. *Catalogus Alumnorum Provinciae S. Mariae in Hungaria OFM*, Eisenstadt, anno 1978). Ivan Zelko piše: »Leta 1796 je bila ustanovljena pečarovska župnija. Prvi župnik – provizor je bil redovnik p. Fidelis Bernjak, frančiškan iz Nemetujvára ... Govoril je slovensko, hrvaško in srbsko« (Ivan Zelko, *Zgodovina župnije Pečarovci*, v: *Stopinje* 1986, 72).

⁴⁷ Prim. Ivan Škafer, *Seznam*, 176.

⁴⁸ Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 3.

⁴⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 119. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 73.

⁵⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 64.

⁵¹ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Prekmurja*, 250.

⁵² Prim. Bogdan Kolar, n. d., 47–49.

23. **Celjan, p. Adolf**, kapucin, pridigar, r. Celje; u. 17. 10. 1704 Radgona, 33 let redovnik.⁵³
24. **Celjan, p. Analekt**, kapucin, redovnik 28 let, u. 24. 10. 1751 Radgona.⁵⁴
25. **Celjan, p. Elija**, kapucin, pridigar, misijonar v Kalabriji, zlatomašnik; u. 15. 2. 1739 Radgona.⁵⁵
26. **Celjan, p. Sabin**, kapucin; 26. 3. 1691 je krstil pri Sv. Križu pri Ljutomeru in 1. 4. 1691 v Ljutomeru; u. 11. 1. 1697 Radgona.⁵⁶
27. **Celjan, p. Urban**, kapucin, prej škofijski duhovnik, redni slovenski pridigar v Radgoni leta 1755, zlatomašnik; redovnik 33; u. 5. 10. 1772 Maribor.⁵⁷
28. **Cigan, dr. Franc**, salezijanec, r. 18. 9. 1908 Žižki, Črenšovci; m. 7. 7. 1935; pevovodja, glasbenik in zbiratelj slovenskih ljudskih pesmi; u. 23. 2. 1971 Ljubljana.⁵⁸
29. **Cigan, Ivan**, salezijanec, r. 12. 4. 1909 Gančani, Beltinci; m. 26. 10. 1940; misijonar v Indiji, u. 26. 1. 1944 Bombay, Indija.⁵⁹
30. **Cvetko, Ivan**, salezijanec, r. 11. 3. 1904 Gomilice, Turnišče; m. 3. 7. 1938 Ljubljana; u. 8. 6. 1987 Krapinske Toplice, Hrvaška.⁶⁰
31. **Čerček, p. Daniel**, frančiškan province sv. Ladislava, v drugi polovici 18. stoletja nekaj časa kaplan v Turnišču;⁶¹ u. 26. 5. 1795 Varaždin, Hrvaška.⁶²
32. **Čontala, Matija**, lazarist, r. 13. 2. 1895 Motovilci, Grad; m. 9. 2. 1919 Graz; u. 31. 8. 1972 Celje.⁶³

⁵³ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 2.

⁵⁴ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 300.

⁵⁵ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 80; *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 55.

⁵⁶ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 231, 232.

⁵⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 281.

⁵⁸ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 57–60; Franc Tement, *Dr. Franc Cigan*, v: *Stopinje* 1992, 52–53; Ivan Škafar, *Dr. Franc Cigan – glasbenik, pevovodja in zbiratelj slovenskih ljudskih pesmi*, v: *Stopinje* 1973, 81–86.

⁵⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 55–56.

⁶⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 63.

⁶¹ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, v: *Sad ljubezni do Boga in domovine*, Murska Sobota 1972, 9.

⁶² Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, 9.

⁶³ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 559.

33. **Damiš, Simon, p. Kasijan**, kapucin, pridigar; r. Ptuj; u. 10. 1. 1790 Radgona.⁶⁴

34. **Dants, Ivan, p. David**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 12. 9. 1742 Lendava; m. 1768; u. 25. 3. 1785 Siklós, Madžarska.⁶⁵

35. **d'Avernas (des Enffans)**, Benedikt, p. Kanut, benediktinec Nadopatijske Sv. Otilije na Bavarskem, r. 11. 3. 1884, dvorec Freudenu v Črncih pri Apačah, krščen 12. 3. 1884 v Apačah, m. 13. 8. 1914, u. 6. 11. 1950 v Koreji. Leta 1921 je odšel za svojim mlajšim bratom Klemenom (1887-1950), ki je bil prav tako benediktinec in je imel redovno ime p. Leopold, v misijone v Korejo. Kot misijonar je naprej deloval v Seulu, pozneje v Tokwonu in Naihpyongu, kjer je bil predstojnik. Komunistične oblasti so prekinile njegovo misijonsko delovanje in ga zaprle v koncentracijskem taborišču v Severni Koreji, v Oksadoku oziroma Manpo, kjer je umrl mučeniške smrti. Južnokorejska benediktinska opatija Waegwan je 10. 5. 2007 začela postopek za razglasitev 36 mučencev benediktinskega korejskega misijona za svetnike. Med kandidati je tudi p. Kanut d'Avernas.⁶⁶

36. **d'Avernas (des Enffans), Bruno, p. Henrik**, benediktinec avstrijske opatijske Seckau, brat benediktinca p. Kanuta (1884-1950), r. 23. 2. 1879 dvorec Freudenu v Črncih pri Apačah, krščen 25. 2. 1879 v Apačah, m. ?, u. 1952 v Braziliji.⁶⁷

37. **d'Avernas, Klemen, p. Leopold**, benediktinec Nadopatijske Sv. Otilije na Bavarskem, brat benediktincev p. Henrika (1879-1952) in p. Kanuta (1884-1950), r. 23. 2. 1887 Hercegovščak 12, krščen 24. 2. 1887 v Gornji Radgoni, m.?, misijonar v Koreji, umrl med leti 1950-1953 v korejskem komunističnem taborišču.⁶⁸

⁶⁴ Prim.. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 12.

⁶⁵ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177.

⁶⁶ Prim. *Krstna knjiga župnije Apače*, 12. 3. 1884. Pismo p. Willibrorda Drieverja, OSB, iz Nadopatijske Sv. Otilije na Bavarskem (Erzabt St. Ottilien, D – 86942 St. Ottilien) z dne 4. 8. 2007 Janezu Ferenceku, župniku v Apačah. *Stammtafel der Familie des Enffans d'Avernas - Linien auf Neuschloss und Freibühel*). Kot osnovni priimek sem vzel »d'Avernas«, ki ga imajo nekatera pisna dostopna besedila in tudi krstna knjiga Gornje Radgone, kjer je vpisan krst najmlajšega brata Klemena, poznejšega benediktinca p. Leopolda (prim. *Krstna knjiga Gornja Radgona*, 24. 2. 1887).

⁶⁷ Prim. *Krstna knjiga župnije Apače*, 25. 2. 1879. Prim. opombo 56.

⁶⁸ Prim. *Krstna knjiga župnije sv. Petra v Gornji Radgoni*, 24. 2. 1887. Prim. opombo 56.

⁶⁹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178.

38. **Deack, Jožef, p. Gabriel**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 11. 11. 1753 Dobrovnik; nova maša 29. 4. 1781 Dobrovnik, u. 8. 3. 1812 Nagyatád, Madžarska.⁶⁹

39. **Debeljak, p. Urban**, frančiškan, predstojnik v Murski Soboti. Umrl v Murski Soboti 3. 11. 1678.⁷⁰

40. **Dermota, dr. Valter**, salezijanec, profesor katehetike na Teološki fakulteti v Ljubljani, r. 25. 9. 1915 Gornja Radgona; m. 2. 7. 1944 Bagnolo; u. 28. 9. 1994 Trstenik pri Kranju.⁷¹

41. **Dijak, Alojzij, p. Karel**, frančiškan province Sv. Križa; r. 9. 5. 1899 Ljutomer; m. 29. 6. 1927; u. 26. 5. 1994 Kamnik.⁷²

42. **Divjak, p. Serafin**, frančiškan province sv. Ladislava, je krščeval v Beltincih 1874–1890, u. 12. 2. 1894, Kostajnica, star 54, redovnik 36 let.⁷³

43. **Dobronoki, p. Jurij**, jezuit, r. 2. 3. 1588, Dobrovnik, rektor v Zagrebu in v Trnavi. Leta je bil kot mladenič pri slovesnostih ob začetku jezuitske gimnazije v Zagrebu. V letih 1613–1622 je bil pri jezuitih v Gradcu. Pisal je o delovanju jezuitov v Dolnji Lendavi in bil eden najboljših in najsposobnejših sodelavcev esztergomskemu škofu in kardinalu Petru Pázmányu (1570–1637), ki je Dobronokija predlagal cesarju Ferdinandu za svojega naslednika. Ta se je v svoji skromnosti za ponudbo zahvalil in jo odklonil. Umrl 27. 3. 1649 v Trnavi na Slovaškem.⁷⁴

44. **Domanjko, Edvard**, regularni avguštinec (kanonik v kraju Vorau), r. 22. 12. 1784 Radgona; m. 21. 9. 1815; u. 10. 10. 1850 Vorau, Avstrija.⁷⁵

⁶⁹ Prim. *Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum, Anno MDCCLIV*, 3. november; Ivan Zelko, *Frančiškani v Murski Soboti*, v: AES 5, 321–325.

⁷¹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 65–69.

⁷² Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 578.

⁷³ Prim. *Krstne knjige župnije Beltinci, 1874–1890*. Prim. A zombori zárda, 3.

⁷⁴ Prim. Ivan Škafer, *Jezuitski misijoni, 147–148*. Ohranjena sta dva kodeksa, v katerih je veliko zapisanega o jezuitski navzočnosti v Lendavi in okolici. Prvi kodeks *Historia Collegii Societatis Jesu, in monte Graeco Zagrabiae siti, ... Anno salutis nostrae 1628. 18. Februarii*. Napisal ga je Jurij Dobronoki, rektor zagrebskega jezuitskega kolegija, za leta 1606–1621. Ker je bil doma iz Prekmurja ima veliko podatkov o delovanju jezuitov pri Kristofu Bánffyju. Naslov drugega kodeksa je *Historia ac Annuae Collegii Zagrabienensis ab anno 1727*. Sega do 1772. Oba kodeksa hrani Nacionalna sveučilišna knjižnica v Zagrebu v trezorju, brez signature. Delno je rokopis obeh kodeksov objavil Franjo Fancev v delu *Gra a za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1772)*. *Starje. Knjiga XXXVIII.*, u Zagrebu 1934, 1.176 in *Starine. Knjiga XXXVIII.* u Zagrebu 1937, 181–304. – V celoti je Fancev objavil rokopis za leta 1606–1609. Prim. Klára Mészáros, *Dobronoki György, Egy jezsuita a XVII. századból. Jezuit iz 17. stoletja*, Lendva 2004.

⁷⁵ Prim. Matej Slekovec, *Cistercijani*, PAM 17,7.

45. **Duh, Štefan**, oblat device Marije, r. 14. 8. 1909 Melinci, Beltinci; m. 21. 7. 1940 Pisa (Italija); u. 22. 2. 1973 Pinerolo, Italija.⁷⁶
46. **Dündek, Franc**, salezijanec, r. 4. 6. 1899 Tišina; m. 29. 6. 1926; u. 26. 7. 1975 Golnik.⁷⁷
47. **Fasching, Anton, p. Helidonij**, kapucin, pridigar, redovnik 51 let; r. Maribor; u. 2. 1. 1801 Radgona.⁷⁸
48. **Fasching, Simon, p. Hugolin**, kapucin, r. Maribor; m. 11. 10. 1739; u. 1. 7. 1793 Radgona.⁷⁹
49. **Filoczi (Filovčan), Ivan, p. Gerard**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1. 2. 1699 Filovci, župnija Bogojina; m. 1726; u. 1. 1. 1737 Nagyatád, Madžarska.⁸⁰
50. **Filoczi (Filovčan), Mihael, p. Adalbert**, frančiškan province sv. Ladislava, leta 1724 predstojnik frančiškanskega samostana v madžarskem mestecu Segesd, kjer so živeli tudi Hrvati; r. 8. 11. 1705 Filovci, Bogojina; m. 1728; u. 3. 4. 1737 Kaniža, Madžarska.⁸¹
51. **Flöckner, p. Ciriak**, kapucin, leta 1788 slovenski pridigar v Radgoni, pozneje ekspozit pri Sv. Križu pri Ljutomeru; u. 24. 4. 1797 Križevci pri Ljutomeru.⁸²
52. **Forjan, Martin, p. Florenc**, frančiškan Hrvaške province sv. Cirila in Metoda, večkrat gvardijan, definitor, goreč ljudski misijonar; r. 28. 10. 1893, Beltinci; m. 10. 9. 1916; u. 1. 7. 1966 Vukovar, Hrvaška.⁸³
53. **Fras, Alojzij**, salezijanec, r. 3. 4. 1904 Bakovci; m. 8. 12. 1941; u. 8. 9. 1975 Niteroi, Brazilija.⁸⁴
54. **Fürst, Franc, p. Viktorin**, kapucin, r. 29. 10. 1887 Sv. Križ pri Ljutomeru; m. 10. 7. 1914; u. 26. 11. 1918 Škofja Loka.⁸⁵

⁷⁶ Prim. Nace Duh, *Marija Snežna*, Melinci 2004, 79.

⁷⁷ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 72–74.

⁷⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 4.

⁷⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 185.

⁸⁰ Prim. Jožef Smej, *Duhovniki iz župnije Bogojina*, v: *Stopinje* 2000, 56–57.

⁸¹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

⁸² Prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov*, 34.

⁸³ Prim. Damjan Damjanović, O. Florencije Forjan, v: *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* 19(1966), št. 9, 118–127.

⁸⁴ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 82–83.

⁸⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 333.

55. **Gaal, Adam, p. Longinus**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 24. 10. 1742 Lendava; m. 1768; u. 5. 3. 1796 Segesd, Madžarska.⁸⁶

56. **Gabrič, Anton, p. Alojzij**, kapucin, zlatomašnik, star 74 let; r. Ljutomer; u. 15. 11. 1825 Gradec, Avstrija.⁸⁷

57. **Galla, p. Sigismund**, admontski benediktinec, r. 5. 4. 1840 Sv. Križ pri Ljutomeru, m. 22. 7. 1866; u. 25.1. 1911 Admont.⁸⁸

58. **Geder, Jožef**, salezijanec, misijonar na Kitajskem, r. 17. 2. 1901 Rogašovci, Sv. Jurij v Prekmurju; m. 7. 7. 1929 Turin; u. 10. 11. 1972 Hong Kong, Kitajska.⁸⁹

59. **Geist, p. Benedikt**, leta 1733 obiskuje gimnazijo v Rušah, žički kartuzijan, r. 30. 6. 1712 Ljutomer; m. 26. 12. 1738.⁹⁰ Imel brata benediktinca p. Gebharda.⁹¹

60. **Geist, p. Gebhard**, admontski benediktinec, r. 1727 Ljutomer; m. 19. 8. 1753; u. 28. 3. 1799 Admont.⁹²

61. **Glavač, Štefan, p. Božidar**, minorit, r. 17. 8. 1909 Beltinci; m. 10. 6. 1933 Split; u. 18. 6. 1981 Ptuj.⁹³

62. **Gleisdorfensis, p. Azarias**, kapucin, redovnik 42 let; krščeval pri Gradu, u. 9. 8. 1798 Radgona.⁹⁴

63. **Gludouvacz, Gabriel, p. Medard**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 4. 4. 1737 Lendava 1759; m. 1759; u. 23. 8. 1789 Pécs (odslej Pečuh), Madžarska.⁹⁵

64. **Gomboši, Anton**, salezijanec, r. 24. 4. 1894 Šalamenci, Pečarovci na Goričkem; diakonat 10. 9. 1975; u. 25. 15. 1983, Caracas, Venezuela.⁹⁶

⁸⁶ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177.

⁸⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 322..

⁸⁸ Prim. *Personalstand des Bistums Seckau*, Graz 1889, 217; Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 8.

⁸⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 88–90.

⁹⁰ Prim. Matej Slekovec, *Cistercijani*, PAM 17, 9.

⁹¹ Prim. Matej Slekovec, *Cistercijani* (Slekovec ima kartuzijane v mapi cistercijani), PAM 17, 9.

⁹² Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 9, 10.

⁹³ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 525.

⁹⁴ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 74.

⁹⁵ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

⁹⁶ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 91–92.

65. **Gomboši, Štefan, p. Gratus**, frančiškan madžarske province sv. Janeza Kapistrana, r. 23. 12. 1915, Dolgovaške gorice, Lendava, m. 16. 6. 1940 Budimpešta. Kot pridigar in spovednik deloval v Pečuhu, od leta 1945 do 1952 v Csongradu pri Sv. Jožefu, od 1952 do 1964 v Tiszakuertuu, od leta 1964 bil župnik in od leta 1965 do 1975 tudi dekan v Zagyvarekasu, u. 10. 5. 1979 v Szolnoku.⁹⁷

66. **Gorjup, Anton, p. Valentin**, kapucin, pridigar; r. Bistrica; u. 26. 3. 1752 Radgona.⁹⁸

67. **Görkeš, Jožef, p. Gilbert**, frančiškan province sv. Cirila in Metoda, r. 12. 2. 1892 Velika Polana; m. 30. 6. 1915; u. 30. 7. 1957, Osijek, Hrvaška; star 65, redovnik 48 let.⁹⁹

68. **Gradčan (iz Gradca), p. Janez**, kapucin. Kot kapucinski pridigar v Radgoni je imel nemški nagrobni govor pri Gradu ob smrti Roze Rebeke grofice Nadasdy, ki je umrla 23. septembra 1717. Govor je izšel tudi v tisku. Umrl 4. 3. 1724 v Gradcu, Avstrija.¹⁰⁰

69. **Greisperger, p. Rajmund**, minorit, r. 18. 4. 1701 Radgona; m. 24. 2. 1724; u. 6. 1. 1763 Celje.¹⁰¹

70. **Grmič, dr. Franc**, salezijanec, r. 26. 1. 1913 Dragotinci, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 17. 12. 1939 Rim; u. 4. 5. 1967 Ljubljana.¹⁰² (Imel je brata dr. Vekoslava, ki je bil pomožni mariborski škof.)

71. **Hajdinjak** (spremenil priimek v **Halász**), **Ivan, p. Hieronim**, frančiškan madžarske province sv. Janeza Kapistrana; lektor filozofije, r. 20. 4. 1885 Bogojina; m. 24. 6. 1908; u. 16. 3. 1952 Kecskemet, Madžarska.¹⁰³

72. **Hajnal, p. Matija (Haynal Mátyás)**, jezuit, ki je 1614. krstil Evo, hčer dolnjelendavskega zemljiškega gospoda Krištofa Bánffyja iz Dolnje Lendave.¹⁰⁴

⁹⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 169. Novejše podatke dobil iz Sombotela (Maria Kiss).

⁹⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 88.

⁹⁹ Prim. *Nekrologij HFPCM*, 30. julij.

¹⁰⁰ Prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov*, 48–49.

¹⁰¹ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti*, PAM 17, 111.

¹⁰² Prim. Bogdan Kolar, n. d., 95–96.

¹⁰³ Prim. Jožef Smej, *Duhovniki iz župnije Bogojine*, 57.

¹⁰⁴ Prim. Ivan Škafar, *Jezuitski misijoni*, 138–140.

Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju ...

73. **Hamler, p. Elekt**, frančiškan province Sv. Križa, r. 25. 2. 1860 Gornja Radgona; m. 29. 6. 1884; u. 24. 8. 1935 Sv. Trojica v Slovenskih goricah.¹⁰⁵

74. **Hanžek, p. Mihael**, cistercijan iz Monoštra, je bil v letih 1738–39 župnik v Markovcih.¹⁰⁶

75. **Hanžel, Anton**, salezijanec, r. 10. 6. 1907 Moravci, Mala Nedelja; m. 5. 7. 1936 Ljubljana; u. 7. 9. 1963 Ljubljana.¹⁰⁷

76. **Hanželič, Anton**, salezijanec, r. 11. 2. 1902 Veržej; m. 3. 7. 1932 Turin; u. 23. 6. 1993 Trstenik.¹⁰⁸

77. **Hari, p. Ambrozij**, jezuit, iz gornjelendavske okolice, leta 1611 stopil k jezuitom. Kaj več o jezuitu Hariju ni znanega.¹⁰⁹

78. **Hebar, Štefan, p. Ignacij**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 29. 10. 1793 Črensovci, m. 1821, u. 29. 11. 1837 Siklós.¹¹⁰

79. **Herczeky, p. Marko**, frančiškan province sv. Ladislav, magister novincev, krstil v Beltincih 21. 7. 1860. P. Marko Herczeky je bil na Tišini od marca do konca julija duhovni pomočnik. Umrli 20. 3. 1872 Ivanič, star 39, redovnik 22 let.¹¹¹

80. **Heric, p. Gracijan**, frančiškan province Sv. Križa, r. 23. 12. 1885 Sv. Križ pri Ljutomeru; m. 14. 7. 1908; u. 16. 1. 1957 Lémont, ZDA.¹¹²

81. **Heric, p. Kalist**, frančiškan province Sv. Križa, graditelj bazilike Matere usmiljenja v Mariboru, r. 23. 3. 1850 Vučja vas, Sv. Križ pri Ljutomeru; m. 20. 10. 1872; u. 26. 5. 1925 Maribor.¹¹³

82. **Herkovič, p. Julij**, jezuit, r. Radgona, sin luteranskega pridigarja, l. 1591 deloval kot pridigar v Gradcu, Avstrija.¹¹⁴

¹⁰⁵ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 556.

¹⁰⁶ Prim. Ivan Zelko, *Starejša zgodovina markovske župnije*, v: *Stopinje* 1981, 93.

¹⁰⁷ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 100–101.

¹⁰⁸ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 102–103.

¹⁰⁹ Prim. Ivan Škafar, *Jezuitski misijoni*, 147. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

¹¹⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178. V *Nekrologiju* je priimek Hehar.

¹¹¹ Prim. *Kronika župnije Tišina*. Prim. A zombori zārda, 6.

¹¹² Prim. *Nekrologij*, Maribor 1959, 7.

¹¹³ Prim. *Cerkev na Slovenskem*, 570.

¹¹⁴ Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 26. +

83. **Horvat, dr. Aleksander**, salezijanec, r. 11. 3. 1915 Pečarovci; m. 29. 11. 1941 La Cisterana Čile; u. 17. 2. 1997 Valparaiso, Čile.¹¹⁵
84. **Horvat, Anton, p. Dominik**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1675 Beltinci, m. 1699, u. 24. 3. 1704 Siklós, Madžarska.¹¹⁶
85. **Horvat, Daniel, p. Higin**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 21. 7. 1860 Odranci, Beltinci, m. 1886; u. ?¹¹⁷
86. **Horvat(h), dr. Franc**, salezijanec, r. 7. 9. 1892 Renkovci, Turnišče; m. 13. 3. 1923 Rim; 29. 3. 1951 Mogliano Veneto, Italija.¹¹⁸
87. **Horvat Franc**, salezijanec, r. 25. 2. 1905 Filovci, Bogojina; m. 3. 7. 1932 Ljubljana; u. 9. 2. 1986 Trstenik.¹¹⁹
88. **Horvath Jožef p. Ambrozij**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 27. 9. 1719 Lendava, m. 1747; u. 30. 3. 1755 Nagyatád, Madžarska.¹²⁰
89. **Hren, p. Inocenc**, dominikanec v ZDA, r. 28. 2. 1920 Srednja Bistrica, Črenšovci; m. 5. 6. 1947 Chicago, ZDA, u. ?.¹²¹
90. **Hüll, p. Štefan**, cistercijan, župnik v Števanovcih v Porabju v letih 1790–1795. Rojen je bil 10. 1. 1750 v Dolnjih Slavečih. Sedem let je služboval na Gornjem Seniku. Umrli je v Monoštru, Madžarska, star 82 let.¹²²
91. **Husijan, Jožef p. Simon**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 15. 2. 1755 Veržej; m. 4. 3. 1778; lektor govornišstva v Siklóšu, v letih 1783–1784 lektor filozofije v Pečuhu, od 10. 3. 1785 v Ormožu, po razpustu ormoškega frančiškanskega samostana najprej kaplan v Ormožu, od 27. 11. 1788 na Polenšaku župnik do 1. 11. 1826. Umrli 16. 12. 1827.¹²³

¹¹⁵ Prim. Bogdan Kolar., n. d., 106–109; Martin Maroša, *Dr. Aleksander Horvat, učenjak-duhovnik SDB*, v: *Stopinje* 1998, 144–146.

¹¹⁶ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

¹¹⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178.

¹¹⁸ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 112–113.

¹¹⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 110–111.

¹²⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

¹²¹ Prim. *Shematizem 1700–1958*, 25.

¹²² Prim. Lojze Kozar, *Župnija Števanovci*, v: *Stopinje* 1994, 75.

¹²³ Prim. Matej Slekovec, *Cerkev in samostan frančiškanov v Ormoži*, v: *Slovenski gospodar, Cerkevna priloga* 1882, 258.

92. **Jakob, Avguštin**, salezijanec, inšpektor, r. 20. 4. 1912 Lipovci, Beltinci; m. 7. 7. 1940; u. 5. 3. 1990 Veržej.¹²⁴
93. **Jareninčan, p. Ignacij**, kapucin, praznični slovenski pridigar l. 1760 v Radgoni; r. Jarenina; m. 4. 6. 1746, Ljubljana; u. 24. 1. 1764 Radgona.¹²⁵
94. **Jareninčan, p. Nikozij**, kapucin, pridigar; redovnik 47 let; u. 11. 11. 1784 Radgona.¹²⁶
95. **Jelen, p. Emeran**, admontski benediktinec, r. 1774 Ljutomer; m. 1796; u. 15. 4. 1798 Admont, Avstrija.¹²⁷
96. **Juh, Jožef, p. Hieronim**, kapucin, tajnik generalnega predstojnika v Rimu; umrl kot gvardijan 2. 3. 1812 v Radgoni.¹²⁸
97. **Jurkovič p. Jožef**, bosonogi karmeličan pri Mariji Snežni v Gradcu, leta 1848 samostanski vikar in učitelj novincev, r. 21. 5. 1807 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 27. 6. 1834; u. 5. 11. 1850 Gradec, Avstrija.¹²⁹
98. **Kancsal, Adam, p. Hadrijan**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 28. 7. 1708 Lendava; 1731, u. 29. 12. 1763 Pečuh, Madžarska.¹³⁰
99. **Kaučič, Leopold**, salezijanec, r. 15. 11. 1914 Lomanoše, Gornja Radgona; m. 21. 11. 1948 Cordoba, Argentina; u. 14. 12. 1969 Topolšica.¹³¹
100. **Kelcz, p. Imre**, jezuit, r. 1707; u. 1792), prizadeval si je za mestno sirotišnico za revne dijake v Kőszegu in jo v letih 1749–1773 vodil. Tako je veliko prispeval za izobrazbo revnih dečkov iz Prekmurja, do konca prve svetovne vojne jih je bilo v mestni sirotišnici okrog 470.¹³²

¹²⁴ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 120–121.

¹²⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 26. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 126.

¹²⁶ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 192.

¹²⁷ Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 15.

¹²⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 64.

¹²⁹ Prim. *Personalstand der Sekular = und Regular = Geistlichkeit des Bistums Seckau in Steyermarkt im Jahre 1848*, Graz 1848, 115, 1851.

¹³⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

¹³¹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 137–138.

¹³² Prim. Ivan Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*, v: *Stopinje* 1979, 90.

101. **Kelemen, p. Rajmund**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 22. 5. 1739 Lendava; m. 11. 9. 1763; u. 14. 3. 1802 Kaniža, Madžarska.¹³³

102. **Kelner, p. Karel**, kapucin, r. Dornava, u. 9. 11. 1809 Radgona, 45 let redovnik.¹³⁴

103. **Kerčmar, p. Matija**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 20. 4. 1719 Sv. Benedikt v Prekmurju; m. 1747; u. 15. 3. 1759 Čakovec, Hrvaška.¹³⁵

104. **Kerec, Jožef**, salezijanec, dolgoletni misijonar in apostolski administrator na Kitajskem, r. 15. 10. Prosečka vas, Pečarovci; m. 26. 5. 1923 Macao; u. 27. 6. 1974 Veržej.¹³⁶

105. **Kereszturi, Pavel, p. Gratus**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 15. 3. 1735 Bakovci; Murska Sobota; m. 1762; u. 28. 10. 1798 Kaniža, Madžarska.¹³⁷

106. **Kiker, p. Bernard**, minorit, r. 14. 5. 1740 Radgona; m. 29. 5. 1763, u. ?.¹³⁸

107. **Kiselak, Koloman, p. Klemen**, član družbe sinov božje previdnosti (Don Alojzij Orione), r. 17. 2. 1913 Kobilje, m. 9. 3. 1940; u. 13. 5. 1993 Claypole, Argentina.¹³⁹

108. **Kiss, Jurij, p. Bernard**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 31. 3. 1711 Monošter, m. 1736, u. 5. 8. 1757 Pečuh, Madžarska.¹⁴⁰

109. **Klekl, Alojz, p. Dominik**, frančiškan province sv. Cirila in Metoda (do 1900 sv. Ladislava), r. 3. 8. 1874 Krajna, Tišina; nova maša na Tišini 15. 10. 1899; u. 6. 12. 1906 Klanjec, Hrvaško Zagorje, star 32, redovnik 12 let.¹⁴¹

¹³³ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177.

¹³⁴ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 43, 44.

¹³⁵ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

¹³⁶ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 141–143. J. Smej, *Jožef Kerec, zlatomašnik, misijonar in arhitekt, bivši apostolski administrator*, v: *Stopinje* 1974, str. 38–41, Tone Ciglar, *Msgr. Jožef Kerec*, v: *Stopinje* 1992, 50–51.

¹³⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

¹³⁸ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti*, PAM 17, 196.

¹³⁹ Prim. *Sporočila slovenskih škofij*, 1993, 9, 100.

¹⁴⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

¹⁴¹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 179.

110. **Knaus, Franc, p. Edmund**, frančiškan province sv. Cirila in Metoda, r. 27. 9. 1893 Beltinci; m. 10. 9. 1916; u. 29. 4. 1958 Vukovar; Hrvaška, star 65, redovnik 49, duhovnik 42 let.¹⁴²
111. **Knebmayer, p. Celz**, minorit, r. 23. 4. 1735 Radgona; m. 4. 5. 1758; u. 30. 10. 1779 Radgona.¹⁴³
112. **Kolarič, dr. Jakob**, lazarist; r. 20. 7. 1902 Ljutomer; m. 29. 6. 1928 Ljubljana; napisal veliki življenjepis o škofu Rožmanu; u. 25. 12. 1984 Celovec, Avstrija.¹⁴⁴
113. **Konjičan, p. Gašper**, kapucin, pridigar, m. 22. 5. 1723 Ljubljana; u. 14. 4. 1751 Radgona.¹⁴⁵
114. **Korošec, p. Severin**, frančiškan province Sv. Križa, r. 13. 5. 1871 Kapela pri Radencih; m. 16. 7. 1894; u. 30. 1. 1947 Maribor.¹⁴⁶
115. **Kostan, Štefan p. Benigen**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 8. 12. 1801 Lendava, u. 30. 3. 1824 Pečuh, Madžarska.¹⁴⁷
116. **Košar, p. Janez**, bosonogi karmeličan pri Mariji Snežni v Gradcu, r. 20. 9. 1804 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 28. 8. 1829; u. 25. 4. 1882 Gradec, Avstrija.¹⁴⁸
117. **Kouter, Štefan**, salezijanec, r. 27. 1. 1915 Strehovci, Bogojina; m. 5. 7. 1942 Turin; u. 18. 2. 1981 Rijeka, Hrvaška.¹⁴⁹
118. **Kovač, Franc, p. Inocencij**, frančiškan province sv. Ladislava, magister novincev; lektor; r. 24. 5. 1779 Strehovci, Bogojina; m. 1803; leta 1810 predstojnik varaždinskega samostana; u. 28. 8. 1861 Čakovec, Hrvaška, star 82, redovnik 58 let.¹⁵⁰
119. **Kovač, p. Gašper**, frančiškan madžarske province sv. Marija, prvi murskosoboški predstojnik. Umrli 23. 11. 1677 v Bratislavi, Slovaška.¹⁵¹

¹⁴² Prim. Zorislav Lajoš, *U spomen o. Edmundu Knausu*, v: *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* 11(1958), št. 6, 53–55.

¹⁴³ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti* PAM 17, 161.

¹⁴⁴ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 578.

¹⁴⁵ Prim. *Letopis slovenskih kapucinov*, 107; Matej Slekovec, *Kapucini* PAM 17, 45.

¹⁴⁶ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 565.

¹⁴⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178.

¹⁴⁸ Prim. *Personalstand der Sekular- und Regular = Geistlichkeit des Bistums Seckau in Steyermarkt in Jahre 1848*, 117; 1884, 211.

¹⁴⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 157–158.

¹⁵⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178. Paškal Cvekan, *Djelovanje franjevacu u Varaždinu*, 164.

¹⁵¹ Prim. *Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum, Anno MDCCLIV*, 23. november; Ivan Zelko, *Frančiškani v Murski Soboti*, v: *AES*, 5, 321–325.

120. **Kovačič, Alojzij**, salezijanec, r. 25. 5. 1902 Dokležovje; m. 22. 9. 1934 Maribor; u. 18. 8. 1974 Ljubljana.¹⁵²
121. **Krainer, Jožef, p. Kandid**, kapucin, redovnik 68 let; r. Maribor; u. 24. 1. 1810 Radgona.¹⁵³
122. **Kregar, Jožef, p. Marko**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 28. 2. 1740 Ivanci, Bogojina; m. 1765. Nekaj časa je bil upravitelj pri Sv. Heleni, kaplan v Beltincih od 2. 3. 1790 do 28. 10. 1791; nekaj časa je bil kaplan v Turnišču. Umrl 29. 3. 1808 Nagyatád, Madžarska.¹⁵⁴
123. **Kreslin, Jožef**, salezijanec, r. 26. 2. 1912 Srednja Bistrica, Črenšovci; m. 29. 6. 1941; u. 4. 12. 1968 Bjelovar, Hrvaška.¹⁵⁵
124. **Kriekl, Godfrid**, frančiškan avstrijske province, r. Radgona, u. 14. 10. 1505, St. Veit (na Koroškem).¹⁵⁶
125. **Križaj, Nikolaj, p. Fabijan**, kapucin, pridigar, magister novincev, misijonar in prvi apostolski prefekt v Gruziji, umrl kot radgonski gvardijan, redovnik 25 let; u. 13. 10. 1739.¹⁵⁷
126. **Kšela, Franc, p. Alfonz**, kapucin, r. 18. 11. 1914 Kraljevci, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 3. 7. 1938 Maribor; u. 16. 3. 1983, Ptuj.¹⁵⁸
127. **Kuhar, dr. Franc, p. Florijan**, benediktinec, r. 5. 7. 1893 Prosenjakovci, Kančevci; m. 29. 6. 1916. Študiral v Innsbrucku 1912–17. Deloval: Celldömölk 1922–29; Pannonhalma 1926–31, Rim, Sv. Anzelm 1931–35, Budapest 1935–43. Umrl 26. 11. 1943 Tiszaujfalu, Madžarska.¹⁵⁹
128. **Kuglmayer, p. Elija**, frančiškan avstrijske province, r. Radgona, u. 3. 9. 1749, star 69, redovnik 51, duhovnik 45 let.
129. **Kuglmayer, Franc Ksaver, p. Erhard**, kapucin, provincial štajerske kapucinske province (1755–1758; 1761–1762), gene-

¹⁵² Prim. Bogdan Kolar, n. d., 160–161.

¹⁵³ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 26.

¹⁵⁴ Prim. Jožef Smej, *Duhovniki iz župnije Bogojina*, 57. Ivan Zelko, *Zgodovina Bistric*, 9.

¹⁵⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 173–174.

¹⁵⁶ Prim. *Nekrologium der österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena*, Wien 1962.

¹⁵⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 289.

¹⁵⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 78.

¹⁵⁹ Prim. V. N., *Naši znameniti rojaki*, v: *Stopinje* 1982, 76–78. Jože Smej, *Rajni prekmurski duhovniki od leta 1942–1972*, v: *Stopinje* 1973, 46, št. 27. A *Pannonhalmi*, št. 1228, 160.

ralni definitor (1762–1768), generalni prokurator (1768–1775), vrhovni predstojnik kapucinskega reda (1775–1789), r. 12. 5. 1715 Radgona, m. ?, redovnik 66, duhovnik 61, star 84 let. Umrl 8. 8. 1798 v Rimu v sluhu svetosti.¹⁶⁰

130. **Kump, dr. Ciril**, salezijanec, r. 4. 7. 1923 Ženik, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 25. 10. 1950 Argentina; u. 21. 6. 2005 Trstenik.¹⁶¹

131. **Kustec, Ignac**, salezijanec, r. 31. 3. 1923 Dolnja Bistrica, Črenšovci, m. 1. 8. 1953; u. 28. 4. 2005 Radenci, Kapela.¹⁶²

132. **Lasbajer, p. Jožef**, jezuit, pisal za *Rimskega katolika*, r. 27. 1. 1853 Sv. Jurij ob Ščavnici; u. 16. 12. 1889 Št. Andraž v Lavantinski dolini, Avstrija, star 36 let.¹⁶³

133. **Lang, p. Jakob**, oblat brezmadežnega spočetja, r. 25. 7. 1914 Ropoča, Pertoča; m. 1. 7. 1945 Francija; u. ?. 8. 1982 Francija.¹⁶⁴ Kot sin slovenskih zdomcev vstopil v redovno skupnost na Francoskem in v njej živel do smrti.

134. **Lebar, Ignac**, salezijanec, r. 1. 4. 1912 Mala Polana, Velika Polana; m. 16. 3. 1946 Estoril, Portugalska; u. 6. 8. 1980 Želimlje.¹⁶⁵

135. **Liebl, p. Lovro**, minorit, r. 6. 10. 1737 Radgona; m. 25. 11. 1760; u. ?.¹⁶⁶

136. **Ljubič, p. Peter**, jezuit, rojen 1584 na Madžarskem, Hrvat, umrl 1645 v Zagrebu, je eno leto (1619) bival pri Krištofu Bánffyju (1577–1644) v Dolnji Lendavi, kjer je imel »pomembno poslanstvo«.¹⁶⁷

137. **Ljubljčan, p. Amancij**, kapucin, pridigar, redovnik 41 let; u. 19. 1. 1714 Radgona.¹⁶⁸

138. **Ljubljčan, p. Nazarij**, kapucin, pridigar, redovnik 40 let; u. 30. 5. 1741 Radgona.¹⁶⁹

¹⁶⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 223.

¹⁶¹ Prim. *Sporočila slovenskih škofij*, 2005, 8, 134–135.

¹⁶² Prim. *Sporočila slovenskih škofij*, 2005, 6, 103.

¹⁶³ Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 38.

¹⁶⁴ Prim. *Shematizem 1700–1958*, Dekanije Murska Sobota in Lendava, 1958, 109. Mesec in leto smrti vpisana v krstno knjigo na Pertoči.

¹⁶⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 191–192.

¹⁶⁶ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti* PAM 17, 257.

¹⁶⁷ Prim. Ivan Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*, v: Stopinje 1979, 88. Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, II., Zagreb 1987, 340–341.

¹⁶⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 21.

¹⁶⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 153.

139. **Ljutomerčan, p. Alojzij**, kapucin; m. 19. 12. 1773; u. 16. 11. 1825 Gradec, Avstrija, redovnik 56 let.¹⁷⁰
140. **Ljutomerčan, Ivo**, kapucin, pridigar, redovnik 17 let; m. 2. 2. 1743; u. 22. 4. 1754 v Cmureku, Avstrija.¹⁷¹
141. **Ljutomerčan, p. Kerubin**, frančiškan avstrijske province, u. 22. 7. 1524.¹⁷²
142. **Lovrec, Janez, p. Erhard**, šentpavelski benediktinec, kaplan in župnik, r. 15. 11. 1808 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 1. 8. 1839; u. 23. 1. 1889 Št. Pavel, Avstrija.¹⁷³
143. **Lovrenčič, Jože**, salezijanec, r. 10. 10. 1894 Filovci, Bogojina; m. 29. 6. 1923; u. 5. 3. 1971 Trstenik.¹⁷⁴
144. **Lubi, p. Beno**, kapucin, kaplan v Radgoni; r. Ptuj, u. 11. 4. 1784 Radgona.¹⁷⁵
145. **Magdič, Ivan**, salezijanec, r. 11. 4. 1911 Renkovci, Turnišče; m. 18. 5. 1940 Lugano, Švica; u. 1. 5. 1970 Turin, Italija.¹⁷⁶
146. **Mariborčan, p. Celidonij**, kapucin, pridigar; u. 2. 1. 1801 Radgona; redovnik 51 let.¹⁷⁷
147. **Mariborčan, p. Evgen**, kapucin, pridigar; m. 10. 8. 1741; u. 25. 4. 1772 Radgona.¹⁷⁸
148. **Mariborčan, p. Evzebij**, kapucin, pridigar, redovnik 14 let; u. 1. 3. 1756 Radgona.¹⁷⁹
149. **Mariborčan, p. Fidelis**, kapucin, pridigar, redovnik 14 let; u. 18. 12. 1738 Radgona.¹⁸⁰

¹⁷⁰ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini* PAM 17, 8.

¹⁷¹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 115.

¹⁷² Prim. *Nekrologium der österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena*, Wien 1962.

¹⁷³ Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 23; *Personalstand der Säkular - und Regular - Geistlichkeit der Diözese Gurk in Kärnten*, Klagenfurt 1890, 108.

¹⁷⁴ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 204–205.

¹⁷⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 104.

¹⁷⁶ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 214–215.

¹⁷⁷ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 49.

¹⁷⁸ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 85.

¹⁷⁹ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 49. Leta 1754 je kot radgonski kapucin krščeval pri Gradu (prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 68).

¹⁸⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 355.

150. **Mariborčan, p. Florentin**, kapucin, pridigar, redovnik 50 let; u. 26. 4. 1789 Radgona.¹⁸¹

151. **Mariborčan, p. Godfrid**, kapucin, pridigar, lektor, gvardijan, redovnik 25 let ; m. 10. 8. 1729 Ljubljana; u. 29. 12. 1748 Radgona.¹⁸²

152. **Mariborčan, p. Jurij**, kapucin, pridigar, redovnik 44 let; u. 30. 4. 1756 Radgona.¹⁸³

153. **Mariborčan, p. Udalrik**, kapucin, pridigar, redovnik 30 let; u. 4. 9. 1705 Radgona.¹⁸⁴

154. **Mariborčan, p. Virgilij**, kapucin, pridigar, gvardijan; u. 11. 1. 1779 Radgona.¹⁸⁵

155. **Markoja-Márkfi, dr. theol. Franc, p. Samuel**, benediktinec, rojen 29. 3. 1811 v Črensovcih, preoblečen 16. 10. 1826., posvečen 8. 3. 1835 na Dunaju, profesor teologije v Pannonhalmi (1837–46), profesor na teološki fakulteti na Peštanski univerzi (1846–61), dekan teološke fakultete na Peštanski univerzi (1849–1855), rektor budimpeštanske univerze Petra Pázmánya (1860–1861). Umrli 2. 6. 1861 v Budimpešti, Madžarska.¹⁸⁶

156. **Markovič, Martin, p. Edvard** iz Ljutomera, kapucin, pridigar, star 47 let; u. 2. 10. 1849 Reka, Hrvaška.¹⁸⁷

157. **Maršič, Janez**, salezijanec, r. 6. 6. 1936 Melinci, Beltinci; m. 29. 6. 1971; u. 7. 4. 2004 Trstenik.¹⁸⁸

158. **Matko, Ivan**, salezijanec, r. 2. 3. 1910 Gančani, Beltinci; m. 3. 7. 1938; u. 16. 3. 1997 Železna Kapla, Avstrija.¹⁸⁹

159. **Maučec, Anton**, salezijanec, r. 20. 5. 1912 Bakovci, Murska Sobota; m. 5. 7. 1942 Turin; u. 18. 9. 1991 Manique-Estóril, Portugalska.¹⁹⁰

¹⁸¹ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 93.

¹⁸² Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 108.

¹⁸³ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 106.

¹⁸⁴ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 250.

¹⁸⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 13.

¹⁸⁶ Prim. Jožef Smej, *Dr. Franc Markoja-Márkfi (1811–1861), benediktinec, rektor univerze*, v: *Stopinje* 2001, 55–62. A Pannonhalmi, št. 440, 67.

¹⁸⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 278.

¹⁸⁸ Prim. *Sporočila slovenskih škofij*, 2004, 5, 85.

¹⁸⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 227–229.

¹⁹⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 230–231.

160. **Mayzar, Tomaž, p. Cirijak**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1676 Bratonci, Beltinci; m. 1700; u. 18. 9. 1709 Zagreb, Hrvaška.¹⁹¹

161. **Merk(h)as, p. Peter**, jezuit, profesor, nemški in latinski pesnik, rektor Graške univerze v letih 1685–1689; r. 1629 Ljutomer; u. 1694 Leoben, Avstrija.¹⁹²

162. **Mernik, Ivan**, salezijanec; r. 1. 3. 1914 Gabrc, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 11. 6. 1944, Ljubljana; u. 12. 5. 1974 Buenos Aires, Argentina.¹⁹³

163. **Mészáros, p. Hieronim**, frančiškan province sv. Ladislava, leta 1760 predstojnik v frančiškanskem samostanu Kaniža; r. 25. 5. 1717 Lendava; m. 1744; u. 19. 2. 1769 Nagyatád, Madžarska¹⁹⁴

164. **Metod, p.**, frančiškan, v drugi polovici 18. stoletja bil nekaj časa kaplan v Turnišču.¹⁹⁵

165. **Miller, p. Štefan**, jezuit, rojen leta 1611 v Soboti, je študiral poetiko pri jezuitih v Gradcu leta 1629. Starši so bili kalvinci. V Gradcu je postal katoličan in stopil k jezuitom, leta 1643 je postal profesor poetike na Dunaju, kot misijonar deloval na Sedmograškem, bil pridigar v Trnavi in Košicah, od leta 1661 pa je šestnajst let deloval na dvoru kneza Rákócziya v Sárospatoku. Bil vzgojitelj kneza Rákócziya II. Umrl 11. 5. 1677.¹⁹⁶

166. **Muhič, Franc, p. Inocenc**, kapucin, r. Radgona; ob času jožefinskih razpustov samostanov se umaknil v Italijo, kjer je umrl 26. 5. 1797, star 69 let.¹⁹⁷

167. **Nagl, Jožef, p. Evzebij iz Maribora**, kapucin, pridigar, redovnik 14 let. Kot radgonski kapucin je leta 1754, ko je bil odstavljen župnik Janez Lepešič, krščeval in gotovo tudi pridigar pri Gradu. Umrl 1. 3. 1756 Radgona.¹⁹⁸

¹⁹¹ Prim. *Nekrologij HFPČM*, 18. september.

¹⁹² Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 45.

¹⁹³ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 232–233.

¹⁹⁴ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175–176; Piusz Rácz, n. d., 132.

¹⁹⁵ Prim. Ivan Zelko, *Zgodovina Bistric v Prekmurju*, 9.

¹⁹⁶ Prim. Ivan Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*, 87–88.

¹⁹⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 149.

¹⁹⁸ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 68; *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 63.

168. **Nayzar, Tomaž, p. Kiriak**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1676 Bratonci, Beltinci; m. 1700, umrl kot samostanski vikar 18. 9. 1709 v Zagrebu, Hrvaška.¹⁹⁹

169. **Nemec, Alojzij**, salezijanec, r. 25. 11. 1905 Pertoča; m. 7. 7. 1935; u. 20. 8. 1970 Trstenik.²⁰⁰

170. **Nemec, p. Andrej**, piarist, rojen Sv. Jurij v Prekmurju, bil profesor na Madžarskem.²⁰¹

171. **Novak, Janko**, salezijanec, r. 17. 8. 1936 Babinci, Ljutomer, m. 29. 6. 1964 Maribor, u. 21. 6. 2007 Bled.²⁰²

172. **Ostrich, p. Ivan**, jezuit, profesor, napisal več knjig v latinščini, r. 1629 Radgona; u. 1693 Celovec, Avstrija.²⁰³

173. **Ošljaj, Franc, p. Oto**, frančiškan province sv. Ladislava in pozneje sv. Cirila in Metoda, r. 12. 7. 1856 Filovci, Bogojina; m. 1881; u. 22. 11. 1918 Čakovec, Hrvaška. V letih 1887–1888 je imel v Beltincih 56 krstov in tudi pogrebe.²⁰⁴

174. **Ošljaj, Jožef, p. Osvald**, frančiškan province sv. Ladislava in pozneje madžarske kapistranske province, provincial in zelo spoštovan, ustanovitelj ženske redovne kongregacije; ki je preživela tudi komunizem, r. 17. 4. 1879 Filovci, Bogojina; m. 24. 8. 1901 Baja; u. 9. 9. 1949 Pasaret, Madžarska.²⁰⁵

175. **Ozmeč, Ignacij**, salezijanec, r. 29. 1. 1911 Melinci, Beltinci; m. 21. 9. 1940 San Salvador; u. 1. 9. 1992 Santo Domingo, Dominikanska Republika.²⁰⁶

176. **Ozvatič, (p.) Jožef**, frančiškan, r. 1805 Kuštanovci, Kančevci; u.?.²⁰⁷

177. **Passagnoli, p. Viktor**, frančiškan avstrijske province, r. 9. 8. 1827 Radgona; m. 18. 8. 1850; u. 25. 2. 1914 Gradec, Avstrija.²⁰⁸

¹⁹⁹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175; *Nekrologij HFPCM*, 18. september.

²⁰⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 254–255.

²⁰¹ Prim. Martin Vörös, *Zgodovina župnije Svetega Jurija v Prekmurju*, v: *Stopinje* 1994, 70.

²⁰² Prim. *Sporočila slovenskih škofij*, 2007, 9, 180–181.

²⁰³ Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 49.

²⁰⁴ Prim. *Nekrologij HFPCM*, 22. november.

²⁰⁵ Prim. Ivan Škafar, *Naša znamenita frančiškana*, v: *Stopinje* 1974, 82–85.

²⁰⁶ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 263–265; Martin Maroša, *Ignac Ozmeč, misijonar na Kubi*, v: *Stopinje* 1998, 141–143.

²⁰⁷ Prim. Miroslav Kokolj, Bela Horvat, n. d., 84.

²⁰⁸ Prim. *Personalstand*, Graz 1913, 276.

178. **Pavel, Alfonz**, salezijanec, r. 29. 8. 1902 Skakovci, Cankova; m. 7. 7. 1929 Turin; u. 1. 7. 1957, Lindwood, Kalifornija, ZDA.²⁰⁹

179. **Patron, Jožef, p. Zaharija iz Jarenine**, kapucin, dalj časa praznični slovenski pridigar in voditelj slovenske pasijonske procesije v Radgoni; m. 19. 9. 1739; u. 28. 12. 1794 v Radgoni kot zlatomašnik, star 78 let.²¹⁰

180. **Pavec, p. Janez**, benediktinec, oskrbnik, r. 12. 10. 1862 v Radomyšl (Češka); m. 1888; u. 16. 2. 1932 Gornja Radgona.²¹¹

181. **Peršič, Franc, p. Bernard**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 29. 12. 1745 Sv. Martin na Muri, m. 2. 1. 1774, u. 23. 6. 1803 Čakovec. Nekaj časa bil kaplan v Turnišču in Beltincih. Krščeval v Beltincih 1783.²¹²

182. **Pintarič, Štefan**, salezijanec, r. 24. 5. 1913 Dokležovje; m. 7. 7. 1940; u. 8. 7. 2002 Sion, Švica.²¹³

183. **Polanski (Ritlop), Jožef, p. Boleslav**, kapucin, r. 27. 4. 1912 Velika Polana; m. 5. 7. 1938 Solothurn (Švica); zelo zaslužen za slovenske kapucine po drugi svetovni vojni, ravnatelj kapucinske gimnazije na Hrvaškem in prvi provincial Slovenske kapucinske province; u. 7. 12. 1989 Trojane, Ljubljana.²¹⁴

184. **Prešeren, Anton, p. Anicet**, kapucin, r. Fehring; u. 11. 6. 1793 Radgona.²¹⁵

185. **Ptujčan, p. Beno**, kapucin, pridigar, m. 18. 10. 1767; u. 11. 4. 1784 Radgona.²¹⁶

186. **Ptujčan, p. Dominik**, kapucin, redovnik 39 let; u. 11. 2. 1669 Radgona.²¹⁷

²⁰⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 267–268.

²¹⁰ Prim. Vinko Škafar, *Prispevek radgonskih kapucinov k ohranjanju slovenščine v 17. in 18. stoletju*, 33; Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 270.

²¹¹ Prim. *Nekrologij*, Maribor 1959, 15.

²¹² Prim. Krstne knjige župnij Beltinci in Turnišče.

²¹³ *Bogoslužni koledar* 2007, 108.

²¹⁴ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 344.

²¹⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 165.

²¹⁶ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM, 17, 32.

²¹⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 44.

187. **Ptujčan, p. Jožef**, kapucin, 45 let redovnik; u. 24. 1. 1662 Radgona.²¹⁸

188. **Pučko, Franc**, salezijanec, r. 24. 3. 1907 Stara Cesta, Ljutomer; m. 8. 7. 1934, Ljubljana; u. 16. 10. 1955 Areval, Španija.²¹⁹

189. **Puhan, Ferdinand, p. Julij, Ferdinand**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1852 v Murski Soboti, m. 1876; u. 19. 6. 1895 Máriagyűd, Madžarska.²²⁰

190. **Pupp, p. Karel**, frančiškan madžarske province sv. Marije, grajski kaplan, je krščeval pri Gradu od 11. 10. do 14. 12. 1741. Umrl je pri Gradu 11. 1. 1743.²²¹

191. **Purge(a)r, p. Benedikt**, frančiškan iz Varaždina, je leta 1823 krščeval v Beltincih; u. 10. 8. 1852 Ivanić, Hrvaška, star 59 let.²²²

192. **Püvar, Alojz, p. Matej**, benediktinec, rojen 16. 9. 1893, Sodišinci, Tišina, preoblečen 6. 8. 1910, posvečen 24. 6. 1917. Deloval: Esztergom 1917–29, Győr 1927–28, Kőszeg 1929–39, Esztergom 1939–45, Sopron 1945–48, Pannonhalma 1948–56. Umrl 1. 11. 1956 v Pannonhalmi, Madžarska.²²³

193. **Radgončan, p. Analekt**, kapucin, pridigar, redovnik 16 let; m. 7. 3. 1761; u. 13. 3. 1772 na Ptuj.²²⁴

194. **Radgončan, p. Bonifacij**, kapucin, pridigar; u. 3. 6. 1666 Gradec, Avstrija.²²⁵

195. **Radgončan, p. Dominik**, kapucin, definitor, poln modrosti pri dajanju nasvetov; m. 15. 6. 1715 Ljubljana; u. 1. 4. 1760 Maribor.²²⁶

196. **Radgončan, p. Emilijan**, kapucin, pridigar, u. 11. 11. 1768 Lipnica, Avstrija, redovnik 48 let.²²⁷

²¹⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 26.

²¹⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 299.

²²⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178; *A zombori zárdá*, 15.

²²¹ Prim. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 67. Po Nekrologiju frančiškanske province sv. Marije bi naj umrl 20. 12. 1744 (prim. *Catalogus Alumnorum Provinciae S. Mariae in Hungaria OFM*, Eisenstadt, anno 1978).

²²² Prim. Krstne knjige Beltinci. *Nekrologij HFPCM*, 10. avgust.

²²³ Prim. *A Pannonhalmi*, št. 1244, 162–163.

²²⁴ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 75.

²²⁵ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 36.

²²⁶ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 94.

²²⁷ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 3.

197. **Radgončan, p. Erhard**, frančiškan avstrijske province, u. 27. 2. 1503 Langenlois.²²⁸
198. **Radgončan, Filip**, kapucin, pridigar, u. 12. 10. 1720 Radgona.²²⁹
199. **Radgončan, p. Fortunat**, kapucin, pridigar, redovnik 15 let; m. 18. 11. 1731; u. 17. 6. 1741 Gradec, Avstrija.²³⁰
200. **Radgončan, p. Hartnid**, benediktinec, okrog leta 1142 menih benediktinskega samostana v Admontu.²³¹
201. **Radgončan, p. Hiacint**, kapucin, pridigar, redovnik 38 let; m. 1752; u. 5. 4. 1787 Radgona.²³²
202. **Radgončan, p. Hieronim**, kapucin, pridigar, redovnik 27 let; m. 23. 8. 1676; u. 6. 5. 1697 Radgona.²³³
203. **Radgončan, p. Irenej**, kapucin; m. 17. 12. 1759 Zagreb.²³⁴
204. **Radgončan, p. Kapistran**, kapucin; m. 1746; u. 5. 4. 1792 Radgona.²³⁵
205. **Radgončan, p. Konstantin**, kapucin, pridigar; u. 7. 6. 1673 Gradec, Avstrija.²³⁶
206. **Radgončan, p. Martinijan**, kapucin, pridigar, samostanski lekarnar, redovnik 36 let; u. 28. 4. 1753 v Mariboru.²³⁷
207. **Radgončan, p. Paris**, kapucin, pridigar; u. 27. 11. 1762 Cmurek, Avstrija, redovnik 42 let.²³⁸
208. **Radgončan, p. Reginald**, kapucin, pridigar, redovnik 43 let; u. 23. 11. 1778 Mariboru.²³⁹

²²⁸ Prim. *Nekrologium der österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena*, Wien 1962.

²²⁹ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 207.

²³⁰ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 96–97.

²³¹ Prim. Fran Kovačič, *Ljutomir*, 360.

²³² Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 13.

²³³ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 115–116.

²³⁴ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 131.

²³⁵ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 42.

²³⁶ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 55.

²³⁷ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 121.

²³⁸ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 200.

²³⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 330; Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 219.

209. **Radgončan, p. Serafin**, kapucin, pridigar, nekoč vojaški kurat v Florenci; m. 28. 10. 1734; u. 15. 8. 1760 Maribor.²⁴⁰
210. **Radgončan, p. Silverij**, kapucin; u. 3. 10. 1754 Gradec, Avstrija; redovnik 24 let.²⁴¹
211. **Radoha, Jožef**, salezijanec, r. 25. 9. 1887 Nedelica, Turnišče; m. 15. 6. 1919 Oswiecim, Poljska; goreč delavec za duhovne poklice; u. 27. 6. 1956 Murska Sobota.²⁴²
212. **Ratnik, dr. Štefan, p. Dominik**, dominikanec, ravnatelj osnovne šole v Sombotelu, pisal v madžarščini, francoščini, nemščini in angleščini, r. 18. 12. 1884 Vanča vas, Tišina; m. 19. 7. 1908; u. 18. 9. 1959 Budimpešta, Madžarska.²⁴³
213. **Rengjeo (Rengel), Štefan, p. Franc Serafski**, frančiškan Kapistranske province, r. 21. 12. 1849 Noršinci, Martjanci; m. 1873, u. 9. 10. 1909 Gyüdön.²⁴⁴
214. **Ritlop, Ignac**, salezijanec, r. 23. 1. 1914 Gornja Bistrica, Črenšovci; m. 6. 7. 1947 Turin; u. 27. 9. 1948 Turin, Italija.²⁴⁵
215. **Rous (Rausz), Nikolaj, p. Ciril**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 19. 19. 1726 Ivanci, Bogojina, m. 1755, u. 1. 1. 1794 Siklós, Madžarska.²⁴⁶
216. **Rozman, Jožef, p. Robert**, frančiškan province sv. Ladislava, pozneje sv. Cirila in Metoda, r. 5. 2. 1867 Črenšovci; m. 1889, u. 1. 3. 1922 Čakovec, Hrvaška.²⁴⁷
217. **Rožman, p. Viljem**, benediktinec, oskrbnik, r. 28. 8. 1860 Gornja Radgona; m. 25. 7. 1888; u. 6. 12. 1942 Limbuš.²⁴⁸
218. **Rušan, p. Dizma**, kapucin, pridigar, gvardijan, redovnik 41 let; u. 29. 7. 1752 Radgona.²⁴⁹

²⁴⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 230.

²⁴¹ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 247.

²⁴² Prim. Bogdan Kolar, n. d., 311–312.

²⁴³ Prim. Miroslav Kokolj, Bela Horvat, n. d., 84.

²⁴⁴ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178. Prim. *A zombori zárda*.

²⁴⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 322.

²⁴⁶ Prim. Jožef Smej, *Duhovniki iz župnije Bogojina*, 57.

²⁴⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 179.

²⁴⁸ Prim. *Nekrologij*, Maribor 1959, 79.

²⁴⁹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 213.

219. **Sattler, Franc, p. Angel**, kapucin, r. 2. 9. 1866 Gornja Radgona; m. 13. 1. 1889; u. 2. 5. 1948 Škofja Loka.²⁵⁰
220. **Sbül, Viktor, p. Sikst**, frančiškan province sv. Cirila in Metoda, »prvi reformirani gvardijan v Čakovcu po 'črnih fratrih'«, pogosto bil gvardijan in župnik; r. 22. 12. 1889 Murski Petrovci, Tišina; m. 23. 7. 1914; u. 4. 9. 1944 Čakovec, Hrvaška.²⁵¹
221. **Schallhammer, Janez p. Korbinijan** iz Ehrenhausna, kapucin, z dekretom cesarja 15 let nepretrgoma provincial štajerske province (1802–1817), zlatomašnik, redovnik 61, star 80 let. Kot krstitelj je zapisan v krstni knjigi župnije Grad kot »p. Corbinianus vicarius« v letih 1785–1787. Umrl 18. 6. 1822 v Lipnici, Avstrija.²⁵²
222. **Schmid, Franc, p. Dizma iz Radgone**, kapucin, zadnji gvardijan kapucinskega samostana na Ptujju pred jožefinsko razpustitvijo; u. 5. 4. 1794 Ptuj, star 56 let.²⁵³
223. **Schnader, Karel, p. Kvirin**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 4. 6. 1742 Lendava; m. 28. 10. 1768; u. 18. 3. 1808 Siklós, Madžarska.²⁵⁴
224. **Schnurer (Šnurer), Franc**, salezijanec, r. 23. 8. 1913 Topolovci, Cankova; m. 30. 11. 1940; u. 28. 7. 1986 La Serena, Čile.²⁵⁵
225. **Schregl, p. Beda**, benediktinec iz opatije Št. Lambert, oskrbnik; u. 1. 6. 1780 Ljutomer.²⁵⁶
226. **Sch(r)eib, Ladislav, p. Zaharija**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 27. 6. 1741 Lendava; m. 1765; u. 26. 1. 1799 Varaždin, Hrvaška.²⁵⁷
227. **Schulz, Kristian, p. Julijan iz Radgone**, kapucin, provincial štajerske kapucinske province (1795–1802), redovnik 60, star 78 let. Umrl 11. 5. 1808 v Lipnici, Avstrija.²⁵⁸

²⁵⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 125.

²⁵¹ Prim. Juraj Kolarič, *Me imurje u župnim kronikama tijekom ma arske okupacije, v: Me imurje u drugom svjetskom ratu*, Čakovec 2007, 48.

²⁵² Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 172; Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 73.

²⁵³ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 98.

²⁵⁴ Prim. Ivan Škafer, *Seznam*, 177.

²⁵⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 329–330.

²⁵⁶ Prim. Mateje Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 37.

²⁵⁷ Prim. Ivan Škafer, *Seznam*, 177.

²⁵⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 134.

228. **Schwarzl, p. Vincenc**, admontski benediktinec, oskrbnik vinogradov v Radgoni in v Ljutomeru; r. 21. 11. 1782 Radgona; m. 21. 9. 1806; u. 3. 11. 1851 Gornja Radgona.²⁵⁹

229. **Seley, Ivan, p. Demeter**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1673 Dobrovniki, m. 1703, u. 2. 4. 1708 Mohač, Madžarska.²⁶⁰

230. **Senčar, p. Ludvik**, minorit, r. 11. 11. 1747 Radgona, m. 28. 10. 1770.²⁶¹

231. **Senekovič, p. Kasper**, frančiškan avstrijske province, r. Radgona, u. 3. 6. 1736 Gradec, star 42, redovnik 22, duhovnik 17 let.²⁶²

232. **Senožecan, p. Aleš**, kapucin, redovnik 9 let; u. 20. 9. 162 Radgona.²⁶³

233. **Serec, dr. Alojzij, p. Imre**, premonstratenec, r. 13. 6. 1890 Tropovci, Tišina; m. 1914, Dosegel doktorat iz francoskega in madžarskega jezika, profesorsko diplomu pa iz angleškega, francoskega, latinskega in madžarskega jezika; gimnazijski profesor; bil naslovni opat Hahotski, u. 13. 2. 1972 Keszthely, Madžarska.²⁶⁴

234. **Skuhala, Franc**, salezijanec, r. 1. 9. 1904 Iljaševci, Ljutomer; m. 3. 7. 1932; u. 25. 2. 1973 Ljubljana.²⁶⁵

235. **Skuhala, p. Peter**, križnik, r. 28. 6. 1847 Cven, Ljutomer; m. 1875; u. 7. 3. 1913 Ljutomer²⁶⁶

236. **Slavič, p. dr. Franc Ksaver**, stric dr. Matija Slaviča, jezuit, doktor filozofije, profesor in organizator bosanskega katoliškega šolstva, ravnatelj gimnazije v Travniku in rektor sarajevskega bogoslovja; r. 16.11. 1847 Bučevci, Križevci pri Ljutomeru; m. 1879 Innsbruck; u. 2. 3. 1909 Travnik, Bosna in Hercegovina.²⁶⁷

²⁵⁹ Prim. *Personalstand*, Graz 1850; Matej Slekovec, *Benediktinci* PAM 17, 38.

²⁶⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

²⁶¹ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti*, PAM 17, 422.

²⁶² Prim. *Nekrologium der österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena*, Wien 1962.

²⁶³ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 266.

²⁶⁴ Prim. Miroslav Kokolj, Bela Horvat, n. d., 85.

²⁶⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 344–345.

²⁶⁶ *Nekrologij*, Maribor 1959, 21.

²⁶⁷ Prim. Maks Miklavčič, *Slavič Franc Ksav.*, v: *Slovenski biografski leksikon*, X, Ljubljana 1967, 358. Dr. Franjo Ksaver Slavič, v: *Vrhbosanska bogoslovija 1890–1990*, Sarajevo-Bol 1993, 416. Lojze Kovačič, *Slavič Franc*, tipkopis, 376–379.

237. **Slekovec, Andrej, p. Viktorin**, minorit, r. 25. 11. 1853 Kraljevci, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 20. 7. 1884 Dunaj; u. 4.6. 1890 Ptuj.²⁶⁸
238. **Sobočan, dr. Ivan**, lazarist, r. 23. 8. 1889 Gomilice, Turnišče; m. 2. 7. 1916 Gradec; u. 15. 11. 1918 Gradec, Avstrija.²⁶⁹
239. **Sočak, Štefan**, salezijanec, r. 30. 5. 1915 v Bridgeportu, ZDA, vzgojen v Prekmurju v Radmožancih; m. 29. 11. 1942 v Cisterni – Čile, profesor bogoslovja v La Pazu., Bolivija; u. 27. 10. 1947 v La Pazu, Bolivija.²⁷⁰
240. **Sommer, dr. fil. Rudolf, p. Timotej**, benediktinec, rojen 5. 9. 1894 pri Gradu, preoblečen 6. 8. 1912, posvečen 21. 9. 1919. Deloval: Esztergom 1919–1926, Nyalka 1926–49, Bakonybél 1949–50. Umrl 8. 4. 1950 v Bakonybélben, Madžarska.²⁷¹
241. **Spur, p. Genezij**, kapucin, r. 2. 2. 1744 Krapje, Ljutomer; m. 1768, ob razpustitvi samostanov postal župnik; 22. 11. 1829 Sv. Benedikt v Slovenskih goricah.²⁷²
242. **Sraka, Vinko**, salezijanec, r. 23. 6. 1912 Lipovci, Beltinci; m. 7. 7. 1940; u. 26. 7. 1966 Hrastje Mota, Kapela.²⁷³
243. **Sreš** (pomadžaren priimek **Szántó**), **Mihael p. Fidel**, premonstratenec, r. 28. 4. 1885 Bratonci, Beltinci, m. 1909; na peštanski univerzi študiral matematiko in fiziko; bil profesor matematike in fizike v Gödöllőju pri Budimpešti, v Jasovu in Košicah na Slovaškem; leta 1945 so ga z drugimi sobratu internirali v taborišče, kjer se mu je zdravje zrahljalo. Bil je tudi ekonom redovnih posestvi na Slovaškem. Umrl je 28. 12. 1959.²⁷⁴
244. **Stranzl, p. Feliks**, admontski benediktinec, r. 1. 7. 1819 Radgona, m. 27. 7. 1847; u. 17. 11. 1890 Admont, Avstrija.²⁷⁵

²⁶⁸ Prim. *Nekrologij*, Maribor 1959, 41; Matej Slekovec, *Minoriti*, PAM 17, 427.

²⁶⁹ Prim. *Shematizem 1700–1958*, 51. *Personalstand der ... Jahre 1917*, Graz 1917, 307.

²⁷⁰ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 171.

²⁷¹ Prim. *A Pannonhalmi*, št. 1275, 166–167.

²⁷² Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 246.

²⁷³ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 350–351.

²⁷⁴ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 164; V(iiko) N(ovak), *Mihael Fidel Sreš*, v: *Stopinje* 1989, 91–93.

²⁷⁵ Prim. Matej Slekovec, *Benediktinci*, PAM 17, 43; *Geistlicher Personalstand im Jahre 1891*, Graz 1891, 353.

245. **Suhač, p. Rupert**, frančiškan province Sv. Križa, r. 29. 8. 1895 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 10. 7. 1921; u. 24. 3. 1963 Brezje.²⁷⁶
246. **Szabó, p. Ivan Nepomuk**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 17. 11. 1718 Lendava; m. 1743, u. 14. 10. 1766 Kaniža, Madžarska.²⁷⁷
247. **Szákál, p. Adrijan**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 24. 2. 1717 Lendava; m. 1741; u. 5. 11. 1741 Zag reb, Hrvaška.²⁷⁸
248. **Szoldos - Szabo, Franc, p. Simon**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 24. 9. 1742 Lendava; m. 1779; u. 5. 4. 1827 Sziget, Madžarska.²⁷⁹
249. **Šaruga, dr. Matija**, salezijanec, r. 7. 2. 1904 Beltinci; m. 24. 9. 1932 Turin; u. 16. 9. 1955, Rim, Italija.²⁸⁰
250. **Šlander, p. Emeran**, admontski benediktinec, oskrbnik vinogradov v Radgoni in Ljutomeru; r. 5. 10. 1853 Gomilsko; m. 14. 8. 1864; u. 30. 5. 1912 Gornja Radgona.²⁸¹
151. **Šparovec, Jožef, p. Dizma**, kapucin, ekspozit pri Sv. Antonu v Slovenskih goricah; u. 9. 4. 1797 Radgona.²⁸²
252. **Špur, Peter, p. Krizolog**, frančiškan province Sv. Križa; r. 17. 5. 1886 Ljutomer; m. 25. 7. 1909; u. 25. 8. 1911 Maribor.²⁸³
253. **Štefanec, p. Dominik**, dominikanec, doma iz Veržeja, se omenja leta 1783 kot član dominikanskega samostana na Ptuj, čez tri leta je živel zunaj samostana.²⁸⁴
254. **Štandraški, p. Viktorin**, kapucin, pridigar, u. 20. 4. 1707 Radgona, redovnik 38 let.²⁸⁵
255. **Štuhec, Franc**, salezijanec, r. 23. 3. 1913 Stara Nova vas, Križevci pri Ljutomeru; m. 7. 7. 1940; u. 22. 5. 1986 Trstenik.²⁸⁶

²⁷⁶ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 647.

²⁷⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

²⁷⁸ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175.

²⁷⁹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177.

²⁸⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 361–362.

²⁸¹ Prim. *Nekrologij*, Maribor 1959, 40.

²⁸² Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 102.

²⁸³ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 578.

²⁸⁴ Prim. Jože Mlinarič, *Ptujski dominikanski samostan* (rokopis).

²⁸⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 113.

²⁸⁶ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 379–380.

256. **Takó, Franc, p. Ernest**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 12. 11. 1718 Lendava; m. 1743; u. 30. 12. 1792 Sziget, Madžarska.²⁸⁷
257. **Temlin, Štefan**, salezijanec, r. 23. 7. 1901 Beltinci; m. 7. 7. 1929; u. 26. 2. 1937 Ljubljana.²⁸⁸
258. **Tim(v)adar, Ivan, p. Henrik**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1692 Turnišče (imenovan Transmuranus); m. 1717; u. 13. 4. 1720 Kaniža, Madžarska²⁸⁹
259. **Tkalec, Ivan**, salezijanec, r. 21. 4. 1908 Lipa, Turnišče; m. 5. 7. 1942; u. 26. 12. 1989 Los Angeles, Kalifornija, ZDA.²⁹⁰
260. **Tkalec, Jožef**, salezijanec, r. 9. 2. 1897; m. 19. 5. 1925 Gomilice, Turnišče; u. 11. 10. 1979 Želimlje.²⁹¹
261. **Toplak, Ivan, p. Julij**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 10. 7. 1740 Bukovnica, Bogojina; m. 1767; u. 9. 3. 1793 Čakovec, Hrvaška, star 52, redovnik 32.²⁹²
262. **Toplak, Štefan, p. Januarij**, frančiškan province sv. Ladislava; r. 19. 11. 1743, Bukovnica, Bogojina; m. 17. 4. 1768. Nekaj časa je bil kaplan v Beltincih in Turnišču. Umrl 2. 12. 1807 v Zagrebu, star 64, redovnik 45 let.²⁹³ V ormoškem samostanu je bil v letih 1771–1780.
263. **Topolnik, p. Emanuel**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 27. 9. 1834 Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 28. 8. 1859; u. 8. 4. 1899 Klanjec, Hrvaška.²⁹⁴
264. **Törnär, dr. Franc, p. Edvard**, najprej salezijanec, nato premonstratenec, r. 8. 9. 1892 Turnišče; m. 16. 6. 1921 v Turinu; profesor klasičnih jezikov v Sombotelu, ravnatelj gimnazije v Murski Soboti; u. 31. 5. 1967 Sombotel, Madžarska.²⁹⁵

²⁸⁷ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 176.

²⁸⁸ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 382.

²⁸⁹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 175; *A zombori zárda*, 18.

²⁹⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 385.

²⁹¹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 386–387.

²⁹² Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177; *A zombori zárda*, 18.

²⁹³ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177; *A zombori zárda*, 18. Toplak, Štefan, p. Januarij, je bil prav tako frančiškan province sv. Ladislava, u. 26. 4. 1768, Virovitica, star 35, redovnik 17 let. Žal nisem mogel ugotoviti ne kraja in ne datuma rojstva (prim. *A zombori zárda*, 18).

²⁹⁴ Prim. *Nekrologij HFPCM*, 8. april.

²⁹⁵ Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem*, 695.

Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju ...

265. **Törnár, Anton**, salezijanec, r. 10. 6. 1903 Črensovci; m. 25. 6. 1933; u. 5. 10. 1982 Jesenice, Trstenik.²⁹⁶

266. **Trojner, Alojzij**, salezijanec, r. 4. 6. 1906 Cven, Ljutomer; m. 3. 7. 1938; u. 30. 6. 1946 Kapela.²⁹⁷

267. **Turner, p. Leopold**, frančiškan avstrijske province, vojaški kurat, umrl v času kuge 22. 7. 1664 v Ljutomeru.²⁹⁸

268. **Turniscsey** (tudi Turnischay) (**Turniščan**), **Mihael, p. Demetrij**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 1669 Turnišče; m. 1696; u. 6. 1. 1698 Remetinec pri Varaždinu, Hrvaška.²⁹⁹

269. **Utroša, Janez**, salezijanec, r. 16. 6. 1911 Srednja Bistrica, Črensovci; m. 16. 3. 1946 Estoril, Portugalska; u. 23. 6. 1995 Estoril, Portugalska.³⁰⁰

270. **Varga, Martin, p. Volfgang**, frančiškan province sv. Ladislava in pozneje sv. Cirila in Metoda, r. 10. 7. 1871 Strehovci, Bogojina, m. 1894; u. 16. 10. 1924 Kostajnica, Hrvaška. Bil učitelj klerikov, dolgoletni katehet v Čakovcu in nazadnje predstojnik v Hrvatski Kostajnici in župnik v Bosanski Kostajnici.³⁰¹

271. **Varga, Jožef, p. Vid**, frančiškan najprej province sv. Ladislava in pozneje madžarske province sv. Janeza Kapistrana; r. 19. 5. 1853 Filovci, Bogojina; m. 1878, u. 16. 12. 1935 Szigetvár, star 84 let.³⁰²

272. **Vásárhelyi, p. Gregor**, jezuit, prebival pri Krištofu Banfiju v Lendavi v letih 1608–1611.³⁰³

²⁹⁶ Prim. Bogdan Kolar, 388–389.

²⁹⁷ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 397.

²⁹⁸ Prim. *Nekrologium der österreichische franziskaner Provinz des hl. Bernardin von Siena*, Wien 1962.

²⁹⁹ Prim. Ivan Škafar, *Seznam* 175. Morda je p. Demetrij Mihael Turniscsey prinesel v Remetinec Postillo Antona Vramca, kjer je dodan rokopiisni vložek, ki je bil napisan 9. 12. 1676 v Dokležovju. V »dokležovski Postilli« je zapisano, da je bila last frančiškanskega samostana v Remetincu (Vinko Škafar, *Prekmurski katoličani in kajkavske verske knjige do leta 1777*, v: *Pisec sedmerih luči*, Murska Sobota 2005, 111–113).

³⁰⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 402–403; Franc Tement, *Odšla sta duhovnika Janez Utroša in Martin Prša*, v: *Stopinje* 1996, 150–151.

³⁰¹ Prim. *Nekrologij HFPCM*, 16. oktober.

³⁰² Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 178. Prim. A zombori zárda. S tem dopolnjujemo podatke o p. Vidu Vargi, ki je pozneje bil član Kapistranske madžarske province in je umrl 16. 12. 1935 v Szigetváru, kar manjka v Stopinjah (prim. Jožef Šmej, *Duhovniki iz župnije Bogojina*, v: *Stopinje* 2000, 59). Najbrž se je ob njem pridružil frančiškanski Kapistranski provinci mlajši Filovčan Jožef Ošlaj p. Ozvald, provincial, ki je prav tako pomanjkljivo predstavljen v gornjem članku o duhovnikih iz Bogojine.

³⁰³ Prim. Ivan Škafar, *Jezuiti in krajina med Muro in Rabo*, v: *Stopinje* 1979, 88.

273. **Veren, Nikolaj, p. Klemen**, frančiškan hrvaške province sv. Cirila in Metoda, r. 5. 12. 1887 Murska Sobota; m. 13. 8. 1911; u. 29. 8. 1954 Čakovec, Hrvaška.³⁰⁴

274. **Vertarič, Nikolaj, p. Arzenij**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 3. 12. 1752; m. 26. 3. 1780. Nekaj časa bil kaplan v Turnišču in najbrž tudi v Beltincih, kjer je v letih 1782–1785 večkrat krščeval. Umrl 11. 10. 1820 Varaždin; star 68, redovnik 48 let.³⁰⁵

275. **Vinkovič, p. Ambrož**, murskosoboški frančiškan, umrl v Murski Soboti 22. 7. 1679.³⁰⁶

276. **Vinkovič (Hársligethy – Lipovski), Štefan, p. Viktor**, frančiškan madžarske province sv. Marija, provincial v letih 1927–1933, 1939–1942; r. 10. 12. 1880 Lipovci, Beltinci; m. 21. 12. 1903, Budimpešta; u. 4. 9. 1973 Esztergom, Madžarska. Za madžarsko provinco sv. Marija zelo zaslužen in zato izjemno spoštovan.³⁰⁷

277. **Virágh, Andrej, p. Štefan**, frančiškan province sv. Ladislava, r. 25. 11. 1744 Lendava; m. 1769; u. 5. 10. 1793, Pečuh, Madžarska.³⁰⁸

278. **Vitanjčan, p. Arzenij**, kapucin, pridigar, ob delitvi zakramentov okuženim je tudi sam postal žrtev kuge; u. 24. 9. 1680 Radgona, 15 let redovnik.³⁰⁹

279. **Vogrin, Štefan**, salezijanec, r. 18. 10. 1901 Ivanci, Bogojna; m. 7. 7. 1929; u. 18. 12. 1985 Trstenik.³¹⁰

³⁰⁴ Prim. *Nekrologij HFPČM*, 29 avgust.

³⁰⁵ Prim. Kristne knjige Turnišče, Beltinci. Prim. *Nekrologij kapistranske, salvatorijanske, ladislavske in bolgarske province OFM*, 1931 (Arhiv OFM, Budimpešta).

³⁰⁶ Prim. *Catalogus Patrum et Fratrum Almae Proae S. Mariae Hungariae in Deo Defunctorum, Anno MDCCLIV*, 22. julij; Ivan Zelko, *Frančiškani v Murski Soboti*, v: AES, 5, 321–325.

³⁰⁷ Prim. Ivan Škafar, *Naša znamenita frančiškana*, 82–85; Mihály Weisz, *Rentartományunk nagyjaink fényében*, Várgesztes 1974, str. 110. P. Viktor Hársligethy-Vinkovits, v: *Acta Ordinis Fratrum Minorum*, Romae 1974, 114–115.

³⁰⁸ Prim. Ivan Škafar, *Seznam*, 177.

³⁰⁹ Prim. Matej Slekovec, *Kapucini*, PAM 17, 25. Istega leta je v Radgoni ob strežbi kužnim bolnikom ali ob delitvi zakramentov le-tem v Radgoni umrlo še devet kapucinov: p. Janez Pavel iz Gradca (u. 7. 9. 1680), p. Arhangel iz Judenburga, gvardijan (8. 9. 1680), p. Pavlin iz Frohnleithna (8. 9. 1680), p. Kerubin iz Muraua (17. 9. 1680), brat. Vital iz Budjevic (19. 9. 1680), brat. German iz Reichna (25. 9. 1680), p. Lovrenc iz Leobna (29. 9. 1680), bogoslovec Gervazij (7. 10. 1680) in brat Jakob iz Oseka pri Arvežu (12. 10. 1680) (prim. *Mortuarium OFM Cap Provinciae Styriae* 1680, ki se nahaja v Arhivu Slovenske kapucinske province v Ljubljani).

³¹⁰ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 416–417.

280. **Vogrinčič, Franc**, salezijanec, r. 14. 11. 1895 Cankova; m. 19. 5. 1925; u. 18. 11. 1972 Kapela.³¹¹

281. **Vols, p. Ernest**, jezuit, matematik, utemeljil matematični muzej na Dunaju in izdal šest knjig; r. 1650 Radgona; u. 1720 Dunaj, Avstrija.³¹²

282. **Vörös, Mihael, p. Balduin**, benediktinec, r. 8. 9. 1871 v Lendavi, preobleden 1. 8. 1890., posvečen 28. 6. 1896, študiral na Dunaju. Deloval: Pannonhalma 1896–97, Győr 1897–98, Kőszeg 1898–1910, Győr 1910–14, Tihany 1914–15, Pápa 1915–19, Tihany 1919–21, Balatonfüred 1921–22, 1922–23, Zalaapát 1923–24. Umrli 20. 12. 1924 v Zalaapátiju, Madžarska.³¹³

283. **Vrečič, Jožef, p. Fortunat**, frančiškan province Sv. Križa, r. 24. 1. 1912 Tišina; m. 14. 12. 1937; u. 15. 7. 1983, Novo mesto.³¹⁴

284. **Vrhničan, p. Julijan**, kapucin; u. 9. 2. 1706 Radgona.³¹⁵

285. **Vučina, Janez, p. Jakob**, kapucin, r. 15. 8. 1912 Sovjak, Sv. Jurij ob Ščavnici; m. 5. 7. 1936 Maribor; u. 18. 4. 1993 Celovec, Avstrija.³¹⁶

286. **Vujec, Janoš**, pijarist, konvertit, r. 1786, Murska Sobota.³¹⁷

287. **Vurcer, Jožef, p. Otokar**, kapucin r. 14. 2. 1912 Gornja Radgona; m. 28. 6. 1942 Benetke; u. 1. 7. 1966 Ptuj.³¹⁸

288. **Waraschiz (oče Barašič), p. Matija**, jezuit, r. 16. 2. 1711 Ljutomer, m. 5. 4. 1738; u. ?.³¹⁹

289. **Wasser, Janez Jožef, p. Dionizij** iz Maribora, kapucin, pridigar, gvardijan, redovnik 45. Po odstavitvi župnika Janeza Lepišča, 3. 7. 1754, je kot radgonski kapucin krščeval in pridigal pri Gradu. Umrli 10. 10. 1762 v Mariboru, star 65 let.³²⁰

³¹¹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 418–419.

³¹² Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM, 17, 87.

³¹³ Prim. A Pannonhalmi, št. 1037, 136.

³¹⁴ Prim. *Sporočila slovenskih škofij* 1983, 8, 119.

³¹⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 42.

³¹⁶ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 111.

³¹⁷ Prim. *Shematizem 1700–1958*, 115.

³¹⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 185.

³¹⁹ Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 81–82.

³²⁰ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 286. Štefan Kuhar, *Mozaik podatkov iz župnije Grad*, 68.

290. **Weiderer, Karel, p. Mihael**, kapucin, pridigar, zlatomašnik; r. Maribor; u. 3. 4. 1816 Radgona.³²¹
291. **Weigl, p. Valentin**, avguštinec eremit, r. Radgona, diaakon 1512; u.?.³²²
292. **Wolf, p. Peter**, minorit, r. 25. 6. 1696 Radgona; m. 2. 6. 1721; u. 3. 4. 1765 Gradec, Avstrija.³²³
293. **Zaplata, Alojzij, p. Maksimilijan**, kapucin, r. 25. 6. 1855 Sv. Križ pri Ljutomeru; m. 26. 11. 1895; u. 27. 5. 1904 Metersdorf, Avstrija.³²⁴
294. **Zavratnik, Stanislav, p. Milan**, kapucin, r. 13. 11. 1907 Cezanjevci; m. 3. 7. 1938 Dubrovnik, Hrvaška; u. 1. 1. 1978 Krško.³²⁵
295. **Zechetmayr, p. Andrej**, jezuit, profesor, pisatelj, r. 1640 Radgona; u. 11. 4. 1676 Bratislava, Slovaška.³²⁶
296. **Zelko, Anton**, salezijanec, r. 7. 8. 1911 Kruplivnik, Cankova; m. 2. 7. 1939 Turin; u. 19. 5. 1941 v Segetu pri Trogiru, Hrvaška.³²⁷
297. **Zemlič, Janez, p. Filip**, kapucin, r. 30. 6. 1880 Radgona; m. 19. 7. 1904; u. 10. 4. 1939 Gradec, Avstrija.³²⁸
298. **Zorko, Štefan**, salezijanec, r. 11. 2. 1915 Ižakovci, Beltinci; m. 23. 6. 1940 Turin; u. 20. 3. 1988 Ljubljana.³²⁹
299. **Zver, Jože**, salezijanec, r. 31. 1. 1914 Gomilice,³³⁰ Turnišče; m. 5. 7. 1942 Turin; 19. 3. 1993 Rim, Italija.³³¹
300. **Zver, Štefan, p. Ciril**, kartuzijan, r. 18. 11. 1919; m. 3. 11. 1946 Maribor; u. 1. 11. 1993 Pleterje.³³²

³²¹ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 96.

³²² Prim. Matej Slekovec, *Avguštinci*, PAM 17, 19.

³²³ Prim. Matej Slekovec, *Minoriti*, PAM 17, 518.

³²⁴ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 150.

³²⁵ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 3.

³²⁶ Prim. Matej Slekovec, *Jezuiti*, PAM 17, 91.

³²⁷ Prim. Bogdan Kolar, 429; prim. Stopinje 1973, 48, št. 52.

³²⁸ Prim. *Nekrologij slovenskih kapucinov*, 103.

³²⁹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 431–432.

³³⁰ Prim. Srećko Majstorović, *In memoriam o Norbertu Žaligu*, v: *Obavijesti Hrvatske franjevačke provincije sv. Ćirila i Metoda* 24(1971), št. 9, 233–235.

³³¹ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 433–434.

³³² Prim. Lojze Kozar, *Zgodovina župnije Odranci*, v: *Stopinje* 1989, 83.

Redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju ...

301. **Žalig, Andrej, p. Norbert**, frančiškan hrvaške province sv. Cirila in Metoda, r. 19. 11. 1902 Beltinci; m. 2. 10. 1927; gimnazijski katehet, župnik in gvardijan, u. 11. 10. 1971 Varaždin, Hrvaška, star 70, redovnik 50, duhovnik 44 let.³³³

302. **Žerdin, Jože**, salezijanec, r. 27. 1. 1896 Žižki, Črensovci; m. 29. 6. 1925; u. 30. 12. 1929 Veržej.³³⁴

303. **Žerdin, Štefan**, salezijanec, inšpektor, r. 3. 12. 1922 Žižki, Črensovci; m. 21. 10. 1951; u. 16. 2. 2001 Trstenik.³³⁵

P.S.

Kranjec Štefan p. Donat, kapucin, profesor fizike in matematike, profesor in ravnatelj Serafske srednje šole v Osijeku, kot provincial Slovenske kapucinske province prevzel Kančevce, r. 7. 5. 1928, m. 4. 10. 1953 Rijeka na Hrvaškem, u. 21. 11. 2007 Maribor.

³³³ Prim. *Nekrologij HFPCM*, 11. oktober.

³³⁴ Prim. *Nekrologij*, Maribor, 1959, 84.

³³⁵ Prim. Bogdan Kolar, n. d., 437–439.

SKLEP

Na kratko so predstavljeni redovni duhovniki, ki so bili rojeni ali so umrli na območju sedanje murskosoboške škofije in v Radgoni (Radkersburgu). Nekatera imena najbrž še manjkajo, predvsem iz časa, ko se niso vodile matične knjige in iz katerega ni ohranjenih dokumentov. Zanimivo je, da so bila nekatera obdobja za redovne duhovnike še posebno rodovitna. To zlasti opažamo za frančiškane v 18. stoletju in za salezijance v 20. stoletju. Pri prvih je bil odločilen vpliv frančiškanske province sv. Ladislava na Prekmurje, pri drugih pa začetna vitalnost salezijanske družbe v Prekmurju (Martinišče v Murski Soboti in predvsem vzgojna hiša v Veržeu). Verjetno velja podobno za obdobje od 11. do 15. stoletja, čeprav ni dokumentov; predvsem pa je škoda, da ni več znanega o cistercijanskem samostanu v Monoštru, ki bi zaslužil isto pozornost kot radgonski kapucini. Omenim naj tudi, da je iz Slekovčeve kartoteke redovnikov razvidno, da so večkrat, podobno kot v Prekmurju, iz okoliških samostanov krščevali, verjetno pa so predvsem pomagali pri spovedovanju (frančiškani iz Ormoža, kapucini iz Radgone, avguštinci od Sv. Trojice v Slovenskih goricah in drugi).

Redovni duhovniki so v preteklosti, podobno kot drugod, predvsem z molitvijo, kulturo, s pomočjo pri gospodarstvu in s pastoralnim delom plemenitili vernike na območju današnje murskosoboške škofije, ki je bilo tudi bogato območje za poklice redovnih duhovnikov.

VINKO ŠKAFAR

MONASTIC PRIESTS THAT WERE BORN OR DIED IN THE REGION OF THE PRESENT DIOCESE OF MURSKA SOBOTA

The present article deals with priests whose work is significantly less known than that of diocese (secular) priests because most monastic priests lived outside of Prekmurje. In my essay, I mention but those who persisted in monasticism to the end of their days.

Unfortunately, I only had access the data for the period from the 17th century to the present day, and even these proved to be incomplete as the Hungarian sources were manifestly less accessible (despite the fact that for the purposes of my investigation I used the Necrology of Hungarian Province of Saint Mary from the 14th century to 1780 and the survey of all Benedictines of Pannonhalme from the year of 1802 to the present day). The sources of the Franciscan order of the St. Ladislav province were significantly more accessible (in 1655 it became a custody, in 1661 a province), since most inhabitants of Prekmurje belonged to this Slavono(Croato)-Hungarian province, whose monasteries could also be found in the nearby towns: Čakovec, Ormož and Varaždin. I also added the Capuchins from the former cloister in Radgona (Radkesburg) because the significance of their influence on the religion of the present Ljutomer decany and partly also of Prekmurje was tremendous.

In order to ennoble the worshipers in the region of the present Diocese of Murska Sobota, monastic priests employed similar methods as elsewhere: prayer, culture, pastoral work and help with the economy. This region also proved to be rich grounds for the work of monastic priests.

JELKA PŠAJD

ZBIRKA LONČENIH IZDELKOV V LONČARSKI VASI FILOVCI

Za potrebe razstave v Lončarski vasi v Filovcih je bilo poleti 2006 zbranih oziroma darovanih 54 kosov različnih kosov lončenih izdelkov, ki so na ogled v prvi *cimprači* – Lončarjevi hiši v Filovcih. Veliko spoštovanje do domačih dejavnosti in domače (lokalne) dediščine, znanja in kulture je imel tudi veliki mojster arhitekture Jože Plečnik, saj je k sodelovanju opremljanja notranjosti (in zunanjo-sti) povabil tudi domače rokodelske mojstre, posebej lončarje iz Filovcev. Njihovi izdelki (črno žgane amfore na oltarju) krasijo bogojansko cerkev. Zanje se je odločil, ko je leta 1924 pripotoval v Bogojino, obiskal tudi Jakobovo proščenje v Dobrovniku in si ogledoval razstavljene lončarske izdelke:

»Od kod ste, dragi možje, ki iz ila naredite bisere?«

»Iz Filovec, iz bogojanske fare.«

»Tudi vaša umetnost bo krasila novo bogojansko cerkev.«¹

Od 74 delujočih lončarjev, kolikor smo jih zapisali in dokumentirali za celo 20. stoletje, so bili zbrani izdelki 12 lončarjev. To so: Jožef Lovrenčec (3 kosi), Jožef Ivanič ml. (3), Štefan Berden (3), Ivan Felbar (9), Franc Lovrenčec (4), Franc Berden (3), Alojz Bojnec (8), Štefan Černela (2), Jožef Baligač (9), Jože Farkaš ml. (2), Jože Farkaš st. (1), Štefan Černela (7 kosov). Darovalci lončenih izdelkov so ožji sorodniki pokojnih lončarjev. Terezija Berden je darovala posodo treh različnih lončarjev (dva sta bila njena sorodnika, eden vaščan), Rozalija Feher dveh lončarjev (oba sta bila njena sorodnika), ostali darovalci (Kristina Nemec, Ana Bojnec, Marija Mesarič, Božena Lo-

¹ Jože Smej, Psalmi vaškega župnika, str. 124.

vrenčec, Klara Berden, Terezija Felbar, Štefan Baligač in Kristina Gerič) pa izdelek enega lončarja. Za 62 izpričanih lončarjev ni bilo mogoče pridobiti njihovih izdelkov iz dveh razlogov: v glavnem teh izdelkov sorodniki ne hranijo, nekaj sorodnikov pa v zasebni lasti hrani posamezne izdelke kot spomin na preminulega lončarja. V raziskavi je bilo tako pridobljenih še 34 fotografij o lončarjenju, lončarskih družinah in stavbni dediščini (stanovanjske hiše, delavnice, lončarske peči in gospodarski objekti) s podrobnimi opisi, ki pričajo tudi o vrsti izdelkov posameznih lončarjev. Prav tako pa je v zasebni lasti knjiga z vpisanimi člani Lončarske zadruge Filovci iz leta 1946.

Dragocenost zbirke je v tem, da ima vsak predmet provenienco; znani so izdelovalec – lončar, ime izdelka (narečno ime), darovalec, izpričana pa je tudi uporabnost izdelka.

“Pomembna se mi je zdela delitev lončevine² po načinu žganja, saj prepoznamo v zbirki vse tri tipe žganja: črno žgano lončevino, belo žgano ali enkrat žgano lončevino in glazirano lončevino. V zbirki imamo tako ohranjene tri cvetlične lonce z različnim načinom žganja (črno žgan, enkrat žgan in glaziran).

1. ČRNO ŽGANI IZDELKI (16 kosov)

Najbolj znano je bilo črno žganje v Filovcih, kjer je »črno žgalo« največ lončarjev. Črna posoda se je tu tudi najdlje ohranila, in to predvsem zaradi trgovskega podjetja Dom³, ki je za potrebe trga naročevalo množično izdelavo črno žgane okrasne posode. Črno posodo in črno žganje so poznali tudi drugod po Sloveniji; žganje *čarne posode* na primer na Goričkem in v Tešanovcih. Posodo za črno žganje so pred zlaganjem v peč z mokro laneno krpo, potem pa še s suho ročno drgnili, *glancali*, da je postala gladka. Na začetku žganja so zaprli vhod peči z opeko in ga zamazali z mešanico blata in plev. Ko je lončar ocenil, da je v peči temperatura dovolj visoka (skozi *sopije* je porinil smolnato trsko, ki se je ob primerno razžarjeni posodi hitro

² Izraz lončevina enačim z izrazom lončeni izdelki in pomeni žgane glinene izdelke, ne samo uporabno kuhinjsko posodo, ki so jih lončarji največ izdelovali.

³ »Proizvodno in trgovsko podjetje za domačo in umetno obrt Dom je bilo ustanovljeno marca 1946«. Ukvarjalo se je s prodajo izdelkov domače in umetnostne obrti širokega razpona: od ročne maloserijske ali celo unikatnih izdelkov do obrtniških in industrijskih izdelkov umetniškega oblikovanja. Svoje izdelke je kupoval po vsej Sloveniji in takratni Jugoslaviji ter jih izvažal na zahodnoevropska in ameriško tržišče. Podjetje je na začetku 90. let 20. stoletja prišlo v zasebne roke, s tem pa se je tudi zmanjšala prodaja domačih izdelkov domače in umetnostne obrti.

vžgala), je začel neprepustno zapirati še ostale odprtine. Najprej so zaprli stranske *sopije* ter jih zamazali z mešanico blata in plev. Potem so zazidali kurišče (z mešanico blata in plev ter opeko) do polovice, zmetali v peč smolnat borov štor (*smolenjé, smolene surkuše*) ter zazidali in zamazali še drugo polovico. Na koncu, ko je ocenil, da je v peči prava koncentracija dima (preskus je opravil z borovo trsko), je lončar zaprl še gornjo *sopijo*. Pri zapiranju in mazanju odprtin v peči z mešanico blata in plev je bila pomembna hitrost, zato je lončarju pomagalo več ljudi, ki so pazili, da ni iz peči uhajalo preveč dima. *Smolenjé* (jedrca borovih korenin) je v procesu žganja sprožilo redukcijo v peči; najprej se je porabil kisik v nepredušno zaprti peči. Ko ga je zmanjkalo, je *smolenjé* za žganje porabilo še kisik iz železovega oksida, ki je v glini – posodi, zaradi česar je posoda postala črna (z oksidacijo bi spet postala opečnate barve). Lončarji so s črnim žganjem zmanjšali prepustnost enkrat žgane neglazirane posode. Pri redukcijskem žganju dobi posoda namesto opečnate barve grafitno sivi ali črni sijaj. V črno žganih vrčih in pütrah je tako voda ostala dlje časa sveža in pitna zaradi primerne prepustnosti redukcijsko žganega izdelka. V redukcijski atmosferi ostane posoda v peči od 12 do 16 ur.

1.1. POSODE ZA PIJAČE:

1.1.1. VRČ ZA VODO (5 kosov)

Ima na eni strani obliko nosu, v njem so prenašali in zajemali vodo iz studenca na ključ. Pri delu v vinogradih pa so uporabljali vrč z *nouson*, ki so mu rekli tudi *gorički vrč*, v njem so delavcem stregli vodo. Tak vrč je držal od 5 do 10 litrov.

1.2. POSODE ZA SHRANJEVANJE:

1.2.1. LONEC ZA MLEKO (1 kos)

Dugi lonček za mleko se je uporabljal za kisanje mleka. Črno žgan lonec za kisanje mleka so lončarji delali redko, pogostejši je bil glazirani lonec.

1.3. LONČEVINA ZA DRUGE NAMENE:

1.3.1. VAZA (6 kosov)

V zbirki so različne vaze: namizna vazica (1 kos), nagrobna vaza (4 kosi), vaza amfora (1 kos). Izdelava amfor in vaz se pojavi po 2.

svetovni vojni, različne vaze, predvsem amfore, so množično prodajali za potrebe trgovskega podjetja Dom.

1.3.2. SPOMINEK (2 kosa)

Manjše *pütrice* so izdelovali kot spominek. V črno žganih pütrah so prenašali vodo na delo na njivo. S t. i. črnim žganjem je glina postala manj prepustna, zaradi tega je v takšni pütri voda ostala hladna dlje časa, k čemur je prispeval tudi ozek vrat. Ročaj je bil okrogel, zgoraj so napravili luknjico (ročaj ni bil votel!), skozi katero se je pila voda, s tem da so odprtino zamašili. Tudi male pütre (velikosti 1 liter) so imele na ročaju luknjice. Manjše pütre so izdelovali za otroke, da so lahko nosili v njej vodo, čisto majhnim pütram niso delali luknjic. Za spominek ali okrasek je luknjica nepomembna in je navadno ni. Pütra za vodo je običajno držala 2 litra. Delali so jo iz treh delov: spodnjega trebušastega dela, ozkega vratu in ročaja. Po letu 1950 so se množično prodajale kot spominek za trgovsko podjetje Dom.

1.3.3. CVETLIČNI LONEC (1 kos)

V *tejglin s priločon* so sadili rože in jih postavljali na vidno mesto kot okras.

1.3.4. vrč (1 kos)

Ta vrč se je uporabljal v vinski kleti za pretakanje vina v sode.

2. ENKRAT ŽGANI (14 kosov)

Bejla posoda se je žgala enkrat. Vhod peči so zaprli z opeko in ga zamazali z mešanico blata in plev, v kurišču so zakurili. Ostalih odprtih niso zaprli. Ko je bila posoda primerno razbeljena, so nehali kuriti. Po 12 urah se je posoda dovolj ohladila, da so jo začeli jemati iz peči (če se je mudilo za prodajo, tudi že prej).

Največ so *bejlo* žgali lonce, ki so jih uporabljali za kuhanje hrane svinjam.

2.1. POSODE ZA KUHANJE:

2.1.1. LONEC (7 kosov)

Večje lonce z enim, dvema ročajema ali brez njih so različno poimenovali. *Repnjek* je držal okrog 10 litrov, uporabljali so ga za kuhanje v krušni peči; v njem so pripravljali hrano (repo, krompir ...) za lju-

di in prašiče in tudi segrevali vodo. *Kropnjek*, *krop(n)jača*, *kropnik* se je tudi uporabljal za kuhanje v krušni peči (gre samo za drugo poimenovanje, namembnost ostaja ista!); v njem so segrevali vodo – krop (od tod izhaja njegovo ime) ter pripravljali hrano za ljudi in prašiče. Vrat lonca je bil lahko zvezan z žico (»da je bolj držalo«), hkrati pa je bil oblikovan tako, da so ga v peč porinili oziroma prijeli z burklami. Okras loncev je bel rob – *pajta* (eden ali več v vrhnjem delu lonca).

2.1.2. LONEC *KIJAC* (1 kos)

V njem so kuhali in segrevali hrano (fižol, zelje, meso, juhe, repo ...). Ima tri okrasne *pajte*. Prostornina takih loncev je od 2 do 7 litrov.

2.1.3. POKROV (1 kos)

Pokrov je del večjega lonca. Niti en velik lonec ni ohranjen skupaj s pokrovom, čeprav so bili narejeni skupaj. Jožef Lovrenčec ml. (1937), sin lončarja Jožefa Lovrenčeca (1910–1992), je znal izdelovati samo pokrove.

2.2. POSODE ZA SHRANJEVANJE:

2.2.1. LONEC (1 kos)

Kropnjačo brez ročajev je gospodinja uporabljala za shranjevanje moke. Okrašen je z dvema okrasnima *pajtama*.

2.3. LONČEVINA ZA DRUGE NAMENE:

2.3.1. LONEC ZA ROŽE (1 kos)

Večji *tejgl* je v dveh pasovih okrašen z valovnicami, dno je okrašeno z odtisi prstov.

2.3.2. LESTENEC (1 kos)

Luster je bil izdelan za potrebe turistične kmetije kot del opreme oziroma osvetljave prostora. Okrašen je z luknjami okrogle oblike in v obliki lista.

2.3.3. DEL DIMNIKA (1 kos)

Lor oziroma del dimnika (zgornji nastavek) je v treh vrstah okrašen z odtisi prstov in ima tri luknje, skozi katere je uhajal dim. Kasneje, ko ni bil več v funkciji, ga je lastnica pobarvala z rdečo barvo.

2.3.4. VAZA (1 kos)

Okrasna vaza.

3. GLAZIRANI IZDELKI (24 kosov)

Za glazirano, *obljano* posodo se je enkrat žgana posoda, ko je bila že ohlajena, vzela iz peči. Ohlajeno posodo so obrisali in oblili, *obljali* znotraj in zunaj s kupljeno barvo, zmleto v ročnih žrmljah. Tako *obljano* ali dodatno okrašeno so dali še enkrat žgat v peč; zazidali in zamazali so glavni vhod, ostale odprtine pa se niso zapirale. Žgali so, dokler se ni barva – glazura stalila.

3.1. POSODE ZA KUHANJE:

3.1.1. LONČEK (3 kosi)

Piskriček se je uporabljal za pitje čaja ali mleka.

3.1.2. LONEC ZA BOGRAČ (1 kos)

V njem se je kuhal bograč, lonec ima dolg, votel ročaj, nos in pokrov, zunaj in znotraj je oblit z rjavo glazuro, pokrov in zgornji del lonca sta okrašena s svetlo rjavimi črtami, na sredini lonca pa je napis CASAROV, ki pomeni domače hišno ime lončarja. V notranjosti je lahko imel lonec za bograč tudi luknjičasto »sito«, pod njim se je kuhalo meso, na »situ« pa krompir. Običajno je držal 2 litra.

3.1.3. LONEC (1 kos)

Uporabljal se je za pogrevanje bograča na trinožniku na ognjišču v krušni peči.

3.2. POSODE ZA PEKO:

3.2.1. OKROGLI MODELI (5 kosov)

Bidrače različnih velikosti z nagubano steno so se uporabljale za peko različnih pogač oziroma potic.

3.2.2. PODOLGOVATI MODELI (2 kosa)

Bidrača, zibeo, zibelka z nagubano steno se je uporabljala za peko pogač.

3.2.3. DRUGE OBLIKE (1 kos)

Modla srce v obliki srca se je uporabljala za peko pogače.

3.2.4. PODOLGOVATI PEKAČ (1 kos)

Uporabljal se je za peko *retašev*.

3.3. POSODE ZA SHRANJEVANJE:

3.3.1. LONEC ZA MLEKO (5 kosov)

Dugi lonec se je uporabljal za kisanje mleka.

3.3.2. PÜTRA ZA OLJE (1 kos)

Pütra za oli z glazuro ali *oblijana* se je uporabljala za shranjevanje (bučnega) olja. Za shranjevanje olja ali kisa je bila navadno glazirana pütra, z izoblikovanim izlivom na vratu. V pütri so laže nesli bučno olje iz oljarne, doma so olje prelili v steklenice. Navadno je držala od 2 do 10 litrov.

3.4. LONČEVINA ZA DRUGE NAMENE:

3.4.1. LONEC ZA ROŽE (1 kos)

Oblit je z zeleno glazuro, podstavek je izdelan v enem kosu, skupaj z loncem.

3.4.2. PETELIN (1 kos)

Izdelek je bil narejen kot pokal za gasilska tekmovanja.

3.4.3. SPOMINEK (2 kosa)

Pütrca (1 kos in vrček (1 kos) sta bila izdelana kot spominek.

Poleg izdelkov, ki so del »filovske« zbirke, so filovski lončarji izdelovali še: *šerblin*e (kahle), črno žgane pipe, pepelnike, skodelice, krožnike, *tepsije* (nizka posoda), *motiünice* (pinje), solnice, *füčke* v obliki ptiča (otroške piščalke), *kulače* (čutarice), sklede, *üde sklede* (cedila), *šalice* za kavo, vrče za žganje, *vajdline* (globoka in velika posoda za solato ali pomivanje posode, pa tudi umivanje nog in rok) ...

INFORMATORJI:

Kristina Nemec, rojena 1927, Filovci 83
Ana Bojnec, rojena 1934, Filovci 29
Terezija Berden, rojena , Filovci 108
Marija Mesarič, rojena 1941, Filovci 58
Božena Lovrenčec, rojena 1935, Filovci 57
Jožef Lovrenčec, rojen 1937, Filovci 57
Klara Berden, rojena 1937, Terbegovci 18
Terezija Felbar, rojena 1938, Filovci 61
Štefan Baligač, rojen 1942, Filovci 12
Rozalija Feher, Filovci 1a
Kristina Gerič, Filovci 48

LITERATURA:

Vilko Novak, Lončarstvo v Prekmurju, v: Slovenski etnograf III-IV, Ljubljana 1951.
Vilko Novak, Ljudska prehrana v Prekmurju, Ljubljana 1947.
Nevenka Korpič, Lonec lončarja hvali, Katalog razstave Pokrajinskega muzeja Ptuj, 1998.
Tatjana Dolžan Eržen, Lončarska dediščina Gorenjske: Lončevina v zbirki etnološkega kustodiata Gorenjskega muzeja, v: Kolesar s Filozofske, Ljubljana 2000.
Ivica Križ idr., Od antičnega vrča do majolke: katalog razstave, Novo mesto 1996.
Nataša Konestabo, Doneski k podeželskemu lončarstvu v Prekmurju, v: Katalog stalne razstave Pokrajinskega muzeja Murska Sobota, Murska Sobota 1997.
Terenski zapiski Pokrajinskega muzeja Murska Sobota: Franc Bauman, AV št. 26, avgust 2003.
Jože Smej, Psalmi vaškega župnika, Celje 1992.
Vlasta Koren, Oskrba z vodo in oblike vodnjakov v Prekmurju, v: Slovenski etnograf XV, Ljubljana 1962.
Janez Bogataj, 40 let podjetja Dom, Ljubljana 1986.

JELKA PŠAJD

THE COLLECTION OF PRODUCTS IN THE POTTER'S VILLAGE OF FILOVCI

The architect Jože Plečnik invited potters to participate in the ornamentation of the interior (and exterior) of churches. Their products, for instance, adorn the church in Bogojina.

In the 20th century, 74 working potters were registered and documented. Out of this body, the works of 12 potters were chosen. As a rule, pottery donors were close relatives of the deceased potters. During our investigation additional 34 photographs about pottery, pottery families and architectural heritage were collected.

In the summer of 2006, 54 pieces of different pottery products were collected for or donated to the Potter's Village in Filovci. These items are on display in the first *cimprača* – potter's house in Filovci.

The value of the collection lies in the fact that every product has a provenance: we know the name of the product (dialectal name), of its producer (potter) and donor, and we are also acquainted with the applicability of the product.

The pottery collection in Filovci contains three different firing types: black-fired pottery, white-fired pottery (also known as once-fired pottery) and glazed pottery.

FRANC KUZMIČ

DOMOZNANSTVO KOT NENEHEN PROCES
RAZISKOVANJA IN OBDELAVE

V prispevku z naslovom Raziskovanje in obdelava domoznanstva kot nenehen proces želim vsaj okvirno prikazati vsa prizadevanja, ki se pri domoznanstvu nanašajo na Prekmurje, vključitev Boruta Brumna in njegov delež pri tem, pa tudi nadaljevanje njegovega dela na zakoličenih temeljih. Iz tega tudi sledi, da je spremljanje in obdelava domoznanstva nenehen proces, ki ima svoj začetek, po vseh pravilih pa nikoli konca.

Izraz domoznanstvo pomeni raziskovanje, proučevanje ožje domovine, kot to tudi definira SSKJ.¹ Težko je skupaj obravnavati oba bregova reke Mure, torej Prekmurje in Prlekijo, saj sta si glede na zgodovinske in druge okoliščine dokaj različna. Zato bo tokrat beseda zgolj o Prekmurju.

Jožef Košič je bil prvi znani avtor, ki se je z domoznanskega vidika lotil prikaza Prekmurja, in sicer v delu z naslovom *O venduških Totih na Madžarskem*.² Delo je sicer februarja 1820 v madžarščini poslal slovaško-ogrskega publicistu Janu Čaploviču, nato je bilo večkrat objavljeno³ in prevedeno celo v nemščino⁴, sicer bolj znano pod avtorstvom Jana Čaploviča. Tako je bil Košič prvi na tem območju in področju, ki je sestavno opisal ljudsko življenje in kulturo dela svojega naroda; po besedah dr. Vilka Novaka celo prvi Slovenec.⁵

¹ Prim. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. Ljubljana (SAZU in DZS) 1970. Knj. 1, str. 465.

² *A Magyar Ország Vendus-Tótokról*, Magyar Kurir (Dunaj) – priloga Kedveskedő, v šestnajstih nadaljevanjih od št. 19 do št. 42 (od 3. sept. do 19. nov.), 1824.

³ prim. Tudományos Gyűjtemény 1828, zv. V, str. 3–50.

⁴ Neues Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst I. Wien 1829, od št. 32 do št. 41, med str. 249–318; v knji: *Žici Croaten und Wenden in Ungern* (Pressburg 1829, str. 49–126).

⁵ Vilko Novak, *Jožef Košič in njegovo delo. Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. Budimpešta 1992, str. 9.

Posebno zanimiv je tudi Košičev rokopis *Starine železnih ino salaških Slovenov*. To delo je napisal po letu 1845, objavljeno pa je bilo šele leta 1914 v mariborskem Časopisu za zgodovino in narodopisje.⁶ Objavo je oskrbel in pripravil Josip Gruden.

V tem delu je želel svojim rojakom med Muro in Rabo poljudno prikazati njihovo preteklost. Navaja številne dogodke v posameznih krajih Prekmurja, ali – kakor ga imenuje – »naše Slovenšine«. Največ prostora je namenil reformaciji, katoliški obnovi in turškim bojem na Ogrskem, kar je razumljivo iz več razlogov. Košičev slog je zelo živahen, spretno pripoveduje in prikazuje dogodke in ljudi. Pri pisanju tega dela je uporabljal madžarske in nemške knjige, pa tudi Krempla in njegove Dogodivšine Štajerske zemle. Delo ima poučen, pa tudi narodno prehodni in prebujni pomen.

Slovencem je Prekmurje predstavil tudi Peter Kozler v prispevku *Slovinci na Ogrskem*,⁷ v katerem je podal geografsko podobo Prekmurja, narodopisje in književnost. V svoj in obenem prvi slovenski zemljevid je vključil tudi Prekmurje.

Anonimni pisec je v spisu *Slovinci na Ogrskem* v Janežičevem Slovenskem glasniku leta 1862 objavil zemljevid in narodopisni oris Prekmurja ter hkrati priporočal pridružitve Slovincem ali vsaj Hrvatom.

Naslednji, ki se je posvetil domoznanstvu med Muro in Rabo, je bil Božidar Raič. Po Prekmurju je prvič potoval leta 1860, gotovo pa se je seznanil s Prekmurci že leta 1851 kot pomožni kaplan v Ljutomeru, kamor so radi zahajali tudi prekmurški duhovniki. Svoje popotovanje je Raič objavil v Levstikovem Naprej kot *Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru*, a žal zaradi ukinitve lista podlistek ni bil dokončan.⁸ Spis je popravljen in z dognanji z drugega potovanja po Prekmurju leta 1866 izšel v Letopisu Matice Slovenske leta 1868. Njegova druga razprava *Prekmurški knjižniki pa knjige*⁹ je izrazito buditeljska. Raič namreč ugotavlja pomanjkanje narodne zavesti, predvsem pri izobražencih.

Obe razpravi sta bili v takratnem času pomemben narodnokulturni prispevek. Med drugim sta služili celo dr. Karlu Glaserju pri

⁶ Časopis za zgodovino in narodopisje XI, Maribor 1914, str. 93–154. Žal je Grudnova objava pomanjkljiva.

⁷ Slovenija 2 (1949) 55 (10. VII.), 220; 56/224; 57/228; 58/232.

⁸ Naprej (Ljubljana) 1 (1863) 66 (18. VIII.) 265 in v nadaljevanjih do št. 77.

⁹ Letopis Matice Slovenske (Ljubljana) 1869, 57–84.

njegovi *Zgodovini slovenskega slovstva* kot glavni vir za poglavje Ogerski Slovenci.

Omeniti velja še prispevek Valentina Bellosicsa, sicer na enajstih straneh v nemščini, v prispevku *Die Wenden im Zalaer und Eisenburger Comitatz*, ki je izšel leta 1896.

Pregled obeh županij pa je prav tako prikazan v zbirki Madžarske županije in mesta, kjer sta za naše območje pomembni deli *Vasvármegye* in *Zalavármegye*. Deli sta izšli konec 19. stoletja (1898) – v času proslavljanja milenija madžarske države.¹⁰

Raič pa je vključil Antona Trstenjaka, ki je takratno slovensko javnost začel seznanjati tudi s prekmurskim življenjem globoko v Madžarski. Leta 1884 je v Slovanu objavil članek *Navade v Prekmurcih*,¹¹ kjer je popisal nekaj narodnih običajev. V Slovenskem Narodu je leta 1905 objavil članek *Slovenci v Šomodski županiji na Ogrskem*.¹² Potoval je po Prekmurju in zbiral razno gradivo, saj sam pravi: »Jaz pa sem se namenil prepotovati vse vasi slovenske, kar sem tudi izvršil. Hodil sem ves čas peš, iztaknil sem vse kotičke, pobral sem knjige, kar jih je bilo še kje najti. Glavni namen mi je bil izvedeti kaj več o pisateljih in njih delovanju, in to se mi je vse popolnoma posrečilo.«¹³ Trstenjaka pa pri vsem zapisanem nikakor ne odlikuje njegov močno navzoč antisemitizem.

Trstenjak je imel zelo dobre stike s cankovskim župnikom Jožefom Borovnjakom in ga pridobil, da je pisal v Slovana. Pridobil pa je tudi tišinskega župnika dr. Franca Ivanocyja, ki je imel nato dobre stike z zgodovinarjem dr. Josipom Grudom. Ta ga je prosil za podatke za zgodovino Prekmurja, nakar mu je Ivanocy izročil najdeni Košičev rokopis *Starine železnih i salajskih Slovenov*, ki jih je, kar smo že povedali, potem Gruden z opombami objavil v Časopisu za zgodovino in narodopisje. Gruden je Prekmurje vključil še v svojo zgodovino *Zgodovina slovenskega naroda* (1911–1916).

Fran Kovačič je kot študent bogoslovja potoval po Prekmurju v počitnicah leta 1893 in ohranjen je njegov rokopis *Spomini na Prekmursko – 1893*; nato je prikazal Prekmurje širšemu občinstvu leta 1924 v prispevku *Prekomurje*, ki je izšel v Beogradu.¹⁴ Pozneje je Ko-

¹⁰ Vasvármegye. Magyarország vármegyei és városai. Budapest 1898.

¹¹ Slovan (Ljubljana) 1 (1884), str. 341.

¹² Slovenski narod (Ljubljana) 38 (1905), št. 41–67.

¹³ Anton Trstenjak, *Slovenci na Ogrskem*. Maribor 2006, str. 33.

¹⁴ Franjo Kovačič, *Prekomurje*. Bratstvo XVIII, 31. knj. Beograd 1924, str. 101–112.

vačič prikazal Prekmurje širše v svoji knjigi *Slovenska Štajerska in Prekmurje* (1926), ki dejansko spada v zgodovinski okvir.

Po prvi svetovni vojni je dr. Matija Slavič veliko preučeval Prekmurje, in sicer za potrebe na mirovni konferenci, ki je odločala o pripadnosti Prekmurja k Madžarski ali novi državi SHS. V ta namen je napisal in izdal več knjižic, tudi v francoščini. Med njimi je knjižica *Prekmurje* (1921).

Sem sodi tudi knjižica profesorja Sándorja Mikole *A vendség mellett és jelene*.¹⁵ V bistvu ima politični predznak – prizadevanje in dokazovanje Prekmurja in Prekmurcev v smislu, da bi se vrnili v okvir madžarske države. Sicer pa je knjižica vseeno zanimiv prispevek v mozaik domoznanstva.

Svoje spomine na Prekmurje je med obema vojnama spisal takratni gimnazijski profesor Fran Sušnik. Spomini so najprej izhajali kot podlistek, nato pa izšli še v knjižici z naslovom *Prekmurski profili* (Maribor 1929). Toda ti spomni so obarvani preveč subjektivno in tudi tendenciozno. Svoje spomine obiska v Prekmurju je obelodanil tudi slovenski pisatelj Juš Kozak v knjižici *Za prekmurskimi kolniki* (Ljubljana 1934).

Zelo pomembna in priročna knjiga je bil *Leksikon Dravske banovine* (1937) in nato še *Krajevni leksikon Slovenije* (1980), kjer je v četrti knjigi zajeto celotno Prekmurje.

Po drugi svetovni vojni je poskušala imeti nekakšno domoznansko vlogo revija *Svet ob Muri*, ki pa je po treh letnikih izhajanja žal zamrla. To vrzel so poskušali nadomestiti zadružni in kmečki kalendarji, ki so enkrat letno izhajali nekaj let. Prispevki so bili poljudni in namenjeni predvsem podeželskemu prebivalstvu.

Sad šestdesetih let sta bila dva pomembna zbornika: *Panonski zbornik* (1966), ki je dejansko pravi domoznanski zbornik s prispevki vidnih strokovnjakov takratnega časa, ki so zelo dobro poznali Prekmurje, in pa *Etnografski zbornik I* (1967). Žal drugi zvezek tega zbornika, ki je bil že v pripravi, ni izšel. V druge podskupine pa še prej spadajo *Spomeniško Pomurje* (1958), *Geografski zbornik* (1959), Zadnikarjeva knjiga *Umetnostni spomeniki v Pomurju* (1960), *Prekmurski Slovenci v zgodovini* (1961), Godinova knjiga *Prekmurje 1941–1945* (1967, 1980), *Prekmursko šolstvo* (1977). Posebno pomembna pa je bibliogra-

¹⁵ V prevodu: *Preteklost in sedanjost vendstva*. Izšla v Budimpešti leta 1928 v obsegu 46 strani.

fija Miroslava Kokolja *Prekmurje in Prekmurci v slovenskem periodičnem tisku*, ki zajema bibliografski pregled od 1846 do 1945 (1957).

O samem mestu Murska Sobota sta izšli dve monografiji velikega formata, namenjeni v reprezentančne oziroma predstavitvene namene. Prva z naslovom *Murska Sobota* je izšla leta 1973 s črno-belimi in barvnimi fotografijami znanega umetniškega fotografa Jožeta Kološe in krajšim besedilom Bele Severja. Naslednja je izšla leta 1980, leta 1996 pa še ena monografija, obe z istim naslovom. Besedilo je napisal Bela Sever, medtem ko so fotografije delo več avtorjev.

V turistične namene (»za popotnika in poslovnega človeka«) je bil izdan priročnik *Pomurje A – Ž* (1990), katerega avtor je Bela Sever.

Fanči Šarf je v okviru etnološke topografije slovenskega etičnega ozemlja 20. stoletja pripravila, obdelala in objavila delo *Občina Murska Sobota* (1985), medtem ko se je umetnostni zgodovinar Franc Obal posvetil arhitekturi in izdal delo *Arhitektura v obdobju 1900–1941 v Murski Soboti* (1982).

II

Po tem kratkem pregledu nekaterih zanimivih in pomembnih prikazov Prekmurja z domoznanskega vidika, ki so bili seveda pretežno deskriptivni – glede na stanje in čas razumljivo – smo prišli do obdobja, ko je začel svoje raziskovalno delo na področju domoznanstvu v Prekmurju Borut Brumen.

Zanimiv je bil njegov prvi prihod v Mursko Soboto, ko je iz oddaljene goričke vasi Markovci prišel v mesto kot radovedni in zvedavi fant; in drugič, ko se je vrnil v Mursko Soboto kot mladi in bodoči etnolog, ki bo strokovno »pokrival« tudi to pokrajino in mesto.

Priznati moramo, da je Brumen dobro poznal sodobna teoretična vodila na tujem, kar je bilo brez težave razbrati tudi iz osebnih razgovorov z njim.

Po študiju etnologije je bilo njegovo prvo delovno mesto v Pokrajinskem muzeju v Murski Soboti. Ko je leta 1990 izšla prva številka Zbornika soboškega muzeja (naslov kot takšen morda zavaja, saj ta zbornik pravzaprav pokriva v prvi vrsti domoznanstvo), je Brumen objavil prispevek *Etnološki muzejski predmet*, kjer prihaja do ugotovitve: »Etnološki muzejski predmet je tako lahko vsak etnolo-

ški predmet, ki pa ga moramo interdisciplinarno obdelati za muzejsko predstavitev.« (str. 114).

Še prej pa je v Etnologiji in domoznanstvu (1989) izšel njegov prispevek Anton Trstenjak in Slovenci na Ogrskem, kjer se je poglobil v rokopis Antona Trstenjaka o Prekmurcih.

Iz etno delavnice v Markovcih leta 1991 je prispevek *Na sončni strani Alp in drugi strani reke Mure*, ki je bil objavljen prihodnje leto v publikaciji, ki je bila rezultat te delavnice.

V drugi številki omenjenega zbornika je razprava *Vsakdanja kultura Prekmurja in slovenskega Porabja v etnoloških topografijah*.¹⁶ Dejanško gre za predelan referat, ki ga je imel na kongresu Volkskultur Südosteuropas in der Moderne oktobra 1990 v Münchnu in ga je nato predstavil še doma na 7. vzporednicah med slovensko in hrvaško etnologijo marca 1991 v Lendavi. V tretji številki zbornika je zanimiva njegova ocena izida dela Jožef Košič, *Življenje Slovencev med Muro in Rabo*. V četrti številki omenjenega zbornika, ki je izšel leta 1995, je njegova razprava *Panonskost Murske Sobote med letoma 1919 in 1941*, ki je prirejeni del poglavja iz magistrske naloge z naslovom *Urbani načini življenja v Murski Soboti med letoma 1919 in 1941*.

Leta 1995 pa je izšla v knjižni izdaji tudi Brumnova magistrska naloga z naslovom *Na robu zgodovine in spomina s podnaslovom Urbana kultura Murske Sobote med letoma 1919 in 1941*.¹⁷

Vrnitev v Mursko Soboto pa je bila gotovo ena od tistih silnic, ki mu je bila med drugim iztočnica, da se je začel zanimati za Mursko Soboto z drugačne perspektive. In kot rečeno: rezultat tega je bila potem njegova magistrska naloga.

V njej se je najprej seveda poglobil v pojem besede mesto: ali je bila Murska Sobota res mesto v pravem pomenu in potem tudi po teoriji urbanega pojmovanja.

Brumen se je v svoji magistrski nalogi dejansko lotil raziskave mesta Murske Sobote kot prostora etnične in socialne raznolikosti – in urbanosti kot oblike sožitja multikulturne različnosti.

V tem svojem delu je poskušal historično rekonstruirati načine življenja v Murski Soboti. Pri tem pa je naletel na oviro. Urediti je bilo potrebno številne zgodovinske podatke, razlage, potem pa tudi predstaviti zgodovinske podatke in imena. Zgodovinske vire je povezoval

¹⁶ Zbornik soboškega muzeja 2. Murska Sobota 1992, str. 43–51.

¹⁷ Knjigo izdala Pomurska založba iz Murske Sobote v zbirki Monumenta pannonica.

s spomini informatorjev in prišel do ugotovitve, »da samo z uporabo zgodovinskih metod in upoštevanjem historičnih virov nikoli ne moremo predstaviti celotne preteklosti, temveč izključno samo to, kar je nam sodobnikom ostalo od te preteklosti.« (str. 163) To ga je tudi potrdilo s trditvijo Halbwachsa, da je v zgodovinopisju vprašljiv proces selekcije podatkov, zaradi katerega prihaja velikokrat do reinterpretacij in v ekstremnih primerih tudi do deformacij preteklosti.¹⁸

Nadalje je ugotovil, da lahko o panonskem videzu mesta govorimo samo pri posameznih gradbenih značilnostih in dojemanju prostorskih razsežnosti okolja v odnosu do posameznih hiš.

Dalje, z multikonfesionalno in multinacionalno strukturo se je razvil prav tako multikulturni koncept sožitja, čeprav razmerje ni bilo številčno enako.

Murska Sobota se je v tem obravnavanem obdobju spremenila iz kmečko-tržnega v upravno-trgovsko mesto z vsemi možnostmi za razvoj industrije. To pa je prav izrazito vplivalo na spremembo strukture mesta. Mesto tako postane (oziroma dobi status) upravno, gospodarsko, komunikacijsko, kulturno in izobraževalno središče.

V tem obdobju se je v mestu dokončno razvil tudi urbani način življenja, ki ga je Brumen na koncu predstavil v primerjalni analizi rekonstrukcije vsakdanjega načina življenja štirih najbolj razširjenih družinskih tipov v mestu. Nato je še izpostavil kakovostno vrednost socialnih procesov v okviru družine in tudi zunaj nje. Prišel je do ugotovitve, da se lahko v Murski Soboti najmanj trije družinski tipi opredelijo kot urbani (malomeščanski, meščanski /manjšina/, aristokratski). To pa tudi opozarja, predvideva Brumen, da se je proces nastajanja urbanega načina življenja začel verjetno že konec 19. stoletja.

Skratka, Brumnu je »uspelo podati vsakdanjik v mestu ter Mursko Soboto predstaviti kot prostor, v katerem se je urbani etos razvijal kot proces«.¹⁹

V sklepu svoje razprave Brumen zapiše nekakšno življenjsko napotilo, vodilo z besedami:

»Nas pa, ki smo danes tolikokrat priče govoričenj o oživljanju multikulturnosti, opozarja, da multikulturnost ne izhaja iz posameznikovega osebnega prepričanja o dejanskem stanju stvari, temveč iz sprejemanja in priznavanja drugih in drugačnih prepričanj ter

¹⁸ Prim. M. Halbwachs, *Das kollektive Gedächtnis*. Stuttgart 1967, str. 50.

¹⁹ Borut Brumen, *Na robu zgodovine in spomina*. Murska Sobota: Pomurska založba 1995, str. 165.

njihovih življenjskih praks. Zato moramo urbani etnologi-etnologinje in/ali antropologi-antropologinje nenehno opozarjati, da se pod krinko multikulturalnosti, zaprte v institucije, ne bo skrivala le stara vsebina v novi preobleki. Ne smemo namreč dovoliti, da bi kategorija priznavanja kulturnih razlik postala označevalec novih etničnih in kulturnih meril družbe. Če bomo namreč tako zamenjali dosedanje socialne kategorije razredov in slojev, ne bomo naredili nič drugega, kot prenesli soočanje in reševanje družbenih problemov v topos kulturnih razlik.« (str. 165)

Etnologi, kakor piše dr. Slavko Kremenšek, do takrat niso razpravljali npr. o bistvu urbanega načina življenja. Brumen namreč odpira vprašanja o zakonitostih urbanosti, ki so bila pač v slovenski etnologiji v ozadju. Zato je bila Brumnova razprava po njegovem mnenju nedvomno inovativna.²⁰

Krajše ocene Brumnove knjige se je lotil tudi dr. Vilko Novak, naš vidni domoznanec, ki je med drugim zapisal: »Knjiga ni pomembna le za zgodovino in družbeno podobo Sobote, našega središča, marveč za spoznavanje celotnega Prekmurja, ki je z njo najtesneje povezano.«²¹

Novak pa pripominja, da bi z natančnejšim spraševanjem tu in tam dobili drugačna dognanja, kakor so jih povedali nekateri spraševanci, kar pomeni, da je anketa (ali intervju) še vedno preveč osebna in to povzroči v določenih primerih napačne rezultate. Novak ima prav tako pomislek glede sožitja raznih narodnosti, predvsem »prišlekov«, kjer bi po njegovem lahko bila drugačna podoba, ter stanja med mestom na eni strani in vasjo na drugi strani, saj je bilo razmerje v vaseh veliko bolj prijazno, celo prijateljsko, kot pa v mestu. Sčasoma se je tudi to v mestu precej omililo.²²

Potem so Brumna začele zanimati druge slovenske, prav tako zanj privlačne pokrajine. Presedlal je tja in omeniti je potrebno predvsem Istro. Potem je šel celo širše – v Afriko. Toda to ni predmet sedanje obravnave.

Čeprav Brumen ni napisal veliko in Prekmurju ni ostal »zvest« do konca v domoznanskem pogledu, v prihodnosti ne bomo mogli mimo njegovega dežela, ker je zanimiv in pomemben.

²⁰ Zapisano na zavihku omenjene Brumnove knjige.

²¹ V. Novak, Borut Brumen: *Na robu zgodovine in spomina*. Stopinje 1996, str. 159.

²² V. Novak, Borut Brumen: *Na robu zgodovine in spomina*. Stopinje 1996, str. 159.

III

V zadnjem času je poskušala na področju domoznanstva izoblikovati mozaik zbirka Monumenta Pannonica, ki je izhajala pri Pomurski založbi; v času od 1992 do 2002 izšlo kar trinajst del z več strokovnih področij.

Ob vsem navedenem pa je pri domoznanstvu Prekmurja še vedno veliko lukenj, belih lis. Tudi to, kar je že zapisano in objavljeno, bo potrebno dopolniti, marsikje prestrukturirati. Nekatera obsežnejša dela bodo pri ponovni izdaji potrebovala dopolnitve, popravke in komentarje. Z zadnjimi arheološkimi izkopavanju na bodoči avtocesti, ki bo peljala skozi Prekmurje, so najdbe, ob katerih se bo dosedanja zgodovinska in bivanjska podoba te pokrajine spremenila. Strokovnjake posameznih področij čaka obdelava in interpretacija in potem sledi še gradivo za bodoče učbenike. Podobno je na umetnostnozgodovinskem področju, zgodovini in drugod. Toda o tem kdaj drugič.

Na koncu moram v začetku povedano misel le ponoviti: raziskovanje in obdelava domoznanstva je nenehen proces in tega se moramo zavedati in tudi sprejeti.

FRANC KUZMIČ

AREA STUDIES AS A CONTINUOUS PROCESS OF RESEARCH AND MANAGEMENT

The author tries to provide a rather broad description of all the endeavours conducted within the realm of homeland education that refer to Prekmurje. This includes the analysis of Borut Brumen's work and its continuation in works of later authors. It is clear from the analysis that the study of area studies is a continuous process with its logical beginning but with no proper ending.

Despite all the facts, area studies of Prekmurje is still a very sketchy and murky area. Even things that have already been published need to be appropriately restructured and supplemented. Some of the heftier volumes are in dire need of suitable supplements, corrections and commentaries. The most recent archeological excavations on the future Prekmurje highway presented us with finds that will radically alter the earlier historical and dwelling concepts of this region. Experts in numerous fields will have to process and interpret the new finds and then incorporate them in the future textbooks. Presently, a rather similar process can be traced in the field of art history. However, the latter issue merits a discussion on its and I will not attempt to solve it here.

To sum up: It is important that we all embrace the fact that homeland education and development is an ongoing, never ending process.

BRANKO KERMAN

ARHEOLOŠKA SONDIRANJA NA GRADU PRI GRADU NA GORIČKEM V LETIH 1997 IN 1999

UVOD

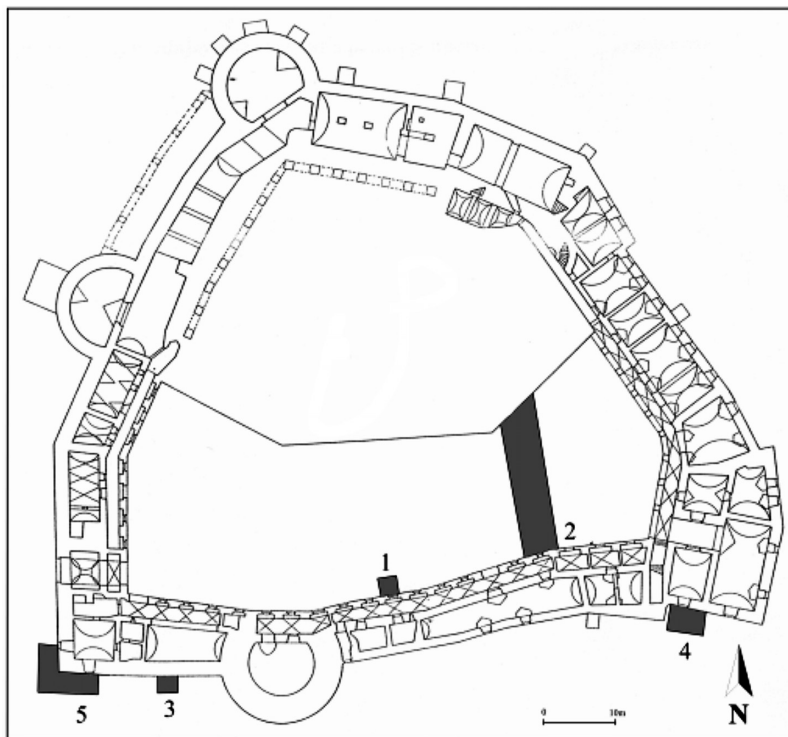
Pri pripravi za izdelavo celostne dokumentacije za obnovitvena dela na grajski stavbi pri Gradu na Goričkem, ki jih je pripravljala ZVKD Maribor, so bila v letih 1997 in 1999 opravljena manjša sondiranja na predelih, pomembna za poznavanje in razumevanje stavbnega razvoja gradu (slika 1).

Sl. 1: Aeroposnetek gradu pri vasi Grad na Goričkem (Foto: B. Kerman, 2004)

ARHEOLOŠKA SONDIRANJA LETA 1997¹

Obsežna obnovitvena gradbena dela so bila predvidena na predelu vzhodnega grajskega trakta, kasneje pa tudi na južnem, severnem in zahodnem delu gradu (slika 2).

Sl. 2: Grad – grad: razvrstitev sond in statičnih sond v letu 1997 na predelu vzhodnega grajskega trakta na gradu pri Gradu.

Na predelu vzhodnega trakta gradu je bilo v letu 1997 izkopanih na notranjem in zunanem delu več manjših statičnih in dve večji sondi.

Po navodilih ZVNKD je bilo potrebno zaradi preverjanja ohranjenosti in globine temeljev na predelu vzhodnega grajskega trakta izkopati več statičnih sond.

¹ Arheološka sondiranja na gradu pri Gradu so trajala od 5. septembra do 7. oktobra 1997 z manjšimi presledki. Vodil jih je B. Kerman iz Pokrajinskega muzeja Murska Sobota. Delovno silo ekipe so sestavljali javni delavci ob ine Kuzma-Grad in delavci gradbenega podjetja Žula iz Maribora.

Na dvoriščni strani vzhodnega trakta sta bili izkopani dve statični sondi. Sonda 1 (velikosti 2 x 2 m) je bila izkopana pri sedmem arkadnem podporniku. Izkop je bil globok približno 3 metre.

Sonda 2 (velikost 3 m x 20 m) je bila izkopana na ravni četrtega podpornika na vzhodnem traktu prečno do romanskega zidu na zahodu. Zraven podpornika so bili odkriti ostanki kamnitega tlaka (velikost 2 x 2 metra), ki je bil izdelan iz raznih kamnov (mačja očesa). V sredini sonde so bili odkriti ostanki ruševine zidu. Ostali del sonde – do zahodnega romanskega zidu – tvori skalna osnova, na katero je postavljeno romansko obzidje.

Statične sonde so pokazale, da so temelji notranjega vzhodnega zidu dokaj stabilni in trdni ter v notranjosti nepoškodovani.

Na zunanji strani vzhodnega grajskega zidu sta bili izkopani še dve večji sondi in ena statična sonda.

Manjša statična sonda 3 (velika 2 x 1 m) je bila izkopana na zunanji strani grajskega zidu ob strelni lini, globoka je bila 3 metre.

Sonda 4 (velikost 5 x 3,5 x 3 m) je bila izkopana na severovzhodnem traktu gradu, zajemala je predel stikanja zidu palacija in mlajšega dozidanega zidu. Dobro ohranjene temelje zidu palacija sestavlja dve prepoznavni gradbeni etapi. Zgornji del zidu je zgrajen iz opeke (debeline 1m), spodnji del oziroma temelji so bili narejeni iz večjih kamnov, ki so tudi hkrati podpornik, saj se v spodnjem delu do 1,

Sl. 3: Temelji palacija na severovzhodni strani gradu s podpornikom

20 metra razširijo in potekajo v obliki venca okrog celotne stavbe. Dno podpornika tvori glinena in laporna osnova pod blagim naklonom. Odkopana velikost podpornika znaša 1,90 x 1,20 metra (slika 3).

Zid, ki se stika s palacijem, sega v globino 1,50 metra in je zgrajen na lapornati osnovi brez trdnih kamnitih temeljev, po načinu gradnje pa sodi v mlajše obdobje. V nasutju debeline okrog 2 metra, ki stavbo obdaja, je bila v globini 1,30 metra najdena večja količina fragmentarno ohranjene poznosrednjeveške in novodobne keramike ter fragmentov pečnic.

Med fragmenti pečnic izstopa neglazirana rjavo žgana latvičasta oploščena pečnica (velikost 16,7 x 16,7 cm). Reliefni motiv na pečnici je plitvo izdelan in prikazuje viteza (Sv. Jurij) na konju, ki s sulico ubija zmaja. Ležeči zmaj ima odprt gobec z nizom ostrih zob in krempljaste ptičje noge. Telo zmaja je členasto oblikovano in je podobno trupu kuščarja. Celotno kompozicijo obdaja dvojna vrvičasta obroba, ki se na vrhu pečnice gotsko šilasto končuje. Za pečnico iz gradu pri Gradu nismo našli najboljše primerjave, na podlagi motivike in izdelave pečnice v primerjavi s pečnicami s celjskega območja pa jo lahko časovno opredelimo med drugo polovico 14. stoletja in prvo polovico 15. stoletja (prim. Stopar 1975, 280) (slika 4).

*Sl. 4: Pečnica z motivom:
Sv. Jurij ubija zmaja*

Sonda 5 (velikost 4 x 3 m) je bila izkopana ob jugovzhodnem vogalu gradu. Po odstranitvi humusa in nasutja je bil v globini 50 centimetrov odkrit del polkrožnega zidu stolpa. Izkopavanje smo razširili v smeri poteka zidovja stolpa. Zid stolpa se je končal na južni strani gradu pred vhodom v grad. Na tem delu je bil močno poškodovan. Odkopani stolp ima premer 15 metrov. Debelina zidu stolpa je bila 2,5 metra (slika 5). Stolp je bil v celoti zgrajen iz lomljenih

in klesanih kamnov, ki so bili ometani z grobo apneno malto. Na vzhodni strani stolpa smo poskušali v celoti izkopati temelje stolpa, poglobljali smo do globine 4 metre, vendar se je zid nadaljeval in smo

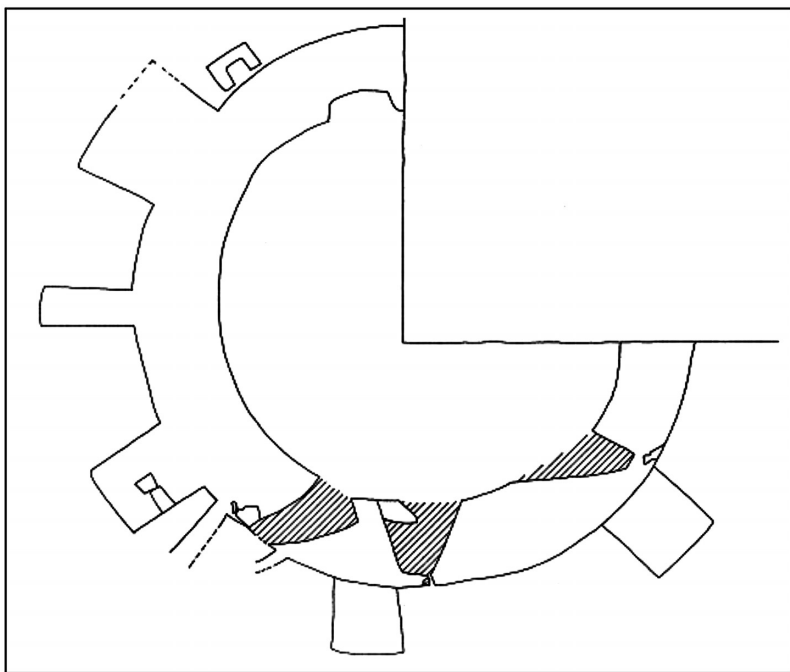
prenehali kopati. Pri izkopu temeljev stolpa je bilo odkritih le nekaj fragmentov poznosrednjeveške lončenine.

Okrogli stolp je imel pet podpornikov, ki so dodatno utrjevali stolp, različnih velikosti in dimenzij. Najmočnejše sta grajena 5. in 3. podpornik, saj so njune dimenzije 3,5 x 2,5 metra in 2 x 2,5 metra, ostali trije so manjši (slika 6). Pri prvem podporniku je bila odkrita dobro ohranjena kamnita strelna lina, ki je bila povezana s posebno dohodno nišo v obliki črke V. Podobna strelna dohodna ni-

Sl. 5: Del izkopanega stolpa s podporniki in dohodnim prostorom oblike V ob jugovzhodnem delu gradu

ša s fragmentarno ohranjeno strelno lino je vidna pri drugem podporniku. Pri ostalih podpornikih ni bilo ohranjenih strelnih niš in lin, morda so bile z rušenjem stolpa uničene (slika 7).

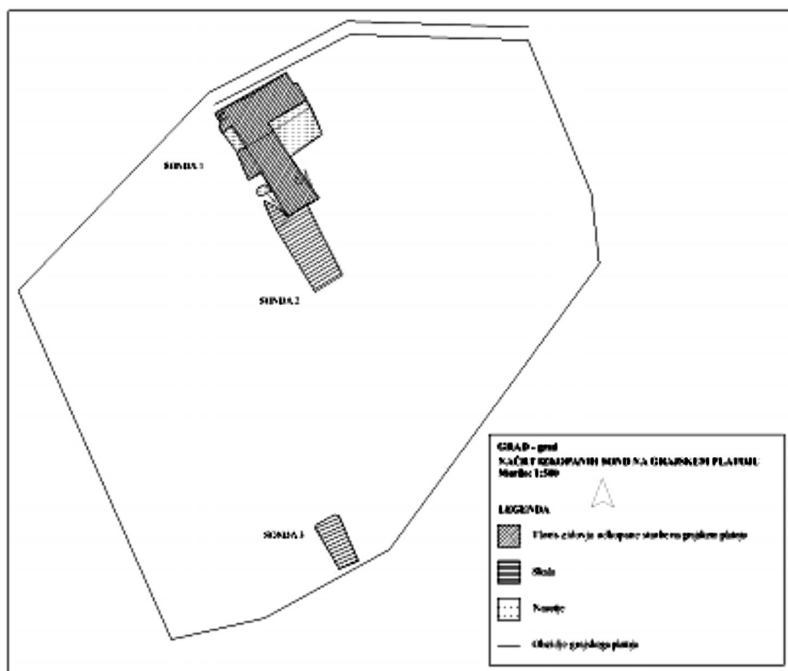

Sl. 6: Grad – grad / Merilo 1:100

Tloris izkopanega stolpa s podporniki in majhnimi prostori oblike V na jugovzhodnem delu gradu

Sl. 7: Ohranjena strelna lina v temeljih stolpa

Sl. 8: Grad – grad
Načrt izkopanih sond na grajskem platu v letu 1999

ARHEOLOŠKA SONDIRANJA V LETU 1999²

Arheološka sondiranja v letu 1999 so bila usmerjana na predel zgornjega dela oziroma ploščadi gradu, to je na skalni plato, ki leži na zahodni polovici sedanjega grajskega dvorišča. Plato ima poligonalno obliko nepravilnega pravokotnika in je obdan z obodnim romanskim zidom. Namen sondiranja je bil z izkopavanji ugotoviti obstoj in ohranjenost prvotnega romanskega gradu. Po dogovoru s spomeniško službo naj bi na platu zakoličili dve sondi (slika 8).

Sonda 1 (velikost 5 x 5 m) je bila izkopana na severni strani platoja v smeri sever-jug ob zgornjem robu severnega romanskega zi-

² Arheološka sondiranja na zgornjem grajskem platu so potekala od 22. junija do 3. julija 1999. Arheološka izkopavanja je vodil B. Kerman z ekipo.

du. Po odstranitvi humusa v globini od 30 centimetrov se je v skrajnem severnem robu sonde pojavil ostanek debelega zidu, zgrajenega iz nepravilnih lomljencev, ki so bili zloženi brez reda in dobro zaliti z malto. Zid se je nadaljeval na zahodno stran in proti vzhodu do roba izkopane sonde in je najbrž potekal še naprej vse do vzhodnega romanskega obzidja. Debelina zidu je bila 2,5 metra. Izkopavanje smo nadaljevali na južno stran sonde, izkazalo se je, da se zid nadaljuje tudi v smeri sever-jug. Po čiščenju

Sl. 9: Grad – grad: Izkopavanja 1999. Odkopano zidovje stavbe na grajskem platoju. A: vogalni del stavbe, katere zid poteka na vzhodno in zahodno stran, notranjo lice zidu je ravno in narejeno iz ravno klesanih kamnov; B: odkopan južni zid stavbe z dodatnim zidovjem.

celotne površine sonde se je pokazalo, da smo izkopali vogalni del zidovja stavbe. Zid je presekala lončena vodovna cev, ki poteka prečno po sondi. Prav tako je v srednjeveški zid na severnem vogalu

vkopan in zgrajen novodobni kanalizacijski jašek. Notranjost objekta, ki je bila zapolnjena z ruševinskim nasutjem, smo poglobili še za dodatnih 30 centimetrov, na južnem robu zidu pa do globine 1 meter, v celoti nasutja v notranjosti stavbe nismo izkopali. Notranjo lice zidu je bilo ravno oblikovano iz klesanih kamnitih blokov, ki so bili povezani malto (slika 9).

Na zunanji strani zidu je bil odkrit krak zidu, dolg 1 meter, ki je potekal proti zahodu. Zid debeline 3,60 metra je bil povezan z južnim zidom. Temelji zahodnega zidu so bili plitki in zgrajeni iz manjših in večjih nepravilnih lomljencev brez kakega veziva. Predel ob notranji strani zidu, dolg 2 metra, je bil zapolnjen z nasutjem. Zunanja stran zidu se polkrožno končuje v obliki nekakšnega kamnitega venca, narejenega iz manjših lomljenih kamnov. Na tem delu se je nekoliko razširil južni zid, ki ga poleg kamnov dodatno utrjuje še velik klesan kamniti blok, velik 50 x 50 centimetrov. Ob zidu so do kamnitega bloka vodile tri stopnice, vklesane v padajočo skalno osnovo (slika 10).

Da bi dobili konec južnega zidu, smo izkopali sondo 2 (veliko 3 x 5 m). Po odstranitvi humusa se je v globini 30 centimetrov pokazal zid, ki se je končal tako, da je bil dozidan (naslonjen) na padajočo skalno osnovo (slika 11). Dolžina izkopane zunanje strani zidu je bila 9 metrov, notranja stranica pa je bila dolga 7 metrov. Preostali del sonde v celoti zapolnjuje skalna osnova, ki je bila najverjetneje s klesanjem in lomljenjem kamnja izravnana.

Sonda 3 (velika 2 x 4 m) je bila izkopana na jugovzhodnem predelu grajskega platoja in je zajemala tudi obzidje. Del očiščenega in izkopanega obzidja je bil dozidan na skalno osnovo. Zgrajen je bil iz večjih in manjših nepravilnih lomljen-

Sl. 10: Stopnice na zunanji strani južnega zidu stavbe s kamnitim blokom na dnu.

cev. Po odstranitvi nasutja v ostalem delu sonde, ki je segalo v globino od 0,40 do 0,50 metra, se je pokazala skalna osnova, ki je bila zaradi klesanja in lomljenja skalovja zelo neravna in je imela večjo razpoko v sredini (slika 12).

Podobno kot pri sondi 2 se tudi v tem delu grajskega platoja pojavlja zravnana skalna osnova, kar kaže, da bi lahko bil celotni plato izravnán z lomljenjem skalovja, ki je bilo uporabljeno za zidavo.

Sl. 11: Južni zid stavbe, naslonjen na skalno osnovo s stopnicami

Sl. 12: Sonda 3 z delom obzidja in neravno skalno osnovo

SKLEP

Med srednjeveškimi arhitekturnimi ostalinami, ki smo jih s sondiranjem v letu 1997 in 1999 izkopali na grajski stavbi pri Gradu, izstopa odkritje temeljev zidu stavbe na severovzhodnem delu grajskega platoja in odkritje temeljev okroglega stolpa, ki je stal ob jugovzhodnem vogalu gradu.

Odkopano zidovje objekta na grajskem platoju lahko povežemo z začetkom nastanka prvotnega zidanega objekta na gradu. Masivni zid najbrž pravokotnega objekta (velikost 5 x 9 m) je bil na notranji strani zgrajen iz ravnih in obdelanih lomljencev, zalitih z malto, kar kaže na urejeno in ravno zgrajeno notranje lice stene. Na zunanji strani se na zid pravokotno priključi širok zid, ki poteka proti zahodu, prav tako se proti severu nadaljuje vogalni zid, ki se nekoliko zoži, kar kaže na ostaline temeljev novega objekta. Izkopano pravokotno stavbo z debelimi zidovi bi lahko rekonstruirali kot del trdne stanovanjske stavbe, ali pa kot del palacija obodnega gradu. Ta objekt je najbrž stal na grajskem platoju že na začetku 12. stoletja in ga lahko povežemo s prvo omembo zemljiškega gospostva Lindua, ki se v pisnih virih prvič omenja leta 1208, in prvo omembo gradu leta 1214 (Stopar 1991, 37).

Odkriti masivni okrogli stolp s strelnimi linami ob jugovzhodnem vogalu gradu je najverjetneje nastal v sredini 16. stoletja. Takrat so bili lastniki gradu grofje Széchy. Stolp sodi v sklop ostalih treh grajskih stolpov, ki so dodatno utrjevali južni in vzhodni del obrambnega zidu pred nevarnostjo Turkov.

Rušenje stolpa je najverjetneje povezano z večjimi prezidavami na grajski stavbi po prenehanju turških vpadov ob koncu 17. stoletja. Vogalni stolp naj bi z gradnjo novega grajskega vogala od novonastalega trakta odstranili in ga v spodnjem delu zasuli (Curk, Habjanič, Sapač 2006, 16).

LITERATURA

- Curk, J., Habjanič, M., Sapač, I. 2006, Grad na Goričkem: stavbni razvoj. Grad.
 Stopar, I. 1975, Poznogotske pečnice s celjskega območja. -v: Varstvo spomenikov XX, 275–306. Ljubljana.
 Stopar, I. 1991, Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji II: Med Prekmurjem in porečjem Dravinje. Ljubljana.

BRANKO KERMAN

ARCHAEOLOGICAL PROBINGS AT THE CASTLE NEAR GRAD NA GORIČKEM IN THE YEARS OF 1997 AND 1999

Among the Medieval architectural remains that were excavated during test-drillings at the castle in Grad in 1997 and 1999, two discoveries were especially important: the discovery of the foundations of the edifice wall located on the North-East part of the castle plateau and the discovery of the foundations of the round tower erected on the South-East corner of the castle.

The excavated walls of the object located on the castle plateau can be traced back to the original edifice of the castle. The inner side of the massive wall of this presumably rectangular object measuring 5 x 9 meters was probably built of straight and carved quarry stones plastered with mortar, which indicates that the inner face of the wall was ordered and even. The outer side of the wall is perpendicularly joined by a broad wall running westward; also, on the North side, the wall continues into a corner-wall, which gradually becomes somewhat narrower, the latter fact indicating the foundation remains of a new object. The excavated rectangular edifice with thick walls might have formed a part of fast residential premises or a part of the circular castle's palatium. This object stood on the castle plateau probably already in the beginning of the 12th century and can be traced back to the very first mention of the feudal estate of Lindua. The latter first appears in written sources in 1208, with the first mentioning of the castle in 1214.

The discovered massive round tower with crenels in the South-Eastern corner of the castle was probably built in the middle of the 16th century. At that time, the owners of the castle were Széchy. The tower belonged to a complex of the other three castle towers, whose main function was to provide additional protection to the Southern and Eastern part of the wall against the Turkish danger.

The destruction of the tower is probably related to major reconstruction works on the castle edifice which took place at the end of the 17th century when the Turks no longer presented a serious threat. During the construction of the new castle corner, the old corner-tower was removed from the newly formed tract and was filled up in the lower part.

JASMINA LITROP

JOSIP BENKO

ZBORNIK Z GRADIVOM SIMPOZIJA

TEŠANOVCI, SEPTEMBER 2005 / [UREDIL LUDVIK SOČIČ OB SODELOVANJU ŠTEFANA KUCHARJA IN JOŽETA VUGRINCA ; FOTOGRAFIJA ARHIV OBČINE MORAVSKE TOPLICE...
[ET. AL.]. – MORAVSKE TOPLICE : OBČINA 2006, STR. 141.

Tako kot nacionalna ima tudi vsaka lokalna zgodovina osebnosti, ki so na različne načine zaznamovale zgodovinska obdobja. Prekmurje v tem vsekakor ni izjema, saj so se tudi v zgodovino te pokrajine vpisali bolj ali manj znani ljudje. Nekateri so svojo veljavo dobili šele z vzpostavitvijo primerne zgodovinske oddaljenosti, kot je v uvodnem poglavju zbornika, posvečenega Josipu Benku, zapisal župan občine Moravske Toplice *Franc Cipot*.

Za obdobje med svetovnima vojnama, natančneje od priključitve Prekmurja Sloveniji leta 1919 do začetka druge svetovne vojne, lahko z mirno vestjo trdimo, da je v več pogledih pripadalo tudi industrialcu, politiku, županu, poslancu, lovcu, gasilcu itn. Josipu Benku. Zaradi različnih okoliščin, skozi katere vas popelje tudi ta zbornik, je svojih pet minut doživel šele pred kratkim, ko ga je primerena zgodovinska oddaljenost znova postavila na piedestal, njegovi rojaki pa so poskrbeli za ohranjanje spomina nanj in njegovo postavitve v zgodovinski okvir. Skratka: spregovorili in zapisali so to, kar bi morda moralo biti rečeno in zapisano že davno.

Zbornik Josip Benko, ki ga je založila Občina Moravske Toplice, je zbrano gradivo s simpozija v Tešanovcih septembra 2005. Zgodovinarska stroka je bila sicer bolj slabo zastopana, a je bila morda prav zaradi tega predstavljena tematika – podoba Josipa Benka – devetih referentov z različnih strokovnih področij zelo raznolika in dokaj zanimiva. Uvodno besedilo Josip Benko ponovno naš občan je prispeval *Franc Cipot*, bibliografsko skico pa urednik zbornika *Ludvik Sočič*. Slednji v skoraj enciklopedičnem slogu prikaže Josipa Benka, čigar življenje se je začelo v Tešanovcih in končalo s streljanjem

na soboškem pokopališču 15. junija 1945. Vsekakor je bilo njegovo življenje zaznamovano s tovarno mesnih izdelkov v Murski Soboti, s katero je postal najpomembnejši industrialec časa in ki mu je omogočila hiter vzpon na družbeni lestvici. Hkrati z gospodarsko močjo je namreč rasla tudi njegova politična veljava; z različnimi vložki na izobraževalnem, humanitarnem in socialnem področju si je pridobil podporo javnosti in v dokaj kratkem času postal tudi župan Murske Sobote, narodni poslanec in banski svetnik.

Nekaj več o Benkovem rojstnem kraju si lahko preberemo v prispevku Gospodarsko-socialni položaj v Tešanovcih v času Benkovega življenja zasebnega kmetovalca *Štefana Kuharja*. Popelje nas v vsakdanje življenje, socialno-gospodarsko podobo kraja, ki bi jo lahko sicer prenesli na vso pokrajino. V obravnavanem obdobju so bili Tešanovci vas z največ prebivalci (okoli 900), kjer se je večina opredeljevala za Slovence, glavni vir preživetja pa kmetijstvo. Socialnim razlikam niso mogli ubežati in na tej lestvici so bili Benkovi najvišje – veliki kmetje s klavnico in gostilno, kjer se je Benko oblikoval v trdno osebnost z delovnimi navadami. Avtor se poleg socialne strukture dotakne tudi same arhitekturne podobe vasi, bivalnih razmer in izobraževalnega sistema.

Benkova vsestranskost se kaže v njegovih dodatnih aktivnostih, kjer je potrebno na prvo mesto postaviti gasilstvo, kot nas opozorita *Ernest Eöry* in *Franc Gomboc* v članku Vloga Jožefa Benka pri razvoju gasilstva v Prekmurju. Prekmurski gasilci ga uvrščajo med tiste, ki so v pokrajino ob Muri »trasirali« pot gasilstvu. Uredil je to organizacijo, vlagal v posodobitev gasilske tehnike, postal župni starešina gasilske županije Murska Sobota, v svojem podjetju je prvi ustanovil lastno gasilsko četo.

Njegova zavzetost in darovalstvo sta bila opazna tudi v lovski organizaciji in društvu Sokol. *Geza Bačič* v prispevku Josip Benko v lovstvu in sokolstvu ob kratki predstavitvi razvoja lovstva na Slovenskem in v Prekmurju poudari, da je tudi v to organizacijo v Prekmurju poskušal Benko vpeljati red. Uspelo mu je ustanoviti samostojno Prekmursko lovsko društvo, kjer je imel bolj ali manj vodilno funkcijo, med lovci pa si je pridobil sloves velikega in pravičnega lovca. V njem je podporo in simpatizerstvo našla tudi sokolska organizacija, ki je propagirala slovenski narodni interes. Predvsem pa je pomembno vlogo odigral Benkov časnik Murska Kraji-

na, ki je redno in vestno poročal o njihovih aktivnostih. V tridesetih letih 20. stoletja je Benko postal tudi član in odbornik Sokola.

V kratkem prispevku škofa evangeličanske cerkve v Sloveniji *Geze Erniše* Josip Benko in evangeličanska cerkev izvemo, da sodi Benkovo cerkveno udejstvovanje tako rekoč na sam začetek samostojne poti prekmurskih oz. slovenskih evangeličanov. Leta 1924 je postal tudi inšpektor evangeličanskega seniorata, po besedah Erniše pa se ga ljudje radi spominjajo kot dobrotneža, ki je pomagal vsem, tako verskim občinam kot duhovnim družinam.

Franc Kuzmič v članku *Politične razmere med dvema vojnama in politično udejstvovanje Josipa Benka* ustvari kratek politični pregled dogajanja med svetovnima vojnama v politično slabo osveščenem Prekmurju, polnem strankarskih razprtij, znotraj katerih je svoje politično mesto iskal in našel tudi Josip Benko. Njegovo konkretnije vključevanje v politično življenje v Prekmurju se je začelo leta 1926, ko je postal gerent Murske Sobote, leto za tem župan tega mesta, nato narodni poslanec in še banski svetnik. Biti kandidat Narodne radikalne stranke in nato do konca stare Jugoslavije predstavnik vladne stranke mu je pomagalo, da je postal politično in gospodarsko najbolj vplivna osebnost v Prekmurju med vojnama. Vsekakor je bil in ostal v prvi vrsti gospodarstvenik, zaradi svoje, kot poroča Kuzmič, nesebičnosti in neskoposti pa priljubljen pri ljudeh.

Kot rezultat njegovega političnega delovanja nastane njegov lastni časnik, tednik za gospodarstvo, prosveto in politiko, Murska Krajina, o katerem več piše *Jože Vugrinec* v prispevku *Tednik Murska Krajina in industrialec Josip Benko*. Izdajateljska vloga je Benku tudi omogočala, da je bil časnik velikokrat manifestacija njegovih dosežkov in s tem njegove veličine. Sicer pa je tednik v različnih rubrikah ljudi obveščal ne le o Benkovih dosežkih na področju trgovine, hranilništva in bančništva, temveč tudi na društvenem, področju zdravstva, šolstva, kulture, vere, antisemitizma, humanitarnosti itn.

Vsa njegova veličina je doživela neslaven konec po drugi svetovni vojni. Ta najtemnejši del Benkovega življenjskega opusa osvetli *Metka Fujs* v prispevku *Josip Benko in družbenopolitične razmere ob koncu vojne*. Avtorica poudari, da si je Benko s svojim izpostavljenim mestom v prekmurski družbi prav gotovo pridobil veliko prijateljev, a tudi veliko sovražnikov. Nadaljuje, da v času med drugo svetovno vojno Benko ostaja politično aktiven, in sicer toliko, kolikor

je potreboval za svoje posle. Slednji ne bi tekli, če ne bi bil lojalen aktualni oblasti, zaradi česar se je po končani vojni znašel v procesu, naperjenem proti t. i. sodelavcem okupatorja in narodnim izdajalcem. Vsekakor je, kot pravi avtorica, za Benkovo usodo potrebno poznati družbenopolitične razmere po vojni, spremembo sistema in lastninskih odnosov (preobrazba zasebne lastnine v družbeno, torej uničenje kapitalističnih proizvodnih odnosov in njih nosilcev). O Benkovi usodi so na koncu odločali sodni sistem in institucije zaplemb. Prvi ga je obsodil na smrtno kazen s streljanjem, drugi mu je odvzel premoženje in čast. A se je obtožnica, ki je Benka bremenila za neko nedokazano posredno izdajo, že takrat zdela neverjetna in je dokazovala, kako je bil novi oblasti pomemben le končni cilj.

Tudi *Branko Žunec* se v svojem članki Josip Benko – mit in resničnost dotakne krivičnosti tako montiranega sodnega procesa, kjer so Benku sodili zaradi domnevne kolaboracije z madžarskim in nemškim okupatorjem ter ovaduštva sodelavcev v času druge svetovne vojne, kot smrtno obsodbe, kar že uvodoma potrdi z dejstvom, da je soboško sodišče Benka junija 1993 rehabilitiralo. Poudari dejstvo, da v nobeni od treh sodb v tem zrežiranem povojnem procesu ni ne lastnoročnih podpisov ne uradnih pečatov.

Na koncu še nekaj o neprecenljivem poslanstvu Josipa Benka na gospodarskem področju, kot njegovo vlogo označi *Janez Malačič*, ki spregovori o gospodarskem dogajanju in podjetništvu v pokrajini od Benkovega časa vse do danes. Avtor Benku priznava izjemno podjetniško žilico, kar se je kazalo tudi v tem, da se je pri uresničevanju svojih ciljev oziral tudi prek meje (celo v Anglijo). Postal je eden najpomembnejših posameznikov, predvsem industrialcev, Prekmurja, in – v prvi vrsti s svojim družinskim podjetjem, tovarno mesnih izdelkov, povezanostjo s socialnim okoljem, v katerem je deloval, ter spretno politično aktivnostjo – ogromno prispeval k temeljiti spremembi gospodarske in družbene podobe pokrajine v dobrih sto letih (20. stoletja), ki jih avtor vzame v precep.

V zgodovini redko srečamo, še zlasti na lokali ravni, tako vsestransko uspešne ljudi (kar nam razkrije tudi ta zbornik), kot je bil to Josip Benko. Tega si v današnjem času ne moremo predstavljati – ali pa le težko. Zato je še toliko bolj pomembno, da nam take izjemne osebnosti ne ubežijo iz spomina in se jim ne posvetimo samo, ko za to nastopi primeren čas.

Občina je s simpozijem, ob priložnosti postavljenim Benkovim doprskim spomenikom v Tešanovcih in natisnjenim zbornikom, ki ga popestri tudi vedno dobrodošlo slikovno gradivo, opravila koristno dejanje. Je zanimivo in lahko berljivo delo, polno izredno zanimivih spoznanj, tako da bo pritegnilo vsakogar, ki ga zanima lokalna zgodovina. Vsekakor pa je končna interpretacija prepuščena množici potencialnih bralce in kritikov.

HELENA LOŽAR - PODLOGAR

NEKAJ MISLI OB KNJIGI ANTON TRSTENJAK: SLOVENCİ NA OGRSKEM

NARODOPIŠNA IN KNJIŽEVNA ČRTICA
UREDNIK IN AVTOR STROKOVNEGA BESEDILA + VIKTOR VRBNJAK
VIRI 5/POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR
MARIBOR 2006

Zapuščina, ki jo je 16. decembra 1940 Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani podaril Trstenjakov zet dr. Albin Stelè, obsega 1481 strani podaljšanega formata A4 rokopisa gradiva za spis Slovenci na Ogrskem in 471 strani čistopisa tega besedila, pripravljenega za natis pri Slovenski matici. Ko je namreč T. pisal končno obliko spisa, je že uporabljene podatke sproti črtal, vendar jih ni zavrgel. Tako je v mapi mnogo neurejenih Trstenjakovih osnutkov ne le o Prekmurcih, ampak tudi o drugih Slovanih, tu so nekatera pisma prekmurskih župnikov z odgovori na zastavljena vprašanja, pa 25 strani rokopisa o *tujkah v slovenskem jeziku* (urejenih po abecedi), sešitek (60 strani) o zgodovini hrvaške književnosti in prav toliko o *srbski književnosti*, prepis Vrazovih Narodnih pesni ilirskih, koje se pevaju po Štajerskoj, Kranjskoj, Koruškoj i zapadnoj strani Ugarske, 68 strani Trstenjakovega rokopisa *Iz hrama slovenske Talije*, pa tudi »sešitek« 150 strani besedila *Kako se ljudje pozdravljajo* in 14 strani rokopisa *Po Mejumurskem*, v katerem Trstenjak poskuša primerjati slovenske in hrvaške kulturne prvine in je bil leta 1903 v nadaljevanjih objavljen v Slovenskem narodu (številke 237–240, 242–245 in 247). V zapuščini Antona Trstenjaka pa je tudi v lepo urejenih zvezkih, ki so opremljeni z naslovi in imeni pripovedovalcev in zbiralcev, shranjena zbirka *pesmi in pripovedi*, ki so jih zbirali različni ljudje. Niti teh pesmi niti imen zbiralcev ne najdemo v Štrekljevi zbirki Slovenskih narodnih pesmi (I–IV./1895–1923), čeprav je Trstenjak npr. že v 1. zvezku v razdelku *Narodne pripovedi* zabeležil kar 12 nabiralcev, v razdelku *Narodne pesmi* pa je samo Josip Freuensfeld v različnih krajih nabral 11 pesmi, Martin Sever 19, pesmi, pripovedi in narodno blago pa mu je pošiljal tudi brat Jakob Trstenjak.

Anton Trstenjak je za Slovensko matico pripravil rokopis o Prekmurju; objavljen naj bi bil skupaj z opisom Štajerskega, ki pa ga ni nihče pripravil. Iz tega rokopisa je Trstenjak pozneje nekaj člankov objavil v *Ljubljanskem zvonu*: 1901 *Ogrski Slovenci*, leta 1904 *Slovenci na Ogrskem*, kjer največ govori o pisateljih. Leta 1905 sledi v *Slovenskem narodu* (številke 41–45, 47, 48, 50, 53, 54, 56, 59, 60–63, 65–67) obsežen spis *Slovenci v šomodski županiji na Ogrskem, Zgodovinska, narodopisna in književna črtica*, ki je potem 1906. leta izšla v posebni knjižici (115 strani) in v kateri Trstenjak opisuje v 18. stoletju naseljene slovenske, danes pa povsem pomadžarjene vasi okoli Šurda.

Naj še omenim, da v zapuščini Antona Trstenjaka najdemo tudi *vprašalnico* za zbiranje gradiva: verjetno jo je sestavil sam, morda celo pod vplivom Radićeve *Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu*. To je prva etnološka vprašalnica v slovenskem jeziku. Ker je, čeprav v rokopisu, razmnožena, upravičeno domnevamo, da jo je nameraval razposlati (ali pa jo morda celo je, vendar za to v zapuščini nimamo dokazov). Glavna poglavja posameznih vprašanj so: *Kako stanuje in živi slovenski narod, Hiše, Poljedelstvo, sadjarstvo, živinoreja, Obrt in trgovina, Hrana, Družbinsko življenje, Narodna noša, Narodne veselice in slavnosti, Načrt kmečke hiše, Važne opombe (Ako veste kaj posebnega, važnega ali malo važnega, česar ni v gorenjih vprašanjih, prosim, sporočite mi!)*

Delo SLOVENC NA OGRSKEM, ki ga predstavljamo, je tako že od začetka zaznamovano z usodo, ki jo je pokojni gospod Viktor Vrbnjak želel s komentirano izdajo tega glavnega dela zapuščine Antona Trstenjaka obrniti v pozitivno stran, pa mu drugačna njegova usoda tega v taki obliki, kot si jo je zamislil, ni dopustila. Dela se je lotil sistematično in natančno, kar vidimo že iz uvoda Anton Trstenjak med ogrskimi Slovenci in iz opomb, ki ga dopolnjujejo in se nadaljujejo tudi v prepisih Trstenjakovega besedila. Spoznamo usodo tega rokopisnega gradiva, ki ponuja vpogled v narodnostne, socialne, prosvetne, politične in kulturne razmere v pokrajini med Muro in Dravo konec 19. in na začetku 20. stoletja. Vrbnjak nam v uvodu predstavi Antona Trstenjaka (rojen 10. maja 1853 na Krčevini v župniji Miklavž pri Ormožu, umrl 17. decembra 1917 v Ljubljani), publicista, gledališkega zgodovinarja in odličnega organizatorja, njegove življenjske postaje od rojstva, prek šolanja (Varaždin) ter študija klasičnih jezikov in slavistike na dunajski

univerzi, ko je obstal tik pred sklepnimi izpiti, kar je zaznamovalo njegovo poznejšo usodo, saj ni mogel postati profesor; že kot študent je na Dunaju deloval v akademskem in v literarnem društvu, se zelo zgodaj posvetil publicističnemu delu, sodeloval pri uredništvih (Slovan, Slovenski narod, Ljubljanski zvon), delal kot domači učitelj, nato učitelj na trgovski šoli, v dramski šoli, postal uradnik v Trgovski in obrtni zbornici, potem pa v Mestni hranilnici itn. Povsod se je izkazal kot odličen organizator. Prav posebno skrb je Trstenjak posvetil svojim bližnjim rojakom – prekmurkim Slovincem. Tako je 1883 začel svoje popotovanje po Prekmurju in Porabju vse do Monoštra, opazoval življenje in navade, se povezoval z narodno čutečimi duhovniki, za svoj načrtovani opis zbiral knjige v narečju, rokopise in drugo gradivo, ki ga je potem dopolnjeval še v naslednjih dvajsetih letih, iskal primerjalno gradivo in delal analize do tedaj objavljenih del; bil je torej za Božidarjem Raičem, ki je imel nanj velik vpliv, prvi, ki je v 2. polovici 19. stoletja obiskal skoraj vse prekmurske kraje, tudi pomadžarjene vasi v šomodski županiji. (V Uvodu je tudi Raiču namenjenih nekaj stavkov, saj je bil rezultat Raičevega potovanja spis *Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru*, za Levstikov Naprej, ki pa je bil ukinjen in so tako izšle šele v Letopisu Matice Slovenske (LMS) 1868, leto za tem sledi še spis *Prekmurški knjižniki pa knjige*.) Vrbnjak pa nas v Uvodu spomni tudi na čase od preporeda naprej, ko je naraščalo zanimanje za te kraje in tamkajšnje življenje, ko so kulturni, gospodarski, prijateljski in rodbinski stiki Prekmurcev z drugimi Slovenci, predvsem pa s Štajerci, postali intenzivnejši, ko so avtorji (Kopitar, Primic) v svojih spisih poudarjali pripadnost Prekmurcev Slovincem in se je zanimanje za prekmurščino povečalo, ko je npr. Matija Čop v svoji zgodovini slovenskega slovstva (v rokopisu) upošteval tudi prekmurske pisatelje; in ne nazadnje, ko je Jožef Košič v knjigo *Zobrisani Sloven in Slovenka med Mürov in Rabov* (okoli 1846) vključil cele odstavke iz Slomškove knjige *Blaže in Nežica v nedeljski šoli* (1842). Zanimanje se je stopnjevalo s Kozlerjem, Cafom, z Matijo Majerjem in z zahtevo po Zedinjeni Sloveniji, kronološko so nam predstavljena dela različnih avtorjev, ki govorijo o Prekmurcih, tako poljudna (pesmi, črtice, narečno prekmursko narodno blago) kot strokovna (književnost ogrskih Slovencev, obravnave prekmurskih pisateljev, jezikoslovne razprave itn.)

Zadnje strani Uvoda je Vrbnjak namenil preglednemu povzetku obsežnega rokopisa Slovenci na Ogrskem (*Narodopisna in književna črtica*, v katerem je v *devetih* poglavjih zajeta delna kulturna podoba Prekmurja:

1. *Prebivališča Slovencev med Muro in Rabo*:

Snov za ta del je T. povzel po Čsaplovičevem prevodu Košičevega dela (ki pa ga sam ne pozna); na 9 straneh posreduje splošne podatke o Prekmurju, seznanj nas z njegovo geografsko, demografsko, narodnostno, religiozno in upravno razdelitvijo.

2. *Potopisne črtice*: (181 strani)

Vrbnjak je grafično prikazal obe Trstenjakovi potovanji po Prekmurju in Porabju, v katerih je popisal svoje doživljaje v 24 katoliških in evangeličanskih župnijah, srečanja z duhovniki, učitelji in kmeti. Kar je na teh popotovanjih videl, zvedel in doživel, je zapisal in veliko večino tudi uporabil v ustreznih poznejših poglavjih. Zanimali so ga gospodarstvo kmeta in gospoda, prehrana, noša, bivališča, značajske poteze, šolstvo, iz opisa cest in poti, kažipotov, prevoznih sredstev spoznavamo komunikacijsko povezanost, opiše dialektološko raznovrstnost pokrajine, religiozno in narodnostno sestavo vsake fare, cerkvene obrede, sejme, žegnanja itn. Posebno pa so ga zanimali odnosi med Slovenci, Madžari in Nemci ter odnosi med različnimi veroizpovedmi. Če pa smo kritični, lahko pripomnimo, da je bila Trstenjakova napaka, da se ni omejil na čim natančnejši opis življenja prekmurskih vasi, ampak je navajal vse, kar je bral o obravnavanem predmetu tudi pri drugih Slovanih, kakor da bi hotel k posameznim poglavjem napisati obsežne uvode z oznako kulture starih Slovanov in današnjih slovanskih narodov. Tako najdemo celo poglavje o Slovanih, za katerega je črpal gradivo iz Šafařika (*Slovenský narodopis*, 1842), Košič-Čaploviča (*Croaten und Wenden in Ungern*, 1829), morda celo iz Linharta (*Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Österreichs* 1788, 1791.) Dodajal pa je tudi svoje doživljaje z nezaupljivimi ljudmi med svojimi potovanji po prekmurskih krajih in vse to vključil v opise vasi.

3. *Vas in dom* (25 strani):

Zelo obsežno in za etnologa izredno zanimivo poglavje, za katerega pa moramo ponovno poudariti, da se opis prekmurskih razmer skoraj izgubi v 11 strani dolgem splošno slovanskem uvodu (o stavbah

od Balkana do Rusije, opisuje moravski tip vasi, se vedno znova vrača k etimologijam). V nadaljevanju pa le dobimo natančno sliko bivalne kulture, od opisa prekmurske hiše, tiste v dolini Mure in tiste v hribovitem svetu, kjer je doma revščina, razdelitev prostorov (celo skico tlorisa, skromno notranjo opremo, h kateri spadajo tudi *kepi*, tj. svete podobe ali podobe cesarja in cesarice, gospodarsko poslopje, pa tudi ógrad in sadovnjak. Bolj sistematično opisuje način gradnje in prekrivanje hiš, gradbeni material in delavce. Zanimivo pa je, če primerjamo Košičev in Trstenjakov opis hiš, da je Trstenjak namenil veliko več prostora gradnji hiše, predvsem t. i. cocanju, Košič pa tistim, ki so grajene iz debelih tesanih tramov. Čeprav je sam povpraševal in si ogledoval hiše, je vseeno pritegnil tudi Košičeve podatke v Čaplovičevem prevodu – še več: če obe besedili primerjamo, vidimo, da se dobesečno ujemata. Omenja pa tudi nezaupanja ljudi do tujcev, ki bi si želeli notranjost hiše sami ogledati.

4. Narodne jedi (19 strani):

Poglavje zajema tako naštevanje različnih vrst hrane kakor tudi njeno pridelovanje, s tem v zvezi pa delitev dela med moškim in žensko, zanima ga način uživanja hrane (z leseno, pozneje pločevinasto žlico, nož in vilice so le za veliko gospodo), praznična, delovna/ vsakdanja prehrana, glavna jed je vsekakor kruh (v moko mešajo oves, ajdo, ječmen in koruzo, celo vinske tropine – boljše žito je le za prodajo, da lahko plačajo »porcije«/davke, in si kupijo obleko), sicer pa so v jedi zmerni, posebej omenja kropno zelje, fižol, krompir – kuhano v neslanem kropu), ne pozabi, da je pri mizi vsakemu določeno mesto. Slovesnejše pojedine so le tedaj, ko je zdavanje, ko so krstitke ali trobina in pa ko imajo težake, ki veljajo kakor gosti. Trstenjak se zelo razpiše o posameznih jedeh in obrednih kruhkih, ki jih pečejo za velike praznike (pogače, krapci, zlevanke, repnjače, hajdinjače, posolanke, gibanice), razloži pripravo, izvemo pa celo za nekatere recepte.

5. Narodna noša (8 strani):

Trstenjak narodne noše ne razume samo kot obleko, ampak celoto, tudi pričesko, nakit, nohte in še posebne dodatke, ki jih nosijo moški in ženske. Išče razlike med svojimi opazovanji in Košičevimi opisi, ki jih poenostavlja. Razpiše se o spreminjanju oblačilne kulture, o prevzemanju posameznih prvin od sosedov in prav to naj bi bil vzrok, da narodna noša izginja, govori o industriji in modi, ki naj bi bila *nevaren sovražnik in vpliva tudi na navadnega človeka, saj je mnogim*

slekla narodno obleko in jih oblekla v evropske tipe. Nošo zelo natančno opisuje, čeprav se zopet izgublja pri opisih noše drugih narodov.

6. Ženitovanje

V tem poglavju, ki ima v prvem konceptu še naslov *zdavanje* (sprša se, kaj ta beseda, ki je gotovo zelo stara, pomeni: njen pomen namreč razlagajo z besedami deliti, razdeljevati, kar naj bi spominjalo na stare slovanske obrede. To seveda ne drži, saj beseda »zdati« pomeni *izročiti enega drugemu*), je Trstenjak pravzaprav kratko zajel vse življenjske postaje in t. i. prehode z bolj ali manj obsežnimi splošnimi uvodi: ena stran govori splošno o običajih; dve strani o *rojstvu* in otroški dobi, ki jo otrok preživi kot pastir, čeprav že hodi tudi v šolo in je oče celo kaznovan, če otrok manjka pri pouku; kot uvod v *svatbo*, ki ji namenja 15 strani, opisuje zimski čas, čas *kolín*, *preje*, *lúščenja koruze*, *skúbljenja/česanja perja* in skozi vse to nas pripelje do *vasovanja*, ljudskega petja, pripovedovanja, družabnih iger, ko se končno lahko ustavi pri sami *ženitvi*. Opisi svatbe so zelo izčrpni in natančni, od snubljenja, izbiranja starešine, dogovorov o poroki, pobiranja darov (nevesta gre dari prosit, prosi za potsijo), vabljenja na poroko (opisuje obleko *zvača*, pozvačin je po Trstenjaku le na Štajerskem), balo in vse kar sodi zraven, poročno jutro, pregovarjanje za nevesto pred zaprtimi vrati, samo gostijo, jedi in dogodke, ki potekajo vse do jutra, ko je zmivanje in odhod na ženinov dom. Omeniti je treba še, da dobesedno navaja prisego, ki jo ogrski Slovenci uporabljajo za cerkveni poročni obred po obredniku iz leta 1858 v slovenskem, madžarskem in latinskem jeziku (*Tak meni Bog pomagaj/pomozi, blažena devica Marija i vsi sveti boži, ka eto nazočo N. N. ljubim i njo nikdar ne odstavim, kak dugo bom živ ja i ona, v nikšoj nevolj, v nikšoj sili i v nikšoj potrebščini. Tak mi Bog pomagaj, blažena devica Marija i vsi sveci boži.*). Opis ženitovanjskih šeg pa Trstenjak, kakor je v njegovi navadi mnogokrat, pretrga s primerjavami predvsem podobnih šeg pri Belih Kranjcih in tržaških Slovencih. Posebno poudarja razliko med svatbami pri Ravencih in Goričancih.

7. Pogreb (12 strani)

Poglavje uvede z obsežnim uvodom o predkrščanskih elementih pri smrtnih obredih in splošno o slovanskih šegah, ki ga je povzel po Kreku. V tem poglavju, poleg sedmine/karmine/trbine, trobine nameni posebno pozornost *žalovanju*, narekanju, saj je to običaj, ki ni znan vsem Slovincem in se je ohranil samo v Istri in na Prekmur-

skem. Opravljajo ga celo posebne ženske (narikače ob Rabi), ki so za to plačane (za primerjavo vključi opis običaja pri Južnih Slovanih in Rusih). V Števanovcih se mu je posrečilo najti žensko, ki je bila pripravljena, da je pred njim jokala: tako je lahko zapisal in objavil ter tako spominu ohranil dragocena besedila joka: za gospodarjem, možem, materjo, sinom, jok vdove, hčere itn. Poudarja še, da je bilo v navadi, da je učitelj ob pogrebu pel pesem, ki jo je sam zložil in v kateri navaja vsakega sorodnika posebej po imenu.

Očitno je, da je A. Trstenjak velik del svojih pripovedi o ženitovanjskih šegah in šegah ob smrti gradil na Košičevih opisih in dodal nekaj lastnih opažanj, na drugi strani pa lahko z gotovostjo trdimo, da je vse, kar je zapisal o šegah ob krstu in o otroški dobi, opazoval sam, saj se tako rekoč v ničemer, tudi v poimenovanju ne, ne ujema s Košičevim kratkih opisom.

V poglavju o šegah pa Trstenjak ne opisuje letnih šeg; kot smo že omenili, jih je deloma opisal v potopisnih črticah (žegnjanja in sejmi, velikonočno kurjenje kresa, šege med jurjevimi in kresom in praznik sv. Štefana kot največji državni praznik).

8. Šolstvo (24 strani):

Trstenjak je pozvedoval o starih šolskih knjigah, našel celo eno iz leta 1790, ki jo je shranil kot dragocen zaklad (Nikola Kuzmič = Mikloš Küzmič: ABC Knisicza na narodni Soul haszek, 116 strani). Našteje še nekaj drugih učbenikov vse do leta 1860, ko so se slovenski učbeniki morali umakniti madžarskim, predstavlja državne in »vesničke« šole ter njihove učitelje.

9. Književnost (143 strani):

Predstavlja slovenske pisatelje, ki so delovali na Ogrskem. V dolgem uvodu (17 strani) navaja nekaj prevodov molitvenikov, sledi književnemu delovanju prekmurskih Slovencev od leta 1715 (po delu Šafařika in Glaserjevi Zgodovini slovenskega slovstva) predstavi kajkavsko-prekmurski rokopis – kupna pogodba iz leta 1643 kot najstarejši književni spomenik, ki ga je našel v arhivu martjanske župnije. Trstenjak ga je prepisal v izvirniku, ki mu je dodal 56 opomb, v katerih razlaga posamezne besede in v knjižni obliki sledi še predstavitev 22 pisateljev, ki so delovali onstran Mure.

Knjiga *Slovenci na Ogrskem* je obogatena še z osebnim in geografskim kazalom, za kar se moramo zahvaliti gospema Metki Vrbnjak in Gordani Šoevegeš.

VINKO ŠKAFAR

MEĐIMURJE U DRUGOM SVJETSKOM RATU

ZBORNIK RADOVA, POVIJESNO DRUŠTVO MEĐIMURSKE ŽUPANIJE, ČAKOVEC 2007, 532 STR.

Zgodovinsko društvo Medžimurske županije je 12. in 13. aprila 2007 v Čakovcu priredilo simpozij o Medžimurju med drugo svetovno vojno, zadnji dan pa je že bil na razpolago zbornik, ki ga predstavljam. Medžimurje je s Prekmurjem do konca prve svetovne vojne in znova med drugo svetovno vojno spadalo v isto Zalsko županijo s središčem madžarskem mestu Zalaegerszeg.

Od ustanovitve Zagrebške škofije leta 1094 je današnja lendavska dekanija z Medžimurjem in nekaterimi župnijami na levem bregu Mure, ki so danes na Madžarskem, spadala v beksinski arhidia-konat zagrebške škofije in v Zalsko županijo. Ob ustanovitvi sombotelske škofije leta 1777 je Medžimurje ostalo v zagrebški škofiji, lendavska dekanija in hrvaške župnije na Madžarskem na levem bregu Mure pa so pripadle novoustanovljeni škofiji v Sombotelu. Vsi pa so seveda do konca prve svetovne vojne, ko je Medžimurje s Prekmurjem pripadlo Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev oziroma prvi Jugoslaviji, ostali pod Zalsko županijo.

Ko so med drugo svetovno vojno Madžari zasedli Prekmurje in Medžimurje, je slednje cerkvenopravno ostalo pod zagrebško škofijo, saj je zagrebški nadškof imenoval Ignaca Rodića, župnika v Selnici, za generalnega vikarja za Medžimurje, drugače pa je bilo s Prekmurjem, ki ga je znova upravljal sombotelski škof. Madžari so med vojno imenovali Medžimurje in Prekmurje »južni kraji« in so mnoge projekte (z Judi, Romi) izvajali sočasno in skupno. Tudi statistika prebivalstva je bila večkrat skupna. Zato je veliko lažje razumeti medvojne razmere Medžimurja s poznavanjem Prekmurja – in obratno.

V zborniku so objavljeni članki: JOSIP ČREP, *Međimurje pred drugo svetovno vojno* (str. 15–22); JURAJ KOLARIĆ, *Međimurje v župnijskih kronikah med madžarsko okupacijo (1941–1945)* (str. 23–100); GORAN HUTINEC, *Okrajna oblast Čakovec, Prelog 1941–1945* (101–138); BORKA BUNJAC, *Dr. Rudolf in dr. József Fára – Primerjava prikazovanja zgodovinske snovi o Međimurju med drugo svetovno vojno* (139–153); ANTUN NOVAK, *Obramba pred požari in gasilstvo v Međimurju med drugo svetovno vojno* (str. 155–188); IVAN JURIŠIĆ, *Hrvatsko Međumurje – Glasilo hrvaških domobrancev, borcev za osvoboditev Međimurja v letih 1918–1919* (str. 189–223); MARIO ŠESTAK, *Spomeniki partizanskim borcem, civilnim žrtvam in žrtvam holokavsta v času druge svetovne vojne v Međimurju* (str. 225–229); ĐURO BLAŽEKA, *Analiza madžaronskega »međimurskega jezika« v listu Műrakoz – Megyymurje 1941–1944* (str. 301–321); JURAJ KOLARIĆ, *Madžarska okupacija Međimurja v Katoliškem listu (1941–1945)* (str. 335–360); IVAN NOVAK, *Povojne štrigovske žrtve* (str. 361–413); IVANA PUZAK, *Međimurje v drugi svetovni vojni v besedilih hrvaških in madžarskih emigranтов* (str. 415–419); PÉTER SZABÓ, *Dnevniki s fronte iz zavoja Dona 1942–1943* (str. 421–524) in BRANIMIR BUNJAC, JOSIP ČREP, IVANA PUZAK IN MARIO ŠESTAK, *Poučna steza druge svetovne vojne v Čakovcu* (str. 525–532).

Ne želim analizirati člankov v zborniku, kljub temu pa bi rad omenil prekmurske duhovnike, ki so v njem zelo pozitivno predstavljeni. IVAN KUCHAR (1880, Murska Sobota – 1941, Prelog), dekan in župnik v Prelogu, drugem največjem mestu Međimurja, je zelo pohvaljen z verskega, kulturnega in družbenega vidika. Kolarić, ki ga je predstavil, si je pomagal z objavljenim nekrologom v časniku *Katolički list* ob Kuharjevi smrti. Međimurski duhovniki so Kuharja imenovali »vez ljubezni« (vinculum caritatis) (str. 325). V Čakovcu je imel med drugo svetovno vojno zelo pomembno vlogo frančiškan p. NORBERT ŽALIG (1902, Beltinci – 1971, Varaždin), saj je bil med vojno komisar (delegat) provinciala Hrvaške frančiškanske province sv. Cirila in Metoda v Zagrebu za vse frančiškanske samostane, ki so med vojno pripadli madžarski državi. Tudi Žaligova kaplana sta bila doma iz Prekmurja: p. KLEMEN VEREN (1887, Murska Sobota – 1954, Čakovec) in p. SIKST SBÜL (1889, Murski Petrovci – 1944, Čakovec) (str. 35–48). Omenimo še tri Prekmurce, ki so bili že pred in tudi med drugo svetovno vojno župniki v Međimurju: ŠTEFAN

OŠLAJ (1894, Filovci – 1974, Goričan), zelo cenjen župnik v Goričanu (str. 64–66), JOŽEF HORVAT (1891, Črenšovci – 1969, Čakovec), župnik v Dekanovcu, in JOŽEF BALIGAČ (1890, Beltinci – 1949, Kotoriba), župnik v Kotoribi (str. 69–73), ki mu je med vojno pomagal IVAN GREIF (1893, Starše – 1971, Ptuj), nekdanji turniški kaplan in župnijski upravitelj ter poznejši in pregnani infulirani ptujski prošt (str. 69–73). Kolarič pohvali Slovence JOŽEFA VOLKA, ki je bil Korošec in je kot župnik zelo korektno in dobro pisal medvojno župnijsko kroniko pri Sv. Juraju na Bregu (str. 78–87).

Četudi niso vsi članki v zborniku enake kakovosti, nekateri so tudi predolgi, pa so lahko dobro izhodišče za nadaljnje raziskave zgodovine Medžimurja med drugo svetovno vojno, kar je bil tudi namen simpozija. Zgodovinsko društvo Medžimurske županije je lahko izziv za raziskovanje zgodovine med drugo svetovno vojno tudi za prekmurske zgodovinarje. Zaradi zelo sorodne zgodovine bi bilo zelo koristno, da bi se medžimurski in prekmurski zgodovinarji povezali, si tako olajšali raziskave, snov celoviteje obdelali in lažje prišli do objektivnih ocen.

Zgodovinskemu društvu Medžimurske županije, predvsem predsedniku Branimirju Bunjacu, iskreno čestitam z željo, da bi nadaljevali raziskovanje krajevne zgodovine in se povezali s prekmurskimi zgodovinarji, saj je bila zgodovina pokrajin dolga stoletja in tudi med drugo svetovno vojno tesno povezana.

FRANC KUZMIČ

ANDREJ HOZJAN:

ARHIVSKO GRADIVO GOSPOSTVA DOLNJA LENDAVA/
ALSÓLENDVA V ARHIVU KNEZOV ESTERHÁZY, GRAD
FORCHTENSTEIN. MARIBOR 2007.

Zgodovinar dr. Andrej Hozjan je pripravil za knjižno izdajo Inventar zemljiškega gospostva Dolnja Lendava, in sicer gradivo, ki je na Gradiščanskem v gradu Forchtenstein. Inventar je izdal Pokrajinski arhiv Maribor.

Hozjan si je prizadeval ponuditi celostno informacijo o gradivu tako, da je ta dostopna vsem, ne glede na etnično in državno pripadnost.

Avtor najprej predstavi madžarsko visokoplemiško družino Esterházy, nato gospostvo Dolnja Lendava v dobi Esterházyjev, nazadnje pa še na kratko knežji Esterházyjev arhiv v gradu Forchtenstein.

Gre za gradivo od začetka 18. do 20. stoletja, razvrstil pa ga je v naslednje vrste: protokolarno gradivo (rokopisne knjige), inventarji premožnin, službeni protokoli gospostev, personalije, urbarialije, karte in neprotokolirano gradivo, ki ga je avtor razdelil v štiri velike skupine (urbarialni in drugi spisi, sodne zadeve, obračuni in razni gosposki spisi, ki jih je oštevilčil z rimskimi števili.

Del protokolarnega gradiva je avtor opremil z navedbo točnega ali približnega obsega strani v oklepaju, na več mestih je dodal kratke opombe o popisanem viru v oklepajih.

Inventar je nedvomno dragocen pripomoček vsem raziskovalcem omenjene tematike, še bolj pa ponuja pogled, kaj vse bi bilo potrebno še obdelati.

FRANC KUZMIČ

JANKO KLEIBENCETL:
PRIMORCI IN ISTRANI V PREKMURJU. PRIČEVANJA.
KOPER 2006

Po prvi svetovni vojni so v Prekmurju dobili svoj košček nadomestne domovine številni Primorci in Istrani, ki jih poznamo kot primorske koloniste. O njihovi zgodovini govori uvodni prispevek dr. Jožeta Pirjevca. Pričevanja, zbrana v tej knjigi, so spomini na taborišče Sarvar na Madžarskem.

Druga svetovna vojna ni obšla niti Prekmurja. Tudi tukaj so se dogajale razne hude stvari, ne sicer toliko na račun pokrajine kot posameznikov, ki so bili tako ali drugače udeleženi v vojnih grozotah. Večina prebivalstva je vojno sicer preživela, drugim pa so življenja usahnili na bojiščih, taboriščih in drugje.

Ker pričujoča knjiga pričevanj, ki jih je zapisal Janko Kleibencetl, naslovil pa *Primorci in Istrani v Prekmurju*, pripoveduje o internirancih v madžarskem taborišču Šarvar, si bomo na kratko predstavili podobo tega časa, kraja in preživljanja.

Madžarski vojaki so 22. junija 1942 na lendavskem območju obkolili vasi kolonistov Benica, Pince - Marof, Petišovci kolonija, Dolga vas in Kamovci ter razglasili odločitev okupatorske oblasti o internaciji 121 družin s približno 590 družinskimi člani v taborišče Sarvar. Še prej so jih razlastili zemlje, hiš in sploh vsega, kar so imeli. Sem so prignali prav tako ljudi iz Gaberja in Žitkovcev. Tega dne dopoldne so morale družine zapustiti domove, s seboj so lahko vzele le toliko, kolikor so lahko nesli. Zastrazene so peš prignali v Lendavo, le bolne in stare so peljali na vozovih in nato vse natovorili v živinske vagone. Vozili so jih ves popoldan in vso noč, 24. junija dopoldne so jih pripeljali v Sarvar. Na seznamu jih je bilo 589.

Sarvar leži vzhodno od Sombotela/Szombathelya v Železni županiji. Taborišče, ki se je imenovalo Magyar király internáló tábor Sárvár. V tem taborišču je bilo že od junija 1941 interniranih okoli 8.000 Jugoslovanov, predvsem iz Novega Sada in sploh iz Bačke.

Taborišče je merilo okoli 2,5 hektarja, v njem je bilo devet barak in nekaj betonskih objektov nekdanje tovarne svile, leta 1942 pa v njem zaprtih okrog 9.200 internirancev. Higijenske razmere so bile slabe, hrana nezadostna. Na interniranca je prišlo samo po 8 deka-gramov kruha dnevno. Zdravi taboriščniki so morali na prisilno de-lo po raznih gospodarskih posestvih na »puste« in v državne goz-dove, kjer so opravljali najtežja dela. Bolezni, med njimi tuberkulo-za, podhranjenost in slabe razmere so v tem taborišču samo med Ju-goslovani terjali smrt nad 1.200 ljudi.

Kljub vsemu pa so se taboriščniki poskušali tudi politično udej-stvovati. Najbolj agilni so bili taboriščniki iz Novega Sada, nekateri so celo odšli v partizane. Med prekmurskimi je bil najagilnejši Slav-ko Valenčič.

V letih 1942–1943 je v tem taborišču umrlo 33 ljudi.

Iz Koložsvárja je 25. oktobra 1942 prišlo v taborišče Sarvar 10 ljudi.

Na podlagi nekega sporazuma med Madžarsko in NDH je 8. fe-bruarja 1943 odšlo v NDH 55 ljudi z lendavskega območja, veliko pa tudi istrskih Hrvatov. Naj navedem še zanimivost, da je vseh 20 oseb s priimkom Božič (razen dveh) iz Pince - Marofa odšlo v NDH.

Na pokopališču v Sarvarju je v spomin na umrle v taborišču ure-jen pomnik s spomenikom matere z otrokom, ki ga je naredil Kis iz Sarvarja. 4. julija 1972 je bila odkrita spomenska plošča z napisom tudi v slovenščini: *V spomin na pripadnike jugoslovanskih narodov, ki kot žrtve fašizma počivajo v tej zemlji.*

Huda reč so spomini, še huje pa je pričati; ne zaradi odmaknje-nega časa, ampak komaj prekritih ran. Janko Kleibencetl je zbral 18 dragocenih pričevanj posameznikov, zato je tudi zapisal: »S pogo-vorom in snemanjem sem v njih obudil grenke spomine. Povzročil sem, da se je zoper razžarela žerjavica, skrita pod pepelom poza-bljenja. Še vedno je živa bolečina. Ponovno je zasklelela in priklicala podobe in dogajanja iz kraja njihovega trpljenja. Žal mi je za to in globoko sem hvaležen tudi za to žrtev.«

FRANC KUZMIČ

BIBLIOGRAFIJA MATIJE SLAVIČA

Matija Slavič (1877–1958) je bil biblicist in narodnoobrambni delavec, profesor za Sveto pismo na Teološki fakulteti v Ljubljani. Na obeh področjih se je odlično izkazal.

Slavič je bil eden tistih, ki so si po prvi svetovni vojni prizadevali priključiti Prekmurje matičnemu narodu.

Njegovo delo, ki ga je objavljalo in je zbrano v tej bibliografiji, je še vedno koristno, tako na biblicističnem kot narodnoobrambnem oziroma domoznanskem področju.

Avtor bibliografije se na tem mestu prav iskreno zahvaljuje knjižničarkam knjižnice Teološke fakultete v Mariboru za pomoč pri preverjanju določenega gradiva, ki ga ni bilo malo.

1899

Pravo modroslovje. Črtica. Lipica (Maribor) 28 (1899) 1, 2–10

1901

Slomšek – pedagog. Vzgojeslovna študija po Slomškovih iskrinah. Almanah. Spisali slovenski bogoslovci. V Ljubljani 1901, 19–59.

1902

Biblische Studien. (P. Dornstetter). VBV 5 (1902) 4, 493–496.

1903

Der biblische Schöpfungsbericht. (F. Kaulen). VBV 6 (1903) 2, 237.

Kūsejr 'Amra und andere Schlösser östlich von Moab. (A. Musil). VBV 6 (1903) 1, 122–125; 2, 245–247.

Najnovejše arabske študije. VBV 6 (1903) 122–125, 245–247

1904

To be or not to be ... Za resnico. Bogoslovni almanah. Spisali slovenski bogoslovci. V Ljubljani 1904, 11–24 (129–143).

1905

Der Weltapostel Paulus. (Fr. X. Pözl). VBV 8 (1905) 4, 447–475.

Lackenbacherjeve ustanove. VBV 8 (1905) 1, 120.

Lehrbuch der Dogmatik. VBV 8 (1905), 110–111. (Ocena.)

Paulus. (C. Heim). VBV 8 (1905) 4, 474–476.

1906

Die soziale Frage der Gegenwart. (F. M. Schindler). VBV 9 (1906) 2, 228–229.

Kurzgefasster wissenschaftlicher Kommentar. VBV 9 (1906) 2, 226–227.

Die Genesis nach dem Literalsinn erklärt von Gottfried Hoberg. VBV 11 (1908) 3, 311–312.

Introduction generalis in Scripturam Sacram. VBV 11 (1908) 4, 437–438.

Liber Geneseos. VBV 11 (1908) 11, 311–312.

1908

Razum in volja pa vera. VBV 1908, 129–143.

1909

Theologia biblica I. (P. M. Hetzenauer). VBV 12 (1909) 1, 101–102. (Ocena.)

1910

Vosen-Kaulen, Hebräische Gramatik. VBV 13 (1910) 4, 365. (Ocena.)

1911

Das Ephesier- und Kolosserbriefes Lehre über die Person Christi und sein Heilswerk systematisch dargestellt von Dr. Mathias Slavič, deutscher Prediger und Religionslehrer in Cilli. Gekrönte Preisschrift. (IV + 80). Wien 1911. Mayer&Comp. 8*

Por.: Lukman, VBV 15 (1912), 386–387.

1912

Archeologiae biblicae summarium. A Dr. Matthia Slavič privato auditorum usui accomo datum manuscriptum typis editum. Marburgi 1912. Sumptibus et typis typographiae s. Cyrilli. 51 str.; 20 cm.

Die hl. Schriften des A. T. (C. Rösch). VBV 15 (1912) 2, 180–181.

Die Mitarbeiter des Weltapostels Paulus. VBV 15 (1912) 4, 385–386.

Einleitung in die Heil. Schrift des Alten und Neuen Testaments. I. Teil. 5. Aufl. (F. Kaulen). VBV 15 (1912) 1, 84–85.

Kniga Soudcuv. (J. Sedláček). VBV 15 (1912) 3, 297.

Rudimenta linguae hebraicae. (Vosen in Kaulen). VBV 15 (1912) 1, 96.

Sveto Pismo staroga i novoga zavjeta. (V. Čebušnik). VBV 15 (1912) 4, 387.

Was ist uns Christen die Bibel? (K. Romeis). VBV 15 (1912) 1, 86.

1913

Ausgestaltung der Pastoraltheologie zur Universitätsdisziplin und ihre Weiterbildung. (F. Dorfmann). VBV 16 (1913) 1, 97–99.

Die Allegorie des Hohen Liedes. VBV 16 (1913) 3, 288.

Florilegium hebraicum ... (H. Lindemann). VBV 16 (1913) 1, 100.

Hermeneutica biblica ... (E. C. Griwnacky). VBV 16 (1913) 3, 289.

1914

Compendium Hermeneuticae biblicae. (I. Doeller). VBV 17 (1914) 2, 183.

/Enainštirideseti/ 41. in 42. psalm. VBV 17 (1914) 1, 43–51.

Florilegii hebraici lexicon. VBV 17 (1914), 196.

Florilegii hebraici lexicon ... (H. Lindemann). VBV 17 (1914) 3, 296.

Katechismus der biblischen Hermeneutik. (G. Hoberg). VBV 17 (1914) 4, 392–393.

Savremena biblijska pitanja. (P. Vlašić). VBV 17 (1914) 4, 392.

V deželi Faraonov. Straža (Maribor) 6 (1914) 4, 1-3 (z nadaljevanji).

V deželi Faraonov. Spisal dr. M. Slavič, prof. bogoslovja. V Mariboru 1914. 101+(I) str.; 19 cm. Tisk in založba tiskarne sv. Cirila.

Ponatisi: 1923, 1925, 1927.

1915

Die religiösen und sittlichen Ideen des Spruchbuches. (Alois Hudal). VBV 18 (1915) 4, 282–283.

Einleitung in die Hl. Schrift des Alten und Neuen Testamentes. (Franz Kaulen). VBV 18 (1915) 2, 149–152.

K novi izdaji slovenskega sv. Pisma. VBV 18 (1915) 2, 85–104.

Katechismus der messianischen Weissagungen. (G. Hoberg). VBV 18 (1915) 4, 283–284.

1916

Ali več kot 4000 let pred Kristusom? VBV 19 (1916) 2, 85–108.

Im Heerbann des Priesterkönigs. (K. Haggeney). VBV 19 (1916) 3, 189–190.

K novi izdaji slovenskega sv. Pisma. VBV 18 (1916) 85–104.

Psalmi et Cantica ... (A. Bonaventura). VBV 19 (1916) 1, 62–63.

Razum in volja pa vera. VBV 11 (1908) 2, 129–143.

Sonn- und Festtagsevangelien. Marburg. (Kn. šk. lav. ordinariat), 1916. 128.

V deželi Faraonov. Straža (Maribor) 9 (1917) 100, 2 (z nadaljevanji).

1917

Nedeljski in prazniški evangeliji z razlago in opomini. Maribor : Knezoškofijski lav. ordinariat 1917. 155+(IV) str.

Prim.: Slovenec (Ljubljana) 65 (1937) 21 (27. I.), 3

Sonn- und Festtagsevangelien. Klagenfurt 1917.

Vasárnap és ünnepi evangéliumok. Budapest (?)

1918

Pozdravljeni, bratje Slovenci, slišite klic ogrskih bratov! Slovenec (Ljubljana) 46 (1918) 294 (21. XII.), 2.

1919

Apercu économique Annexe. Paris 1919.

Carte ethnographique de Prekmurje. Paris 1919.

Dodatek k Prekmurju. Natisnjen samo v slovenskem prevodu ga. Florence Gacoin-Marks.

Izročitev mirovne pogodbe za Nemško Avstrijo. Murska Straža (Gornja Radgona) 1 (1919) 9 (14. VI.), 1.

La carte ethnographique. Paris 1919.

De la Statistique du Prekmurje. La Question du Prekmurje, de le Styrie et de la Carinthie érudie et présentée par M. Slavic. Paris 1919. 23 str.

Le Prekmurje. La Question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. Étudiée et présentée par M. Slavic. Paris 1919. 19 str.

Pismo iz Pariza. Straža (Maribor) 11 (1919) 42 (26. V.), 1–2.

Pogovor z dr. Slavičem o Prekmurju. Straža (Maribor) 11 (1919) 69 (29. VIII.), 1.

Poročilo iz Pariza. Straža (Maribor) 11 (1919) 16 (24. II.), 1–2.

Pozdrav prekmurkim Slovincem. Slovenec (Ljubljana) 47 (1919) 21 (26. I.), 5.

Samoodločba narodov in naše meje. Slovenec (Ljubljana) 47 (1919) 120 (25. V.), 1.

Supplément au Prekmurje. 1919.

Slovenska imena prekmurških občin. Straža (Maribor) 11 (1919) 79 (3. X.), 6; 81 (10. X.), 6.

Zasedeni prekmurški kraji. Straža (Maribor) 11 (1919) 1 (3. I.), 1–3.

1920

Neodrešeni panonski Slovenci. Slovenec (Ljubljana) 48 (1920) 172 (31. VII.), priloga.

1921

Dictionnaire apologétique de la Foi catholique II. – III. BV 1 (1921) 318–320.

Hudal A., Einleitung in die Bücher des Alten Testaments. BV 1 (1921) 328.

Pope H., The catholic Student's »Aids« to the Bible. BV 1 (1921) 184.

Postanek pentatevha. BV 1 (1921) 201–233.

Prekmurje. Ljubljana. Slovensko krščansko-socialna zveza 1921. 131 str. + zvd.; 20 cm.

Por.: Jugoslavija 4 (1921) 197 (21. VIII.), 4; Jutro 2 (1921) 197 (21. VIII.); Slovenec 49 (1921) 184 (14. VIII.) 3; Slovenski narod 54 (1921) 237 (21. X.), 4; ČZN 17 (1922) 1, 40–42.

»Srbi i Sveta Zemlja«. BV 1 (1921) 335–336.

Vigouroux-Bacuez-Brassac, Manuel Biblique (ou Cours d'Ecriture Sainte a l'usage des seminaires. BV 1 (1921) 105–106.

1922

Prekmurski prvobranitelj Štefan Kühar. Slovenec (Ljubljana) 50 (1922), 5 (6. I.), 3–4.

1923

Naše Prekmurje. Mladika (Celje) 4 (1923) 233–235, 273–275, 314–315, 354–355, 395–396, 435–438, 465–467.

Noč v Jerihi. Mladika (Celje) 4 (1923) 1, 37–38.

Non aferetur sceptrum de Iuda ... (Gen 49,10). BV 3 (1923) 201–209.

Ob dvestoletnici prekmursko-slovenskega slovstva. Čas (Ljubljana) 17 (1923), 240–244.

1924

Eberharter, A., Die soziale und politische Wirksamkeit des alttestamentlichen Prophetentums. BV 4 (1924) 292–294.

Heinisch, P., Personifikationen und Hypostasen. BV 4 (1924) 292–294.

Hoberg, G., Katechismus der biblischen Hermeneutik. BV 4 (1924) 292–294.

Keulers, J., Die eschatologische Lehre des IV. Esrabuches. BV 4 (1924) 292–294.

Slomšek – vzgojitelj mladine. Straža (Maribor) 16 (1924) 92 (8. VIII.), 2

Vlačić, P., Psalmi Davidovi. BV 4 (1924) 292–294.

1925

Iz literature o Starem Zakonu. BV 5 (1925) 259–263.

Po Mojzesovih stopinjah. Mladika (Celje) 6 (1925) 5, 171–174.

1926

Beseda s Slomškovega groba. Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 185 (17. VIII.), 3–5.

Beseda s Slomškovega groba. Slovenski gospodar (Maribor) 60 (1926) 38 (23. IX.), 1–2.

Ešče Matošić. Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 159 (17. VII.), 6.

Ešče ednok g. J. Matošić. Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 178 (8. VIII.), 7.

Matošić in »dokazivanje«. Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 161 (20. VII.), 2.

Najnovejša raziskovanja o postanku pentatevha. BV 6 (1926) 249–251.

Prebivalci Slovenske krajine – Hrvati? Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 152 (9. VII.), 2.

Prekmurske obletnice. Ilustrirani Slovenec (Ljubljana) 2 (1926) 22, 172+176.

Prekmurske obletnice. Slovenec (Ljubljana) 54 (1926) 121 (30. V.), 9–10.

1927

Čigav je dekalog? Čas (Ljubljana) 22 (1927/28), 73–85.

Stari zakon: Iz najnovejše protestantske literature. BV 7 (1927) 243–247.

1928

Državni prevrat v Mariborski oblasti. Slovenci v desetletju 1918–1928. Zbornik. Ljubljana 1928, 215–269.

Dürr, L., Religiöse Lebenswerte des Alten Testaments. BV 8 (1928) 309–310.

Katoliška akcija. Čas (Ljubljana) 23 (1928/29) 7, 289–307.

Marković, Z., Ideologija katoliške akcije. BV 8 (1928) 186.

Tricerri, D., I canti divini. BV 8 (1928) 308–309.

1929

Deset let – Slovenska krajina. Slovenec (Ljubljana) 57 (1929) 186 (18. VIII.), 3.

Na Sinaji. Ljubljana : Jugoslovanska knjigarna, 1929, str. 155–234. (Skupaj s povestjo Reimmichl: Zagorski zvonovi).

Ob desetletnici slovenske svobode. Novine (Črenšovci) 16 (1929) 33 (18. VIII.), 1.

Po slavnostih v Slovenski krajini. Slovenec (Ljubljana) 57 (1929) 192 (25. VIII.), 8.

1930

Goettsberger, J., Einleitung in das Alte Testament. BV 10 (1930) 193, 194.

1931

+ *Dekan Ivan Baša.* Slovenec (Ljubljana) 59 (1931) 38 (17. II.), 3.

Feldmann, F., Geschichte der Offenbarung des Alten Testaments bis zum Babylonischen Exil. BV 11 (1931) 205–206.

Kortleitner, F. X., *Babyloniorum auctoritas*. BV 11 (1931) 206–207.

Kortleitner, F. X., *De Sumeriis*. BV 11 (1931) 206–207.

1932

Allgeier, A., *Das Buch des Predigers oder Kohelet*. BV 12 (1932) 314.

Bévenot, H., *Die beiden Makkabäerbücher*. BV 12 (1932) 188–189.

Eberharder, A., *Das Buch Jesus Sirach oder Ecclesiasticus*. BV 12 (1932) 316.

Goettsberger, J., *Das Buch Daniel*. BV 12 (1932) 312–313.

Heinisch, P., *Das Buch Genesis*. BV 12 (1932) 185–186.

Heinisch, P., *Buch Ezechiel*. BV 12 (1932) 311–312.

Landersdorfer, S., *Die Bücher der Könige*. BV 12 (1932) 187–188.

Miler, A., *Das hohe Lied*. BV 12 (1932), 314–315.

Paffrath, T., *Die Klagelieder* – Kalt E., *Das Buch Baruch*. BV 12 (1932) 311.

Schulz, A., *Das Buch der Richter und das Buch Ruth*. BV 12 (1932) 187.

Wiesmann, H., *Das Buch der Sprüche*. BV 12 (1932) 314.

1933

Feldman, F., *Das Buch der Weisheit*. BV 12 (1932) 315–316.

Galdos, R., *Commentarium in Tobit*. BV 13 (1933) 94–95.

Kortleitner, F. X., *Cananaeorum auctoritas num ad religionem Israelitarum aliquid pertinuerit*. BV 13 (1933) 95.

Schötz, D., *Schuld – und Sündopfer im Alten Testament*. BV 13 (1933) 95.

Schulz, A., *Das Buch Josue*. BV 12 (1932) 186–187.

Szczygiel, P., *Das Buch Job*. BV 12 (1932) 313–314.

1934

Bea, A., *Institutiones biblicae*. BV 14 (1934) 176.

Prekmurcem popolno gimnazijo! Slovenec (Ljubljana) 62 (1934) 274
(1. XII.), 5.

Rembold, A., *Der Davidpsalter des Römischen Breviers*. BV 14 (1934) 177.

1935

Heinisch, P., *Das Buch Exodus*. BV 15 (1935) 162.

Junker, H., *Das Buch Deuteronomium*. BV 15 (1935) 71.

Kortleitner, F. X., *Quo tempore codex sacerdotalis exstiterit*. BV 15 (1935) 293.

Kortleitner, F. X., *Sacrae litterae doceante creationem universi ex nihilo*. BV 15 (1935) 71.

Laurentii a Brundusio, *Opera omnia III*. BV 15 (1935) 291–292.

Narodnost in osvoboditev Prekmurcev. Slovenska krajina. Zbornik. Beltinci 1935, 46–82.

Prekmurske meje v diplomaciji. Slovenska krajina. Zbornik. Beltinci 1935, 83–107.

Žunkovič, D., *Moses, der verwegenste Stratege der Kriegsgeschichte*. BV 15 (1935) 292–293.

1936

Heinisch, P., *Das Buch Leviticus*. BV 16 (1936) 317–318.

Ime Prekmurje. Slovenec (Ljubljana) 64 (1936) 134 (14. VI.), 8.

Prekmurje v cerkveni statistiki. Slovenec (Ljubljana) 64 (1936) 111 (15. V.), 7.

»Zaveza« in »Mojzes«. BV 16 (1936) 181–195.

1937

Malo opravilo. BV 17 (1937) 69–70.

Prekmurje ali Slovenska krajina. Mladi Prekmurec (Murska Sobota) 2 (1937/38), 25–26.

Prekmurski letaki leta 1919. Kronika (Ljubljana) 4 (1937), priloga 10–11.

1939

Fischer, J., *Das Buch Isaias*. BV 19 (1939) 87.

Heinisch, P., *Das Buch Numeri*. BV 19 (1939) 85.

Herkenne, H., *Das Buch der Psalmen*. BV 19 (1939) 85–86.

Leimbach, K. A., *Die Bücher Samuel*. BV 19 (1939) 85.

Lippl, J.-Theis, J., *Die zwölf kleinen Propheten*. BV 19 (1939) 87.

Pet Mojzesovih knjig in Jozuetova knjiga. Celje : Družba sv. Mohorja 1939. XVI+650. (Ta prevod so uporabljali pri izdaji celotnega Sv. pisma 1959–1961.)

Por.: A. Snoj: Dr. Matija Slavič: *Sveto pismo stare zaveze*. Književni glasnik 7 (1940) 2, 30–34.

Wagner, A., *Biblisches Beispielllexikon*. BV 19 (1939) 88.

1941

Snoj, A., Uvod v sveto pismo nove zaveze. BV 21 (1941) 98–99.

1944

Pomota v prevodu Est 14,2. BV 24 (1944) 310–311.

Uvod v Jeremijeve Žalostinke. 1944. – Tine Debeljak.

1945

Uvod v Sveto pismo Stare zaveze. Ljubljana : Ljudska knjigarna 1945. 290 str. (Knjiga ni izšla; ohranjen je le vezan izvod lomljenih krtačnih odtisov.)

1951

Uvod v knjigo psalmov. Ljubljana 1951. 150 str.

1953

Prevodi sv. pisma v slovenščini. (Stoti) Koledar Mohorjeve družbe 1953, 98–100.

Visoka pesem. (Po hebrejskem izvirniku prevedel in pojasnil). ZTF III (Ljubljana) (1953), 82–97. (Tipkopis.)

1955

Knjiga pregovorov. (Po hebrejskem izvirniku prevedel in pojasnil). ZTF V (Ljubljana) 1955, 30–65.

1959

Sveto pismo Stare zaveze. Prvi del. Iz hebrejskega jezika prevedel dr. Matija Slavič. Maribor : Lavantinski škofijski ordinariat v Mariboru, 1959. 795 + (III) str. ; 21 cm.

Sveto pismo Stare zaveze. Drugi del. Tekste iz hebrejskega jezika je prevedel dr. Matija Slavič. Maribor : Lavantinski škofijski ordinariat, 1959. 778 str. ; 21 cm.

1960

Sveto pismo Stare zaveze. Tretji del. Velike preroke je prevedel dr. Matija Slavič. Maribor : Lavantinski škofijski ordinariat, 1960. 735 str. ; 21 cm.

1999

Naše Prekmurje : zbrane razprave in članki. Zbral, uredil in avtorjevo delo predstavil Viktor Vrbnjak. Murska Sobota : Pomurska založba, 1999. 348 str. ; 28 cm. (Zbirka Monumenta Pannonica.)

UREDNIK

Lipica. Literarno društvo Slomšek. Uredil M. Slavič. Maribor, 1899/1900. 28. letnik.

O MATIJI SLAVIČU

Aleksič, Jakob: *Slavič Matija*. Slovenski biografski leksikon III. Ljubljana (SAZU) 1960-1971, 358–359.

Bogajnčar (V. Novak): *Trije v Parizu*. Stopinje 1990, 73–76.

J. Dolenc (-nc): »Liber librorum«. *Književni glasnik* 2 (1957) 2, 15–16.

J. Payman: *Prelatu prof. dr. Matiji Slaviču na grob*. Duhovno življenje 27 (1959) 2, 108–109.

Bogo Teply: *Dr. Fran Kovač in dr. Matija Slavič – njuno delo za Prekmurje*. Panonski zbornik. Murska Sobota: Pomurska založba, 1966, 310–321.

Dr. Matija Slavič. *Vestnik (Murska Sobota)* 57 (2005) 37 (15. IX.), 11.

Logar, B. /B. B. L./: Slavičev večer v Križevcih pri Ljutomeru. *Vestnik (Murska Sobota)* 57 (2005) 37 (15. IX.), 11.

Matija Slavič 1877–1958. Zbornik referatov. Maribor : Pravna fakulteta, 1997. 55 str. ; 24 cm.

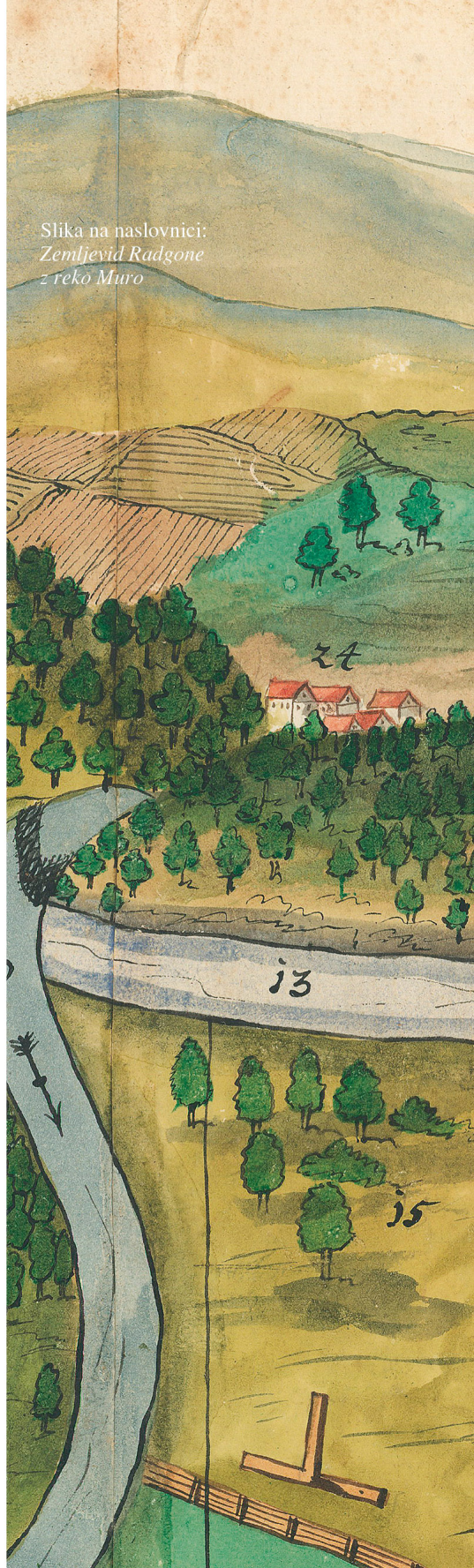
Redni prof. prelat dr. Matija Slavič 1877–1958. *Spominski Zbornik teološke fakultete. Ljubljana 1958, str. 31–48*. (Vsebuje: Govor velikega kanclerja mons. Antona Vovka (32–33), Govor prevzvišenega gosпода mons. dr. Maksimilijana Držečnika (32a–32č), Govor prodekana V. Fajdige (34–37), Govor izrednega profesorja dr. J. Aleksiča (37–48).

- C. Žebot: Neminljiva Slovenija. Celovec 1988, str. 134.
- Smej, Jože: *Odmevi Slavičevega dela za osvoboditev Prekmurcev v zborniku Stopinje in v knjigi dr. Zsiga Tibor, Muravidéktol Trianonig*. Zbornik referatov Matija Slavič : 1877–1958. Maribor 1997, 35–41.
- Smej, Jože: *Slavič, Matija*. Enciklopedija Slovenije. Zv. 11. Ljubljana (Mladinska knjiga) 1997, 127–128.
- Škafar, Ivan: *Dva velika za svobodo zaslužna iz Prlekije*. Stopinje 1975, 35–43.
- Viktor Vrbnjak: *Matija Slavič in njegovo delo za Prekmurje*. Matija Slavič, Naše Prekmurje. Murska Sobota (Pomurska založba) 1999, 315–348.
- Univerza v Ljubljani. Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev, znanstvenih delavcev in sodelavcev. Ljubljana 1997. 5. knj., 1. del, str. 1022–1023.
- Slavič, Matija. Zbornik ob 70-letnici Teološke fakultete. *Bogoslovni vestnik (Ljubljana)* 50 (1990), 61–62.
- Družina (Ljubljana) 7 (1958) 12, 7.
- Književni glasnik 3 (1958) 2, 5–6 (s sliko).
- Novine 1938, 25? str. 3.

KRATICE

- BV – Bogoslovni vestnik (Ljubljana)
 VBV – Voditelj v bogoslovnih vedah (Maribor)

Slika na naslovnici:
Zemljevid Radgone
z reko Muro

ISSN 0354-012X

9 780354 012096